K.T.
Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî
Enstîtuya Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Masterî

KITABANÊ HIKAYEYÊ ZAZAKÎ YÊ MODERNÎ DE BAWERÎYA ŞARÎ

Haci İbrahim AYTEKİN
19711019

Şêwirmend
Doç. Dr. İlyas AKMAN

Mêrdîn 2022

K. T.
Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî
Enstîtuya Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Masterî

KITABANÊ HIKAYEYÊ ZAZAKÎ YÊ MODERNÎ DE BAWERÎYA ŞARÎ

Haci İbrahim AYTEKİN
19711019

Şêwirmend
Doç. Dr. İlyas AKMAN

Mêrdîn 2022

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE"DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **"KITABANÊ HÎKAYEYÊ ZAZAKÎ YÊ MODERNÎ DE BAWERÎYA ŞARÎ"** adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye"de Yaşayan Diller Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

. Tezimin/Projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

. Tezim/Projemin sadece Mardin Artuklu Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

. Tezimin/Projemin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

..../..../.....

Haci İbrahim Aytekin

KABUL VE ONAY

Haci İbrahim Aytekin tarafından hazırlanan **KITABANÊ ZAZAKÎ YÊ MODERNÎ DE BAWERÎYA ŞARÎ** adındaki çalışma, ……. tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı**,** Kürt Dili ve Kültürü Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]
[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

TEDEYÎ

TEDEYÎ III
LÎSTEYA TABLOYAN VII
KILMNUŞTEYÎ VIII
KILMNUS XI
ÖZET XII
ABSTRACT XIII
DESTPÊK 1
AMANC 2
METOD 3
ÇARÇEWA 3
BEŞO YEWIN 5
TEORÎYA BAWERÎYA ŞARÎ 5
1.1. Çarçewaya Mefhûmî ya Bawerîya Şarî 6
1.2. Taybetmendîyê Bawerîya Şarî 8
1.2.1. Neteweyî Bîyene 8
1.2.2. Girêdayoxîye 9
1.2.3. Nêvurîyayîş û Timûtimîye 10
1.2.4. Hemparîye 10
1.2.5. Bellînêbîyayîşê Çimeyî 11
1.3. Meydanameyîşê Bawerîya Şarî 12
1.3.1. Bawerîyê ke bi Rayîrê Telqînî Ameyê Meydan 12
1.3.2. Bawerîyê ke bi Rayîrê Teblîxî Ameyê Meydan 13
1.3.3. Bawerîyê ke bi Rayîrê Anonîmî Ameyê Meydan 13
1.4. Fonksîyonê Bawerîya Şarî 14
1.4.1. Fonksîyono Psîkososyal 15
1.4.2. Fonksîyono Sosyokulturel 17
1.4.3. Fonksîyono Sosyoekonomîk 18
1.4.4. Fonksîyono Sembolîk 19
1.4.5. Fonksîyono Rîtuel 21
BEŞO DÎYIN 23
KITABANÊ HÎKAYE YÊ ZAZAKÎ DE NIMÛNEYÊ BAWERÎYANÊ ŞARÎ 23
2.1. Bawerîyê ke Derheqê Dewreyanê Vîyartişî de yê 25

2.1.1. Derheqê Dinyaameyîşî de Bawerîyê Şarî 26
2.1.2. Derheqê Zewacî de Bawerîyê Şarî 35
2.1.3. Derheqê Mergî de Bawerîyê Şarî 44
2.1.4. Derheqê Sunetî de Bawerîyê Şarî 51
2.1.4.1. Kerwayîye 52
2.2. Derheqê Unsûranê Bînan de Bawerîyê Şarî 56
2.2.1. Bawerîyê ke Derheqê Tebîet û Asmên de yê 56
2.2.1.1. Tebîet 56
2.2.1.1.1. Dare 57
2.2.1.1.2. Heywanî 58
2.2.1.1.2.1 Hargûş 58
2.2.1.1.2.2. Hinge 59
2.2.1.1.2.3. Mar 60
2.2.1.1.2.4. Heş 65
2.2.1.1.2.5. Verg 66
2.2.1.1.2.6. Teyr û Tur 67
2.2.1.1.2.7. Pezkovî 69
2.2.1.1.2.8. Kund 71
2.2.1.1.2.9. Kutik 72
2.2.1.1.3. Awe 73
2.2.1.1.4. Adir û Adirgan 74
2.2.1.1.5. Zîyare 77
2.2.1.2 Asmên 102
2.2.1.2.1 Tîje 102
2.2.1.2.2. Aşme 110
2.2.1.2.3. Keskûsûre 111
2.2.2. Bawerîyê ke Derheqê Zatanê Bimbarekan de yê 112
2.2.2.1. Xizir 113
2.2.2.2. Duzgin 144
2.2.2.3. Munzur 153
2.2.2.4. Kurêş 158
2.2.2.5. Ana Fatma 161
2.2.3. Pîr û Dewrêşîye 163
2.2.3.1. Pîr 163
2.2.3.2. Dewrêş 168

2.2.4. Bereket 173
2.2.5. Mewcûdîyetê Metafîzîkî 174
2.2.5.1. Cin 174
2.2.5.2. Dêw 187
2.2.5.3. Pîreboke 188
2.2.5.4. Ejderha 189
2.2.5.5. Perî 190
2.2.5.6. Elika Şewe 192
2.2.5.7. Cadî 194
2.2.5.8. Qartîpoz û Dimkundêz 195
2.2.5.9. Xirtik 196
2.2.5.10. Qerdeke 197
2.2.5.11. Mamarî 198
2.2.6. Hewn 198
2.2.7. Qurban 202
2.2.8. Bawerîyê ke Derheqê Hûmaran, Rojanê Taybetan û Wext de yê 208
2.2.8.1.Derheqê Hûmaran de Bawerîyî 208
2.2.8.1.1. Hîrê 208
2.2.8.1.2. Çar 210
2.2.8.1.3. Hewt 211
2.2.8.1.4. Diwês 214
2.2.8.1.5. Çewres 215
2.2.8.2. Rojê Taybetî 219
2.2.8.2.1. Roje 220
2.2.8.2.1.1. Rojeyê Des û Di Îmaman û Rojeyê Xizirî 220
2.2.8.2.2. Roşanî 221
2.2.8.2.2.1. Roşanê Gaxanî 222
2.2.8.2.2.2. Roşanê Newroze 223
2.2.8.2.2.3. Roşanê Kormişkanî 224
2.2.8.3. Bawerîyê ke Derheqê Wextî de yê 225
2.2.8.3.1. Wextê Şan û Şewe 225
2.2.9. Hekîmîya Şarî 227
2.2.10. Bawerîyê ke Derheqê Nuşte û Nezer de yê 228
2.2.10.1. Nuşte 228
2.2.10.2. Nezer 230

ENCAM 233
ÇIMENAME 237

LÎSTEYA TABLOYAN

Tablo 1 Lîsteya kitabanê hîkayeyan yê zazakî.....**25**

KILMNUŞTEYÎ

r.	rîpel
tr.	tirkî
ûsn.	û sey nînan
Hz.	Hezretî
Ed.	Edîtor
Amd.	Amadekar
KÇ.	Keso/a Çime

VATEYO VERÊN

Mîyanê prosesê tarîxî de her şarî bi yew mewcûdîyetê berzî, bi yew fikrî yan zî bi yew sîstemê bawerîye rê bawer kerdo. Her çiqas însanê bêbawerîye estbê zî bi awayêko umûmî şarê bêbawerîye çin ê. No rîwal ra şar û bawerîye yewbînan ra nêeşkenê bêrê cîyakerdene.

Badê qebulbîyayîşê dînanê îlahîyan, heyatê şaran bi awayêko întensîf (tr. yoğun) kewt binê tesîrê nê dînan labelê şaran zî mîyanê nê prosesî de tayê urf, adet, tradîsyon, tore û şekilê reftaranê ke aîdê kulturê xo yê neteweyî yê, ê zî dekerdî mîyanê ferasetê xo yê dînîyî. Bi nê suretî hetê ra dîn heto bîn ra zî bawerîya şarî heyatê ferdanê şarî ser o tesîrî viraştî. Bi hemparbîyayîşê yew kultur, bawerî û pratîkê dînî ra "bawerîya şarî" amê meydan.

Bawerîya şarî hetê awanîya xo ra ne temamen mîyanê daîreyê emiranê dînî de ya ne zî temamen teberê dînî de ya. Ma eşkenîme vajîme ke bawerîya şarî, fehmkerdişê dînî yê şarî yo. Bawerîya şarî mîyanê prosesê tarîxî de sey şarî timûtim bedilîyena, xo newe ra dîzayn kena û hîra bena. Bi heman şekil yeno zanayene ke bawerîya şarî mîyanê nîzamê sosyalî de wayîrê yew cayê taybetî ya. Bi şekil û normanê cîya-cîyayan dinyaameyîş ra heta mergê ferdî, heyatê ferdî rê şekil dana, dîzayn kena. No rîwal ra bawerîyê şarî yê yew cematî eşkenê derheqê siranê ê cematî de ma rê melumatî bidê û ma eşkenîme bi zanayîşê nê tewir bawerîyan psîkolojî, hoka ewnîyayîşî û pratîkanê yew cematî fehm bikerîme.

Beşê yewinî yê na xebata xo de ma çarçewaya mefhûmî ya bawerîyanê şarî bi awayêko umûmî îfade kerd. Taybetmendîyanê sereke yê bawerîyanê şarî made bi made îşaret kerdî û derheqê înan de melumatî dayî. Dima ma sebebê meydanameyîşê bawerîyanê şarî ser o vinderdîme û sebebê sereke yê meydanameyîşanê înan eşkera kerdî. Badê çarçewaya mefhûmî, taybetmendî û sebebê meydanameyîşê bawerîyanê şarî ma qala fonksîyonanê bawerîyanê şarî zî kerde. Ma nê fonksîyonî bi awayêko rêzkî nuştî û terîfê înan kerd.

Beşê dîyinî de ma temamê nimûneyê ke kitabanê hîkayeyî yê zazakî de hetê ma ra ameyê tesbîtkerdene, ê kategorîze kerdî. Verî ma nimûneyanê dewreyanê ravîyertişî tek-tek nuştî û peynî de erjnayîşê înan kerd. Dima ma nimûneyê bawerîyanê ke derheqê unsûranê bînan de yê, ê nuştî û bi heman şekil erjnayîşê înan kerd.

Verî derheqê babeta bawerîya şarî ya hîkayeyanê zazakî de bi zazakî û tirkî xebatêka wina hîra nêamebî kerdene. Goreyê tesbîtê ma verê ma derheqê bawerîya şarî ya zazayan de tezê Hıdır Sönmez'î yo bi nameyê *Eleviyanê Zazaunê Dêrsımi De İtıqat U Ritueli* (2020), tezê Ömer Kahraman'î yo bi nameyê *Elâzığ ve Çevresinde Yaşayan Zazalardaki Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (2010) û tezê Danyal Apuhan'î yo bi nameyê *Vıstunıkuni Zazakiye Çewlig Dı Bawerî Bêbıni* (2015) pêro pîya hîrê tene tezî ameyê nuştene. Xebata ma babeta hîkayeyanê zazakî de bawerîya şarî de xebata yewin a. Bi na xebate ma hem waşt bawerîyanê şarî yê zazayan nîşan bidîme hem zî elaqeyê hîkayenûsanê zazakî yê nêzdîbîyayîşê bawerîyanê şarî nîşan bidîme.

Nê tezê xo de ez seba hetkarî û tewsîyeyanê ey mamoste û şêwirmendê xo Doç. Dr. Îlyas Akmanî rê zaf sipas kena. Reyna seba paştgîrîya înan a manewîye keyeyê xo rê zaf sipas kena.

Haci İbrahim AYTEKİN
MÊRDÎN- 2022

KILMNUS

Virazîyayîşê heyatê sosyal û kulturî yê şaran de bawerîye yew cayo girîng gena. Her ca û çaxo ke tede însan estbîyo, uca de bawerîye zî estbîya. Her çiqas zafaneyê nê bawerîyan bi awayêko fekkî ameyê neqlkerdene zî ewro êdî no metodê neqlkerdişî, bitaybetî mîyanê zazayan de, zeîf bîyo. Tîya de wezîfe keweno doşîyanê cigêrayoxanê ziwan û şarnasan ser. Na xebate bi nê motîvasyonî amê viraştene.

Na xebata bi nameyê "Kitabanê Hîkayeyê Zazakî yê Modernî de Bawerîya Şarî" bê beşê destpêkî di beşan ra yena meydan. Destpêk de çarçewaya xebate, hedef û metodê xebate ameyî eşkerakerdene. Beşo yewin de teorîya bawerîya şarî ser o ame vindetene û beşo dîyin de zî nimûneyê bawerîya şarî kitabanê hîkayeyê zazakî ra ameyî weçînayene û erjnayene. Peynîya xebata de hîkayeyanê zazakî de derheqê heywananê sey mar, heşe, verg, kund û kutik de bawerîyê şarî ameyî tesbîtkerdene. Ame vînayene ke dewreyanê vîyartişî de hîkayeyê zazakî hetê hûmara nimûneyan ra dewlemend ê. Ame tesbîtkerdene ke bawerîyê ke derheqê dinyaameyîş, zewac, merg û sunetî de yê mîyanê bawerîyanê şarî de wayîrê yew nîsbetê girdî yê. Ame tesbîtkerdene ke bitaybetî mîyanê hîkayeyanê nuştoxanê zazayanê elewîyan de derheqê zatanê muqeddesan yê sey Xizir û Duzginî de bawerîyî cayêko esasî genê labelê bê nînan zatê sey Munzur, Ana Fatma û Kurêş zî hîkayeyan de xo rê ca vînenê. Reyna ame vînayene ke xeylê mewcûdîyetanê metafîzîkan yê sey cin, perî, dimkundêz û kartîpoz, dêw, xirtik, elika şewe, mamarî û pîreboke ser o yew skalaya bawerîyanê şarî ya hîraye esta. Heto bîn ra hîkayeyanê zazakî de derbareyê hûmaranê hîrê, çar, hewt, diwês û çewres de bawerîyê şarî ameyî tesbîtkerdene. Ame vînayene ke hetê şarî ra nê hûmaran ra tayî sey bioxir û tayê bînî zî sey bêoxir yenê hesibnayene. Tewr peynî de zî mefhûmanê sey bereket, nezer û nuşteyî ser o bawerîyê şarî yê zazayan ameyî tesbîtkerdene.

Kilîtçekuyî: Bawerîya Şarî, Edebîyatê Zazakî, Dinyaameyîş, Zewac, Merg

ÖZET

Kültürel ve sosyal hayatın kurulumunda halk inançları önemli bir yer tutar. İnsanların toplu olarak yaşadığı her mekân ve çağda halk inançları da varolmuştur. Her ne kadar bu inançlar uzun bir süre sözel olarak nakledilmişseler de bugün artık özellikle Zazalar için bu inançların yazıya geçirilip üzerlerinde akademik çalışmalar yapılması zorunluluğu vardır. Bu çalışma da bu motivasyonla hazırlandı.

"Zazaca Modern Hikâye Kitaplarında Halk İnanışı" adlı bu çalışma Giriş hariç iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde halk inançları teorisi üzerinde duruldu ve yapısı hakkında genel bilgiler verildi. İkinci bölümde ise bugüne kadar yazılmış olan bütün Zazaca hikâye kitaplarındaki halk inançları örnekleri ifade edilip değerlendirildi. Çalışmanın sonunda Zazaca hikâye kitaplarında yılan, ayı, kurt, baykuş ve köpek gibi hayvanlar hakkında halk inançları olduğu tespit edildi. Geçiş dönemleri hakkında Zazalarda halk inançlarının zengin olduğu görüldü. Doğum, evlilik, ölüm ve sünnet hakkındaki halk inançlarının Zazaca hikâye kitaplarında büyük bir orana sahip oldukları tespit edildi. Özellikle Alevi Zazası olan hikâye yazarlarında Hızır ve Duzgın gibi muqaddes kişiler hakkındaki halk inançlarının esaslı bir yer işğal ettikleri bununla beraber Munzur, Ana Fatma ve Kureyş gibi diğer zatların da halk inançlarında kendilerine yer buldukları tespit edildi. Yine metafizik varlıklar olan cin, peri, dev, xırtık, elıka şewe, mamari, pireboke ve dımkundêz û kartipoz hakkındaki halk inançlarının geniş bir skalaya sahip oldukları tespit edildi. Öte yandan Zazaca hikâye kitaplarında üç, dört, yedi, on iki ve kırk sayıları üzerine inşa edilmiş halk inançları örnekleri tespit edildi. Halk tarafından bu sayıların bazılarının uğurlu bazılarının ise uğursuz sayıldığı sonucuna ulaşıldı. Son olarak da bereket, nazar ve muska kavramları üzerine kurulmuş olan Zaza halk inançları tespit edildi.

Anahtar kelimeler: Halk İnançları, Zazaca Edebiyat, Doğum, Evlilik, Ölüm

ABSTRACT

Folk beliefs have an important place in the establishment of cultural and social life. Folk beliefs have existed in every place and age where people live collectively. Although these beliefs were transmitted orally for a long time, today, especially for Zazas, these beliefs must be written down and academic studies should be conducted on them. This study was prepared with this motivation.

This study named "Folk Belief in Zazaki Modern Storybooks" consists of two parts except the Introduction. In the first chapter, the theory of folk beliefs was emphasized and general information about its structure was given. In the second part, examples of folk beliefs in all Zazaki story books written until today were expressed and evaluated. At the end of the study, it was determined that there are folk beliefs about animals such as snakes, bears, wolves, owls and dogs in Zazaki story books. It was seen that the Zaza folk beliefs about the transitional periods were rich. It has been determined that folk beliefs about birth, marriage, death and circumcision have a large proportion in Zazaki storybooks. It has been determined that folk beliefs about holy people such as Hızır and Duzgın occupy an essential place, especially among story writers who are Alevi Zazas, and that other holy people such as Munzur, Ana Fatma and Quraysh also find a place for themselves in folk beliefs. It has been determined that folk beliefs about metaphysical beings, genie, fairy, giant, xirtik, elika şewe, mamari, pireboke and dimkundez û kartipoz, have a wide scale. On the other hand, examples of folk beliefs built on the numbers three, four, seven, twelve and forty were identified in Zazaki story books. It has been concluded that some of these numbers are considered lucky and some are considered unlucky by the public. Finally, Zaza folk beliefs based on the concepts of fertility, evil eye and amulet were determined.

Key Words: Folk Beliefs, Zazaki Literature, Birth, Marriage, Death

DESTPÊK

Dewreyê edebîyatê zazakî yo nuştekî erey dest pêkeno. Heto bîn ra mîyanê tewiranê edebîyanê modernî ra tewiro ke tewr verî ameyo nuştene tewirê hîkayeyî yo. Goreyê zanayîşanê ewroyênan edebîyatê zazakî de yeno qebulkerdene ke tewirê hîkayeyî de nimûneya verêne serra 1963 de rojnameyê *Roja Newe* de weşanîyena. Nameyê nê hîkayeyî "Macera î Silemonî Gince" yo. Sey kitab zî hîkayeyo verên hîkayeyê "Cer Hard Cor Asmen" yê Kemal Astare'yî yo. Astare nê kitabê xo yê hîkayeyî serra 1994 de çap keno. Serra 1994 ra heta Hezîrana serra 2022 goreyê tesbîtê ma 59 kitabê hîkayeyî yê zazakî ameyê nuştene.

Hîkayeyanê zazakî de babetî zaf biçeşît û cîya-cîya yê. Babetê ke tewr zaf ameyê şuxulnayene nê yê; barkerdiş, pêrodayîş, zulm û zordarîye, rastê cîyagerîye ameyene ûsn. Nê babetan reyde bi na xebata xo ma pêhesîyenîme ke hîkayeyanê zazakî de bawerîya şarî zî yew cayo girîng û esasî gena. Na rewşe mîyanê miletanê bînan de zî wina ya çunke tarîxê bawerîyanê şarî reseno bi çaxanê qedîman û tesîrê înan mîyanê şarî de ewro zî gandar o. No gandarbîyayîş biwazo nêwazo sîrayetê hîkayeyan zî keno. Ma eşkenîme vajîme ke hîkayeyê zazakî hetê îhtîwakerdişê nimûneyanê bawerîya şarî ra zengîn ê.

Heto bîn ra dînan û bawerîyan wextanê verênan yê awanbîyayîşê heyatê cematkî ra nat heyatê merdiman ser o tesîrêko xorîn û biqewet viraşto. Nê dîn û bawerîyan ra tayê înan mîyanê prosesê tarîxî de vîndî bîyê tayê înan zî dekewtê şekilanê cîyayan û mîyanê şaran de mendê. Benaberê ney ma şexsê kitabanê hîkayeyanê zazakî de eşkenîme vajîme ke nimûneyê bawerîyanê şarî mîyanê kitabanê hîkayenûsanê zazayanê elewîyan de nîsbet bi hîkayenûsanê zazayanê sunîyan hîna zaf xo rê ca vînenê. Na babete ser o Akman vano: "Nuştoxê Elewî, bawer kenî ke bawerîyê înan zî binê taluke de ya. Coka pawitişê bawerîyê Elewîtî rê zaf ehemîyet danî û eseranê xo de zaf rey ca danî unsuranê nê bawerî zî. Toy nuştoxanê Zazayanî ke Sunî yî zî eseranê xo de ca danî bawerîyê xo. La kê nîşnî vacî edebîyatê zazakî de zaf nuştoxê Sunî, zaf eseranê xo de

ca danî bawerîyê xo. La kê şînî vacî zaf nuştoxê Elewî, zaf eseranê xo de canî bawerîyê xo.” (2020: 365).

Bawerîya şarî, çimeyan de bi şekilanê cîyayan yena terîfkerdene. Goreyê Çobanoğlu’yî bawerîyê şarî, “bi neqlê dînanê verênan û bi sebebê tewir-tewiran bawerîyê dînê resmîyî mîyanê şaran de bawerî û şiroveyê neweyî, çeşîtdarbîyayîşî reyde, qezenç kenê.” (2015: 12). Tay kesî zî bi esasgirewtişê faktorê “çorşme”yî bawerîyanê şarî îzah kenê, goreyê ê kesan: “Şar, mewcûdîyetêko sosyal o. Çorşmeyo sosyal û çorşmeyo tebîî têmîyankewte yê. O, çorşme de ciwîyeno. Çorşmeyo sosyal û çorşmeyo tebîî însanî ser o tesîrî virazenê, heyatê înan rê îstîqamet danê, hîs û fikranê înan weyî kenê. Însanî zî verba nê tesîran yenê halê hesasîyetî û reaksîyonî mojnenê. Na hemkarîgerîye (tr. etkileşim) şarî rê yew tewirê reftarî, vîrkewtişî, hedefî û bendewarîyî (tr. beklenti) dana hasilkerdene û pêserîyan ana meydan. Nê pêserîyê ke mîyanê wextî de ameyê weyîkerdene, bê zordayîş yenê qaydebîyene. Hayo nê pêserîyê ke xo bi xo bîyê qaydeyî, bawerîyê şarî yê.” (Uyan, Yüksel û Avşar, 2004: 405).

Seke yeno zanayene bawerîyê şarî bi heyat, tarîx, dîn û çorşmeyê şarî ya nêzdî ra elaqedar ê. Mumkun nîyo ke ma bawerîyanê şarî û nê taybetmendîyê ke înan anê meydan yewbînan ra cîya bihesibînîme. Nê bawerîyî, yew halê butunî de bi heyat, tebîî û xeyrî tebîîyan, rewşanê sosyalan nêzdî ra elaqedar ê. Güldemir vano: “Taybetmendîya tewr dîyarkere ya girseyê şarî a ya ke çîyê ke ‘musayê/xo rê adet kerdê’, înan bi xoverdarîyêka pîle paweno û dano dewamkerdene û hemverê çîyanê neweyan muqawemet keno. No helwest (tr. tutum) yew unsûro sereke yo ke îdameyê cematan ser o rolêko krîtîk kay keno.” (2008: 2). Arslan zî wina îfade keno: “Girseyî eke yew dînê unîversalî qebul bikerê yan zî koç û sewbîna sebeban ver welatê xo bivurnê dahî xeylê bawerî û adetanê dînî/bawerîyî yê xo yê ‘neteweyî’ yê verênan eşkenê bi seserran bidê dewamkerdene.” (2004: 299).

AMANC

Semedo ke derheqê kitabanê hîkayeyî yê zazakî de hetê warê bawerîya şarî ra zazakî de hema xebatêka hîraye nîyamêbî kerdene û no war de yew vengane estbi ma babeta tezê xo derheqê na xebate de weçînaye. Ma gore bawerîya yew şarî hişmendîya miletbîyayîşê a milete de eşkena rolêko pozîtîf û awankar bigîra. Wexto ke ma derheqê

bawerîya şarî de materyalê tirkî wendî ma dî ke nuştox yan zî amadekarê ê kitaban-tezan-eseran teşmîl de bawerîyanê heme kurdan û bitaybetî zî bawerîyanê kurdanê zazayan sey bawerîyanê tirkan nîşan dayê yan zî çimeyê nê bawerîyan resnayo bi Asyaya Mîyanêne. Hedefanê na xebata ma ra yewer zî o yo ke wa verba nê tehrîfatan sey tedbîr û astengêk bo.

METOD

Xebata ma yew cigêrayîşo kalîtatîf a. Cigêrayîşo kalîtatîf de, "herunda mîqdarê, avarajê yan zî hûmara hedîseyê, ferdê yan zî fenomenê ke yeno cigêrayene de dahîna zaf bi awayêko bidetay û bi meqsedê fehmkerdişî persanê sey 'senî, çira' rê cewabî yenê cigêrayene." (Denzin û Lincoln, neqlkerdox Kıral, 2020: 172). Temamê kitabê hîkayeyî yê zazakî populasyonê cigêrayîşê ma anê meydan. Ma xebata xo de teknîkê dokumantasyonî ra îstîfade kerd. Teknîkê dokumantasyonî de, "belgeyê nuştekîyê ke derbareyê fenomen yan zî hedîseyê cigêrayîşî de zanayîşê elaqedaran îhtîwa kenê, ê bi awayêko bidetay yenê tagêrayene û bi nê zanayîşan butunîyêka newîye virazîyena." (Creswell, neqlkerdox Baltacı, 2019: 376). Teknîkê dokumantasyonî de fehmkerdişê dokumantasyonî, analîzkerdişê dokumantasyonî û bikarardişê datayan girîng o. Heto bîn ra dokumanî unsûranê cigêrayîşanê kalîtatîfan ra yewer ê. Nê tewir cigêrayîşan de kovarî, kitabî, tezî, rojnameyî ûsn yenê xebitnayene.

Xebata xo de verî ma derheqê babeta bawerîya şarî de kitab û meqaleyê teorîkî wendî û nînan reyde ma çarçewaya teorîke ya bawerîya şarî îzah kerde. Dima ma kitabê hîkayeyî yê zazakî yê ke zereyê sînoranê babeta xebata ma de yê, ê wendî û mîyanê nê kitaban ra nimûneyanê bawerîya şarî tesbît kerdî û ma ê nimûneyî nîşan dayî. Dima binê nimûneyanê her kategorîyê bawerîyanê şarî de ma erjnayîşê înan kerd.

ÇARÇEWA

Xebata ma heme kitabanê hîkayeyan yê zazakî ser o ya. Ma na xebata xo bi serranê mabênê 1994 û 2022 (heta menga Hezîrane) sînordar kerde. Mabênê nê 28 serran de goreyê tesbîtê ma 59 kitabê hîkayeyî yê zazakî ameyê çapkerdene. Ma xebata xo de heme nimûneyê bawerîya şarî ke hetê ma ra ameyê tesbîtkerdene weçînayî û

beşê dîyinî de îfade kerdî. Goreyê tesbîtê ma bê nê kitaban 3 tene zî hîkayeyê tercumekerdeyî estê ke înan ra yewer di qorî hetê di açarnayoxan ra ameyo tercumekerdene: “Ahmet SAY, *Ca Yo Ke Tîj Ti Ra Bena Vila-Hîkayeyê Çewlîgî*, (Açarnayox Seyidxan KURIJ), Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2013.”, “Antoine DE SAİNT, *Şazadeo Qıckek*, (Açarnayox Mesut Keskin), Almanya 2009.”, “Antoine DE SAİNT, *Prenso Qij* (Açarnayox Seyîdxan KURIJ), Hivda İletişim 2022.” û “Franz KAFKA, *Bedilîyayîş* (Açarnayox Jêhatî Zengelan), Vate Yayınevi, İstanbul 2014.” la semedo ke nê kitabî tercume yê ma ê daxîlê xebata xo nêkerdî.

BEŞO YEWIN

TEORÎYA BAWERÎYA ŞARÎ

Bawerîyê şarî heyatê însanan yê sosyalî de teknolojî ra heta dinyaameyîş, zewac û mergê înan temamê tebeqe û merheleyanê heyatê sosyalî de ca genê û wayîrê yew qewetê effektîf ê. Yeno zanayene ke wextanê qedîmanê ke însanan dest bi heyatê muşterekî kerdo ra nat bawerîyanê şarî bi awayêko daîmî mîyanê şarî de rolêko esasîyo dîzayner kay kerdo û hema zî kay kenê. Benaberê ney bawerîyê şarî teberê hukm û doktrînê dînê îlahîyo ke hetê cemat ra ameyo qebulkerdene de yê labelê mîyanê şarî de qasê dînê îlahîyî vilabîyaye yê û bi awayêko fekkî û rîtuelî nesil bi nesil yenê neqlkerdene.

Hetê teorîke ra Eyuboğlu goreyê xo pênasê bawerîya şarî wina keno: "Çimeyê bawerîye bi awanîya tebîetî û bi herra ke ser o yena ciwîyayene elaqedar asena. Meselen cayo ke tey tîmsah nêciwîyeno, uca de derbareyê tîmsahî de bawerîye nêvejîyena." (2014: 12). Nê beşê xo de ma do çarçewaya mefhûmî ya bawerîya şarî xêze bikerîme, taybetmendîyanê bawerîya şarî û meydanameyîşê bawerîyanê şarî îzah bikerîme. Peynîya peynî de zî ma do qala fonksîyonanê bawerîya şarî bikerîme.

1.1. Çarçewaya Mefhûmî ya Bawerîya Şarî

Şar, bi awayêko umûmî yeno na mana: Yew unsûro ke cografyayêka hempare pare keno; cematê însanano ke bi adet û tradîsyonan bi yewbînan girêdaye yo. Bawerîye zî bi manaya xo ya tewr hîraye: Bi çîyêk rê zerrî ra girê bîyene; emel kerdene; îtîmat kerdene; rastbîyayîşê yew çîyî qebul kerdene. No konteks de goreyê Eroğlu'yî bawerîya şarî zî bi nê şekilî eşkena bêra tebîrkerdene: "Bawerkerdişê mewcûdîyetê yew qeweto xeyrî tebîî û verba ê qewetî bawerkerdişê tayê wezîfe û îctînaban (tr. kaçınma) o. Yeno bawerkerdene ke eke nê wezîfe û îctînaban rê rîayet bêro kerdene feydeyê ê qewetî do bireso bi bawermendan labelê eke rîayet nêro kerdene zî xirabî û zerarê ê qewetî do bireso." (2017: 21).

Bawerîya şarî sey tesnîfkerdişêko "tewir"î û sey mefhûmê "şar"î xebatanê akademîkan de mîyanê têkilîyêka sembîyotîke de ya. Seke Mullen îşaret keno, "bawerîyî tena sembolê şarî ser o tesîrêk nêvirazenê heman wext de hetê pêşinhukm/pêşinqebulanê ke derbareyê şarî de yê, înan ra zî tesîr genê." (2000: 119). Ma eşkenîme nê pêşinhukman ra yewerî rê manayê ke mefhûmanê şarî mîyanê prosesê tarîxî de qezenç kerdê, sey nimûne nîşan bidîme. Seserra 19. de "şar" bi şekilê, "grûba însanana ke medenîyetî reyde tezad teşkîl kena" ameyêne terîfkerdene û seke aseno no terîf terîfêko negatîf o (Dundes, 2003: 140). Manaya negatîfa ke mefhûmê "şar"î îhtîwa keno, bi rexma ke çarçewaya manayî yê çekuye hîra bîya û ameya vurîyayîş, hema zî tayê xebitnayîşan de vejîyena meydan. Mefhûmê şarî, bi rexma ke senînîya heme kesê ke yew cemat de ciwîyenê, înan îhtîwa kerdo; mefhûmkerdişê "Bawerîya Şarî" negatîfî û sînordarîya mefhûmê şarî ke mîyanê prosesê tarîxî de milê xo de wegirewto, ey bi şekilêko qismî wegeno.

Mefhûmê "Bawerîya Şarî" yew mefhûm o ke bi manayanê îhtîwakerde yê çekuyanê temamkerdişî girêdaye yo. Baro negatîfo semantîk yê mefhûmê şarî cor de ame qalkerdene; no semed ra wexto ke bawerîya şarî yena terîfkerdene, no qisim de eke ma çekuya "bawerîye" pênas bikerîme do ca de bo. Çarçewaya manayî yê mefhûmê bawerîye xeylê hîra ya, Mullen sey pênasê bawerîye nînan vano: "Îdeolojîk, kozmolojîk, bawerîyê muqeddesê dinyewîyî... Eke daîreyê bawerîyanê şarî sey xeyrî tebîî,

ruhî-efsûnî bêrê tengkerdene bîle reyna zî wayîrê yew kategorîyê tewirî yo hîra yo. Meselen bawerîyê batilî, tradîsyonî, rîtuel, efsane, hekîmîya şarî.” (2000: 119).

Bawerîyê şarî, wexto ke çarçewaya etudî bêra tengkerdene bîle yew warê cematkî yo hîrayî îhtîwa kenê. Benaberê ney xebatê ke bi na babete têkilîdar ê, ê wayîrê tay sînoran ê ke çimeyê înan seba nê sînoran cîya-cîya yê. Eren na babate ser o vano: “Xebitîyayîşê bawerîya şaran de sînorkerdişê muhtewayî verê verkan çarçewaya mefhûmîye de xo mojneno.” (2013: 23). Goreyê terîfê Boratavî manaya ferhengî ya bawerîye na ya ke, “hetê şexs yan cemat ra sey rastîye qebulkerdişê yew fikr, yew fenomen, yew obje, yew mewcûdîyetî yo.” (2003: 19). Bawerîye, yew butunê qebulan, yew şekilê zanayîşî îfade kena. Zanayîşo ke bingeyê xo bawerîya yew zanayîşê subjektîfî yo. Benaberê ney subjektîvîte zî bitaybetî bi mîqyasanê erjnayîşê fenomenanê îlmê modernî reyde eleqadar a.

Bawerîya şarî bi mefhûmê bawerîye bi awayêko mezbut girêdayî ya. Mefhûmê bawerîya şarî, senî ke tayê manayanê sey “qebulan rê îstînad bîyene” û “bîyayîşê yew çeşît zanayîşî” îhtîwa kena -ke nê manayî esasen mefhûmê bawerîye de cagirewte yê-heman wext de tayê nuansanê bînanê xasan zî îhtîwa kena.

Örnek, seba terîfkerdişê mefhûmê bawerîya şarî wina vano: “Bawerîyê şarî sebebanê psîkolojîkan yê sey ters, bêçaretîye û îlhamî ver vejîyayê meydan. Bawerîyê şarî seba vernî ra musayîşê ameyoxî, tayê rastameyeyan û manendîyan sey pêşsemptomanê rindîye yan zî xirabîye erjnenê. No şekilê bawerîye mewcûdîyetê tayê qewetanê xeyrî tebîîyan qebul keno ke nê bawerîyî hetê îlm û yew dînê vîyartbarî ra yenê redkerdene. Bawerîyê şarî yew nesil ra bi nesilêkê bînî ravêrenê û bawerîyê xelet û veng ê.” (1971: 42). Seke aseno terîfê Örnek’î yew terîfo negatîf o labelê bereqsê ey Kalafat zî derheqê çarçewaya bawerîya şarî de nînan vano: “Bawerîyê şarî, heyatê dînê rastikên yê cematî eqs kenê. Bawerîyê şarî heme cayê dinya de û her çaxê tarîxî de hetê muhtewa û mahîyetî ra dînê resmî, dînê kitabî û dînê elîtan ra xeylê cîya bîyê... Bawerîya şarî şekilê fehmkerdişê dînî goreyê şarî û ravîyernayîşê bi heyatî ya. Nê semedan ra babeta bawerîya şarî, bawerîyanê tarîxî yê şaran zî kêmî-vêşî eqs kenê. Her çiqas nê bawerîyî xo timûtim newe bikerê zî ristimê înan resenê bi sîstemanê bawerîyanê tewr verênan. Bi nê karekteranê xo bawerîya şarî, malzemeyê gandarî

yê ke destê ma der ê, yê." (1999: 88). Reyna goreyê Kalafat'î terîfê "Bawerîya Batile" seba "Bawerîya Şarî" nêeşkena bêra muqabilkerdene çunke, "mefhûmê bawerîya şarî bawerîya batile ra hîrayêr û şamîlêr o." (1999: 88). Seke cor de zî ma destnîşan kerd, her çiqas derbareyê çarçewaya mefhûmî ya bawerîya şarî de terîf û erjnayîşê cîya-cîyayî bibê zî hema terîf û pênasêko ke sînorê ci bi awayêko teqez ameyê dîyarkerdene çin o.

Tewr peynî de ma eşkenîme sey îlawe vajîme ke xebatanê bawerîya şarî de xebatê înterdîsîplîner/metadîsîplînerî wayîrê girîngîyêka gird ê. Çunke xebata bawerîya şarî sosyolojî, antropolojî, psîkolojî, îlmê sîyasetî, îlahîyat ra heta îlmanê tibî bi yew serîyê îlman yê xeylê hîrayî reyde têkilîdar a. No rîwal ra, bi nezerê ma, çarçewaya metodê muqayeseyî de ganî seba resayîşê çimeyî cehd bêro kerdene; bi no qayde tesîrgirewtişê kulturî zî bêrê resimkerdene.

1.2. Taybetmendîyê Bawerîya Şarî

Her çiqas bawerîyê şarî goreyê şertanê bedilbaran cîyatîye erz bikerê zî tayê taybetmendîyê xo yê munhasirî estê. Nê bawerîyî, aîdê kamcîn milet û cografya benê wa bibê, wayîrê nê taybetmendîyanê bingeyênan ê. Serdaroğlu derheqê nê taybetmendîyan de vano: "Bi awayêko umûmî tayê taybetmendîyê bawerîyanê şarî yê hemparî estê. Nê taybetmendîyan ra yê serekeyî nê yê; taybetmendîya neteweyî bîyene, taybetmendîya girêdayoxîye, taybetmendîya nêvurîyayîş û timûtimîye, taybetmendîya hemparîye û taybetmendîya bellînêbîyayîşê çimeyî." (2018: 13-15). Ma teqsîmkerdişê taybetmendîyanê bawerîya şarî de teqsîmkerdişê Serdaroğlu'yî esas girewt û ma do no qisim de nê taybetmendîyan yewayew eşkera bikerîme.

1.2.1. Neteweyî Bîyene

Her cemat wayîrê hîsê mensubîyet û hişmendîya yewîtîye yo. Bingeyê meydanameyîşê cematan de zî wayîrîya tarîxê hemparî yew cayo girîng îşxal keno. No rîwal ra her cemat wayîrê tayê erj û qîymetanê bingeyênan o ke ferdê ê cematî nê erj û qîymetan pare kenê û beşdarê erj û qîymetanê cematê xo benê. Sewbîna zî her cemat

bi rayîrê teqlîd, teblîx û perwerdeyê erj û qîymetê ke bi erjanê kulturî yê xo rê, bi urf û adetanê xo rê, bi rastî û xeletîyanê xo rê munasib ê, înan kenê malê xo û goreyê înan hereket kenê. Peynîya nê fealîyetê malêxokerdişî de karakterê umûmî yê cematî zî goreyê erj û qîymetanê malêxokerdeyan yenê meydan û şekil genê.

Neteweyî bîyene taybetmendîya tewr bingeyên û dîyarkere ya bawerîyanê şarî ya. Çi babetanê dînî de çi babetanê teberê dînî de, unsûrê bawerîye yê cematan yeno fersudebîyene (tr. aşınmak). Cemat, nê fikran zereyê xo de helêneno û nasnameyê xo înan ser o dano ferzkerdene. Ê bawerîyan, "goreyê standardanê xo adapte keno û bi nê awayî wesfê neteweyîye îqametê bawerîye keno." (Çelik, 2021: 23). Na taybetmendîya bawerîya şarî esasen karakterê şarî zî dîzayn kena. Seke yeno zanayene ters û îhtirasê yew şarî tewr zaf bawerîyanê xo de xo tîr û sift kenê. Eke na taybetmendîya bawerîya şarî fehm bikerîme, eşkenîme derheqê karakter û psîkolojîya yew şarî de zî wayîrê yew fikrî bibîme.

1.2.2. Girêdayoxîye

Girêdayoxîya bawerîya şarî a girêdayoxîya ke hetê xo de bi şekilêko manewî ameya viraştene. Sey qaydeyanê huqûqî yê ke qewetê xo yê mueyîdedayîşî estê û merdiman rê zor danê, nîya. Bawerîya şarî girêdayoxîya xo de mumkun o ke wext bi wext, cemat bi cemat cîyatîyan îhtîwa bikera. Eşmeli derheqê naye de vano: "Bawerîyî bi awayê pede-pede zeîf bîyene eşkenê orte ra bêrê wedaritene û yeno bawerkerdene ke wexto ke orte ra ameyî wedaritene êdî girêdayoxîya înan zî orte ra yena wedaritene." (2006: 9).

Meselen tayê cematan de fealîyetê zîna kerdene her çiqas hetê huqûqî ra wayîrê yew ceza nêbo zî mîyanê şarî de tayê mueyîdeyê xo estê. Zînakerdox yan zî zînakerdoxe hetê şarê a herême ra yeno/a teberkerdene û muceretkerdene. Yan zî mîyanê tayê şaran de kênekî remenê bi heskerdeyê xo. Zafane bedelê nê fealîyetî zaf giran beno. Her çiqas no fealîyetê remayîşî goreyê huqûqê nuştekîyî seba ferdanê balixan karêko legal bo zî goreyê şarî suc o û sey yew fealîyeto ke ganî rastê mueyîdeyan bêro, yeno vînayene. Keyeyê kêneke, nêwazo bîle, rîyê girêdayoxîya bawerîyanê şarî ra ganî seba yew wextê dîyarî bi kêneka xo heridan bimano.

1.2.3. Nêvurîyayîş û Timûtimîye

Wexto ke ma vanîme bawerîyê şarî nêvurîyenê, no nîno a mana ke qet nînê vurîyayîş. Semedo ke bawerîyê şarî xorînîya tarîxî ra yenê û çimeyê înan erjê homayî yê, mumkun nîyo ke mîyanê wextêko kilm de bêrê wedaritene. Çelik naye ser o vano: "Vurîyayene û orte ra wedarîyayene mîyanê yew prosesê derg û dila de yena meydan. Însanî bawerîyê ke wayîrê înan ê û înan qebul kenê, înan ra rewarew rî tanêdanê û înan terk nêkenê. Bi şertanê bedilbar û xurtbîyayoxan bawerîyê neweyî vejîyenê." (2021: 24).

Timûtimîye ra zî eşkeno daîmîbîyayîşê îhtîyacê bawerîyanê şarî bêro fehmkerdene. Bawerîyê şarî mîyanê şarî de yew îhtîyacê daîmî yê. Eynî îhtîyac verê panc hezar serran zî estbîyo, ewro zî esto. Daîmîbîyayîşê îhtîyacê bawerîye adeta lokomotîfê bawerîyanê şarî yo. No rîwal ra wexto ke bawerîyê şarî yenê etudkerdene, yeno vînayene ke bawerîyê ewroyênî û vizêrênî esasen seba heman meqsedî ameyê viraştene û hetê muhtewa û mesajî ra zaf manenê bi yewbînan. Seke yeno zanayene na taybetmendîya nêvurîyayîş û timûtimîye prosesê virazîyayîşê miletî ser o zî tesîrdar ê. Çunke bawerîyê ke bi wextanê dergan yenê dewamkerdene, badê yew wextê bellîyî mîyanê şarî de eynîyet virazenê. No eynîyet zî beno bingeyê awanîya milete.

1.2.4. Hemparîye

Bawerîyî û qebulî seba însananê ke eynî cografya de ciwîyenê hempar ê. Mesela wendişê kunde Mugla-Yatagan û çorşmeyê ci de, dewanê şaristananê Denîzlî, Antalya, Isparta de sey bêoxirîye yena qebulkerdene. Wexto ke kunde anişena bi serbanê yew keyeyî ser yeno bawerkerdene ke yew felaket do zereyê ê keyeyî de biqewimîyo. Keso ke wendişê kunde eşnaweno kunde rê çî-mîyê werdî dano û wina vano: "'Nesîbê xo bibere, ma ra yewna nesîb mewaze!..'. Destê xo dano bi cayêkê sertî ro û vano: 'Wa keyeyan ra dûrî bo!..'" (Çelik, 2021: 24-25).

Meselen zaf cayanê welatê kurdan de serê kêberanê bînayan rê, polê qeçekanê qîtan rê yan zî erebeyan rê muraya nezerî yena pakerdene. No pakerdişê muraya nezerî

mîyanê mileta kurde de hempar o. Heme parçeyanê welatî de muraya nezerî hempar a. Ma eşkenîme hem Mehabad de hem Dîyarbekir de hem Silêmanî de û hem zî Girê Sipî de rastê na bawerîye bêrîme. Heto bîn ra eşkeno bêro fehmkerdene ke bawerîyê şarî goreyê dîyalektanê kurdkî nêvurîyenê. Bawerîyê ke mîyanê kurmancan de estê ma vînenîme ke mîyanê soranan de zî estê yan zî bi heman şekil bawerîyê ke mîyanê zazayan de estê ma vînenîme ke mîyanê lûran û hewramanan de zî estê.

1.2.5. Bellînêbîyayîşê Çimeyî

Esasen çime û sebebê lazimî yê vejîyayîşê siftayên yê bawerîyanê şarî yenê texmînkerdene labelê semedo ke vejîyayîş ra heta nat zaf wext ravîyarto û nê bawerîyî wextê vejîyayîşî de nêameyê qeydkerdene ewro sebebê vejîyayîşê înan ameyê vîrrakerdene. Bawerîyê ke bi rayîrê teblîx û telqînî ameyê meydan êdî vîran ra ameyê esteritene. Eşkeno bêro vatene ke mechul bîyene zî taybetmendîyêka bawermendanê bawerîya şarî ya. Wexto ke bawermendanê bawerîya şarî rê persê sey: "'Çimeyê na bawerîye çi ya?' yenê perskerdene, tena sey cewab ney vanê: 'Ma dapîr û bapîranê xo ra, pîlanê xo ra wina dîyo û nê sebebî ver zî nînan kenîme.'" (Koyuncu, neqlkerdoxe Güldemir, 2008: 17).

Na taybetmendîye rê eşkeno bawerîya fekê vergî girê dayene sey nimûne bêro dayene. Na bawerîye tewr verî hetê kamî ra ameya kerdene, çi wext û kamcîn mekan de ameya pratîzekerdene yan hetê kamcîn şaran ra ameya bawerkerdene? Nê persî bê cewab ê. Ma nêeşkenîme xo biresnîme bi çimeyê na bawerîye. Çunke wextê vejîyayîşê na bawerîya şarî de sebeb û hedefê vejîyayîşê ci nêameyo qeydkerdene. Heto bîn ra beno ke tay bawerîyî goreyê çaxan bieşkê bêrê kategorîzekerdene. Meselen ma eşkenîme vajîme ke bawerîya fekê vergî girê dayene badê derbasbîyayîşê însanîyetî yê heywandarîye ameyo viraştene labelê bi awayêko teqez ma nêeşkenîme çimeyê bawerîye tesbît bikerîme.

1.3. Meydanameyîşê Bawerîya Şarî

Meydanameyîşê bawerîyanê şarî bi prosesê tarîxî, hedîseyê sosyalî û bawerîyanê cîyayan rê yeno îstînadkerdene. Her çiqas xebatanê akademîkanê ke derheqê nê bawerîyan de ameyê kerdene, înan de derheqê meydanameyîşê nê bawerîyan de faktor û abirnayîşê cîyayî ameyê destnîşankerdene zî tîya de ma derbareyê na babeta xo de unsûr û abirnayîşê hemparî yê xebatanê akademîkan sey esas girewtî. Wina yeno qebulkerdene ke meydanameyîşê bawerîyanê şarî de hîrê sebeb û rayîrê girîngî estê.

1.3.1. Bawerîyê ke bi Rayîrê Telqînî Ameyê Meydan

Eşkeno bêro vatene ke bawerîyê ke bi rayîrê telqînî ameyê meydan esasen ê bawerî yê ke bi rayîrê îdeolojî û fikranê felsefî şarî rê ameyê empozekerdene û şarî zî tayê sebeban ver yan bi waştişê zerrîya xo yan zî mecburen nê bawerîyan qebul kerdo. Qebulkerdişê nê bawerîyan de yeno zanayene ke nufûzê polîtîk, sosyal, madî û manewî yê pawitoxanê îdeolojî û fikranê felsefî tesîrdar û zorkar ê. Meydanameyîşê nê tewir bawerîyan de tesîrê cografyaya sosyale, awanîya etnîke û sosyale û çorşmeyê fîzîkî ra dahîna vêşî dîyarkarîya îdeolojî û fikro ke ameyo telqînkerdene bale anceno. Çelik naye ser o vano: "Meydanameyîş û dewamkerdişê mewcûdîyetê nê tewir bawerîyan de hetê şarî ra malêxokerdişê îdeolojî û fikrê telqînkerdeyî zaf tesîrdar o. No rîwal ra bi ravîyartişê wextî wasitaya telqînî û tesîrê înan yê verênî bêrê vîrrakerdene bîle bawerîye eşkena xo bido dewamkerdene." (2021: 21).

Nê tewir bawerîyan rê eşkenîme nimûneyêka nêzdîye bidîme. Dewanê qezaya Dîyarbekirî Çêrmûge de seba camêrdanê ke serrê înan çewres ra vêşêrî yê xoradayîşê şewqa zaf girîng o û eke yew camêrd bê şewqaya xo vejîyo teber miheqeq rastê henek û huyayîşanê dewijanê xo yeno. Her çiqas na nimûne tam goreyê bawerîya şarî nêbo zî eşkeno seba fehmkerdişê vejîyayîşê nê tewir bawerîyan hetkarê ma bibo. Çunke ma zanîme ke xoradayîşê şewqa badê îlankerdişê cumhûrîyetî ame qanûnîkerdene û camêrdan rê ame telqînkerdene ke wa êdî şewqa xo ra bidê. Meydanameyîşê nê tewir bawerîyanê şarî kêmî-vêşî wina yo, otorîteyêk telqînê yew bawerîye şarî rê keno û

mîyanê prosesê tarîxî de şar biwazo yan zî nêwazo binê tesîrê a bawerîye de maneno û goreyê heyatê xo yê aktuelî pratîze keno. Dima a bawerîye êdî bena bawerîya şarî.

1.3.2. Bawerîyê ke bi Rayîrê Teblîxî Ameyê Meydan

Bitaybetî bawerîyê dînanê îlahîyan bi no şekil ameyê meydan. Resulê ke Homayî seba şaran erşawitê, ê bi xo doktrînê ke Homayî înan ra vatê, şarî rê eşkera kenê û şar zî ê doktrînî bi fehmkerdişê xo, bi ferasetê xo û goreyê nasnameyê xo yê kulturî fehm keno û keno malê xo. Badê nê malêxokerdişî nê bawerîyî benê bawerîyê şarî. Heta ke şar nê bawerîyan qebul nêkero û tetbîqê nîzamê heyatê xo nêkero ma nêeşkenîme ê bawerîyan ra vajîme bawerîya şarî. Her çiqas no rayîr bimano bi rayîrê telqînî zî mabênê rayîrê telqînî û teblîxî de ferqêko eşkera esto ke, o zî çimeyê rayîrê teblîxî yew dîno îlahî yo û bi wasitaya yew pêxemberî yeno vatene. Heto bîn ra rayîrê telqînî de çime, yew otorîteyo teberê dînî de yo.

Nê tewir bawerîyan rê eşkenîme dînê zerdeştîye sey nimûne bidîme. Seba dînê zerdeştîye adir, serzemîn de sembolê homayî bi û goreyê zerdeştîye adir çîyêko zaf bimbarek bi. Wexto ke pêxember Zerdeşt dest bi vilakerdiş û teblîxkerdişê dînê xo keno miheqeq qala bimbarekîya adirî zî keno. Mîyanê prosesê wextî de bi tesîrê dînê zerdeştîye mîyanê şarî de verba adirî tay bawerîyî yenê meydan. Yeno zanayene ke mîyanê cematê zerdeştîyan de karê sey adirî rê awe rijnayene, adirî rê alû eştene yan zî adirî rê lengî çînitene sey karê zaf xirabî yenê qebulkerdene. Na nimûne ra eşkenîme fehm bikerîme ke yew dîno îlahî zî eşkeno bibo çimeyê bawerîyanê şarî.

1.3.3. Bawerîyê ke bi Rayîrê Anonîmî Ameyê Meydan

Bawerîyê ke bi rayîrê anonîme ameyê meydan, înan de yew wasitaya telqîn û propagandayî çin a. Eslê nê tewir bawerîyan de mechûlîyet esto. Nîno zanayene ke kamî, key, kamca û bi kamcîn nîyet û meqsedî nê tewir bawerîyî vetê labelê semedo ke nê tewir bawerîyî êdî bîyê aîdê yew şarî, ma înan sey yew parçeyê bawerîyanê şarî qebul kenîme. Tîya de anonîm ra qesdê ma hemparî ya. Mumkun o ke mîyanê wextî de bawerîyê neweyî îlaweyê nê tewir bawerîyan bibê yan zî bawerîyê ke verî estbîyî

cayê xo bidê bi bawerîyanê neweyan. Tanyu na babete ser o vano: "Winî yeno fehmkerdene ke nê tewir bawerîyê şarî temamê unîteyanê heyatî rê vila bîyê û her çiqas însan nêeşko her merhele de pêbihesîyo zî ê bawerîyî xo danê dewamkerdene." (1979: 123-124).

Nê tewir bawerîyan rê eşkenîme bawerîya bioxirîye-bêoxirîye sey yew nimûne nîşan bidîme. Meselen mîyanê mileta kurde de yeno zanayene ke kund heywanêko bêoxir o. Yeno bawerkerdene ke eke yew kund anişo bi serbanê yew keyeyî felaketêk do bireso bi ê keyeyî. Na bawerîya bêoxirîye bi wasitayanê teblîx, telqîn yan zî propaganda nêameya viraştene yanî sebebê ci nîno zanayene. Reyna mîyanê mileta kurde de nalê estorî, sey şaranê bînan yê herêma Rojhelatê Mîyanênî, sey bioxir yeno qebulkerdene û serê kêberanê axur rê yeno mixkerdene. Senî ke sebebê bêoxirîya kund nîno zanayene bi heman şekil sebebê bioxirîya nalê estorî zî nîno zanayene.

1.4. Fonksîyonê Bawerîya Şarî

Bawerîyê şarî mîyanê şarî de wayîrê tayê fonksîyonan ê, xora bi xeyrê nê fonksîyonanê xo nê tewir bawerîyî tarîx ra nat xo danê dewamkerdene. Gökçimen derheqê fonksîyonanê bawerîya şarî de vano: "Fonksîyonê siftayên yê bawerîyanê şarî fonksîyono terbîyekar û kanalîzekerdox (tr. yönlendirici) o. Şar tayê bawerîyanê xo ver remeno tayê bawerîyanê bînan zî sey unsûrê kanalîzekerdoxê heyatê xo yan teşwîq keno yan zî qedexe keno. Bi awayêko pêroyî zî bawerîyê şarî wazenê kesan nêzdîyê pozîtîfîye û rindîye bikerê. Fonksîyonêko bîn yê bawerîyanê şarî no yo ke awanîyê muşexes û korporatîfî tede çin ê. Çinbîyayîşê nê awanîyan bîyo sebebê xopawitişê bawerîyanê şarî. Bingeyê nê bawerîyan de urf, adet, tradîsyon û toreyan rê girê bîyene cayêko girîng îşxal keno." (2010: 153-155).

Çobanoğlu bale anceno teorîya fonksîyonel a bawerîyanê şarî ser û vano: "Ewro xebatanê îlmê şarî de tay teorîyî bi awayêko zaf vilabîyaye yenê bikarardene, ê teorîyan ra yewere zî 'teorîya fonksîyonel' a. Na teorî bi xebatanê William Bascom'î girîngîyêka cîyaye qezenç kerda." (2002: 223). Heta ke fonksîyon dewam bikero "awanîye" xo muhafeze kena. Çarçewaya na teorî de fonksîyonê sereke yê bawerîya şarî nê yê; fonksîyono psîkososyal, fonksîyono sosyokulturel, fonsîyono sosyoekonomîk, fonksîyono sembolîk û fonksîyono rîtuel.

1.4.1. Fonksîyono Psîkososyal

Fonksîyono verên yê bawerîyanê şarî fonksîyono psîkososyal o. Jung nê fonksîyonî ser o îfade keno ke seba dahîna rind teşxîs û tedawîkerdişê nêweşîyanê psîkolojîkan de derheqê "psîkolojîya îbtîdaî, mîtolojî, arkeolojî û tarîxê dînan yo muqayeseyî" de wayîrbîyayîşê zanayîşo hîra rolêko girîng kay keno (2021 b: 56). Bi nê vateyê xo Jung esasen binê nê çîyî zî xêze keno ke tesbîtê destkewteyanê (tr. bulgu) nevrotîkanê ke orîjînê bawerîyanê şarî de yê çiqas girîng ê.

Goreyê Köse û Ayten'î hasilbîyayîşê bawerîyanê şarî de hetê psîkososyalî ra tay sebebî estê, nê sebebî eşkenê bi no tewir bêrê îfadekerdene: "Nêzanayîşê mahîyetê çîyan û hadîseyan, arezûyê zanayîşê ameyoxî, ters û stres, bêçaretîye, cîhetvurnayîşê bimbarekkerdişî, îhtîyacê emnîyetî, arezûyê resayîşê serkewtişî û xobawerîye, hîsê nedîyarîye, îhtîyacê ahengê sosyalî, etifkerdişê qewetanê bînan yê mesulîyetî, hewnî û qewetê xeyalî ûsn." (2009: 54-60).

Tayê caardişê ke verê dînan estbîyî badê qebulbîyayîşê dînanê îlahîyan zî berdewam kenê û dîn û bawerîyê şarî bi awayêko hemwext dewam benê. Roja ma de hema zî hetê ra wacibê dînî yenê bicaardene hetê bînî ra zî ma vînenîme ke tayê pratîkê sey nezîr (tr. adak) kerdene, vejîyayîşê duaya varanî, caardişê ke çerxanê dinyaameyîş û veyve û merg de yenê muracatkerdene, tirbe, yatir û zîyaretê mezelan yenê pratîzekerdene. Wexto ke ma ewnenîme bi nimûneyanê xebatanê ke derheqê metodanê weşkerdişî yê tradîsyonelan yê Anatolya ra ameyê girewtene, vînenîme ke nêweşî û tedawîyê ê nêweşîyanê ke bingêyê xo de ters esto -ê- hetê kesanê ocaxdaran ra yenê çareserkerdene û tedawîkerdene. Nê pêro eşkenê muhtewaya fonksîyonê psîkososyalî rê nimûne bibê.

Eşkeno bêro vatene ke tayê rîtuelî însanî ser o wayîrê yew tesîrê pozîtîfî yê, rehetîye danê bi însanî û însanî ser o yew tesîrê rehabîlîteyî virazenê. Dîn û bawerîye zî bi eynî şekil însanî ser o wayîrê yew tesîrê weşkerdoxî yê, kesî fikr û hedîseyanê negatîfan ra dûrî fînenê, tenatîya şexsîye rehabîlîte kenê û mabênê ferdan de

sosyalîzasyonî peyda kenê. Na babete ser o Ayten vana: "Dîn û bawerîye, îhtîyacê sendromanê ke însanî wextanê modernan de ciwîyenê, înan rê cewab danê. Dîn, xerîb û bîyanîbîyayîşê însanî asteng keno. Însan sey yew mewcûdîyeto sosyal, senî ke bê wayîrîya yew bendikî (tr. bağ) nêeşkeno bi cematî ra biciwîyo, heman wext de bê yew prensîbê ferazemînîyo (tr. dünyaötesi) ke eşkeno tesîranê texrîbkaran yê faktoranê xaricî kêmî bikero zî nêeşkeno seba estbîyayîşê xo, otonomîyê exlaqî û sîpîrîtuelê xo sebebêk bivîno." (2021: 80). Seke aseno dîn û bawerîye, bê fonksîyonanê sey tesîrê weşkerdişî heman wext de eşkenê bêaîdîyetîya sosyala ke çaxê teknolojî arda û hetê psîkolojî ra hîsê tenatîye zî tedawî bikerê. Goreyê Kayıklık'î zî însanî nê sebeban ver muracatê dîn û bawerîya şarî kenê: "Temînkerdişê yew îhtîyacî, problem û endîşe ra xelisîyayîş, hîsê sucdarîye ra xelisîyayîş, teşebusê qezençkerdişê nasnameyî, îzahkerdişê rewşanê enteresanan." (2021: 76).

Derheqê fonksîyonê psîkososyalî de îzahetê corênan rê îlaweten Mozzani nê zanayîşanê balkêşan dano: "Roja ma de psîkologî vanê ke bawerîyê şarî (bawerîyê batilî) heqeten tesîrdar ê, hem her hal de sakinkerdoxê tewr erjan ê hem zî darûyê tewr feydedar ê ke ters û qaxûyanê ma kenê şenik." (2018: 19). Nê vateyanê Mozzani ra yeno fehmkerdene ke fonksîyono psîkososyal yê bawerîya şarî hetê îlmî ra zî yeno tesdîqkerdene û psîkolojîya sosyale ser o wayîrê tesîrî yo.

Seba başêr fehmkerdişê fonksîyonê psîkososyalî ganî tayê hîsîyatê eslî yê însanî bêrê zanayene. Nê hîsîyatan ra belkî oyo tewr tesîrdar hîsê tersî yo. Zafane wexto ke însanî verba çîyêk ecêb manenê û ecêbmendiş meyalê açaryayîşê hîsê tersî beno û her çîyo ke nîno pawitene însanan tersayneno. Hukmo tewr eşkerayo ke qisaya corên ra vejîyeno no yo ke tebîetê însanî umûmen tersayek o çunke finê de vejîyayîşê yew objeyî ser o ma hemanî hukmê xirabbîyayîşê ey vejenîme. Hume vano: "Wazeno wa rind bo wazeno wa xirab bo bêke tebîetê ê çîyî ser o cigêrayîş bikerîme tewr verî ma ê çîyî ra bi hîsê tersî tesîr vînenîme." (Neqlkerdox Abdurrezzak 2021: 160). Însanê îbtîdaîyî ancax wexto ke bi yew hedîseyê derasayî (tr. olağanüstü) rî bi rî ameyêne tersayêne, tehlukeyî ancax peynîya hedîseyê derasayî de dîyêne. Jung vano: "No reaksîyono verên hema zî însananê çaxê modernî de esto. (Heto bîn ra) fikro kollektîf û awanîya hîsî her çiqas ameyê vurîyayîş zî halen estê. Mabênê însanê îbtîdaî û modernî de hetê caardiş û fehmkerdiş

ra ferqî estê labelê ma eşkenîme qala 'têduştîya ruhîya ke binhişê orîjînî ra vejîyaya' bikerîme." (2021 a: 42).

1.4.2. Fonksîyono Sosyokulturel

Îhtîyacê îzahê etîyolojîk yê hedîseyanê negatîfan esasen îhtîyacê defkerdiş û naskerdişê tersî ver yeno meydan. Ma verî zî qal kerdbi ke hadîseyê tebîetîyê ke ameyê bawerkerdene ke derasayî yê, ê qelbê însanê îbtîdaîyî rê tersêk hasil kenê. Sarpkaya vano: "No fonksîyon dewreyanê verê îlm û mentiqî de yew hereketo refleksîf bi ke însanê îbtîdaîyî seba pawitişê xo ardbi meydan. Çinkerdoxîya qewetanê xiraban, nedîyarîye, şertê heyatî yê zor û lerzîdêrî (tr. ürpertici) pêro pîya bîyê sebebê vejîyayîşê xeylê pratîkanê defkerdişan." (2021: 21).

Thomas zî vano psîkolojîya sosyale esasen yena na mana ke, "ê cigêrayîşê hereketanê ferdîyê ke hetê çorşmeyê sosyokulturelî ra tesîr genê û vera cematî kanalîze bîyê, înan o." (Neqlkerdox Zijderveld, 1985: 41). Vurîyayîşê çorşmeyê sosyalî yê yew cematî beno ke hetê ferdanê ê cematî ra finê de nêrê qebulkerdene, bêrê qebulkerdene bîle ferdî teredutî reyde nêzdî benê yan zî eşkenê temamen qebul bikerê. Mîyanê nê halê paradoksalî de semedo ke hedîseyê sosyalî heyatê însanî de ca bigîrê bitaybetî babeta bawerîye de tayê zanayîş û caardişanê muşexesan rê îhtîyac esto. No rîwal ra roja ma de tayê caardişê ke seba yew serdemî şarî ci ra rî tadabî tekrar mîyanê şarî de ganî benê, no hal bi binawanîya sosyokulturele ya cematî reyde elaqedar o. Jung vano: "Însano modern esasen yew têmîyankewteyo xerîb yê semptomanê ke mîyanê prosesê xurtbîyayîşê ruhî yo derg de qezenç kerdê, yo." (2009: 96). Jung bale anceno bi nê çîyî ser ke "seba ê însanî guman û qeneato îlmî, bi pêşînhukmanê demodeyan, bi terzê fikirîyayîşê metrukî, bi înkarkarîya kore" têhet vindeno. Jung peynîya peynî de îlawe keno: "Tayê bawerîyê ke însano modern înan sey îrrasyonel û qabilê terkkerdişî vîneno ewro halen mîyanê şarî de dewam kenê." (2009: 96). Her çiqas însano ke xo aîdê tebîetî nêvîneno û xo tena aîdê cematê xo vîneno esasen bi tecrîdkerdişê xo mîyanê sînoranê normanê musîyayeyan yê cematê xo de ciwîyeno labelê binhiş û zereyê ezîtîya (tr. benlik) ey de qalibê hereketî yê nimiteyî mewcûd ê.

1.4.3. Fonksîyono Sosyoekonomîk

Hetê ra awanîya cematî ya ke xurt bena hoka perwerde, ekonomî û sosyalîzasyonî ra datayanê bingeyênan pêşkêş kena hetê bînî ra zî bawerî û caardişê ke wina yenê bawerkerdene ke teberê aqil û îlmî de yê -ke nê caardiş û bawerîyî esasen dînamîkanê cematî pay ra tepişenê- bi dekewtişê dilqê yew awanîya cîyaye her dewreyê heyatê însanî de hema zî wayîrê şope û tesîr ê.

Hal û hedîseyê ke tersî anê meydan sebebanê sosyolojîk, kulturî, ekonomîk ra psîkolojî û dinyaya bawerîye yê însanî de raştê vurîyayîşan ameyê. Şaranê îbtîdaîyan de yew helwesto bi nameyê "mîsoneîzm" -ke hetê antropologan ra no name ameyo dayene- esto ke verba her çîyê neweyî tersêko xorîn û batilî îfade keno. Jung babete ser o vano: "Însanê îbtîdaîyî verba heywananê kovîyan senîhawa reaksîyon û hereketî mojnenê verba hedîseyanê nêpawîyayeyan zî eynî reaksîyon û hereketan mojnenê, seba xopawitişê şokê çîyanê neweyan barîyerê ruhîyî ronenê." (2009: 31). Hetê ra nêzanîyayîye rê, çîyê nimiteyî rê, çîyê wayîrê taybetmendîya mîstîke rê timûtim elaqe û fetîşîzmêk esto heto bîn ra zî ê çîyî bi xo benê sebebê estbîyayîşê tersî.

Sosyoekonomîya ferdan bawerîyanê înan ser o wayîrê tesîrî ya. Halo sosyoekonomîk yê ferdan beno sebebê meylkerdişê înan bi tayê bawerîyan. Eke ma bi awayêko pêroyî biewnîme, ferdê ke sewîyeya xo ya sosyoekonomîke cêr a, bi hedefê bi asanîye qezençkerdişê pereyan şinê huzurê falkar û cindaran. Realîte de her çiqas nêeşkenê çîyêk qezenç bikerê zî bi saya xeyalanê xo yê viraşteyan xo tetmîn kenê. Ferdê ke sewîyeya înan a sosyoekonomîke cor a û wayîrê zanayîşê dînîyî nîyê, ê zî tay rayîranê tetmînkerdişê manewî yê sey medîtasyonî ke yew berhemê kulturê Rojhelatî yo, ey rê muracat kenê.

Na babete ser o Levi Strauss vano: "Eşkeno bêro vatene ke însano îbtîdaî heme fealîyetanê dînî û hunerîyanê sey unsûranê bawerîye, hewn û ayînî şamîl keno û esasen bi rayîrê nê fealîyetan dinyaya teberêne reyde komunîkasyon nano ro." (Neqlkerdox Abdurrezzak 2021: 163). Însano îbtîdaî nê fealîyetan seba berdewamîye û emnîyetê mewcûdîyetê xo sey yew tampon şuxilneno.

Tayê kesî bi muracatkerdişê nê tewir bawerî û caardişanê însananê bêperwerde û însananê ke standardê heyatî yê înan cêr o, sey yew kerdişo zaf tradîsyonel û teberê medenîyetî de vînenê. Ancax ewro bawerîye, "cematê serfî (tr. tüketim toplumu)" de tadîyaya bi yew wasitaya turîzmî û aye fonksîyonêko ekonomîk qezenç kerdo, no semed ra telebkarê nê turîzmê bawerîye tradîsyonî dekenê bi yew dilqê modernî û wazenê hîs û fikrê ke zîhnanê xo de hepiskerde û sey îbtîdaî û kehen tebîrkerde yê, înan biciwîyê.

1.4.4. Fonksîyono Sembolîk

Caardişê şarî de wasitayê -sey madeyê werdî, hacetê keyeyî, çimeyo tebîî- ke pratîkanê goreyê hal, mekan, wext yenê kerdene, xebitnayîşê înan yê mîyanê rîtuelanê ke bi zanayîş yan zî bê zanayîş yenê kerdene, înan de wayîrê manayanê sembolîkan ê. Sembolî heme cayê heyatî de ca genê. Meselen weş yeno zanayene ke rengo sûr sembolê adirî yo û derzîne zî sembolê asinî ya. Freud nê sembolîzmî ser o vano: "Unsûrê şîfreyin û pabeyê çareserîye yê ke awanîya zîhnî ya mîtolojîke de mewcûd ê, ê unsûrî bi kodanê kulturîyan nesil bi nesil yenê neqlkerdene û bi vurnayîşê şekilî benê wayîrê yew fonksîyonê sembolîkî. Meselen bi şekilê tesîrviraştişê sey temsîlî yew rîtuelê sêhrî esto. Semedo ke dişmenî ser o tesîrêko negatîf bêro viraştene ê sembolî rê zerar yeno dayene. Bi no qayde yeno bawerkerdene ke peynîya 'keso eslîyo ke yeno nefretkerdene' do zî sey peynîya teswîrî bibo." (2021: 112).

Bawerîyanê şarî de sembolî wayîrê yew cayê taybetî yê. Meselen bawerîya fekê vergî girê dayene de fekê yew meqesî bi la yeno girêdayene, tîya de fekê meqesî fekê vergî sembolîze keno. Bi girêdayîşê fekê meqesî yeno bawerkerdene ke fekê vergî do bêro girêdayene û êdî heta fekê meqesî nêro akerdene do bi awayêko padaye bimano û nêeşko heywananê kedîyanê ke yaban de çerenê, înan biwero. Heto bîn ra çarçewaya manaya sembolan de tesewurê Aşme û Tîje hetê manayanê bimbarekan yê cismanê asmênîyan ra girîng o çunke Aşme mîyanê nîzamê kozmîkî de sey tekrarê Tîje yena qebulkerdene labelê sey halê Tîje ya hurdîkerdîye yena fikirîyayene. Tîje temamê Sîstemê Tîje rê can dana ke zereyê nê sîstemî de 8 planetî mewcûd ê. Bereqsê Tîje,

Aşme tena planetê ma ser o tesîrdar a. Aşme, karakterê xo yê passîfî ver -semedo ke şewqî Tîje ra gena- halê dîyinî de vindena û passîf yan zî muqabilê prensîbê makîye ya. Metalo ke sembolê Aşme yo zafane sêm o. Aşme, bereqsê Tîja ke mesulê heyatê dîyarî û fealîyetanê adirênan a û rehberîya sembolîke ya, terefo nimite yê tebîetî kena.

Îlaweten ma eşkenîme vajîme ke têduştkerdişê sembolanê ruhê camêrd û cinîye de bi unsûranê tebîetî û fenomenê tebîetî -ke goreyê bawerîye nê fenomenî ruhê gandar ê- esasen prosesê fehmkerdiş û îdraqê bingeyên yê însanî de ameyê şekilgirewtene. Nezerîyeyê ke verê destê ma der ê ma ra vanê ke xeylê sebebê afirnayîşanê zîhnî û xeyalîyan estê. Xebatanê çarçewaya îlmî de çimeyê nê tewir xebatan sey fenomenê mîtî û mîtolojî sey binge yeno girewtene. Tehlîlê fenomenê mît û mîtolojîye, mîyanê kontekstanê fonksîyonel û strukturelan de ma rê seba hetê ferdî û sosyal ra etudê biteferuat yê însanî de îmkananê girdan peyda keno.

Jung xebata xo ya bi nameyê "Însan û Sembolî" de bale anceno bi îrtîbatê mît, fonksîyonê sembolîzmî yê bawerîya şarî û însanê modernî ser. Jung eserê xo de vano: "Mabênê hişmendîya dewrê îbtîdaî û dewrê modernî de manendîyî estê, bawerî û caardişê ke tarîxî rê ameyê definkerdene yan zî vermendeyê tarîxîyê ke binê herre ra yenê vetene ma rê xeylê çîyan vanê, benaberê ney wezîfeyê yew wasitaya komunîkasyonî genê doşîyanê xo ser û wayîrê yew ziwanî yê." (2009: 106). Ewro cematê modernî û cematê ke heyatê qebîleyî ciwîyenê eynî wext de labelê wusatanê (tr. uzam) cîyayan de ciwîyenê. Ancax pratîkê ke hetê cematanê ke heyatê qebîleyî ciwîyenê ra bi şekilê dewrê îbtîdaîyî yenê îdarekerdene labelê însanê dewrê modernî eşkenê nê pratîkan ge-gane sey "teberê çaxî" bierjnê labelê Jung naye ser o zî vano: "Nê sembolî teberê çaxî de nîyê yanî hema zî aktuelîteya xo danê dewamkerdene." (2009: 106).

Heto bîn ra semedo ke ferd mîyanê cematî de rêz û hurmet bivîno û bibo yew ferdo sosyal ganî merasîm û tayê caardişan de zî ca bigîro çunke girêdayoxîya rîtuelanê dînî û sosyalan esta. Rîtuelî îfadeyê sembolîkê nîzamkerde yê ke nê îfadeyî fikr û erjanê yew cematî anê meydan. Nê îfadeyê sembolîkî sey bimbarek yenê qebulkerdene û wayîrê rolanê girîngan ê û bawerîya şarî ser o dîyarker ê. Eşkeno girîngîya rolê sembolan wina bêro îfadekerdene ke heta ma rolê sembolanê ke heyatê însanî de

rehendanê xorîyan de ca genê, înan nêvînîme û ziwanê înan nêwanîme ma do mît û bawerîye zî xelet fehm bikerîme

1.4.5. Fonksîyono Rîtuel

Tay caardişê ke bi meqsedê qewetanê nimiteyan reyde têkilî ronayene yenê bikarardene esasen wayîrê fonksîyonê rîtuelî û wayîrê asankerdoxê aqil-de-mendene yê. Rîtuelî sey tekrarê qalibanê reftarî yê ke aîdê wext û serdemanê dîyaran ê, vejîyayê meydan labelê ferqê rîtuelan û reftaranê bînan esto ke o zî bawerîya wayîrîya taybetmendîya efsûnî ya rîtuelan a. Meselen qerşune rijnayene verba nezerî tesîrdar û rind a û yeno bawerkerdene ke bi rijnayîşê qerşune enerjîyo xirabo ke ferdî/e ser o yo do bêro wedaritene. Na bawerîya şarî temamê welatî de yena vînayene.

Jung nê fonksîyonê rîteulî ser o bale anceno bi tecrubeyê dînî ser û vano: "Her çiqas tecrubeyê dînî hetê bawerîye ra bêro kanalîzekerdene zî cewherê (tr. öz) dînî bawerîye ney tecrube yo. Bawerîye bi estbîyayîşê Homayî rî bi rî ameyen a, ey tecrube kerden a. No tecrube rasterast nêbeno, bi hetkarîya mît û rîtuelan -senî ke Mûsa bi hetkarîya lema veşayîye rastê Homayî amebi- beno." (Neqlkerdoxe Ayten, 2021: 73). Goreyê nê fikrî bi hetkarîya mît û rîtuelan bi vatişê yew hedîseyê dînîyî bawerîya ke verî ra estbî wazîyena bêra muşexeskerdene. Bi no qeyde "qisa" bi yewbîyayîşê yew reftarî bena wayîra yew fonksîyonê rîtuelî û dînîyî. Qewet û mewcûdîyetê qisa bi vatişê tewiranê kulturî yê fekkîyanê sey mît, hîkaye û efsaneyî ameyêne neqlkerdene. Reftarê ke wayîrê qewetê mîstîkî yê -yanî rîtuelî- wayîrê fonksîyonê vetişê cewherê qisa yê. Heto bîn ra însan bi zanayîşê temamê doktrînê kulturî yê cayê dinyaameyîşê xo nîno bi dinya. Seke Pietikainen zî vano: "Her çiqas însan bi binhişmendîya kollektîfe nêro bi dinya zî bi pîlbîyayîşê yew atmosferê kulturî de eşkeno bêhemdê xo tayê bawerî û taybetmendîyanê hempar yê domînantanê ke neqşê kulturî bîyê, înan bikero malê xo." (1998: 333).

Eşkeno bêro vatene ke bingeyê rîtuelanê ke seba manadarkerdişê heyatî ameyê viraştene û qanûnê nênuşteyê ke bi tecrubeyê hegemonyaya xofdara ke însanê serdemê îbtîdaîyî ser o ameyê viraştene de yew qewetê bawerîye yo zerurî esto. Benaberê ney Bennett derheqê fonksîyonê rîtuelî de ney vano: "Pratîkê komunîkasyonî yê şarî hetê terzê

sembolîkî yê ke kulturê populerî de yê, înan ra yenê awanîkerdene û kulturo populer sey yew wasitaya rituelkerdiş, aktuelkerdiş û manadarkerdişê tecrubeyanê aktuelan yê ferdî grûban reyde peyda keno." (2018: 271). Heto bîn ra Honko zî prosesê vejîyayîşê rituelan sey "rîtê krîz û teqwîmîyî, rîtê dekewtiş-ravîyertişî ke bi halanê serdeman de vejîyenê meydan, rîtê ke hetê komîte ra yenê organîzekerdene û rîtê ke derbareyê ameyîşê wisarî de yê" teqsîm keno (2006: 131-133).

BEŞO DÎYIN

KITABANÊ HÎKAYE YÊ ZAZAKÎ DE NIMÛNEYÊ BAWERÎYANÊ ŞARÎ

Ma beşo yewin yê xebata xo de senînîya bawerîya şarî îzah kerdbî. Nê beşê dîyinî de zî kamcîn kitabê hîkaye yê zazakî de çi nimûneyê bawerîya şarî estê ma ê bawerîyî tesbît kerdî, kategorîze kerdî û hema binê înan de zî erjnayîşê înan kerd. Labelê nê kitaban ra, bi rexma heme cehdê ma, çi heyf ke ma xo nêeşka biresnîme bi kitabanê hîkaye yê Gulbahare, Meselê/Hikayeler û Hedırê Mı Nino. Bê nê hîrê kitaban ma kitabê bînî pêro peyda kerdî û daxîlê xebata xo kerdî.

Kitabê hîkaye yê zazakî yê ke serra 1994 ra heta Hezîrana serra 2022 ameyê nuştene wina yê;

Tablo 1. Lîsteya Kitabanê Hîkayeyan yê Zazakî (Bi Awayêko Kronolojîk)

Nuştox/e	Nameyê Kitabî	Weşanxane	Tarîxê Çapkerdişî	Hûmara Rîpelî
1) Kemal Astare	Cer Hard Cor Asmen	Doz	1994	144
2) Kemal Astare	Gulbahare	Verlagsauslie-ferung, Hänssler	1995	171
3) Heqie Merga-rıji	Budelaê Gırşi	Pirevi	1996	154
4) Memê Koêkorta	Reuka Doy	Tij	2001	101

5) Roşan Lezgîn	Binê Dara Valêre De	Apec	2002	72
6) Denîz Gunduz	Hîkayeyê Koyê Bîngolî	Vate	2004	151
7) J. Îhsan Espar	Beyî Se Bena?	Vate	2004	68
8) Munzur Çem	Hewnê Newroze	Vate	2005	151
9) Serdar Roşan	Dara Gozê	Doz	2005	133
10) Cefo Çarekız	Domanê Qoçgiriye	Tij	2005	70
11) Huseyîn Karakaş	Omid Esto	Vate	2006	65
12) Roşan Lezgîn	Halîn	Komal	2006	95
13) Jêhatî Zengelan	Gorse	Vate	2007	109
14) Roşan Lezgîn	Ez Gule Ra Hes Kena	Vate	2007	71
15) Murad Canşad	Xafilbela	Vate	2007	98
16) Ahmet Cana	Meselê/Hikâyeler	Asil	2010	-
17) Alî Aydin Çîçek	Teberik	Vate	2010	95
18) Yismayil Mirza	Hedırê Mı Nino	Kinan	2011	-
19) Abdullah Esen	Kuçeya Hunerî	Avesta	2012	87
20) Bedrîye Topaç	Bero Sûr	Roşna	2012	72
21) Mehmûd Nêşite	Çakêto Sipî	Vate	2012	120
22) Roşan Lezgîn	Tarîyîya Adirî De	Roşna	2012	80
23) Burçîn Bor	Hêvîya Macire	Roşna	2013	70
24) Erkan Tekîn	Sewdaya Belekine	Roşna	2013	79
25) Murad Canşad	Hesê Mişî	Roşna	2013	80
26) Nadîre Guntaş Aldatmaz	Pîye Mi Kemane Cinitêne	Roşna	2013	95
27) Seyîdxan Kurij	Grev	Roşna	2013	80
28) Şeyda Asmîn	Zeman Sey Fekê Kardî Bî	Roşna	2013	152
29) Umer Farûq Ersoz	Berenge	Roşna	2013	80
30) Yismayil Mirza	Havalé Roza Tenge	Analiz Basım Yayın	2013	92
31) Hesen Dîlawer Dêrsim	Estarêyê Asmênê Ma	Aram	2014	128
32) Alî Aydin Çîçek	Lêl	Vate	2014	80
33) Alî Beytaş	Solê Sûrî	Roşna	2014	132
34) Enwer Yılmaz	Ti Dejêko Bêwayîr î	Tevn	2014	63
35) Faysal Bozkurt	Estanekan de Cuyayîşê Ma	J&J	2014	95
36) Hîkmet Çalagan	Ters	Vate	2014	58
37) Huseyîn Karakaş	Zere Ra	Roşna	2014	102
38) Îsmet Bor	Estareyê Koyê Hesarî	Roşna	2014	80
39) Lorîn Demîrel	Vîndîbîyaye	Vate	2014	87
40) Zülfükar Ayyıldız	Hersê Zerrî	Elif Matbaası	2014	144
41) Alî Riza Kalan	Lêlê Şodirî de Yew Rayîrwan	Vate	2014	111

42) Murad Canşad	Waştî	Roşna	2015	79
43) Huseyîn Karakaş	Ez û Ti	Roşna	2015	112
44) Huseyîn Karakaş	Reçâ Binbareke	Roşna	2016	119
45) Sait Çiya	Meberbe Bıraê Mı	Dersim Yayınları	2016	135
46) Hüseyin Çağlayan	Hekatê Kılmi	Kalan	2017	167
47) Yılmazcan Şare	Dez	Nas Ajans Yayınları	2017	120
48) Enwer Yılmaz	Bena Hol	Nas Ajans Yayınları	2018	153
49) Roşan Lezgîn	Ap Hus	Roşna	2018	63
50) Huseyîn Karakaş	Hîrê Nameyî	Roşna	2019	100
51) Roşan Lezgîn	Kevoke	Roşna	2019	94
52) Sait Çiya	Hirê Kıtabi	Vir	2020	112
53) Bedrîye Topaç	Menewşî	Vate	2020	54
54) Alî Aydin Çîçek	Xof	Vate	2020	101
55) Fahri Pamukçu	Welato Şirın	Vir	2020	111
56) Evdî Hesqera	Merhebaya Nîmeyê Şewe	Roşna	2021	64
57) Pinar Yildiz	Hîkayeyê Hewn û Hişyarî	Avesta	2021	172
58) Evdî Hesqera	Lîtreya Sayan Çend Lîra Ya?	Roşna	2021	64
59) Seyîdxan Kurij	Dejê Nimiteyî	Hîvda İletişim	2022	96

2.1. Bawerîyê ke Derheqê Dewreyanê Vîyartişî de yê

Bi awayêko umûmî cigêrayoxê şarnasîye vanê heyatê însanî de hîrê dewreyê girîngî estê; dinyaameyîş, zewicîyayîş û merg. Bê nê hîrê tene merheleyan seba lajekan dewreyê sunetî zî esto. Nê dewreyan de însanî yew formî ra dekewenê bi yewna formî û prosesê nê dekewtişan de xo hemverê tehlukeyan bêqewet hîs kenê. Semedo ke nê prosesê dewreyan de rastê tehlukeyan nêrê, hetê şarî ra tayê bawerîyî ameyê viraştene. Ma do cêr de nê dewreyan bi awayêko rêzkî yewayew nîşan bidîme û nimûneyanê înanê ke hîkayeyanê zazakî de estê, înan bierjnîme.

2.1.1. Derheqê Dinyaameyîşî de Bawerîyê Şarî

Dewreyanê vîyartişî ra dewreyo verên dewreyê mayaxorabîyayîşî yo. Eroğlu derheqê nê dewreyî de wina vano: "Bitaybetî seba cematanê ke hetê tibî ra wayîrê zanayîş û hacetanê besan nîyê, mayaxorabîyayîş seba maye û bebeke/î rîskanê heyatîyan û nedîyarîye hewêneno." (2017: 259). No semed ra derbareyê mayaxorabîyayîşî de xeylê bawerîyê şarî vejîyayê meydan

Karakaş zî kitabê xo de derheqê verê mayaxorabîyayîşî de nînan vano: "Zafaneyê bawerîyanê nê beşî derbareyê hamîle mendene de yê. Cinîyê ke nêeşkenê hamîle bimanê şinê bi cayanê muqeddesan ke nê cayî zî zafane tirbe yê. Cinî, daranê cayê muqeddesî rê la girê dana, derguşa mînyature kena û bi hetkarîya awe û lincî waştişê xo yê qeçekî îfade kena." (2020: 17). Karakaş reyna îlawe keno ke cinîyê ke bawer kenê ke badê şîyayîşê zîyaretgehanê sey, "Siltan Şêxmûs, Weysel Qeranî û Şêx Mûsa hamîle mendê, qisayê ke nê zîyaretan rê dayê anê bi ca û nameyê qeçekanê xo nameyê zatanê ke ê zîyaretgehan de medfûn ê nanê pa." (2020: 18).

Kalafat babete ser o nînan vano: "Zereyê derguşe rê sî ronayene û cayanê bimbarekan rê derguşa mînyature ronayene sey mesajê qeçek waştene yo. Xizirîlyas de gulêre bin de bi nê şekilan sembolî yenê ronayene bi ronayîşê nê sembolan waştişê keye, zewac, kar, ereba ûsn yeno îfadekerdene." (2009: 24). Kalafat îlawe keno: "Tayê herêman de badê zewacî hema ke veyve û zama pîya nêrakewtê, lajekêdo wîtek cila veyve û zama ser o yeno teqlêrîkerdene û bi no qeyde alemê xeybî rê mesajê waştişê lajekî yeno erşawitene." (2009: 27). Kalafat reyna îlawe keno: "Qers û Exlat de cinîya ke wazena lajekê ci bibo, şina keyeyo ke zaf lajekê ci estê ra derguşa înan deyn kena û winî bawer kena ke bi xeyrê a derguşe do lajekê ci bibo." (2009: 25).

Kalafat û Abdurrezzak derheqê na babete de Dewa Tilmize sey nimûne nîşan danê û wina vanê: "Na dewe de (Dewa Tilmize ya Êlihe) wexto ke didano yewin yê qeçekan vejîyeno bi nameyê 'danok' şorbayêka ke tey xele esto yena viraştene. Şorbaya danoke mêmanan rê yena îkramkerdene û embiryanan rê yena vilakerdene. Dima erd rê sey sifreyê werdî sifreyêk yeno rafînayene û qeçek/e sifreyî ser o dîyeno/a roniştene. Nehayê şekerinê

rengînkerdeyî serê qeçekî/e ra dîyenê rijnayene. Vernîya qeçekî/e de Qurano Kerîm, neynike, qeleme, şane ûsn çî-mîyî yenê ronayene. Goreyê bawerîye qeçek/e destê xo dergê kamcînî bikero, o/a do ameyox de yew karo ke derheqê ê çîyî de yo, ey rê meyl bikero." (2020 b: 128).

Kalafat bawerîyanê badê qeçekardişî de nînan îfade keno: "Keyeyê cinîya qeçekardîye rê werd berdene adeta sey wecîbeyêko dînî yeno vînayene, keyeyê ke ney rê rîayet nêkenê sey gunekar û çorşmeyê xo rê felaketardoxî yenê vînayene. Mîyanê şarî de yeno bawerkerdene ke Rojhelatê Herêma Lolan de Gola Xamurpete netîceyê guneyêko bi nê şekilî ver binê awe de mendena dewêke ra dima ameya meydan." (2012: 35).

Nimûneyê bawerîya şarî yê ke derheqê dinyaameyîşî de yê nê yê;

- Kitabê *Teberik*

Kitabê *Teberik* de hîkayeyê bi nameyê "Mîyazê Xizirî" de no îfade ravêreno: "Nê zewajî ra domanê xo nêbî. Êdî Xidirî ra yo yan zî Delale ra yo kesî nêzanitêne. Seba nê halê xo zî ê qet yew roje nêşîbî doxtor û zîyaran." (r. 41). Bi nê îfadeyî waştena qeçekan de rolê zîyaran ameyo îşaretkerdene. Nimûne ra ma fehm kenîme ke yeno bawerkerdene ke zîyare eşkena bicaardişê nê waştişî de hetkarîya waştoxan bikera.

- Kitabê *Çakêto Sipî*

Kitabê *Çakêto Sipî* de hîkayeyê bi nameyê "Paleyêko Newe" de nimûneyêka winasî ravêrena:

> "Mîyanê çimanê aye yê rencanan ra awirêkê sey zerqê tîje vejîyêne teber û sey tîre ro nê paleyo neweyî şîyêne. Hetanî ke bi kardîyêka pîyazî naka nê paleyê qişkekî tera bîye, awirê aye ey ser a nêşî... Bi emrê Xala Eçe, Eşê matmendeyî, seke hewn ra şîyar bibo çimê xo perpetnêne. Semedo ke emrê Xala Eçe bîyaro ca, lezkanî şi tuwerzîn ard. Kişta çadire de hetê teberî de vincewêk- di vincewî herre kende û hevalcoy Xerîbî eşt mîyan û wele eşte ser." (r. 54).

Tîya de Pale, bebekêko newe-dinya-ameye yo. Hevalcoyê Paleyî yeno binerdkerdene yanî orte de nîno veradayene. Reyna teberê metnî ra zî yeno zanayene ke bawerîya şarî de yeno bawerkerdene ke cayê binerdkerdişê hevalcoyî meslekê însanî ser o wayîrê tesîrî yo. Meselen eke hevalcoyê yew bebekî baxçeyê camî de bêro

binerdkerdene o bebek beno dîndar yan zî eke axur de bêro binerdkerdene o bebek beno şiwane.

- Kitabê *Lêl*

Kitabê *Lêl* de hîkayeyê bi nameyê "Milaketa Tavûse" de wina yeno vatene:

"Ame vîrî ke wexto ke Dewrêş bî û çewrês rojê xo bî tam Pîrî, leyê mezela Şêx Adî de, hîrê dolimî Dewrêş kerdîbî awa zemzeme û vetîbî; o vaftîz kerdîbî. Şirîne qayîtê çeqerê tîje kerd û vat;

-Ya Milaketa Tavûse, ez zanena, ruhê lajê mi tîya yo, serê erdî de yew canê bînî de binê tîja Hûdayî de yo." (r. 69).

Nê hîkayeyî ra yeno fehmkerdene ke kurdê êzidîyî bebekî dinyaameyîşê ey ra çewres rojî dima bi awa zemezeme vaftîz kenê. Yeno zanayene ke na bawerîye xirîstîyanan de zî esta. Goreyê dînê xirîstîyanîye bebekî bi awayêko gunekar yenê dinya û semedo ke guneyê xo ra bêrê pakkerdene hetê papazan ra bi awe yenê vaftîzkerdene. Wina aseno ke na bawerîya kurdanê êzidîyan de tesîrê dînê xirîstîyanîye esto.

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê "Persa Xelete" de wina ameyo îfadekerdene:

"Ti hîna nêameybî dinya. Maya to domanan ver nêweşe bîye, hîrê lazê maya to estîbî la waştêne ke yew kî kêna xo bibo. Êdî teselîya xo ke kewte mîyanê zimistanî de, Xizir ke nişt Estorê Bozî ra, maya to bê mîyaz şîye Gola Çetû, şîye zîyare ser. Bê mume, bê mîyazî... Bermaye sevda xo daye we. Va ke:

-Ya Xiziro Kal û Kokim ti mi zanena, ez nika nêweş a va ju kêna mi bibo. Seba bextê aye çîyê nêvana, ti comêrd a, to ra ke çi yeno ez bizerrî qabul kena. Yew kî wazena ke ez ke merda wa bêro mi ser o bibermo." (r. 70).

Na nimûne de waştoxe şina bi zîyara Gola Çetan ser û Xizirê Kalî rê duayî kena. Tîya de muxetebê waştoxe zîyare bi xo nîya, zîyare tena rolê mabênkarîye de ya. Muxetebo eslî Xizir o û waştoxe ey ra waştişê qeçeke kena.

- Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan*

Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan* de hîkayeyê bi nameyê "Kênaya Karwanî Xezale" de çekuya "ocaxkor"î bi nê awayî xo rê ca gena: "Looo ocaxkorî! Herbî ravazê. Kincanê xo xora derê." (r. 27). Nê hîkayeyî de tena ocaxkorîye rê referans ameyo dayene. Seke yeno zanayene ocax zazakî de hem manaya adirganî de hem zî mecazen manaya keyeyî de yeno bikarardene. Manaya keyeyî de zî bitaybetî manaya wayîrbîyayîşê qeçekî de yeno bikarardene. Çekuya "ocaxkor"î ra ma ganî keso/a bêqeçek/e yan zî keyeyo bêqeçek fehm bikerîme. Heto bîn ra ma eşkenîme mabênê "ocax/adirganî" û "qeçek/wayîrê adirî yo ameyox" de zî têkilîyêke ronîme.

- Kitabê *Zeman Sey Fekê Kardî Bî*

Kitabê *Zeman Sey Fekê Kardî Bî* de hîkayeyê bi nameyê "Pukeleka Peyêne" de derheqê dinyaameyîşî de yew nimûneya bi no tewir ameya dayene:

> "Şagule sereyê ê ra guret, hêdîka ant. Nika pêroyê derguşî vecîya teber. Şagule mabeynê şaqa de nîyada. Lacek o, rîyê Gulîzare de nîyada, cayo ke nakî girê danê nîşan da û va:
>
> -Gulîzara mi, haydî a kardî bicê, îta ra cira ke.
>
> Gulîzare hemdê xo de nîya. Maye se vana teyna înan kena. Kardî gurete destê xo cayo ke maye musnayo ci, uca de nake kerde cira.
>
> Maye va:
>
> - Ez qidayê çêna xo. Eke ti mebîyêne mi se bikerdêne!
>
> Gulîzare maya xo de nîyada, rîyê xo têmîyan bî.
>
> Maye hevalco zereyê paçekî de pîşt têra dergê Gulîzare kerd, va:
>
> - Gula mi, nê bibe, peyê gomeyê Poreînan de bike binê hardî.
>
> Gulîzare reyna bêîtîraz çîyoke zereyê paçî de guret, verê xo da peyê gomeyê Poreînan. Lezkanî hard kinit. Kerd ci, reyna lezkanî çerexîyaye lewê maya xo." (r. 13-14).

Nê hîkayeyî de zî sey hîkayeyê "Palayêko Newe"yî qala binerdkerdişê hevalcoyî ameya kerdene. Seke verî zî ma vat yeno bawerkerdene ke cayê binerdkerdişê hevalcoyî û meslekê ameyoxî yê bebekî de têkilîyêk esta û keyeyî zafane goreyê waştişanê xo hevalcoyî cayêko alelade de binerd nêkenê labelê nê hîkayeyî de, semedo ke halêko derasayî esto, hevalcoyî yew cayê aleladeyî rê binerd kenê. Heto bîn ra nê hîkayeyî de zî aseno ke yeno bawerkerdene ke ganî hevalco orte de nêmano û hema badê dinyaameyîşî bebekî bêro binerdkerdene.

- Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne*

Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne* de hîkayeyê bi nameyê "Boya Mume" de wina yeno îfadekerdene:

> "Ferat erjayê ma û pîyê xo bî. Maya xo Çîçe lajî ardêne, orteyê di-hîrê aşman de lajekî merdêne. Bi no tore çend lajê Çîçe merdibî. Seba dayena lajekêde weşî zîyar û dîyarê ke nêşîbî nêmendîbî. Peynîye de Ferat bîbî. Porê Feratî yo zerd tam hewt serrî ci ra nêkerdibî, sey kênekan kerdibî derg û pey de munitbî. Goreyê bawerîye, seba ke biciwîyo ganî hewt serrî por ci ra nêbo. Peynîya hewt serran de Çîçe qirbanî kerdîbî û porê Feratî hîna ci ra kerdibî." (r. 28).

Nê rêzan de ma rastê di bawerîyanê şarî yenîme. Bawerîya verêne a ya ke karaktere seba bicaameyîşê waştişê qeçekî şina zîyaran ser û seba nê waştişê xo înan ra hetkarîye wazena. Bawerîya dîyine badê dinyaameyîşê qeçekî, porê qeçekî hewt serrî nîno cirakerdene û sey porê kênekan porê ey pey de yeno mûnitene. Bi nê awayî yeno bawerkerdene ke lajek do nêmiro û badê hewt serran yeno bawerkerdene ke lajek êndî nêmireno. Badê hewt serran zî verî qurbanî yenê serebirnayene û dima zî porê lajekî yeno cirakerdene. Reyna eynî kitab de hîkayeyê bi nameyê "Serekirî" de wina yeno îfadekerdene:

> "Wexto ke new aşmî qedîyayî û birenan dest pêkerd, cinî keyê ma de ameyî pêser. Domanan dormeyê keyê ma girewt ke mijdanîya xo bigîrê. Pîyê mi kî keyê cîranêde ma de xebera xeyrêne pawitêne. Çend saetê tengî ke vêrdî ra waqîya pitike ameye, vengê her kesî birîya. Domanê ke dormeyê banî de pawenê xiz bî, her yew cayê ra şî. Cinî wuştî ra, her kes şî kar û gureyê xo yê rojaneyî ser. Ber ra ke bî teber mabênê xo de qisey kerdêne:
>
> - Tey bellî bî, vêreyê xo tîk bî.
>
> - Rîyê xo kî bîbî qefçil, hewî estibî dormeyê çiman, bîbî milamete." (r. 55).

Nê hîkayeyî de zî halê cinîya digane ser o derheqê lajek yan zî kênekbîyayîşê qeçekî/e ser o bawerîyî estê. Yeno bawerkerdene ke eke rîyê digane qefçil bo, çorşmeyê çimanê aye de hewî estbo yan zî vêreyê xo tîk bo digane do kêneke bîyaro. Zereyê eynî hîkayeyî de derbareyê "ocaxkorîye" de nimûneyêk winasî ameya dayene:

> "Maya mi nêwaştêne ke vatişê dewijan pêbihesîyo. Çiqas ke goşê xo girewtbî kî tayê qiseyî goş ro ameyêne:
>
> - Tey bellî yo ke na êdî lajek nêana.

- Ti vana Hesen ocaxkor maneno?" (r. 56).

Ma verî hîkayeyê "Kênaya Karwanî Xezale" de derheqê ocaxkorîye de melumatî dayîbî, aye semed ra ma do tîya de melumat nêdîme labelê hîkayeyê verênî ra cîyatîyêka nê hîkayeyî esta. A cîyatîye zî nay a ke nê hîkayeyî de digane qeçeke bîyaro zî mêrdeyê ci sey ocaxkor yeno namekerdene. Yanî ma fehm kenîme ke tena wexto ke digane qeçek bîyaro, a bi xo yan zî mêrdeyê xo sey ocaxkor nînê namekerdene.

- Kitabê *Berenge*

Kitabê *Berenge* de hîkayeyê bi nameyê "Melayê Zele" de wina ameyo vatene:

"Kam ci ra qic nêbîyêne, kamî Homayî ra çîyêk biwaştêne; şîyêne yew girrêş bestêne dara zîyaretî ra. Dej, xem û kederê xo uca de rişnayêne, bîyêne rehet, peyser gêrayêne a şîyêne keyeyê xo." (r. 13).

Ma hîkayeyanê xo yê verênan de dîbi ke ferdî eşkenê seba waştişê xo yê qeçekî şirê zîyare ser o duayî bikerê labelê bi na nimûne ma reya verêne vînenîme ke dara zîyare rê girrêş yeno bestene. Bi bestişê nê girrêşî waştişê qeçekî yeno îfadekerdene û yeno bawerkerdene ke zîyare do muqabilê nê hereketî waştoxan rê hetkarîye bikera.

- Kitabê *Sewdaya Belekine*

Kitabê *Sewdaye Belekine* de hîkayeyê bi nameyê "Sewdaya Belekine" de wina yeno vatene:

"Pîyî zaf waştbî ke yew kênaya xo bibo. Gêrabî zîyar û dîyaran ver, wad kerdbî vatbî: 'Wa yew kênaya mi bibo, a çi biwazo, hendo ke destebera mi ra ame ez vatena aye kena. Wadê mi wad bo ke rojê fîskeyê nêdana piro.'" (r. 66).

Reyna nê hîkayeyî de zî verê dinyaameyîşî de nimûneyê bawerîya şarî yeno muşahedekerdene. Reyna waştox seba waştişê yew qeçeke şino zîyare ser û zîyare rê laveyî keno. Esnayê nê laveyan de seba qanîkerdişê zîyare tayê wadî zî yenê kerdene.

- Kitabê *Zere Ra*

Kitabê *Zere Ra* de hîkayeyê bi nameyê "Laser" de wina yeno vatene: "Tayne zî va, no ocaxkor bomode sey pîyê xo yo." (r. 38). Nê hîkayeyî de tena îsmen ocaxkorîye rê referans ameyo kerdene û ocaxkorîye sey heqaret ameya bikarardene.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Feyzê Feyza" de wina ameyo vatene: "Di kekê xo nêzana çend serrî ravêr zewecîyaybî. Yê her diyan zî domanê xo nêbîyay û mendî ocaxkor." (r. 110). Nê hîkayeyê ma de zî sey hîkayeyo verên ocaxkorîye rê referans ameyo kerdene. Ocaxkorîye yanî nêardişê qeçekî seke teberê metnî ra zî yeno zanayene sey çîyêdo xirab û nêwazîyaye yeno hesibnayene. Nê hîkayeyî de zî bi tekîdkerdişê (tr. vurgulamak) ocaxkorîye esasen cinî û camêrdê hîkayeyî rê adeta yew nasname yeno dayene.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Dêvzano Sûr" de wina ameyo îfadekerdene:

> "Keyeyê pî ra ardene veyve ser ra çend aşmî vêrdî nêverdî ke pirîke mijdîyane da:
> -Linga veyve giran a!
> Bi na vatene zî nêmende, bazî şemernayî we, niyaz powt û ez zî girewta leyê xo, ma piya kerd vila...
> Pîrike nêvinete. Çend sareyî piyaz û sîr ardî, berzînê dixaskane de nayî ro ke Elika Şewe pêşkarê ci nêbo." (r. 68).

Nê hîkayeyî de di tene bawerîyî estê. Yewa ci a ya ke badê fehmbîyayîşê diganebîyayîşê veyve mîyaz yeno pewtene û şarî rê yeno vilakerdene. Bawerîya dîyine bawerîya Elika Şewe ya ke versîyonê aye mîyanê şaranê bînan de zî estê. Goreyê na bawerîye bi nameyê Elika Şewe mewcûdîyetêka metafîzîke esta û na mewcûdîyete zerar dana bi cinîya dixaskane û pitê/a aye. Her çiqas Elika Şewe zaf xeternak bo zî însanî eşkenê bi girewtişê tayê tedbîran aye, dixaskane û pitî/e ra dûrî finê. Hîkaye de yeno eşkerakerdene ke bi bikarardişê pîyaz û sîrî verba Elika Şewe tedbîr ameyo girewtene. Reyna eynî hîkaye de wina ameyo vatene:

> "Endî maye ke oda de xo goşan heşna kalikî nameyê pitike Şare kerdo qerar. Ma pêroyine rê zî weş ame û veyve mi ra va:
> -Be goşê pitike de nameyê aye pê hesne.
> Ez bi keyf wrişta şiya verê berzînî. Piçkê biyo çewt, mi goş de va:
> -Nameyê to Şare ya! Ti şarê ma de şew şodirane xêr bivîne.

Naye ser o pîrikê sey pepûgê warê Dewrêşî kurre û pêsero-pêsero gulbang ant." (r. 69).

Tîya de zî ma vînenîme ke keso tewr îxtîyar yê keyeyî nameyê pitike goşê aye rê waneno. Bi nê qaydeyî yeno bawerkerdene ke pitike êdî wayîrê nameyî bena.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Khêwaniye" de wina ameyo vatene: "Hey aqılê dina uzaxkorre heyy!" (r. 16). Reyna eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene: "Zeyna çımeşefile, -Haq zoneno ke- Hakime viye. Hêqê uzaxkorri cıra çımi guretiv, hama rındeni u isononiya na dina kerdiv arê, eştiv phıstınê daye." (r. 18). Hîkayeyê bi nameyê "Hêlige" de zî wina ameyo îfadekerdene: "Feleko uzaxkorr ewro şêmıga ma sero niştoro, ya o royê ma cêno sono, ya ki ma royê xo ey dest ra cême, xeleşime." (r. 25). Hîkayeyê bi nameyê "Markasor" de wina vajîyayo: "Endi riyê na dina uzağkorre de jü tı menda, jü ki ez." (r. 33). Hîkayeyê "Şivıng" de zî wina vajîyayo: "Haqo uzağkorr, to amr dave ma, dewi, koyi dayve ma, mal u mılk dave ma, ma sa bime xorê." (r. 48). Nê hîkayeyan de tena ocaxkorîye rê tekîd ameyo kerdene. Semedo ke ma çîyêdo cîya nêameyo vatene ma do tîya de çîyêdo newe nêvajîme. Hikayeyê bi nameyê "Lêya Muriye" de zî wina ameyo îfadekerdene:

"Cênunê dewe nakê lazêki cırakerdvi. Fata Gırse rê cıla ra (de) pake arde kerde ra. Pıncırariya juye kerde ve şirê kemeri ra, a bine ki kerde ve piaz ra, hurdêmena pıncırari sanay ve balişna diğaskane. Hên kerd ke, hata ke çewresê domonê soyi vejiya." (r. 61).

Na nimûneye de berzînê dixaskane rê sîr û pîyaz yeno ronayene. Reyna seke yeno zanayene badê dinyaameyîşê qeçekî çewres roj hem seba dixaskane hem zî seba pitikî/e zaf krîtîk o û nê her di zî, goreyê bawerîya şarî, verba tehlukayanê metafîzîkan bêmuhafeze yê. Seba nêvînayîşê zererî zî tayê tedbîrê sey tedbîranê Elika Şewe yenê girewtene. Na hîkaye de zî seke ma destnîşan kerd sîr û pîyaz sey tedbîr yenê bikarardene. Eynî hîkaye de wina zî yeno vatene:

"Fate ke lazê xo Usıv ard ve riyê dina, a roze dewe de veyve u deniskar girêda. Memê Mışti ardi dı-hirê teney bıji merednay've ra. Venga khêwani da, lêyê gırşi nayiro ser, tede sorvıka goşti pote. Weşena sazu dıma, dı cıti saji dayi ardene. Cêniyunê dewe

dorme'ro Memê Mışti guret, eve yaraniye tenê sıllê gau kerd ve fekê Memê Mışti ra, mılet huyiya, esq u çêf kerd... 'Duzgı tı esta ke esta! Torê sıkır Duzgı, torê sıkır Duzgı!' Ey, eve itiqatê zerê xo ewlad waştiv Duzgini ra. İtiqatê deyi ki, her çi zerria deyra gore dayvi cı. Usıv endi na dinalıga uzaxkorrre de wayirê lêya muriya bi." (r. 62).

Tîya de zî ma rastê di bawerîyanê şarî yenîme. Bawerîya verêne a ya ke badê dinyaameyîşî qurbanî yenê serebirnayene. No sey yew rîtuelê sipaskerdişê qewetanê metafîzîkan yeno kerdene. Bawerîya dîyine zî a ya ke nê dinyaameyîşî ra Duzgin Babayî sey musebîb vînenê û ey rê sipasîyî yenê kerdene.

- Kitabê *Merhabaya Nîmeyê Şewe*

Kitabê *Merhebaya Nîmeyê Şewe* de hîkayeyê bi nameyê "Erebeyî" de wina ameyo vatene:

"Pîrika mi vatêne. Vatêne gama ke Ehmed bî, ma vat torno verîn o, wa pes û dewarî ra hes bikero. Hes bikero ke pes dewar bikero weye... Ma nake birna, axur de wedarte. Ma va gama ke bi gird, wa bizê ma, mêşnê ma, mangayê ma kêmî nêbê." (r. 34-35).

Nê hîkayeyê ma de ma bawerîya binerdkerdişê hevalco/nake vînenîme. Bi binerkerdişê naka pitikî bi axurî yeno bawerkerdene ke pitik do ameyox de heywanan ra hez bikero û meylê citkarîye bikero.

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê "Raywan" de wina ameyo vatene: "Kuroooo! Ocax-koroooo!" (r. 30). Nê hîkayeyî de tena ocaxkorîye rê tekîd ameyo kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Xof" de zî wina ameyo îfadekerdene:

"Pîyê mi, birayê min ê verênî ra heta peyênî, yanî lajêko peyên o ke mi ra ver merdo, eynî name nayo piro. Seba mi kî qet nameyêk nêfikirîyayo; xora nameyê mi, birayanê mi ra roja verî ra mi rê mendo. Bê ke no name zî mi rê zêde ame. Ez nê nameyî de hîrê kesan ciwîyena. Çi heyf ke tewr kesêkî bi ê nameyî – çunke tersenê, rey ke bi ey nameyî venga mi bidayêne beno ke qederê mi zî bîyêne sey ê birayanê mi." (r. 75).

Nê hîkayeyî de zî esasen nimûneyê di bawerîyan esto. Bawerîya yewine a ya ke keye, seba her qeçekê xo eynî nameyî bi kar ano. Her çiqas hîrê qeçekê verênî bimirê zî qeçeko çarin nêmireno yanî ciwîyeno. Beno ke bingeyê bikarardişê eynî nameyî de bawerîyêka winayêne estbo: "Eynî nameyî bi kar bîya îlla yew do bimano".

Bawerîya bîne zî a ya ke badê ciwîyayîşê qeçekê çarinî êdî eynî nameyî bi kar nîyanê û ey rê sey yew nameyê kodî yewna nameyî bi kar anê. Çunke ma metnî ra fehm kenîme ke wina yeno bawerkerdene ke eke nameyê birayanê qeçekê çarinî, ey rê bêro vatene şayed qederê ê qeçekê weşî do zî sey qederê birayanê xo bibo.

- Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî*

Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî* de hîkayeyê bi nameyê "Şîyayîş" de wina ameyo vatene:

> "Seke gureyê xo berdîbî sere bêhes û hela badê new aşman yew laj ardîbî zereyê ê keyeyî de ronaybî ke keye şên bibo. Mêrde ocaxkor nêmano, hewî û keye bêomîd nêmanê; a biba xanima keyeyî û camêrdî." (r. 63).

Tîya de girîngîya ardişê lajekî seba yew keyeyî çiqas zaf o ameyo îfadekerdene. Sewbîna zî reyna ocaxkorîye rê tekîd ameyo kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Cemîla" de zî wina nimûneyî dîyayê: "Ocaxê mi zî şên bike! Tu umetê Muhamedî û mi bêomîd, ocaxkor meverde!" (r. 78). Reyna eynî hîkaye de cayêko bîn de zî wina ravêreno: "Înan beno ke hezar rey Şêxmûsî ra vatîbîy, 'Reyna bizewicî. Beno ke qismetê Cemîla de domano laj çin o. Ma beno ke ti ocaxkor bimanê?'" (r. 81). Nê hîkayeyî de zî hîkayeyê verênî ra sewbîna çîyêko newe nêameyo îfadekerdene û reyna tena ocaxkorîye rê tekîd ameyo kerdene.

2.1.2. Derheqê Zewacî de Bawerîyê Şarî

Dewreyanê vîyartişî ra dewreyo dîyin dewreyê zewacî yo û seke her prosesê vîyartişî vîyartişê dewreyê zewacî de zî însanî winî bawer kenê ke verba tehlukeyan û ruh û efsûnanê xiraban zeîf û bêmuhafeze yê. No rîwal ra însanî wazenê bi tay tedbîr û rîtuelan xo nê xirabîyan û tehlukeyan ra bisitarnê.

Mîyanê her şarî de ma eşkenîme nê dewreyî ser o nimûneyan bivînîme. Meselen Turan bawerîya kurdanê êzidîyan yê zewacî ser o vano: "Êzidîyî wexto ke kênekanê xo zewicnenê bi nameyê "next"î qalind genê. Bê qalindî kênadayîş mumkun nîyo. Merdimê dînî zî tede her kes nê nextî dano." (2015: 143). Kalafat û Abdurrezzak zî nê dewreyî ser o nimûneyê şarê Anatolya destnîşan kenê û vanê: "Wexto ke veyve yena

verê keyeyê xo yê neweyî hema ke şêmûge ra derbas nêbîya bi zereyê keyeyî, bi linga xo tebaxêka camine şiknena. Bi no qayde yeno bawerkerdene ke linga veyve do hîna bioxir bibo.” (2020 b: 115-116).

Reyna Kalafat eserê xo de vano: “Herême (Dêrsim) de wexto ke veyveke yena keyeyê mêrdeyî qurban yeno birnayene, veyve serê qurbanî ra xo çekena (...) wexto ke veyveke dekewena zere ganî teqez şêmûga keyeyî pay nêkero çunke şêmûga keyeyî bimbarek a.” (2012: 39-40). Turan zî derheqê hela veyveyî de bawerîyan ser o vano: “Veyveke rê piroşanayîş yeno kerdene. Mîyanê nê piroşanayîşî de çî-mîyê sey xele, mercû, şeker, pere ûsn estê.” (2015: 146).

Nimûneyê ke derheqê dewreyê zewacî de yê wina yê;

- Kitabê *Binê Dara Valêre De*

Kitabê *Binê Dara Valêre De* de hîkayeyê bi nameyê “Rem” de wina yeno vatene:

> “Veyweyê kekê mi de ma veyve kerde asparê ê astorî. Wexto ke qefleyê berbûyan resa dîyarê Pozê Meçî, ez bi vazdayîş resaya vernîya qefleyê veyweyî. Ap Hesî hema ca de hefsarê astorî na miyanê destanê minê qijekan. Veyve, bi şalêka sûre ya malê Hîcazî şalkerde bî. Temezîyêka keske serê rîyê aye de verdayî bî û çîtêka zerde zî mîyanê çareyê aye wa, sereyê aye ro piştî bî. Gama ke ma resayî verê berê ma, veyve, yew kuz miyanê şala xwu ra vet û da erd ro. Kuz bi parçe-parçe. Şekero sûro qulikin, pereyê asinînê hurdîyî vila bîyî. Tutan sey verganê veyşanan hewa ra dayî arê. Wexto ke teq û req kewtebî tifingan ser, mi zî hefsarê astorî miyanê destanê xwu ra pît şidênabî.” (r. 23).

Na nimûne de peynîya veyveyî de wexto ke veyveke êdî kena ke dekewa zereyê keyeyê neweyî, verê kêberî de yew kuz dana erd ro şiknena dima cemat zî dest bi teqnayîşê tifingan keno. Hîkaye de nîyameyo vatene labelê ma zanîme ke bi şiknayîş û teqnayîşê objeyan yeno waştene ke wa qewetê xirabî yê ruhî-efsûnîyî bitersê û ê mekanî ra dûrî bikewê. Çunke seke ma verî zî destnîşan kerdbi veyve yew dewreyê vîyartişî yo û dewreyanê vîyartişî de însanî xo verba qewetanê metafîzîkanê xirabinan

bêqewet hîs kenê. Ê seba şiknayîşî na bêqewetîye tayê tedbîrî genê. Nê hîkayeyî de tedbîrê sey şiknayîş û teqnayîşê objeyan ameyê girewtene.

- Kitabê *Berenge*

Kitabê *Berenge* de hîkayeyê bi nameyê "Melayê Zele" de wina yeno îfadekerdene:

> "Azebê dewe persa:
> -Şima inê serran ra pey inê xemlî se kenê?
> Înan vat: Ma benê kenê teberik, kenê xelata Melayê Zele.
> O azeb zî miradî ver de bi. Qayîl bi xemlî bikero xelata waştîya xo." (r. 15).

Tîya de qala teberikî yeno kerdene. Goreyê bawerîya şarî teberik çîyê bimbarek ê û wina yeno bawerkerdene ke ê wayîrê tesîrê ruhî-efsûnî yê. Hîkayeyê "Cehşqazî" de zî wina yeno vatene:

> "Layê mareyî qerifnabî, hîrê kerrayê xo eştîbî. Yew, di, hîrê... Goreyê dînê qedîmî û adetan Bese verdîyabî. Hinî ci rê bîbî heram. O hinî nêeşkayêne versîya aye ra bivîyaro. Ne adetê dewe yê kehenî qebul kenê ne zî vateyê verênan gore Mishafo Mubîn..." (r. 24).

Na nimûne de derheqê zewacî de na bawerîye ameya destnîşankerdene ke eke yew camêrd hîrê kerrayan bi nîyetê cinîya xo ra cîya bîyene bierzo, o beno cîya. Tîya de bimbarekîye hûmara hîrê zî mîyanê bawerîye de xo mojnena. Hîkayeyê bi nameyê "Xape" de wina yeno îfadekerdene:

> "Hacere naye serê piştîya estorî. Estor pey tîlîlî wa kewt rayîr. Dayîke aye dima yew mesîne awke rişnaye, çimanê hesirinan a vat 'Kênaya mi oxir bo, bextê to Homa bişuxulno'... Ameyî dewa zamayî. Qifle şi fekê berê Qasimî. Yew camêrdo şeştîserreyo zixmo dekerde ame fekê berî, şeşadir mîyaneyê xo ver ra kaş kerd, çend destî guleyî kerdî ra; teq, teq, teq..." (r. 53).

Na nimûne de zî ma rastê di bawerîyanê şarî yenîme. Bawerîya yewine a ya ke wexto ke veyve keyeyê pîyê xo ra abirîyena, maya veyve peyê veyve ra awe rijnena. Tîya de awe rehet şîyayene temsîl kena û bi rijnayîşê awe yeno bawerkerdene ke veyve do zî sey awe rehet û bêproblem şiro. Bawerîya dîyine zî a ya ke wexto ke veyve kena dekewo bi keyeyê xo yê neweyî sîleh yeno teqnayene. Goreyê bawerîya şarî qewetê

metafîzîkî yê xirabî vengê teqnayîşî ra tersenê û bi eşnawitişê nê vengî cayê veyveyî ra dûrî kewenê. Hîkayeyê "Zewajê Gêjî" de zî wina yeno vatene:

> "Qubadî des hezar kaxitî qelind girewt, pereyî hûmaritî, eştî cêba xo.
> Va 'Yew fatîha biwanê. Homa zewajê inê xortan xeyr bikero.'
> Cematî yew dest û yew fek ra, pa selawat û fatîha helqe kerd Rinde dest ra, va, aşmêk dima ma yenê veyve hewilnanaê.
> Hende bi waştişê Rinde. Des hezar qelind û yew fatîha dima, yew giştane bi pencikanê barîyan ra.
> Roje ameye, veyveke xemilnaye, şehla (şare) sûre mîyane ra girê daye, qemta sûre eşte sereyî ser û viste rayîr. Zîne yew mesîne awke rişnaye. Va 'Zerrîşey, çimziwa, nezerpuç!'" (r. 76).

Nê hîkayeyî de ma reyna karê awerişnayîşî vînenîme. Kesa ke peyê veyve ra awe rişnena bi vateyê "nezerpuç"î yewna taybetîyê awerişnayîşî zî îşaret kena ke goreyê bawerîye awe nezerî puç kena.

- Kitabê *Sewdaya Belekine*

Kitabê *Sewdaya Belekine* de hîkayeyê bi nameyê "Sewdaya Belekine" de wina yeno vatene:

> "Roze kî xo nêgirewtêne, binê çîta sûre de bermayêne. 'Ez hetê ra bermena hetê ra kî şona' vatbî, pê xo huyabî. Hîna çi xeyal nêkerdbî ke... Niştbî estoro qir, binê sivingî de vindertbî. Laser bi misayîbî ya saya sûre eştbî sere. Laser qemîş nêbîbî bido sere ro ema yê misayîbî ginabî sere ro. Zereyê oda de cile ser o niştbî ro. Laser kewtbî zere, binê çîta sûre ro zincîra zerrnêne kerdbî vile ra. Dima kî çîta sûre nabî ro, lew nabî çare ra, dest berdbî mîyane û mîya sûre kerdbî ra..." (r. 75).

Nê hîkayeyê xo de ma derheqê zewacî de rastê bawerîyêka newîye yenîme. Wexto ke veyveke binê sivingê keyeyê xo yê neweyî de vindena, zama û misayîbê ci serbanê keyeyî ser ra saye erzenê bi sereye veyveke ser. Goreyê bawerîya şarî bi nê sayeeştişî bereket dekeweno bi keyeyê zama û veyveke. Esasen teberê metnî ra zî yeno zanayene ke saye zî sey engure sembola bereketî ya.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Feyzê Feyza" de wina ameyo vatene:

> "Zerrîya ciwanan ke virazîya, xalike waştişê keyneke zî girewt xo ser. Qisa birna û emrê Heqî dekerna. Nîşaneyê azeban ame pakerdiş û şerbet şimit. Qet mabên nêkerd ci, veyveyî rê roje naye ro û mûmî kerdî vila." (r. 114).

Na nimûne de badê marebirnayîşî roja veyveyî yena dîyarkerdene û mumî yenê vilakerdene. Îslamîyet de marebirnayîş esto labelê mumvilakerdiş çin o. Nê nimûneyî ra ma fehm kenîme ke tîya de mumvilakerdiş aîdê dînê resmîyî nîyo bîlekis aîdê bawerîyanê şarî yo.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Verê Lojine De" de wina ameyo vatene:

> "Gurafênda veyveyî raya hênî ra vêrde ra, ameye reste verê keyê ma. Murt be misayîbê xo Hemo Polas serê banî ya pawitene de bî. Destan de kî sayê sûrî, zereyê qutîyan de eşkijî, gozî, tayê dindikê bînî û şekero sûr ra pirr. Astorê veyvike ant verê şêmûge, her diyan sayî hîrê rey xo dest de hejnayî, verî Murtî, dima misayibî eştî peyike saboke ser. Çiyê zereyê qutîyan kî cor de kerd war, domanî dormeyê astorî de qelebîyayî çiyanê zereyê qutî ya." (r. 88).

Nê hîkayeyî de badê qedîyayîşê veyveyî de dekewtişê veyveke bi keyeyî de veyveke verê şêmûge de vindena, zama û misayîbê ci şinê banî ser û banî ser ra sayê sûrî, eşkijî, gozî û şekerê sûrî erzenê bi veyveke ser. Bi cor ra eştişê nê çîyan yeno bawerkerdene ke bereket do bireso bi keyeyê newe-zewicîyayeyan. Reyna eynî hîkaye de wina ameyo vatene:

> "Koka nê qesî çik a, bado ame mi vîr? Oxro bingeyê her çî hewnê Xizirî yo.
>
> Xeylê serrî ravêr, hema teba qal-qirê zewajî çin bî. Sey domananê bînan nê herzegirsê ma kî hewes kerd, Xizir de roje girewt. Roja hîrêyine mi bijikê mîr kerde. Niyazê Xizirî yo, hîrê darikî kî kert kerdî şanayî ci. Bijike rind pak eşte binê sacî. Wextê fitare de pewtî ardî xonça ser. Murtezayî 'bîsmîla' kî nêva sey tunedîyan nekelîya bijike ver, mirdî werde, xo kerd rewike. Tenê mend ke darikê minete kî laqilotno. Mi zereyê fekî ra vet, girewt tey niyada ke kertê darikî sey kertuganê zemperî sere dardo we, xofin aseno. Ters eşt zerrîya mi. Mi xo rê va 'Nêbo xirabîyê bêro nê lajekî ser!' Ancîya kî a

linge mi reng nêda. Çike lajek motê mi biyo ke hela ez ci ra se vana. Mi xo fek de her çî çarna rindîye ser û ci ra va:

-Buko, bextê to sey vewra koyan sîsik û berz o. No kertug sereberzîya to ya. Hema bizane ke qederê to de yewa siyaya serehuşke esta.

Mi ke nê niya va, Murt zaf bî şa. Bi keyf kerd hirqehirq. Kewçikê awe nêna xo fek a, teyşan kewt ra. Meraq de bî hela kotî ya ke kamcîn keyneke dest ra awe şimeno, hewnê xo de bivîno." (r. 89-90).

Nê hîkayeyî de qala bawerîya şarîya "hewnê Xizirî" yena kerdene ke goreyê bawerîya şarî eke kes bişewe xo têşan vera bido (verê têşanîye de zî çend rîtuelî yenê kerdene la semedo ke bi na babete rasterast têkilîdar nîyê ma do tîya ca nêdîme bi ê rîtuelan), a şewe yew hewno bimbarek vîneno. Hewnê xo de yew kêneke kesî rê bi destanê xo awe dana şimitene. Goreyê bawerîye kame ke bi destanê xo awe dana şimitene ameyox da bena cinîya ê kesî. Na nimûneya ma sey yew bawerîya şarî ya verê zewacî eşkena bêro kategorîzekerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Binê Xêlîye De" de zî wina ameyo îfadekerdene:

"Veyve bî têra, dermal vecîya ver. Hine na ro destan û xêlî eşte ser. Binê xêlîya kesk û sûr û zerde de dinya Radrume rê çeşîtêna ase. Rindek xemelnaye, kerde espar. Qefleyê veyveyî kewt rayir. Dewa lajê xaltîke kotî ya, bi xo senî kes o...

Meraq ra zereyê xo adir û kile bî. Qefleyê veyveyî kay û reqis de ame dewa zamayî. Mayina ke veyveke suwar a, verê yew banî de vinete. Zama û misayibê xo serê banî de biyay. Sayê sûrî, xeylê eskijî, nukî, şekero belekin û tayê pere zî zereyê yew qutî ra verdayî ra ser. Domanê dewe qelebiyayî eşkijan û çiyanê bînan ser. Veyveke zî arde war, berde zere. Cayê aye bi zamayî pê perde kerdibi ciya. Çend deqayî tepiya lajê xaltîke û misayib amayî." (r. 98).

Nê hîkayeyî de zî sey hîkayeyê verênî wextê veyveyî de rîtuelê saye û çîyanê bînan eştena veyve ser ameyo tekîdkerdene. Seke ma verî zî vatbi no rîtuel seba bereketî yeno pratîzekerdene.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Adırê Çêyi" de wina ameyo vatene:

"Oncia ora avê vajime ke, lazê çêyi, ya ki tornê çêyi zewejiya, vake ke:

'Eke sıma sero nêvındon, son zovi çê.'

O oxt pilê çêyi, ya ki pila çêyi -eke kamo/kama-; endi dêka, khalıko, moa, ya ki piyo, eke kamo. Eke zama ve veyvıke ra, şi çêo newe, yinede şiyê o çê, adırê çêyi pilê çêyi kerdo we.

Adıro vıre' ke kerd we, mınete kerda cêncu rê, raştiye u haştiye wasta. Avê lozıne de koli ardê pêser, eyra avê çılê xo kerdê hazır, niyaz u qırvanê xo der u ciranu ra kerdo vıla. Zerre u bas ra haqa der u ciranu teslimê cı kerda. Nine ra avê ki çê de rovar noro ser, pila ve qıji, her kêşi rovarê xo kerdo, awe kerda xoro. Jiar u diyaruna teverikê xo ki pêda kerdê, ardê. Sıra ke ama adıre çêyi; pila çêyi, ya ki pilê çêyi mıneta xo kerda. Destasodıri Mıhemedi ke selam da, adırê zamay u veyvıke lozıne de fişto'ra cı, vato ke:

'Mı na adıre çê sıma fişt'ra cı, wayirê dina, wayirê son u sodıri qeyta mesayno we!

Xanê sıma, xanê Xızıri bo!

Sıma ronisê, corde sımaro bıvoro!

Haq ewlado xêr ve sıma do!

Mor u mılaketê çêyi, qılawuzê jiar u diyaru sıma juvini rê xêr kero!

Haqê dina doşti ve sakerdene do, dısmeni ve korrkerdene do!

Fek u mınete mıra rındiye, rındekiye u haştiye wayirê hard u asmeni r abo!

Çê sıma sımarê bereketli bo! Xêrın bo! Haq sıma juvini rê xêr kero!

Mınete ke qedena, zamay u veyvıke lew no pilunê çêyi destra, ora dıme xatırê xo wasto, şiye çê xuyê newey." (r. 118-119).

Nê hîkayeyê ma de badê zewacî eke lajek biwazo keyeyê pîyê xo ra abirîyo, nê waştişê xo may û pîyê xo rê keno eşkera. Wexto ke waştişê ci ame qebulkerdene lajek û cinîya ci derbasê keyeyê neweyî benê labelê verê bicabîyayîşê keyeyî yew rîtuel yeno bicaardene. Keyeyê verên yê lajekî ra keso tewr pîl yeno adirganê keyeyê neweyî yê lajekî wekeno, seba lajek û kêneke duayan keno. Bi nê rîtuelî yeno bawerkerdene ke êdî lajek adirganê pîyê xo ra vejîya û bi wayîrê adirganê xo. Peynîya nê rîtuelî de qurban yeno serebirnayene û nîyazî reyde şarî rê yeno vilakerdene. Tîya de zewac û adirgan yenê têkilîdarkerdene, cîyabîyayîşê keyeyî û wayîrbîyayîşê adirî zî sey têduşt yenê qebulkerdene.

- Kitabê *Welato Şirın*

Kitabê *Welato Şirın* de hîkayeyê bi nameyê "Xala Zêrin" de wina ameyo vatene:

"Kemali Zılf iqaz kerd, va; 'Meqir Zılfê! Dewızo banan sero, wa nêaşnawê' la Zılf nêvınderd. Nay sera Kemal zu fın dı werışt, qira;

-Mı hırı siyê to eşti Zılfê, va u ban ro şı war, tari dı bı vını.

Zılfê a şew heta şefaqê zewti day, qirê u erdo leyri bi. Kemal zi poşman bıbı; a şew keydê mar dı kewt, şewra rewê kewt ray, şı Çermug kı mıfti fetwa bıdo, Zılf newe ra bıgiro maredê xo, nêbı.

-To hırı siye cınêr eştê, cayız niyo, va, Mıfti." (r. 10).

Na nimûne de karaktero mêrde cinîya xo ra qehrîyeno û vano "mi hırı siyê to eşti". Bi eştişê nê hîrê sîyan yeno bawerkerdene ke mabênê cinî û camêrdî de huqûqê zewacî qedîyeno û yewbînan ra abirîyenê. Sewbîna zî tîya de qudsîyetê hûmara hîrê zî ca vînena ke nê nimûneyî de taybetmendîya teqezkerdişî hewênena.

- Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî*

Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî* de hîkayeyê bi nameyê "Fotografê Nimiteyî" de wina yeno vatene:

"Bedirxanî ver de yew tasa hineyî estbî û ey destê xoyo çep sey zamayan hine kerdêne. Badê ke ey her di engiştê xo hine kerdê -engişta qilancike û engişta giştireyî- bi dimê koçike hineyê engiştanê xo duz kerdêne... Wexto ke ez bineyna pîle bîya mi dî ke kênayê ciwanî destanê xo sey veyvekan hine kenê. Înan sala destanê xo de yew giloke viraştêne û tena sereyê engiştanê xo hine kerdêne." (r. 140).

Nê hîkayeyî de yeno îfadekerdene ke hinekerdişê destî, zama û veyvekan de yewbînan ra cîya yo. Zamayî tena di engiştanê xo yê qilancike û giştireyî hene kenê muqabilê ney de veyvî zî tena lepa xo sey giloke û reyna serê engiştanê xo hine kenê. Hîkaye de nîyameyo vatene ke bingeyê cîyatîya nê hinekerdişî de bawerîya şarî esta yan çin a la ma texmîn kenîme ke bingeyê xo de bawerîye esta. Her çiqas ma teberê metnî de cigêrayîş zî kerd labelê nêeşka tesbît bikerîme, reyna zî ma waşt ke wa nimûne qeydê xebata ma bibo.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê "Mordemê Wextê Verenî" de wina ameyo vatene:

"Mamud Dedeî vat:

-Mi hewn dî.

Xanima xu Meleke vat:

-Xêr bo!

-Xêr o. Pulur de veyve bî. Ma rê silaîye amê. Ju laîkode rindek saa sure arde verê çeberî de dê mi, vat: 'Apo, veyve esto, sima rê silayî a.' Mi vat: 'Lacê mi, xêr o, veyve veyvê kamî o?' Laikî vat: 'Muzir Baba bîo eskera, venga tim alemê dîna dano.'

Meleke a sate lew na be'çika xo ra u be'çika xu nê serê 'çimunê xo ser, vat:

-Ya Muzir Baba, ya Xizir, tu esta!" (r. 20).

Nê hîkayeyî de ma nimûne ra fehm kenîme ke veyve tena yewkerdişê cinî û camêrdî nîno kerdene. Goreyê hewnê karakterê hîkayeyî Munzur Baba beno eşkera û venga alemê dinyayî dano. Badê nê hewnî karakter keye bi keye gêreno, saya sûre vila keno û venga veyveyî dano. Ma verî dîbî ke saye zewac de sey sembolê bereketî amebîye xebitnayene benaberê nay tîya de zî sey sembolê mijdanî zî yena bawerkerdene.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Veyve Khalıke Mı" de wina yeno vatene:

"Vaxapi waxto ke veyvıke arde vere boni ke, zama ve mısayıvra soe cı erze, mıra, pie mıra, nae binura perskerd:

'Ĉıko, ĉıwao, qey sere bonira soe kunê veyvıkera?'

Mı va ke:

'Tore mao:'

İye binu, tayine:

'Hal u usıle welate mao.'

Tayine:

'Xêro, zamay ke besekerd soe sane ve sare veyvıke, cênıke cıre bena xêre.'

Ap heyderi ki nia va ke:

'Zama, werte dost u dısmenide soe kuno veyvıka hora ke, dosti ki dısmeni ki bivêno:

'Na çeneke bena cênıka mı, ĉı bio, ĉı şio, na endi sıthalala mına!'" (r. 116).

Nê hîkayeyî de zî reyna seba bereketî saye hetê zama û misayîbê xo ra bi ser veyve de yena eştene. Seke ma verî zî çend rey vatbi no rîtuel seba bereketî yeno kerdene.

- Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne*

Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne* de hîkayeyê bi nameyê "Pawitiş" de wina yeno vatene: "Edet û usul o. Wexto ke veyveke berde, zama vejîyeno serê banî, sivingî ser ra saye erzeno sereyê veyveke." (r. 75). Reyna nê hîkayeyî de zî sey hîkayeyê ma yê verênî rîtuelê sayeeştişî ameyo pratîzekerdene.

2.1.3. Derheqê Mergî de Bawerîyê Şarî

Dewreyanê vîyartişî ra dewreyo hîrêyin dewreyê mergî yo. Merg, peynîya heyatê bîyolojîkî yo. Bawerîya zafê şaran de derbareyê mergî de rîtuelî û bawerîyî estê. Bawerîyê ke derbareyê nê dewreyî de yê mîyanê xo de benê hîrê beşî; verê mergî, hela mergî û badê mergî labelê wexto ke ma do nimûneyanê bawerîyanê şarî yê mergî nîşan bidîme nê kategorîzasyonî nêkerîme û pêrune binê eynî sernuşteyî de nîşan bidîme û bierjnîme.

Bawerîyê ke nê dewreyî ser o yê zafane badê mergî yê. Kalafat bawerîyanê badê mergî ser o vano: "(Dêrsim de) badê hedîseyê mergî, roja 3., 7. û 40. de qurban yeno serebirnayene û werd yeno dayene." (2012: 48). Karakaş zî kurdanê êzidîyan ra nimûneyêk dano û vano: "Kênayê êzidîyî verî reyêk porê xo qesnenê dima qet porê xo nêqesnenê. Eke çorşmeyê cinîyêka êzidî ra merdimê aye yo ciwan (mêrde, bira) bimiro, a cinîye sey nîşaneyê tazîye porê xo qesnena û serê mezelê ê kesî de daliqnena." (2020: 166).

Heto bîn ra Örnek na babeta mergî ser o vano: "Tirkîye de derheqê kesê/a merde/îye de caardişê esasîyî goreyê dînê îslamî yenê caardene. Benaberê ney nê caardişan de ma şopanê bawerîyanê verênan zî vînenîme. Meselen Tirkîye de badê mergî çend qorî werdî yenê vilakerdene. Nê vilakerdişanê werdan ra tewr girîng 'werdê roja çewresî' yo ke çewres roj badê wefatê yew kesî/e yeno dayene. Na roja çewresine de her herême goreyê adetanê xo yê werdî werd vila kena, helwa vila kena û seba xeyrê kesê/a wefatkerde/îye Yasîn û mewlîd dana wendena." (1977: 220-221). Her çiqas giranîya nê bawerîyan badê mergî bê zî verê mergî û hela mergî ser o zî bawerîyî estê.

Nimûneyê bawerîyanê şarî ke derheqê mergî de yê nê yê;

- Kitabê *Ez Gule Ra Hes Kena*

Kitabê *Ez Gule Ra Hes Kena* de hîkayeyê bi nameyê "Herdîşe" de wina ameyo vatene:

> "Hema ke destê Ezraîlî ro qirrika to nêpêşîyayê, qet nêbo xwu rê tobe bike. Estexfara xwu biyare. Çimkî ezabê qebrî zor o. Çanqilo asinîn destê Nekîr û Munkîrî de yo, Homa nêkero eke merdim xwu şaş bikero!..." (r. 14).

Nê hîkayeyî de qala Munker û Nekîrî yena kerdene ke goreyê bawerîya şarî destê înan de çanqilo asinên esto. Quran de nameyê Munker û Nekîrî nêravêreno û qala çanqilê asinênî zî nîna kerdene. Nameyê Munker û Nekîrî tena tay kitabanê hedîsan de ravêrenê û ê kitaban de zî nînan ser o yew fikro hempar çin o, tena yeno îdîakerdene ke nê di melekê persî yê û badê mergî yenê ruhê însanê merdeyî ra persan pers kenê. Semedo ke fikrê cîyayî estê ma na game rast nêvînenîme ke Munker û Nekîrî daxîlê bawerîyanê şarî bikerîme labelê wina aseno ke çanqilo asinên yew unsûrê bawerîya şarî yo.

- Kitabê *Xafilbela*

Kitabê *Xafilbela* de hîkayeyê bi nameyê "Bajarê Ma" de wina ameyo vatene:

> "Heme goristan gul û vilikan a xemilîyayo. Ca-ca darî estê, la û paçik pira girêdaye yo. Sîya daran ginena bi mezelan ser. Çend heykelî estê goristan de, beran ê. Kemerê sipîyî ra virazîya yê. Mîyaneyê xo rep û rast o. Sereyê xo tîk û berz o. Bi seretîkîye ya erdê sîyayî ro nîyadanê. Demê pîr û pîrbaban ra mendê. Yadîgarê înan ê.
> Şarê bajarê ma destveng nêşono mezelan ser. Têde loqme beno; nîyaz, pesara, helawe... Hazir û naziran ra vila keno. A roje dorûver de domanî zaf ê. Tewreyek kenê xo dest a, mezele bi mezele loqme arê danê." (r. 83).

Nê hîkayeyî de qala tayê daranê goristanan yena kerdene ke şar şino ê daran rê la û paçikî girê dano. Seke teberê metnî ra zî yeno zanayene ke tayê çeşîtê daran yan zî tayê tek-darê ke serê koyan yan zî tepeyan de yê, hetê şarê herêma xo ra sey bimbarek û wayîrê qewetê ruhî-efsûnî yenê qebulkerdene. Reyna nê hîkayeyî de badê mergî qatê rojan de şar şino mezelan ser û seba merdeyanê xo loqme, nîyaz, pêsare,

helawe ûsn vila keno. Yeno bawerkerdene ke xeyrê çîyanê vilakerdeyan do bireso bi merdeyanê înan.

- Kitabê *Lêl*

  Kitabê *Lêl* de hîkayeyê bi nameyê "Milaketa Tavûse" de wina ameyo vatene:

  "Gorîstanî de zafêrî mezelî kan bîy û serê tayê Kelanê mezelan ra porê dergî û muniteyî ameybî darde kerdene. Porî bi lak û xapan zixm ameybîy girê dayene. Porê muniteyî; sîyayî, qeweyî, sipîyî...

  Mezele de yew lajeko delal hewno xorîn de yo, yew lajeko des û new serrî. Kela mezela lajêkî ra porê sîya yo munite zixm ameyo girê dayene." (r. 66).

  Eynî hîkaye de yeno vatene:

  "Adetê Êzîdîyan winî bî, wexto ke yew keye de, keye ra xort yan ke kêneka azeba tîtale nêreşte miradê xo û merde seba înan keye ra pîyayê yan zî kam ke nêzdîyê înan o seba înan porê xo keno cira û beno kela mezela ra dano girê. Seba cinîyanê Êzîdîyan por rindekîye û mûqeddesîye îfade keno. Cinî û azebê Êzîdîyan, seba merdanê xo yê ke nêreştê miradê xo, seba înan porê xo yê muniteyî koke ra kenê cira û benê mezelanê înan ra bi lakan zixm danê girê. No êno na mana ke; Mi emrê xo de janode wina girs nêdî û ez bi nê janî, to de rindekîya xo, azebîya xo kî keno erd.

  Eke yew kêneka azebe ke porê xo serê mezele ra kerd cira, caverde bizane ke seba aye na dinya de ney ra girs jan çin o. Û, a xeylê wext seba na rewşe sîya girê dana. Sîya girê dana û heyan ke yew pîyayo ke ci ra hes kerd yan ke keso ke sîya xo girano bêro ci ra vajo 'êdî bes o, sîya girê mede!' O taw tezê sîyagirêdayîşî caverdana. Tabî seba nê qisayî ganî mabên ra xeylê wext derbaz bo û merdim zî ganî wayîrê qesa bo..." (r. 66-67).

Nê her di nimûneyan de behsê rîtuelê kêneke û cinîyanê kurdanê êzidîyan yê badê mergê mêrde yan zî birayanê xo yê ciwanan ser o yeno kerdene. Seba kêneke û cinîyanê kurdanê êzidîyan por rindî û muqeddesîye îfade keno. Aye semed ra wexto ke nêzdîyê înan ra mêrde yan zî birayê înan merd, ê zî seba îfadeyê dejê xo porê xo bin ra cira kenê û bi kela mezelî rê bi wasitaya layî girê danê. Heto bîn ra cinîyî kincanê bi rengê sîyayî danê xo ra. Teberê metnî ra yeno zanayene ke rengê sîyayî goreyê bawerîya şarî rengê yas û matemî yo. Reyna eynî hîkaye de wina ameyo îfadekerdene:

"Wexto ke Dewrêş merd, kincê ey ê erjîyayeyî, daybîy yew parçê dare ra, boya weşe kerdîbî piro û rindek xemilnaybîy. Parçeyê dare kerdîbî herinda Dewrêşî û dor û dorme

de xeylê wext çereqîyaybî. Yew hetê ra zî rind û rindekîya ey ra qisey kerdêne û dayêne xo ra. Na rewşe winî hîrê rojî dewam kerdîbî. Adetê xo ardîbî ca...

Roja çarine, merdeyê Dewrêşî, huzurê birayê ey ê axîretî de, hetê şixê Êzîdîya ra ame şutene. Dime ra wela ke turbeya şêx Adîyî ra ardîbî kerdîbî sey çamure û giran-giran kerdîbî fekî ra, kerdîbî çiman ra, kerdîbî goş û sêneyê ey ro. Aye ra dime hermeyê ey çeprast sêneyê ey ser o ardîbî pêser, sereyê ey ver bi rojhilatî açarnaybî û merdeyê ey winî dardîbî we. Merde ke dardîbî we, na raye seba Dewrêşî dua ameybî wendene:

Ey pîyayo merde!

Ênê sereyê to milaketê Mûnker û Nekîrî,

To ra pers kenê: ti kam î, kamcîn dînî ra yî?

Ti, vaje ke ez Êzîdî ya.

Şêxê mi,

Şêx Adî yo...” (r. 67-68).

Na nimûne de çend bawerîyê şarî yê kurdanê êzidîyan estê. Bawerîya siftayêne a ya ke badê mergê karakterî, karaktere hîrê rojî tayê rîtuelan ana ca. Reyna hûmara hîrê tîya de yena ro çiman ke tîya de temambîyayîşî yanî kemalîye sembolîze kena. Bawerîya dîyine derbareyê şutişê merdeyî ser o ya ke merde, pê wela ke tirbeya Şêx Adîyî ra ameya yeno pakkerdene. Tîya de bimbarekîya wela tirbeya Şêx Adî rê referansêko îndîrekt ameyo kerdene. Reyna qala bawerîya Munker û Nekîrî zî ameya kerdene ke ma verî zî qala na bawerîye kerdîbî û goreyê ma hema zelal nîya ke na bawerîya şarî ya yan yew bawerîya aîdê dînê resmîyî a.

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê “Gaxan” de wina yeno îfadekerdene:

“Meryeme o şodir rew ra uşte ra lên na ser, awe girenaye. Meyîtê Elîf Xanime ard şut. Kefen kerd û a roje peroj ra dime berde darde we. Eke dewijî amey keyeyê Meryeme medax da. Veyva Elîf Xanime uca de mende. Çewres ra tepîya şîye bi Îzmîr.” (r. 15).

Nê hîkayeyî de şexsê mergê karaktera Elîf Xanime de prosesê mergî ameyo vatene û îlaweten çewresê mergî rê îşaret ameyo kerdene. Seke yeno zanayene badê mergî çewres roje keyeyê merdeyî heyatê xo sînordar keno. Meselen televîzyon nîno temaşekerdene yan zî camêrdê keyeyî mîyanê nê mudetî de erdîşa xo nêtaşenê. Hîkayeyê bi nameyê “Hardo Dewrêş Şahîd O” de zî wina ameyo vatene:

"Merdiman ke merde berd kerd binê new texteyî û dard we, wexto ke agêrayî ruhê merdeyî wazeno ke înan de şono. Wexto ke waşt ke ravazo sereyê xo gineno texteyî ro o wext vano 'wele sereyê mi ro bo ez merda.' Pey ra milaketê ke persan pers kenê ê yenê serê merdeyî. Nameyê înan Mûnker û Nekîr o. Ti na cuya xo de çi kerda ê pêro uza de yenê verê to." (r. 52).

Nê hîkayeyî de zî derheqê badê mergî de rastê yew bawerîye yenîme. Goreyê bawerîye bado ke keye û nasê merdeyî, merdeyî definê mezelî kerd û êdî kenê ke agêrê bi keye, o çax merde zî wazeno werzo û înan reyde agêro bi keyeyê xo labelê wexto ke keno werzo sereyê ey yeno ro texteyanê mezelî û o çax fehm keno ke êdî merdo û dima Munker û Nekîr yenê û dest bi persan kenê. Wina yeno fehmkerdene ke goreyê bawerîya şarî merde badê mergê xo yê bîyolojîkî zî seba mudetêk hema nêmireno û aqilê xo sereyê xo de yo. Reyna bawerîya Munker û Nekîrî rê tekîd ameyo kerdene.

- Kitabê *Halîn*

Kitabê *Halîn* de hîkayeyê bi nameyê "Tena Estareyî Şahid Bî" de wina yeno îfadekerdene: "Û dadîya ey mêrdeyê xwu dima laçeka sîyaye sereyê xwu ra anêkerde." (r. 27). Nê hîkayeyî de maya karakterî badê mergê lajê xo leçegêka sîyaye bi sereyê xo girê dana. Seke ma verî zî vatbi ke rengo sîya sey rengê yas û matemî yeno qebulkerdene. Rengo sîya tena mîyanê kurdanê zazayan de nê mîyanê şaranê embiryanan de zî heman mana de yeno bawerkerdene. Meselen îranijî merasîmanê xo yê Kerbelayî de kincanê sîyayan danê xo ra. Yan zî xirîstîyanî wextê definkerdişê cenazeyî de kincanê sîyayan danê xo ra. Cinîyê beşdarî îlaweten çîta sîyaye zî erzenê sereyê xo ser.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Verê Lojine De" de wina ameyo vatene: "Însan bi cedê xo însan o. Mezel û kumbetî ma rê sey ziyare yê. Naye xo vîr ra meke; qomê ma rê mezelî, rêça vizêrî yê." (r. 76). Na nimûne ra yeno fehmkerdene ke badê mergê zatan zî bimbarekîya înan dewam kena. Na bimbarekîye qisayanê vatoxî de xo eşkera kena. Vateyê "mezel û kumbetî ma rê sey zîyare yê" de esasen çîyo ke bimbarek o sî û herra mezelî nîya bîlekis zatê definkerde yê. Reyna eynî hîkaye de cayêko bîn de zî wina ameyo vatene:

> "Mezele hen piroginayî mende û mende. Mi de kî çend qurişî çin ê ke bidî cîranê, wa sûke ra tayê eşkijan, dendik û çiran biyaro, berî mezele ser. Endî kam ke ame, ci rê bikerî vila, wa ruhê rehmetî rê niyaz bo." (r. 77).

Tîya de zî badê mergê yew şexsî seba ruhê ey şarî rê eşkije, dendik û çîrî wazîyenê sey nîyaz bêrê vilakerdene. Mîyanê metnî de nêameyo telefuzkerdene labelê ma teberê metnî ra zanîme ke seba ke xeyr û rindîye bireso bi ruhê kesê/a merdeyî/îye nîyazî yenê vilakerdene, duayî yenê wendene yan zî bi nameyê ey a xeyr û xeyratî yenê viraştene.

- Kitabê *Hersê Zerrî*

Kitabê *Hersê Zerrî* de hîkayeyê bi nameyê "Lorî" de wina ameyo vatene: "Emşo şewa ênê bî ki, bol merdimî ew cenî mezelan mîyandi asayên. Tayn tayêndê ci bol bi vengêndo berza mezelandê xwo sero bermayên." (r. 93). Nê hîkayeyî ra ma fehm kenîme ke şewa ênî seba zîyaretkerdişê mezelan şewêka taybetî ya. Reyna eynî hîkaye de wina zî yeno vatene: "Na cenêri, çîtênda sîya anti bî xwo serî ser. Mezeldê birardê xwo sero bîbî çewt." (r. 94). Tîya de zî çîta sîyaye mezelan ser de hetê cinîyan ra ameya sereştene. Seke ma verî zî vatîbî rengo sîya û seba cinîyan zî çîta sîyaye sey sembolê yas û matemî yenê xebitnayene.

- Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma*

Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma* de hîkayeyê bi nameyê "Astareyê Asmênê Ma" de wina ameyo vatene: "Senî ke xebera şehîdbîyişê Ozanî resa dewe, çêyeyê înan bi cayê şîn û hawarî. Herkesîy reşe/sîya gireda." (r. 121). Na nimûne de tena sîya girê dayene rê tekîd ameyo kerdene.

- Kitabê *Ti Dejêko Bêwayîr Î*

Kitabê *Ti Dejêko Bêwayîr Î* de hîkayeyê bi nameyê "Bêvengîya Dewa Koyan" de wina ameyo îfadekerdene:

> "Lajek û pîyê ey çend rojî bê mabên dewe de xebitîyayê. Darê xo nayê ro, hêgayê xo çînayê, keyeyê xo pak kerdê û mezelê kalikanê xo zîyaret kerdê. Roja panşeme serê mezelî de roniştebî. Hem dûa wendênê û hem zî koyanê ke derûdorê dewe de bî temaşe kerdênê...

A game de Mella Emer zî ame silam da înan û kiştêk de ronişt. Yasînê xo vet û bêveng dest pê wendişî kerd.” (r. 32).

Nê hîkayeyî de karakterî roja panşeme şinê mezelan zîyaret kenê, seba ruhanê nêzdîyanê xo duayî wanenê. Ma kitabê *Hersê Zerrî* de rastê nimûneya şewa ênî ameybîyîme. Nê hîkayeyî de zî bawerîya roja panşemeyî yena rastê ma ke seke teberê metnî ra zî yeno zanayene, wina yeno bawerkerdene ke na roje de tesîrê duayan zêdîyeno û duayî hîna rew yenê bi ca.

- Kitabê *Menewşî*

  Kitabê *Menewşî* de hîkayeyê bi nameyê “Eşkefte” de wina ameyo vatene:

  “Kesê mi nêmend. Keyeyê mi veşna. Êdî ez mabênê cinîyanê kincsîyayan de yew cinîya kincsîya ya. Ez Sarva kincsîya ya. Des û hewt serrîya xo de cinîya kincsîya ya...” (r. 15).

  Nê hîkayeyî de zî reyna rengo sîya sey rengê matem û yasî ameyo xebitnayene.

- Kitabê *Xof*

  Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê “Xof” de wina nimûne ameya dayene:

  “Merdişê homayê qijî ra dima maya mi a tuyêre ra çiqas ke dest ra ame dûrî şîye. Çiqas a tuyêre de nîyadayêne hurdî-hurdî bermayêne û xo bi xo çîyêk qisey kerdêne; gelo zewtî dayêne piro yan duayî wendêne? Gelo maya mi seba pîyê mi wina sîya girêdaybî yan seba bext û qederê xo yê sîyayî... Rojêk maya mi şîye binê a tûyere -bizanayîş- û porê xo yo dergo sîya yo munîyaye binê tuyêre de kerd cira. Yew cinîka ezebe bi meqes porê maya mi rind kerd kilm. Porê maya mi reyde hesîrê zî rişîyayêne bi erd. Wexto ke porê maya mi birna, mi o poro ci yo derg kerd top û kaleka ê mîlçikanê merdeyan ê bêvileyan de çale kinete û kerd ci. Maya mi reyna qet porê xo derg nêkerd...” (r. 79).

Nê hîkayeyî de reyna sîya girê dayene rê îşaret ameyo kerdene. Eynî hîkaye de qala yewna bawerîye zî yena kerdene. Cinîye badê mergê mêrdeyê xo porê xo cira kena û binê yew dara tuyêre de lajê xo rê dana binerdkerdene. Seke ma verî zî îşaret kerdbi goreyê bawerîya şarî porê cinîye muqeddes o û cirakerdişê ey tayê şaran de sey îfadeyê yasî yeno qebulkerdene.

- Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî*

Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî* de hîkayeyê bi nameyê "Kek Ehmed" de wina ameyo vatene: "Wexto ke des serrîya to de pîyê to merd, qey ti doman bîy? Hema çewresê pîyê to nêvejîyaybî ti xalê xo reyde nêşî kar?" (r. 19). Na nimûne de çewresê mergî rê îşaret yeno kerdene ke hetanî çewresê mergê pîyê karakterê hîkayeyî nêvejîyeno, karakter nêşino kar. Reyna eynî hîkaye de wina ameyo îfadekerdene:

> "Yan zî eke Ehmed zî sey şarî bi emrê Homayî bimerdêne û ez vîyaye bimendêne reyna ez ka derdê xo bianca. Ez ka ey rê sîya girê bida, mexmela bêmûreyan û bêneqişe bierza xo sere." (r. 27).

Na nimûne de zî bawerîya girêdayîşê rengê sîyayî ameya îfadekerdene.

2.1.4. Derheqê Sunetî de Bawerîyê Şarî

Sunet dewreyanê vîyartişî ra yewer o. Çekuya sunetî ziwanê erebkî ra dekewta bi ziwanê zazakî û di manayê xo estê; manaya yewine "adet û tradisyon" a, manaya bîne zî "cirabirnayîşê parçeyêk serê organê cinsî yê camêrdîye ra" ya (Nişanyan, 2018: 793). Sunet zafane lajekan rê yeno kerdene labelê tayê cayanê dinyayî yê sey welatanê Afrîka de kênekî zî eşkenê bêrê sunetkerdene. Bi vejîyayîşê dînanê yewhomayinan reyde rîtuelê sunetî bi Hz. Îbrahîm dest pêkeno. Yeno bawerkerdene ke Hz. Îbrahîm badê emrê îlahî hem xo hem zî lajanê xo Îsmaîl û Îshaqî sunet keno. Reyna Hz. Îbrahîm bawermendanê xo ra zî wazeno ke wa camêrd û lajekî bêrê sunetkerdene.

Mîyanê dînanê îlahîyan ra tewr verî ma sunetî dînê yahudîyîye de vînenîme. Dalcı eserê xo de derbareyê yahudîyîye de cayê sunetî de wina vano: "Kitabê Yeşu de yeno îfadekerdene ke wexto ke Benî Îsraîlîyî ameyê bi Erzê Mevudî (Erdo Weadbîyaye) pê yew kardî yan zî pê yew gordo ke her di rîyê xo sî ra ameyê viraştene, ey a ameyê sunetkerdene. (Heto bîn ra) Pêxember Mûsa yahudîyan rê emr keno ke wexto ke pitê înan badê dinyaameyîşî ya heşt rojanê xo kenê temam ganî bêrê sunetkerdene." (1976: 16). Dînê xirîstîyanîye de rîtuelê sunetî mecbûrî nîyo û ekserîyetê xirîstîyanan zî lajanê xo nêdanê sunetkerdene. Goreyê vateyê Ataseven'î mîyanê xirîstîyanan de, "tena Qibtîyê xirîstîyanê ke Misir û Hebeşîstan de ciwîyenê, ê lajanê xo danê sunetkerdene." (2005: 17). Bereqsê dînê

xirîstîyanîye îslam girîngîyêka pîle dano bi sunetî. Örnek na babete ser o nînan îfade keno: "Sunet, kitabo muqeddes yê îslamî de bi awayêko eşkera nêameyo dîyarkerdene û emrkerdene, labelê ayeta ke vana 'na babete ser o girêdayeyê şerîetê Pêxember Îbrahîmî bibe', sey yew qaydeyo umûmî ameyo qebulkerdene. Lajek, bi rîtuelê sunetî tewrê cematê îslamî beno û kesanê xeyrîmuslîman ra beno cîya." (1977: 174).

Derheqê sunetî bi xo de tena di hîkayeyan de nimûneyî estê labelê derheqê kerwayîye de ma şeş hîkayeyan de rastê nimûneyan yenîme. Nimûneyê ke derheqê sunetî de yê nê yê;

- Kitabê *Grev*

  Kitabê *Grev* de hîkayeyê bi nameyê "Agêrayîş" de wina ameyo vatene:

  "Ma ermenîyan ra vanî kerwa, la înan de sunet çîn o. Wexto ke qicî înan benî, ey qicanî xo kilîse de bi yew dawet a şuwenî, kenî pak. Naye sey yew şênayî kenî. Senî ke ma qicanî xo bi şênayî sunet kenî, ê zî dêre de huzurî keşîşî de qicanî xo vaftîz kenî. Tîya de yew kes nê qicî tepişeno, no merdim beno babîyo didin yê nê qicî." (r. 36-37).

Nê hîkayeyî de sunetê zazayan û vaftîzê armenîyan yeno muqayesekerdene û muqabilîyetê kerwa û babîyê dîyinî yan zî babîyê vaftîzî rê îşaret yeno kerdene.

- Kitabê *Welato Şirın*

Kitabê *Welato Şirın* de hîkayeyê bi nameyê "Ğela" de wina ameyo vatene: "A şew keydê İbrayman dı sınet est bı. Rozdıhir tırş u keşkek pewti bi; poste u esteya eşti bi wertmi bın." (r. 107). Na nimûne de zî qala werdê sunetî yeno kerdene ke goreyê vatişê vatoxî tirş û keşkek îkramê beşkarîkerdoxan bena. Esasen dayîşê werdî yew leteyê merasîmê sunetî yo.

2.1.4.1. Kerwayîye

Kerwa çekuyêka kurdkîya kurmanckî ya û yena bi manaya, "keso ke lajekî dano sunetkerdene û heta peynîya heyatê ey wayîrîya ey keno." (Nişanyan, 2018: 451).

Turan kerwayîye wina terîf keno: “Kerwa, seke yeno zanayene, veyveyê sunetî de yan zî sunet de o keso ke lajekî tepişeno ra yeno vatene. Êzidîyan de no wezîfe, bi sebebê sedemanê cêrênan, hetê merdimanê dînî, şêx, feqîr, pîr û peşîmanan ra yeno kerdene. Ge-gane zî êzidîyî dost û embazanê xo yê muslumanî yê dewanê bînan ra yê, înan rê kerwayîye danê kerdene. Çunke zewicnayîşê kênaya kerwayî û lajekê sunetkerdeyî qedexe yo. Ê her di zî dereceyê waye-bira de yê.” (2015: 137-138). Kalafat derheqê kerwayîye de nê nimûneyî dano: “Adana de keyeyê kerwayî qeçekanê xo bi yewbînan nêdanê zewicnayene çunke bawer kenê ke zewacêko winasî heram o.” (2009: 32-33).

Bawerîyê ke derheqê kerwayîye de yê nê yê;

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê “Pîro Kilmek!” de wina ameyo vatene: “Muxtarê Xilvêsî Gulo Çewder bi Pîr Sêydalî ra kewrayê yewbînî bî. Lajê Gulî pêşa ey de sunet bîbî.” (r. 62). Tîya de têkilîya kerwayîye ya mabênê di kesan de ameya referansdayene. Reyna têkilîya sunet û kerwayîye ameya eşkerakerdene. Yanî wendoxan rê wina yeno muşexeskerdene ke sunet unsûro esasî yê muesseseyê kerwayîye yo. Hîkayeyê bi nameyê “Rayverê Mîrzayî” de zî wina ameyo vatene:

> “‘Ya Sulvis’ vat. ‘Ma ti kewrayê mi nîya? Tawo ke ez amûne sunetkerdene, pîyê mi ez pêşa temsîlkarê to nêestûne? To ra nêvat ke ‘Ya Sulvis, Mîrzayê mi kewrayê tu yo?’ Ma hende ameyîme serê to, hewşa to de keleyê xo birrna, nîyaz û qirvanî kerdî vila. O serê to yo ke germê hamnanî de kî peşewe merdimî cemedneno, ez senik uca kewtane ra, mi senik venga to da, minete kerde? Se bî to rê? Qey nîna destê kewrayê xo nêgêna, na tenge ra ranêxlesnena?’ vat û o ra dime kî tepîya çareyê xo qemetna kemer ra berba.” (r. 103).

Na nimûne de zî roja sunetî bi awayêko bidetay yeno vatene. Bi nê rêzanê corênan wendox fehm keno ke kerwayîya ke badê merasîmê sunetî yena viraştene rê esasen zaf qîymet yeno dayene. Çunke hîkaye de vatox ê çîyî ra gerre keno ke kerwayê ey wexto ke o halo çetin de maneno ci rê hetkarîye nêkeno.

- Kitabê *Halîn*

Kitabê *Halîn* de hîkayeyê bi nameyê "Tena Estareyî Şahid Bî" de derheqê kerwayîye de wina referans yeno dayene: "Mal û milk, can û namûsê kirîvan, kirîvan rê heram bîyo o zeman de." (r. 26). Nê hîkayeyî de nuştox qala yew wextê verênî yê dîyarî keno ke goreyê ey o wext têkilîya ke mabênê kerwayan de bîya ewro ra cîya bîya. Yeno fehmkerdene ke o wext kerwayan mabênê yewbînan de yew mesafe rê rîayet kerdo û mal û milkê yewbînan rê û can û namûsê yewbînan rê destdergîye nêkerdo. Nê îfadeyî ra bi awayêko îndîrekt yeno fehmkerdene ke bawerîya şarî ya ê wextî ke kerwayîye ser o bîya êdî ewro dejenere bîya.

- Kitabê *Meberbe Bıraê Mı*

Kitabê *Meberbe Bıraê Mı* de hîkayeyê bi nameyê "Meberbe Bıraê Mı" de wina ameyo vatene:

> "Rıza vake, bıra, eke ju lacê mı beno, erzon to pesi, benime kewra. Mısayıbê mı esto, keşkena ma verocoy jubin naskerdêne, ma biyêne mısayıbê jubini. Hama na roce ra tepia, kewraê mına." (r. 125).

Nê hîkayeyî de yeno îşaretkerdene ke muesseseyê kerwayîye çiqas girîng a. Çunke karaktero yewin wazeno ke bi karakterê bînî reyde kerwayîye rono. Benaberîn goreyê karakterê yewinî kerwayîye bendikanê tewr berzan ra yewer a. Reyna eynî hîkaye de wina ameyo vatene: "Rıza ke ama, vake, kewraenê, ebe xêr bo, Xızır xêr kero." (r. 126). Nê îfadeyî de zî wina yeno fehmkerdene ke kerwayîye esasen mîyanê şarî de çîyêka vilabîyeyî ya. Çunke karakterê hîkayeyî wexto ke dekeweno bi yew cematî, înan rê sey "kerwayênê" xîtab keno. Bi nê awayî wendox girîngîya kerwayîya ke mîyanê şarî de ya ser o beno wayîrê qenaetî. No îfade heman wext de sembolê aşitîye, werêameyîşî û nêzdîbîyayîşî yo.

- Kitabê *Hirê Kıtabi*

Kitabê *Hirê Kıtabi* de hîkayeyê bi nameyê "Riyê Çemi" de wina ameyo vatene:

> "-Ma to edresê xo ki nênusno.
> -Aye ki tı binusne. Honde xatırê mı ki lewê to de bıbo?
> -Çıra hêni vana, kewra bırayê isani yo.
> -Raşti ya, va Saheyderi." (r. 109).

Nê hîkayeyî de dîyalogê di karakteran de bendiko ke mabênê di kerwayan de yo rê tekîd ameyo kerdene. Persa karakterê dîyinî ser o karaktero yewin kerwayîye sey birayîye name keno. Bi nê vateyî ya wendox derbareyê qewetê girêdayoxîya kerwayîye ser o beno wayîrê yew fikrî. Ma fehm kenîme ke muesseseya kerwayîye goreyê bawerîya şarî muesseseya birayîye ya û senî ke merdim hetkarîya birayê xo keno, seba rindîya ey cehd û ked dano ganî bi heman şekil kerwayê xo rê zî wina nêzdî bibo.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Budalaê Gırşi" de wina nimûne yena dayene: "Bıray, domonê apunê ho, kewray, çe mısayivi, nast u dosti..." (r. 33). Tîya de tena nameyê kerwayîye derbaz beno û sewbîna çîyêk derheqê aye de nîno vatene labelê hîkayeyê bi nameyê "Rıjiaena Yeqraru" de wina ameyo vatene: "Mılete ma, pir u tolıv bi. Zuvinde kewraêni, mısayıvêni, wa u bıraênia axrete gureti vi." (r. 144). Na nimûne de zî vatox qala wextê verênî keno û mîyanê şarî de qala tayê muesseseyanê sey kerwayîye ser o yewîtî û solîdarîteya şarî keno. Eynî hîkaye de cayêna de wina vajîyayo: "Na ĉarseme verva ma kewrae mı, qırvane xızır keno... Roza ĉarsemie peroz yêno çe kewray. Qırvane xızır kenê. Goşte ho ve nune hora wenê." (r. 146). Tîya de zî kerwayê karakterî Xizirî rê qurban keno û her di kerwayî do pîya biwerê. Bi munasebetê qurbanî kerwayî yewbînan vînenê û bendiko ke mabênê yewbînan de yo biqewetêr kenê. Seke teberê metnî de zî yeno zanayene ke aktîvîteyanê sey qurban kerdene yan zî veyve de kerwayî muheqeq yewbînî dewet kenê. Reyna eynî hîkaye de yewna ca de wina zî vajîyeno:

"Meyıte kewrae ho kaskenê, benê sılonde vere çeverde kene ra derg. Vanê:
'Tı kewrae ma, yeqrare ma bia
Mi sılayie dê to, tı ama;
Pêsare pot, qırva kerd xızırire
Nun u goşte ho ma werd pia
Ma to qey qole ardê ke ma bıkıse?'" (r. 148).

Na nimûne de zî xayînîya kewrayî ver şikîyayîş û dejê karakterî bi ziwanêko xemgîn yeno îfadekerdene. Karakter verî nezerê xo yê verba kewrayê xo vano ke senî qurban kerdo û nanê ey werdo labelê kewrayê karakterî ey rê îxanet keno û ey kişeno.

Bi nê kiştişî muesseseyê kewrayîye qedîneno. Wendox tîya de bi awayêko akerde eşkeno bendikê kewrayîye û xeripîyayîşê ey muşahede bikero.

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê "Dewa Kaşy Vo!" de wina vajîyeno: "Kas tené ke zılvaz vo, rınd ke wuwedé, ju kundıre dewa ma ré besa, yiyé vinu rusneme mordemuné xo ré; keme bara mısayivy, keme haleta kewrayiye." (r. 30). Nê hîkayeyî de hetkarîkerdiş û fikirîyayîşê muesseseyê kerwayîye û misayîbîye rê referans ameyo dayene. Vatox tena werdê xo ser nêfikirîyeno heman wext de werdê kerwayê xo ser zî fikirîyeno. Na nimûne de hetkarîya sosyale de esasen rolê kerwayîye bi awayêko zelal yeno îfadekerdene.

2.2. Derheqê Unsûranê Bînan de Bawerîyê Şarî

Ma do heme bawerîyê ke teberê bawerîyanê ke derheqê dewreyanê vîyartişî de yê nê sernuşteyî de îfade bikerîme.

2.2.1. Bawerîyê ke Derheqê Tebîet û Asmên de yê

Ma no beşê xo kerd di leteyî; leteyo yewin derheqê bawerîyanê unsûranê tebîetî de yo û leteyo dîyin zî derheqê bawerîyanê unsûranê asmênîyan de yo.

2.2.1.1. Tebîet

No qisim de ma do bawerîyê ke unsûranê tebîetî ser o yê, înan destnîşan bikerîme. Bawerîyê ke derheqê tebîetî de yê mîyanê xo de wina kategorîze benê: Dare, heywanî, awe, adir û adirgan û zîyare. Nê tewir bawerîyê şarî ristimê xo made yan çîyanê tebîîyan ra genê.

2.2.1.1.1. Dare

Derheqê bawerîyanê tebîetî de babeta ma ya verêne dar a. Duman derheqê bawerîya dare de wina vano: "Dare, xeylê kulturan de sey çîyêka îlahî û muqeddese yena qebulkerdene. Dara Heyatî, Dara Cîhanî (Dara Kozmîke), bawerîyê ke dare ra welidîyaye/virazîyaye yê, nîşaneyê muhîmê ke bimbarekîya dare îfade kenê. Bawerîyê ke çorşmeyê kultê dare de teşkîl bîyê, ê bawerîyan de dare seba armancanê sey nînan ameya xebitnayene; Homayî reyde têkilî ronayene, Şeytan yan zî ruhanê xiraban qewirnayene, hedîseyanê tebîetîyan kanalîze kerdene, tedawî û vêşîkerdişê bereketî." (2021: 291).

Kalafat babete ser o kitabê xo de vano: "Herêma Tuncelî (Dêrsim) de şaro elewîyo musluman saye ser o sond waneno." (2012: 26). Kalafat îlawe keno: "Saye sey yew motîfa mayaxorabîyayîşî û vêşîbîyayîşî yena zanayene. Herêma Xarpêt de gilê sayêre "seba oxir, berdarîye û bereketî" yeno daliqnayene." (2012: 30). Zazayî daran rê bitaybetî zî darê ke sey "zîyaret" yenê qebulkerdene, înan rê hurmetêko pîl mojnenê. Nê darî ge kenarê yew tirba mezelî de ge kenarê yew awa bimbareke de yan zî kenarê yew kemerê bimbarekî de yê. Zafane nê darî dehle de teşkîl benê û hîna zaf tepeyê koyan ser o benê. Cinsê nê daran tewir bi tewir ê labelê hîna zaf dara wers a. Kalafat reyna vano: "Zazayî daranê xo yê bimbarekan rê nezîr kenê, qurbanî birnenê û nîyetî tepişenê, gilanê dare rê çaputî zî girê danê. Şar bi nê meqsedan şino bi nê daranê bimbarekan ser; abîyayîşê qismetî, bereket, tedawî, wayîrbîyayîşê qeçekan ûsn." (2012: 82). Kalafat tewr peynî de zî sey nimûne dayene nînan vano: "Dewa Odur ya Dîvrîgî de 'Dara Mergî' sey bimbarek yena qebulkerdene. Şar na dare rê 'nîyaz' keno û gilanê aye nêbirneno yan zî cira nêkeno. Yeno bawerkerdene ke yewerî bi tuwerzîn dayo ro na dare û dare ra gonî ameya. Her serre hewteyo hîrêyin yê menga hezîrane de şarê dewanê çorşmeyî yeno zîyaretgehê na dare ser o qurbanî birneno, merasîmê dînîyî keno û mumî veşneno." (2012: 85).

Hîkayeyanê zazakî de bawerîyê ke dare ser o yê wina yê;

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê "Ap Momıd" de wina yeno vatene: "Ganî însan zerar medo dar û berî zî, ê zî goreyê xo wayîrê canî yê." (r. 15). Nê hîkayeyî de eşkera beno ke goreyê bawerîya şarî dar û ber sey însanan wayîrê can yeno hesibnayene.

Zerardayîşê înan nîno waştene. Esasen yeno zanayene ke bawerîya şarî de ta wextanê îbtîdaîyan ra ke darî sey bimbarek yenê qebulkerdene. Ge-gane sey zîyaret yenê qebulkerdene, ge-gane sey maya tebîetî yenê vînayene û ge-gane zî temamê kozmosî temsîl kenê. Ê wextan ra hetanî ewro, seke nimûneya ma de zî yeno îfadekerdene, dare mîyanê bawerîyanê şarî de tesîrê xo dana dewamkerdene.

- Kitabê *Hirê Kıtabi*

  Kitabê *Hirê Kıtabi* de hîkayeyê bi nameyê "Lare" de wina yeno vatene:

  "Usênê Mıçe Heydi leya goze be xo na de. Pilten ama ke koka leye rê herre bıerzo, pi nêverda.

  -Çıko, va Pilten; onciya a sanıka vırêna?

  -Sanıke niya, ma hêni hêsno. Ju yê ke leya goze na de, koka goze ki honde miyanê o kesi bi, o mordem mıreno." (r. 36).

Na nimûne zî tena dara goze yanî gozêre ser o wayîrê yew bawerîya şarî ya ke goreyê bawerîye eke yew însan dara goze rono û a dara goze zî bireso bi mîyanê ê însanî, o însan mireno. Tîya de yeno fehmkerdene ke girdbîyayîşê dara goze qederê ronayoxê xo ser o wayîrê yew tesîrê negatîfî ya. Çimeyê na negatîfîye çi yo nimûne de nîyameyo eşkerakerdene.

2.2.1.1.2. Heywanî

Bawerîyanê zazayan de tay heywanî goreyê taybetmendîyanê xo sey bioxir yan zî bêoxir yenê qebulkerdene. Tay heywanî bimbarek ê û kiştişê înan gune yo û tay heywanî zî bêoxir ê û destpanayîşê înan bîle qedexe yo.

2.2.1.1.2.1 Hargûş

Bawerîyê ke heywanê hargûşî ser o yê dinya de zaf vilabîyaye yê. Çunke hema-hema temamê herêmanê dinya de hargûşî eşkenê biciwîyê. Mîyanê bawerîyanê şarî yê zazayan de zî hargûş xo rê ca vîneno. Derheqê bawerîya hargûşî de Aldatmaz vana: "Kirmancê elewî goştê hargûşî nêwenê. Çitur ke mi qismê efsaneyan de kî îzeh kerd goreyê

bawerîya înan, goşê hargûşî sey yê herî yê, lingê xo sey yê kutikî yê, sereyê xo sey yê pisingî yo, tayê hetê xo kî sey yê însanî yê. Goreyê înan, coka goştê hargûşî nêwerîno." (2014: 99). Özkan zî babete ser o vano: "Yeno bawerkerdene ke (Herêma Samsunî de) werdişê goştê hargûşî gune yo." (2012: 111). Heto bîn ra derheqê bêoxirîya hargûşî de Kahraman vano: "Eke kesê vejîyo bi raywanîye û esnayê raywanîye de yew hargûş yan zî yew mar bivejîyo rayîrê ey ser, no hal sey bêoxirîye yeno qebulkerdene." (2010: 55).

Bawerîya hargûşî tena yew hîkaye de rastê ma yena;

- Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*

Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî* de hîkayeyê bi nameyê "Zureker" de wina yeno vatene:

> "Ez kewto birr, mi dafî nay ro. Awreşê weşaweş pêguret û ez şîyo qewa. Tavî ez zano qizilbaşî awreşî ra zaf xuye kenê, gore îna heram o. Awreş ke hêgayê qizilbaşî ra vêrd ra, qizilbaş hawlt serî ê hêgayî nirameno." (r. 120).

Nê hîkayeyî de herambîyayîşê goştê hargûşî yeno îfadekerdene û yeno vatene ke eke yew hêga ra yew hargûş ravêro, o hêga hetê elewîyan ra hewt serrî nîno ramitene. Nê hîkayeyî ra yeno fehmkerdene ke hargûş seba kirmancanê elewîyan heywanêko bêxeyr û negatîf o. Tayê bawerîyanê şaranê bînan de zî yeno zanayene ke semedo ke hargûş sey cinîyan adet vîneno sey heywanêko pîs û necîs yeno qebulkerdene.

2.2.1.1.2.2. Hinge

Hinge hema-hema seba heme şaran yew heywana bimbarek a. Goreyê Irmak'î hinge Çewlîg de sey: "Sembolê bereketî yena qebulkerdene. Wexto ke hinge bipero bi yewerî seba tedawîkerdişî cayo ke mêşe peraya, uca rê lincî yena sawitene û kemera germe yan zî asino germ yeno presskerdene." (2018: 2017). Reyna yeno bawerkerdene ke, "eke yew keyeyî rê hinge bikewo xeberêka xeyre do bireso bi ê keyeyî." (Özkan, 2012: 111). Heto bîn ra Pilemurîye û çorşmeyê ci de zî na heywane sey bimbarek yena qebulkerdene. No rîwal ra, "mumê ke hetê hingan ra ameyê viraştene sey bimbarek yenê qebulkerdene û merasîmanê dînîyan de yenê bikarardene. Reyna muma

hingimênêne yê hinge seba pratîkê weşkerdişî yê bebeko ke yeno bawerkerdene ke nezer ci rê piroginayo, ey de yena bikarardene.” (Dikme, 2018: 109).

Derheqê mêşe de tena yew hîkayeyî de ma rastê bawerîya şarî yenîme;

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê “Pîro Kilmek!” de wina yeno îfadekerdene:

> “Wayîrê çar kose dinya, Pîrê Ulu Dîwanî bêtera nîyanêne virenîya kesî mekero. Mordem çitur domanê çevresî kîseno, çitur adir keno mêşan ver, veşneno; eqlê mi ser nêşono? Mêşe heywanêda bimbarek a, bêxeta û bêgune ya.” (r. 61).

Tîya de hinge/mêsa hingimênî tena sey yew heywana bimbareke, bêxeta û bêgune yena terîfkerdene.

2.2.1.1.2.3. Mar

Mar wextanê verênan ra nata sey yew heywano bimbarek yeno qebulkerdene. Eyuboğlu babete ser o vano: “Dînanê çaxanê qedîmî de mar mehlûqatêko muqeddes bi. Însanan hem mar ra tersayêne hem zî ey rê hurmet kerdêne. Hîtîtan de bi nameyê ‘*Illuyanka*’ marêko gird estbi ke maranê bînan ra cîya ameyêne hesibnayene. Mîyanê prosesê tarîxî de na cîyatîye seba heme maran amê teşmîlkerdene. Tay marî bioxir yenê hesibnayene, tay marî zî bêoxir yenê hesibnayene. Hîtîtan de maro ke nameyê xo ‘*angona’* yo zafane marêko bioxir yeno hesibnayene. Wexto ke keyeyan de qulanê keyeyî de bêro vînayene wayîrê keyeyî dest bi ê marî nênanê çunke winî yeno bawerkerdene ke o mar muhafizê keyeyî yo. Heta winî yo ke *angona* maranê bînan (marê ke ey ra tayna gird ê zî tede) weno.” (2014: 66). Aleksîva zî bawerîyanê lazan de cayê marî ser o vano: “Marî cayanê pagan û defîneyan muhafeze kenê... Didanê maran zî sey tilsimin yenê qebulkerdene û seba dûrîfînayîşê nezerî yenê xebitnayene.” (2020: 116).

Derheqê marî de nimûneyê bawerîya şarî wina yê;

- Kitabê *Teberik*

Kitabê *Teberik* de hîkayeyê bi nameyê "Mar" de derheqê bawerîya marî de nê qiseyî yenê vatene:

"-Ero Cafoo, bê mar na yo tîya yoo!...

-Cafo ero ti nika ey kişena ya?

-Heralde ma se kena, verdana ra.

-Lo-lo guna yo guna, raverde wa xo rê şoro.

-Ti her a çik a, ez se ey verdana ra na saete ra dime. O êdî yew rey kewto destê mi.

-Cafo raverde wa şoro, guna wo. Qayîtê nika çêlikê ey zî estê, zewtan danê ma ra. Peynîye de xirabîye ano ma ser." (r. 61).

Na nimûne de kiştişê marî sey gune yeno qebulkerdene. Yeno bawerkerdene ke eke yew mar bêro kiştene çêlikê ê marî eşkenê zewtî bidê û belayî biresnê bi kiştoxî. Eynî hîkaye de cayêna de wina vajîyeno:

"Cafo, to vînit. Mi nêva qarişê marî meke, xirabîye êna serê ma, ti hîna vinde çi êno ma ser...

-Cafo ti zanena, vanê ke hetanî tîje peyê koyan de mebo vîndî, mebo tarî marî nêmirenê.

-Rast a, winî vanê, mi zî hesna.

-De bigê ma marî beme binê yew kemere kerîme. Cafo, ti zanena vanê qet maro ke amo kîştene erd de cameverdenê. Meşte-bîro astikê ey marî şonê linganê şarî ra û ey kenê seqet. Vanê merdimo ke beno seqet reyna qet nêbeno weş. Ganî ma zaf rind wedarîme nê marî." (r. 62).

Na nimûne de yeno bawerkerdene ke heta ke Tîje peyê koyan de vîndî nêbo marî (marê dirbetinî) nêmirenê. Reyna orte de vindarnayena meyîtê marî weş nîno vînayene û yeno bawerkerdene ke eke esteyê marî şirê bi linganê yewerî ro, o kes beno seqet û heta peynîya emrê xo rehet nêbeno. Reyna eynî hîkaye de tewr peynî de no yeno vatene:

"Cafê mi, ez qidayê to bigêrî! Ero qa ê zî guna yê, ê zî wayîrê canî yê. Lajê min o delal, wile ti çîyêde rind nêkerdo. Xezila to qarişê marî mekerdêne. Şima dustê xo de a zîyare zî nêdîye, şima o mar kişt. O marê a zîyare bî û wayîrê mergan û hêgayanê ma bî. Heywano bêzar û bêziwan bî.

Sawisifî serê xo kerd berz û maya xo ra va:

-Lê dayê, ma ke mar û milawinan, teyr û turan ke bikişîme guna xo zaf a winî nîyo?

-Heya Sawisifê mi, guna înan zaf a. Ganî însan guna ê heywananê belengazan vileyê xo mekero.” (r. 63).

Na nimûne de na rey qala marê zîyare zî yeno kerdene û yeno bawerkerdene ke marê zîyare wayîrê mergan û hêgayan o. Esasen nê marî pawitoxê zîyaran û hêgayanê xo yê û zerarê înan nêreseno bi însananê aleladeyan. Reyna marî sey wayîrê canî yenê qebulkerdene û zerardayîşê înan yan zî kiştişê înan yeno eybkerdene.

- Kitabê *Hêvîya Macire*

Kitabê *Hêvîya Macire* de hîkayeyê “Xuy” de wina yeno vatene: “Ez bawer nêkena a yewna çî ra hende teq bigîro. Xora tim vana: ‘Wa maro sîya mi ra bieyso wa kitabê şima mi ra meeysê!’ Kitabî gangêrê ganî aye yê.” (r. 14). Na nimûneya ma de maro sîya sey temsîlê xof û gangêrîye ameyo resimkerdene. Yeno zanayene ke rengo sîya rengê yas û matemî yo û marî zî mîyanê xo de benê di çeşîtî; marê rindî û marê xirabî. Maro sîya nê hîkayeyî de goreyê bawerîya şarî sey heywanêko negatîf û xirab ameyo îfadekerdene.

- Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî*

Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî* de hîkayeyê bi nameyê “Bilbilî” de wina yeno vatene:

> “Bi hezaran merdimê ma yê weçîniteyî kiştî, zafê însanê ma pa keyeyê înan a veşnayê. Sey maranê sîyayan rijîyayê ma ser. Ê marê sîyayê ke benê bilbilî, ê zî mela û memûrê dewlete yê.” (r. 20).

Tîya de zî sey hîkayeyê verênî qala marê sîyayî ameya kerdene. Maro sîya reyna heywanêko negatîf o û na negatîfîya ey hetê nuştoxî ra seba xirabnîşandayîşê tayê grûban ameyo teşbîhkerdene.

- Kitabê *Bena Hol*

Kitabê *Bena Hol* de hîkayeyê bi nameyê “Mara Belekine” de wina yeno vatene: “Dewe de vatêne; ‘Marî dişmenê homayî yê. Merdim gere maran bikişo. Eke ti marêk bikişî xeyr o.’ Pîlanê xo ra wina musabi Xenî.” (r. 87). Nê hîkayeyê ma de goreyê bawerîya şarî yê vatoxî marî sey dişmenê homayî yenê qebulkerdene û kiştişê înan yeno teşwîqkerdene. Eynî hîkaye de cayêko bîn de wina ravêreno:

"Goreyê zanayîşê Xenî ra marî verê cû pawitoxê cenetî bî. La rojêk Şeytan marî ra vano; 'Gelo ti tayêne destur danî mi ez biewnî cenetî ra.' .

Mar ewilî qabul nêkeno la şeytan peynî de marî xapêneno. Şeytan xo erzeno fekê marî û fekê marî ra xo erzeno mîyanê cenetî. Mar zî no hedîse ra dima cenetî ra yeno eştiş." (r. 89-90).

No îfadeyo ke nê hîkayeyî de ravîyart tayê tehmê mîtolojîye dano labelê semedo ke hetê şarî ra yeno qebulkerdene û derheqê mîtolojîkbîyayîşê ey de destê ma de delîlêko bes çin o, ma eşkenîme ê îfadeyê tewrê bawerîyanê şarî bikerîme. Nê îfadeyî de mar xetayêk ver sey sucdar vînîyeno û behişt ra qewirîyeno. Reyna eynî hîkaye de no yeno vatene:

"Rîsîpîyê dewe Xaledînî va,

-A mare zer kewta çimanê Xenî. Marî dişmenê ma yê la tayêne marî zer kewenê însanan. En zêde zer kewenê çimanê însanan. Mare ameya xo lêfnaya Xenî la çîyêk Xenî nêkerda. Çîko ecêb o." (r. 95).

Na nimûne de ma rastê bawerîyêka şarî ya ecêbe yenîme ke goreyê na bawerîye tayê marî, bitaybetî marê zerdî eşkenê aşiqê însanan bibê. Reyna goreyê bawerîye nê marî zerar nêdanê bi eşqê xo.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Ğezalbondi" de wina ameyo vatene:

"Ğezalbondi muya bızu ra vırazenê. Muya bızu kenê zerê qavê ro (de) asınen/osınen, vêsnenê.

A, eke vêsê, hên boe dana. Çaê vêsnenê? Vajime ke zerê bonê de mor di, yi Ğezalbondi vêsnenê ke, mor vejiyo şero. Domonênia mıde moa mı dıasê reyê Ğezalbondi vêsna, mı've çımunê xo di. Çê made mor ke vejiya, muye kerdêne tasa asınene, fiştêne'ra cı, zerê çêyi de ca ve ca fetelnêne. Heto jura ki pêser-pêsero nia vatêne:

'Moro moro fizo,

Na lao, ne qızo,

Khulerê daru de eve fizo.

Pasayê merdu kena,

Sayê Moru kena,

Mala xo bijê bar ke,

Mala ma tede kar ke.'

No nia hata ke Ğezalbondi qediya, pêser-pêsero vatêne. Ora dıme, raşt ki ma reyna o mor çê xode nêdiyêne. Taê estê, mor ke di vanê; 'Hervi lınge rew bıkışime.' O ki cano, Wayirê dina fişto'ra riyê dina, çaê bıkişime ke, gunawo...

O seveti ra, gunê ne o zarar mado, ne ki ma zarar dey dime. İtiqatê made no niaro. Gunê isu zarar ve thoway medo, her çi, ya jê xo bızono, ya ki xora avê bijero." (r. 120).

Nê hîkayeyî de eke yew keye de mar bêro vînayene seba defkerdişê ey rîtuelêk yeno kerdene. Nameyê nê rîtuelî "Xezalbondî" yo. Xezalbondî muyanê bize ra virazîyeno, yeno veşnayene û bi wendişê tayê vateyan reyde zereyê keyeyî de yeno çarnayene. Yeno bawerkerdene ke badê rîtuelê xezalbondî mar êdî nîno bi ê keyeyî. Sewbîna zî ma nê hîkayeyî ra musenîme ke goreyê bawerîya şarî yew şahê maran zî esto.

- Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma*

Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma* de hîkayeyê bi nameyê "Zerrîya Çar Leteye" de wina yeno îfadekerdene:

"Doxtore hadreyîya vetişê qerşûne kerdêne ke, marêko qalind, derg û sîya mîyanê kemer û quçî ra xij bi şi. Senîke çimê doxtore gina marî ro, ceneqîya û tersan ra tayîna zî nêzdî Yilmazî bîye. Yilmazî bi peşmerîyayiş û bi mene vat 'Meterse! O zirar nêdano ma, rayira xo ra vêreno. Hetanê merdim qarişê ey nêbo o zirar nêdano merdimî.'" (r. 86).

Nê hîkayeyî ra eşkeno teyvetişêko girîng bêro vetene. Hîkayeyanê verênan de maro sîya sey xeternak, xirab û negatîf amebi bawerkerdene labelê nê hîkayeyî de maro sîya negatîf yan zî xirab nîyo. Heta eke kes zerar nêdo bi ey o zî zerar nêdano bi kesî. Tîya de eşkenîme biresîme bi nê netîceyî ke bawerîya şarî seba her şarî heta mîyanê eynî şarî de mabênê taîfeyanê cîyayan de ferqan îhtîwa kena. Yanî yew unsûr eşkeno seba şarê X'î rind û bimbarek bibo û seba şarê Y'î xirab û negatîf bibo yan zî mîyanê eynî şarî de seba taîfeya X'î rind û bimbarek bibo û seba taîfeya Y'î xirab û negatîf bibo.

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê "Raywan" de wina ameyo vatene:

"Hemed bi vengêkê nermî vat:

-Ero buko, ez qida û belayê şima bigêrî, cara nêzdîyê zîyar û dîyaran de qarşê maran mekerê! Marê nê cayan heval ê; sir û bimbarek ê. Her zîyarê yew yan zî çend marê xo estê û a zîyarê kenê qorî. Kiştişê nê maran guna yo, nêbo nêbo ha!!...

-Eslê ci de heme mar û teyr û turê dinya bimbarek o, guna yo, ganî kes qarşê ci nêbo. Şima zanê, vanê zemanê mar însan bîyo, hewt lingê xo bîyê. Waxto ke hîna însan bîyo, dest eşto ci yew tîrêja rojî arda war. Heqî nifir do piro, vato, 'To mar bene, lingê to pîzê to kuyê.' Hênî bîyo mar. Maaaa, vanê ê marî hewt lingê marî estê. De winî vanê, zur o, raşt o ez nêzana. Pîlanê ma ma rê wina qisey kerdêne. Bawo can can o, ha însan ha heywan mîyan de ferqe çîn a. Ganî însan zerar medo dar û berî zî, ê zî goreyê xo wayîrê canî yê. De raverdê wa xo rê rayîrê xo ra şoro. Guna yo." (r. 15).

Na nimûne de yeno vatene ke marê ke nêzdîyê zîyar û dîyaran ê heval ê, sir û bimbarek ê û her zîyare wayîrê yew-di marê muhafizan a. Nê tewir marî maranê bînan ra cîya yenê qebulkerdene. Reyna hîkaye de yeno tembîhkerdene ke ganî kes zerar me do bi nê tewir maran. Sewbîna zî derbareyê marî de qala yew efsane zî yena kerdene ke goreyê bawerîye mar verî însan bîyo la xetaya xo ver hetê Homayî ra yeno cezakerdene. Ma vînenîme ke marî ser o mîyanê zazayan de bawerîyanê şarî de çeşîtî û zengînîyêk xo mojnena.

2.2.1.1.2.4. Heş

Heş mîyanê bawerîyanê şarî yê zazayan de xo rê zaf ca nêvîneno. Hem semedo ke heywanêko xeternak o hem zî zerardar o derheqê ey de ewnîyayîşêko pozîtîf zî çin o. Labelê seke ma do nimûneya cêrêne de zî bivînê ge-gane bi awayêko pozîtîf zî eşkeno bêro bikarardene. Mollaibrahimoğlu na babete ser o wina vana: "Anatolya de bawerîyê ke derheqê heywanan de yê bi awayêko tebîî bi populasyonê heywanî yê Anatolya reyde nêzdî ra elaqedar ê. Tîya de derheqê tayê mîlçikan; pes û dewaran; heywananê kovîyanê sey verg, xoz û gakovî û sewbîna zî tayê heywanê ke êdî qedîyayîşê nesilî ver Anatolya de ya nêmendê yan zî zaf tay mendê de bawerîyê şarî estê." (2014: 10). Goreyê vatişê Acıpayamlı zî wextê diganebîyayîşê cinî de heş bawerîyêka winayêne de xo rê ca vînena: "Digane semedo ke qeçeka/ê ci muyin nêbo nêewnena bi heşî ro û semedo ke lewqelaşin û lewqalind nêbo nêewnena bi deveyî ro." (1961: 27).

Derheqê bawerîya şarî ya heşî de ma tena yew hîkaye de rastê yew nimûne yenîme;

- Kitabê *Hesê Mişî*

Kitabê *Hesê Mişî* de hîkayeyê bi nameyê "Hesê Mişî" de derheqê heş de nê çîyî yenê vatene: "Keyfê xo rê heş verê merdim bîyo! Wayîrê surîye bîyo, pirç roto û qenter de hîle kerdo. O pirç nişto pira, bîyo heş." (r. 34). Na nimûne de yeno bawerkerdene ke heş verî însan bîyo labelê hîlekerdişê xo ver sey cezayêk bîyo heş. Ceza ver heywanbîyayîşê însanî verî ma nimûneya marî de zî dîbi. Mar zî xetaya xo ver hetê Homayî ra amebi cezakerdene. Wina aseno ke nê tewir bawerîyan de mîtolojî ra tesîr ameyo girewtene. Çunke yeno zanayene ke mîtolojîya şaranê qedîman yê sey mîtolojîya Grek û Îran de ma rastê nê yacêrayîşan yenîme.

2.2.1.1.2.5. Verg

Eyuboğlu derheqê bawerîyanê ke vergî ser o yê de vano: "Heywanî wexto ke mîyî û dewarî vejîyenê bi ware, vergî zî kewenê dimê înan û wazenê înan biwerê. Seba ke verg qarişê heywanan mebo sêhrêko taybet yeno kerdene. Nê karî ra vanê '*fekê vergî girê dayene'*. Winî yeno bawerkerdene ke eke fekê vergî bêro girêdayene, êdî o verg bikewo mîyanê pezî zî nêeşkeno heywanan biwero. Fekê vergî girê dayene, bi sînorkerdişê cayê vilabîyayîşê heywanan beno. Keye de, serê ocaxî de, herre rê bi şekilê çargoşe, tîkgoşe xêzî yenê antene. Yenê wendene û yenê pifkerdene. Heta ke heywan mîyanê sînoranê xêzan de bimano verg nêeşkeno ê heywanî biwero labelê eke heywan mîyanê sînorî ra vejîyo teber verg ê heywanî weno." (2014: 73).

Kalafat derheqê vergî de dergûdila melumatî dano û vano: "Seba nezer ra xo muhafeze kerdene bostanan rê sereyê vergî yeno ronayene." (2007 b: 28). Kalafat îlawe keno: "Vakurê Kafkasya de mîyanê Tabasaranan de eke mîyanê dewijan ra mangaya yewerî bibo vîndî, melayê dewe fekê vergî girê dano. Fekê vergî girê dayene mîyanê Qerepapax, Kirmanc û Kumanan de zî esto." (2007 b: 31). Kalafat reyna îlawe keno: "Başûrê Rojhelatîyê Anatolya de û Torosan de cinî û mêrdeyê ke şewa zîfafe (tr. gerdek gecesi) de serkewte nêbîyê, ê, postê vergî ser o yenê xowrakerdene. Herêma Hekarî de zî seba temamkerdişê eynî îhtîyacî gonîya vergî ra yena îstîfadekerdene." (2007 b: 106). Kalafat

reyna îlawe keno: “Rojhelat û Başûr Rojhelatîyê Anatolya de winî yeno bawerkerdene ke eke muya vergî qula goşî ya qeçekêk ra bêro derbaskerdene, o qeçek beno zaf cesur. Na bawerîye herême de zaf vilabîyayî ya.” (2007 b: 149). Kalafat û Abdurrezzak eserê xo de bawerîyanê vergî ser o vanê: “Wexto ke citkar hêgayî rê toxim kareno bi vatişê ‘heqê mîlçik û vergî’ toximî piro şaneno. Daranê meyweyan ra heme meyweyî nînê arêdayene, heqê mîlçik û vergî yeno veradayene.” (2020 b: 146).

Derheqê vergî de mîyanê mileta kurde û miletanê bînan de bawerîyî zaf ê labelê ma hîkayeyanê zazakî de derheqê bawerîya vergî tena yew hîkaye de rastê nimûne ameyîme;

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê “Piré Ma Sırr Bi” de derheqê vergan de qala na bawerîye yena kerdene:

> “Endi feké vergu giredino, niné mal gauné yinu néwené. Xıstıke, tewraniye néjdiyé gomuné yinu nébena; mal gaé yinu çor nécené, qır nébené. Mıneta pir rayveru kuna vıreniya eskeré kafiry, tertelu ra xeleşiné.” (r. 73).

Na nimûne de qala bawerîya fekê vergî girê dayene yena kerdene. Bi nê fekgirêdayîşî yeno bawerkerdene ke êdî verg nêeşkeno heywanê ke yaban ra çerenê biwero. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke na bawerîya girêdayîşê fekê vergî mîyanê kurdanê kurmancan û şaranê bînanê embiryanan de zî esta. Na bawerîye de meqsed bi qewetêko ruhî-efsûnî ya pawitişê heywananê kedîyan o. Wexto ke heywanê kedîyî xetereya vergî ra vejîyayî ganî fekê vergî bêro akerdene nêkela goreyê bawerîye geste ver mireno û no zî zaf gune yo.

2.2.1.1.2.6. Teyr û Tur

Teyr û tur zafane pîya yeno xebitnayene û temamê mîlçikan ra eşkeno bêro vatene. Nê heywanî zî sey heywanê bimbarekî yenê qebulkerdene û bitaybetî zîyaran ser o wexto ke nîyazî yenê vilakerdene heqê teyr û turan zî miheqeq yeno dayene. Heto bîn ra goreyê bawerîya şarî teyr û turî ge-gane mabênê însanan û homa-ruhan de rolê mabênkarîye kay kenê ge-gane zî sey teswîrê şekilî yê ruhî yenê texayulkerdene.

Heman wext de teyr û turî sey sembolê tay çîyanê homayî û ruhî-efsûnî zî yenê xebitnayene. Meselen feravaşîno ke sembolê dînê zerdeştîye yo, sey nîme teyr û nîme însan ameyo viraştene. Reyna bawerîya şarî ya zazayan de borane û hechecike sey bimbarek yenê qebulkerdene. Nê teyran ra bitaybetî kiştiş û tepiştişê hechecike û xeripnayîşê halînê aye sey guneyêko gird hesibîyeno. Teyra leglege zî sey "hecî" yena namekerdene û aye ser o zaf efsane û bawerîyî ameyê viraştene. Reyna mîyanê nê teyr û turan ra pepûge ser o zî yew efsaneyo zaf vilabîyaye yeno vatene ke goreyê bawerîye verî na teyre însan bî. Seke cor de zî aseno her çiqas vateyê "teyr û tur"î seba heme mîlçikan bêro bikarardene zî esasen mîlçikê rindî yenê qesdkerdene.

Derheqê teyr û turî de bawerîyî nê yê;

- Kitabê *Zere Ra*

Kitabê *Zere Ra* de hîkayeyê bi nameyê "Tersonik" de derheqê teyr û tur de wina yeno vatene: "Ero çi tersonikî ya! Dayê tim nêvana halênanê teyr-turî ra dûr vinderê. Verê linganê şima de bo zî dest mene pa, guneyo giran o." (r. 16-17). Tîya de zerarnêdayîşê halînê teyr û turan ameyo tekîdkerdene. Sey heywananê bînan teyr û turî zî wayîrê canî yenê qebulkerdene û wina yeno bawerkerdene ke her wayîrê canî eke zerar nêdo bi însanî ganî însan zî zerar nêdo bi ey/aye.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Bara Thayr u Thuri" de wina yeno vatene: "Pa caverdo ke, thayr u thur isoni dıma zowti medo. Pa caverdo ke, rızkê isoni va bijediyo." (r. 114). Na nimûne de yeno bawerkerdene ke teyr û tur eşkeno însanan rê zewtî bido. Goreyê bawerîye zewtî qiseyê zerardayox û tesîrdar ê ke eşkenê keso/a ke ci rê zewtî ameyê dayene rê xirabîye bikerê. Bi nê vateyî esasen bi awayêko îndîrekt vejîyeno meydan ke teyr û turî wayîrê yew qewetê metafîzîkî yê û eke înan rê xirabîye bêro kerdene ê zî eşkenê muqabilê ney de zerar bidê bi ê xirabkeran.

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê "Raywan" de wina yeno vatene: "Eslê ci de heme mar û teyr û turê dinya bimbarek o, guna yo, ganî kes qarşê ci nêbo." (r. 15). Tîya de reyna zerarnêdayîşê teyr û turan û heywananê bînan rê tekîd ameyo kerdene. Çunke goreyê bawerîya şarî ê zî wayîrê canî yê. Hîkayeyê bi nameyê "Xof" de zî wina ameyo vatene:

> "Vera şodirî hewnêk dî. Hewn de qijikan serbanê keyeyî înan ê kanî de halîn viraşto. 'O' nêrdîwane beno û hakanê qijikan de nîyadano. Halîn de çar-panc hakê qijkekî... 'O' destê xo keno derg ke yewî bigêro û tey nîya bido. Xaftela vengê maya ci ame û vat, 'Lawo nêbo nêbo to destê xo piro ne! Boya însanan kewena ser û êdî ê hakan de xeyr nêmaneno, qijikî halîn caverdanê û şonê!'" (r. 90).

Na nimûne de reyna destpanênayîşê halînan rê girîngîye ameya dayene. Rast a zûrî ya nîno zanayene labelê yeno bawerkerdene ke eke însanî destê xo bi halînan panê xeyrê hakanê teyr û turan nêmaneno û badê destpanayîşê halînan teyr û turî hakanê xo terk kenê.

2.2.1.1.2.7. Pezkovî

Seba pezkovî kurdkîya zazakî de "Malê Xizirî", "Malo Phesk" û "Malo Kirr" zî yeno vatene. Pezkovîyî bitaybetî herêma Dêrsime de sey heywanê zaf bimbarekî yenê qebulkerdene. Kiştişê înan guneyêko zaf gird o. Pezkovî ge sey malê Xizirî ge zî sey malê Ana Fatma yeno bawerkerdene. Aldatmaz derheqê peskovîyan de vana: "Kiştena malê peskovî yê makî xirab o. Çike biza peskovî ge-gane awr a, ge-gane kî wayîrê bizêkan a. Kamî ke malê peskovîya makî kişt, belayê yeno sereyê ey ser. Kiştena a heywane ey rê nêmanena." (2014: 98).

Nimûneyê bawerîyanê şarî yê ke derheqê pezkovî de yê nê yê;

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Dereyê Tegarî De" de no ameyo vatene:

"Bi no qayde Dereyê Tegarî ke heme çengel û eşkeftê xo mekanê malê Xizirî bî, giran giran vurîya. Xişmo ke armenîyan û kirmancan rê amayo ra, şoreşgêran zî verî cayê malê Xizirî kerd teng, dima zî temamen ci rê kerd tomete!

Malê Xizirî zî, vateyê verênan de çito ke ameyo ziwan, eynî o qayde, va...

Malê Xizirî çito ke habîtatê xo kerd vîndî, sereyê xo girewt şî, çepê tirkan zî hîzbê xo bar kerdî şî." (r. 68-69).

Nê hîkayeyê ma de pezkovîyî sey malê/dewarê Xizirî yenê qebulkerdene. Yeno bawerkerdene ke şiwane û wayîrê înan Xizir o. Bitaybetî herêma Dêrsimo Qedîm de bi awayêko umûmî zî temamê zazayanê elewîyan de pezkovîyî zaf bimbarek yenê qebulkerdene û kiştişê înan zî sey karêko zaf xirab yeno qebulkerdene.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Nas" de wina ameyo îfadekerdene:

"No birr teyna şarî rê nê, koyan de malê Xizirî rê, bizan rê keye yo...

Bizî derezayê male Xizirî yê, malo pak. Diyarê Dewrêşî de bizan ra heskerdiş çeşîtêna yo. Girêdayena xo be îman û îtîqat zî esta." (r. 15).

Nê hîkayeyî de reyna pezkovîyî sey malê Xizirî ameyê terîfkerdene. Îlaweten pakîya pezkovîyan ameya tekîdkerdene. Heskerdişê bizan, ke pezkovî zî yew tewirê bizan ê, adeta sey wayîrê îman û îtîqatî hesibîyeno. Wendox eşkeno qisayanê narrator/vatoxî ra bawerîya şarî de cayê pezkovîyan ser o wayîrê yew qenaetî bibo.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Goyine" de derheqê pezkovî de wina ameyo vatene: "Mı o Xızıro khal gureto torê dare ra vıneto ke, meso saydê Malê Kırri!" (r. 68). Tîya de tena nameyê pezkovîyî sey Malê Kirrî ravêreno û seydkerdişê înan wazîyeno bêro astengkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Alabend" de zî wina ameyo vatene:

"Zımustu ke ame, Bendê Mami kas ve kas, jile ve jile, tırr ve tırr feteliyo. Caê esketu de malo Phesk/malo Kırr ke diyo; pê gureto, eve xo dest sarebırno esketu ro esto bın. Rozê, hewn de ana Fatma sıpiye vejiya ama Bendê Mami ra vato ke:

‘To koka malê mı arda, jil u tırruno kerdo bın, malê mı kerdo werdê verg u hesu. Qe meterse, ez ki rozê koka azê to a jila ke to malê mı turo esto bın, a jile ra darde kon! Hên kon ke, na ajiya ke to dave mı, tı ki bivenê.’...

Qeseo, vanê ke; wayira malê Kırri Ana Fatma Sıpiya. Her waxt esketu de, oxtê bare mali ke ame, ğızıkê xo cêna malê Kırri dosena. Sıtê eyra ki asmen ra hewru amê kena.” (r. 99).

Na nimûne de yeno tewsîyekerdene ke ganî seydê pezkovî rê nêro şîyayene. Bîlekisê di hîkayeyanê ma yê verênan nê hîkayeyî de pezkovî sey malê Xizirî ney sey malê Ana Fatma ameyo îfadekerdene. Hîkaye de semedo ke pezkovîyê ci yenê kiştene Ana Fatma zaf dejena û kiştoxî rê qala heyfgirewtişê xo kena. Reyna goreyê bawerîye Ana Fatma pezkovîyan doşena û şitê înan ra hewran amên kena.

2.2.1.1.2.8. Kund

Kurdkîya zazakî de seba kundî “Puyo Kor” zî yeno vatene. Eyuboğlu kundî ser o vano: “Bawerîya ke kundî sey heywanêko bêoxir qebul kena zaf vilabîyayî ya. Eke kund nêzdîyê keyeyê yew kesî de biwano winî yeno qebulkerdene ke ê keyeyî de kesêk do bimiro, xirabîyêka zaf girde do bêro ê keyeyî ser. Kund nimûneyê veciqîyayîşî û yew xirabî yo. Kund goreyê bawerîyanê şarî yew mîlçiko ke ocaxan xirab keno û ocaxanê pagan de halînê xo virazeno. Kund heme cayê Anatolya de sey mîlçikêko bêoxir yeno qebulkerdene.” (2014: 106). Kalafat zî vano: “Anatolya de bi bermî wendena kundan û sey verg hewayena kutikan sey xebera mergî yena zanayene. Seba dûrîfînayîşê înan zî înan rê werd yeno dayene.” (2007 b: 116).

Bawerîyê ke derheqê kundî de yê tena yew hîkayeyê zazakî de rastê ma yeno;

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê “Verê Lojine De” de derheqê kund de no yeno vatene: “Şêmûga to kor nêmanena. Meterse. Paganê îmamî de puyo kor nêwaneno!” (r. 94). Tîya de puyo kor sey heywanêko xirab ameyo nîşandayene û pagê îmamî zî sey rind û baş ameyê nîşandayene. Na bawerîye mîyanê temamê zazayan de hempar a ke kund sey heywanêko bêoxir yeno qebulkerdene labelê temamê dinya de

na bawerîye hempar nîya. Meselen tayê bawerîyanê şaranê ewropayijan de kund sey sembolê îlm û zanayîşî zî eşkeno bêro vînayene.

2.2.1.1.2.9. Kutik

Kutik mîyanê şarî de bi sedaqetê xo sembolîze beno, o mîyanê şarê zazayî de ge sey muxbîrê xeberanê rindan ge zî xeberanê xiraban yeno qebulkerdene. Quran de zî îfadeyê kutikî hem bi manaya pozîtîfe de hem zî bi manaya negatîfe de ameyo bikarardene. Sureya Arafî de ayeta 176. de halê yew ferdo ke dinya rê vabeste mendo û goreyê nefsê xo hereket kerdo sey halê yew kutikî yeno teşbîhkerdene. "Bêguman eke ma biwaştêne ma ey berz bikerê, ma ga ey bi ay zanayîşê ey dir berz bikerê, labelê ey mendişê rîyê erdî de waşt ca bigîro û kewt dimayê kêfê zerra xo, zeypêtîya ey biye zeypêtîya kutikî. Eke ti ey ser de şirê, ti biwazê ey xo ra bikerê helkeno û ziwanê xo veceno teber û eke ti têkilê ey nêbê zî ancî ziwanê xo veceno û helkeno. Eno hawa beno zey ayê qewmanê ke înan ayetê ma zûr vînayî û ti enê qalî qal bike, bena ke ê xovîr bîyarê." (Tefsîrê Roşnayî cild 1-2, 2016: 291). Heto bîn ra eke kutik bi awayêko hol bêro perwerdedayene eşkeno pak û rind zî bibo. Quran de reyna sureya Kehfî de ayeta 18. de qala kutikêko sadiqî (Qitmîr) zî yeno kerdene ke ê kutikî Eshabê Kehfî rê xizmet kerdbi. Nê her di nimûneyî zî mojnenê ke kutik temamen xirab yan zî temamen rind nîno qebulkerdene. O, goreyê kontekstî eşkeno her dîyan ra yewer bo.

Bawerîyê ke derheqê kutikî de yê tena yew hîkayeyê zazakî de rastê ma yeno;

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Nas" de derbareyê kutikî de no ameyo vatene: "Vengê kutikan zafê dewijan rê nîşanê xeyrî nêbi. Tayne xafil de 'Ya Heq' va." (r. 30). Na nimûne de lawayîşê kutikan sey nîşaneyê bêxeyrîye yeno bawerkerdene. Teberê metnî ra yeno zanayene ke bitaybetî kutikê ke zaf lawenê û kutikê ke şewrayî ser o lawenê sey bêoxir yenê qebulkerdene û seba şiknayîşê bêoxirîye ya înan rê nan yeno dayene yan zî ê nêzdîyê keyeyî ra yenê dûrîfînayene.

2.2.1.1.3. Awe

Awe çimeyê heyatî ya û miyanê xeylê miletan de sey bimbarek yena qebulkerdene. No derheq de Duman vano: "Bawerîya ke awe sey destpêkê mewcûdîyetî qebul kena, esasen, yew netîceya heyatê însanî yê bîyolojîk yê girêdayeyê awe ya. Kitabanê muqeddesan de, metnanê mîtolojîkan de, menqibeyan de, efsane û estanikan de û xeylê tewiranê vatişî yê bînan de qala awanê muqeddesan yena kerdene." (2021: 295).

Çem zî bawerîya awe ser o nînan îfade keno: "Mîyanê şarî de tay cayê sey hênî, gol yan zî çimeyî bimbarek yenê qebulkerdene û sey zîyaret yenê xebitnayene. Tay cayê zîyaretî ke bimbarek yenê qebulkerdene nê yê; Çimê Mizurî, Çewres Çime, Gola Buyêre, Golê Xizirî, Hênîyê Xizirî, Ana Fatma, Çimê Ana Fatma, Hênîyê Ana Fatma, Hênîyê Veyvike." (Çem, 2011: 74).

Derheqê awe de hîkayeyanê zazakî de nimûneyî wina yê;

- Kitabê *Hêvîya Macire*

Kitabê *Hêvîya Macire* de hîkayeyê bi nameyê "Fatima û Helga" de wina yeno vatene: "Fatima yew sitilê awe ey dima rişna û va, xeyrî ser şo û selamet bîye." (r. 21). Na nimûne de badê şîyayîşê yew kesî awe yena rijnayene. Seke yeno zanayene awe wexto ke dest bi herikîyayîşî kena timûtim xo rê rayîrêk vînena û şîyayîşê xo de ser kewena. Tîya de zî no rehetşîyayîşê awe teşbîhê însanan yeno kerdene. Yeno bawerkerdene ke eke peyê yew kesî ra awe bêro rijnayene, o kes do zî sey awe rehet şiro û bêro.

- Kitabê *Reuka Doy*

Kitabê *Reuka Doy* de hîkayeyê bi nameyê "Reuka Doy" de derheqê bawerîya şarî ya awe ser o de nimûneyêka winayêne dîyena: "Na gola abu-heyatiya; berê ma şime, gole bıvênime... Ma ke ağwa a gole burime, ma indi nêmırenime." (r. 11). Nê hîkayeyê ma de qala awa heyatî yena kerdene. Na bawerîye hem mîtolojîya şaran de hem zî bawerîya şaran de zaf vilabîyaye ya. Goreyê bawerîye bi nameyê awa heyatî yew awe esta û kam ke a awe ra bişimo do êdî bêmerg bo. Ma eşkenîme texmîn bikerîme ke bingeyê na bawerîye de nêwaştişê merdişê însanî esto. Însanî wayîrê însîyaqê (tr.

içgüdü) heyat de mendene yê û no însîyaq adeta bena motorê peydabîyayîşê nê tewir bawerîyan.

- Kitabê *Kevoke*

Kitabê *Kevoke* de hîkayeyê bi nameyê "Fîrar!" de zî wina yeno vatene: "Peyê manastirî de yew bîr estbi, awa ci sey kevze kesk, tebarike bî, şîfa dayêne. Zemanê rûman de xirîstîyanî her serre wesarî ameyê a awe ra şimita." (r. 69). Nê hîkayeyî de awa yew bîrî sey teberike yena qebulkerdene û yeno bawerkerdene ke a awe şîfa dana bi însanan. Ma zanenîme ke awe bawerîyanê şarî de girîngîya xo ya bîyolojîke ver yew unsûra esasî ya. Hênîyan, layan, bîran, robaran, deryaçeyan, deryayan û hetta okyanûsan ser o temamê dinayayî de mîyanê temamê şaran de bawerîyî estê. Yan awa nê cayan şîfadar a yan zî bêmergîye bexişnena. Meselen teberê metnî ra yeno zanayene ke herêma Dêrsim de kamca de yew çimeyê awe esto uca muheqeq bimbarek o. Serê nê awanê bimbarekan de qurbanî yenê kerdene, nîyazî yenê vilakerdene yan zî tena duayî yenê wendene.

2.2.1.1.4. Adir û Adirgan

Adir hetê şaranê dinyayî ra bi sebebanê cîya-cîyayan ver sey bimbarek yeno qebulkerdene, hetê bînî ra cayê adirî tay dînan de taybetî yo. Bitaybetî dînê zerdeştîye de adir cayêko muhîm û esasî geno. Semedo ke verê dînê îslamî herêma kurdan de dînê zerdeştîye seba yew wextê xeylê dergî dîno hegemon bi, cayê adirî mîyanê kurdan de hema zî muhîm û taybetî yo. Çem derheqê bawerîya adirî de wina vano: "Tîje û adir mîyanê kurdan de zafane bimbarek yenê qebulkerdene." (1996: 38-39). Heto bîn ra adirgan zî sey bimbarek yeno qebulkerdene û ey ser o bawerîyê şarî yenê viraştene. Adirgan mîyanê zazayan de sey "ocax" zî zanîyeno.

Aldatmaz eserê xo de behsa kultê adirî zî kena û nînan vana: "Kirmancan het adir kî muqedes o. Adirî hal be hal nêsaynenê we. Awe adirî ser nêverdanê, xirab o. Cayê de ke adir sayna we kî, bi herre dormeyê adirî gênê û winî saynenê we." (2014: 101). Eyuboğlu zî kitabê xo yo ke bawerîyanê şarî ser nuşto de derheqê adir û bimbarekîya adirî de nînan vano: "Verba adirî alû eştene, leng çînayene, nengû eştene, awe rijnayene sey bêoxirîye

yena qebulkerdene. Şewranan kam ke keyeyê xo ra adir bido sewbîna kesî, ocaxê keyeyê adirdayoxî şino hewn a. No semed ra şewranan adir dayena sewbîna keyeyan sey bêoxirîye yena qebulkerdene. Îran de goreyê dînê zerdeştîye adir bimbarek o, no semed ra îbadetgehan de adir nîno hewnakerdene û timûtim veşeno." (2014: 71). Eyuboğlu îlaweten vano: "Cayo ke tey adir veşeno ucayî rê cinî nêeşkenê bikewê. Wexto ke adir şi hewn ra cin û perîyî serê ocaxê adirî de kom benê." (2014: 73).

Bayat zî nînan îfade keno: "Tay tirkî adirî sey bimbarek qebul kenê, înan de adetêko winasî esto ke wexto ke birayo pîl zewicîyeno keye ra beno cîya, ocaxo newe virazeno. Ocaxê pîyî birayê qijî rê maneno û ey ra vanê pawitoxê/nobedarê adirî. Veyvî zî ocaxê keyeyê mêrdeyê xo de rûnê keleyî helênenê û sawenê bi rîyê xo. Bi no qayde veyvî kewenê binê seviknayoxîya Tengrîyî." (2007: 71). Kalafat derheqê Dêrsim de bawerîya adirî de wina vano: "Tuncelî de badê awanşîyayîşê Tîje, embiryanan rê adir û çî-mîyê adirganî nînê dayene. Dêrsimijî adirganî û adirê adirganî bi awe hewn a nêkenê çunke bawer kenê ke eke bi no hawa hewn a bikerê ocaxê înan do orte ra wedarîyo. Adirganî bi wele kozire kenê û adirî rê alûeştişî sey gune vînenê." (2012: 80). Yeno zanayene ke herêma Dêrsimî de senî ke ko û kardî ser o sond yeno wendene, adirganî/adirî ser o zî sond yeno wendene

Bawerîyê şarî yê ke derheqê adir û adirganî de yê nê yê;

- Kitabê *Dez*

  Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Adırê Çêyi" de wina yeno vatene:

  "Oncia ora avê vajime ke, lazê çêyi, ya ki tornê çêyi zewejiya, vake ke:

  'Eke sıma sero nêvındon, son zovi çê.'

  O oxt pilê çêyi, ya ki pila çêyi -eke kamo/kama-; endi dêka, khalıko, moa, ya ki piyo, eke kamo. Eke zama ve veyvıke ra, şi çêo newe, yinede şiyê o çê, adırê çêyi pilê çêyi kerdo we.

  Adıro vıre' ke kerd we, mınete kerda cêncu rê, raştiye u haştiye wasta. Avê lozıne de koli ardê pêser, eyra avê çılê xo kerdê hazır, niyaz u qırvanê xo der u ciranu ra kerdo vıla. Zerre u bas ra haqa der u ciranu teslimê cı kerda. Nine ra avê ki çê de rovar noro ser, pila ve qıji, her kêşi rovarê xo kerdo, awe kerda xoro. Jiar u diyaruna teverikê xo ki pêda kerdê, ardê. Sıra ke ama adıre çêyi; pila çêyi, ya ki pilê çêyi mıneta xo kerda. Destasodıri Mıhemedi ke selam da, adırê zamay u veyvıke lozıne de fişto'ra cı, vato ke:

‘Mı na adıre çê sıma fişt’ra cı, wayirê dina, wayirê son u sodıri qeyta mesayno we!

Xanê sıma, xanê Xızıri bo!

Sıma ronisê, corde sımaro bıvoro!

Haq ewlado xêr ve sıma do!

Mor u mılaketê çêyi, qılawuzê jiar u diyaru sıma juvini rê xêr kero!

Haqê dina doşti ve sakerdene do, dısmeni ve korrkerdene do!

Fek u mınete mıra rındiye, rındekiye u haştiye wayirê hard u asmeni ra bo!

Çê sıma sımarê bereketli bo! Xêrın bo! Haq sıma juvini rê xêr kero!

Mınete ke qedena, zamay u veyvıke lew no pilunê çêyi destra, ora dıme xatırê xo wasto, şiye çê xuyê newey.” (r. 118-119).

Nê hîkayeyî de derheqê keye ra cîyabîyayîşê lajekê keyeyî ser o yew bawerîye yena vatene. Pîlê keyeyî adirê keyeyê newe yê lajekî bi xo wekeno û seba kêneke û lajekî rastîye û aştîye wazeno. Dima nîyaz û qurbanî yenê vilakerdene. Nê rîtuelî de girîngîya adirî seba yew keyeyî bi awayêko eşkera eşkena bêra fehmkerdene. Ma vînenîme ke viraştişê yew keyeyê neweyî de tewr verî adirê adirganê ê keyeyî yeno wekerdene. Yanî adir sey bingeyê yew keyeyî hesibîyeno.

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê “Dewa Kaşy Vo!” de wina yeno îfadekerdene: “Lazo qız wayiré adıryo; lozına piyé xo ver de o vındeno.” (r. 29). Tîya de lajeko qij yê yew keyeyî sey wayîrê adirê ê keyeyî yeno qebulkerdene. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke tradîsyonê zazayan de heme birayê yew keyeyî wexto ke ê keyeyî ra abirîyenê û mal û mîrasê keyeyî mabênê xo de pare kenê labelê qarişê keyeyî nêbenê çunke her kes zano ke keye aîdê birayê qijî yo. Sewbîna zi na nimûneya ma de wayîrbîyayîşê keyeyî û wayîrbîyayîşê adirî yeno têduştkerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Piré Ma Sırr Bi” de zî wina yeno vatene:

“’Piré mı, qewğa ma u adıry ver rawa, hen niyo?’

‘Henyo. Yisony bara xo rametiya Haqy ra gureta, Seytany adıry ra. Yisu cokao adıry de lez keno, danopéro. Yisu guné adıry de bas kero...’

‘Ça hen keno?’

‘Çé Haqy zerya bela yisonya. Haqy amr do, mılaketu gılé hot kou ra wele arda mir kerda, yisu vırasto. Key ke lesa yisony vırasta qedena nafae ki Haqy solıxé xo ra ro

do cı. Roé xo ardo kerdo zerya bela yisony. Wele bedelé cané yisonya, adır hen niyo, vésneno. Aslé Seytany vané adıry rao. Haqy Seytany ré amır kerdo vato:
Yisony ver de bul ve, bé hard! Ey vato:
Cısné mı adıro, yé ey wela, ez çıtury son desté ey, ey ra van pilé mı tiya! Wo béro mı ra vazo tı pilé mına. Dest néşiyo, amré Haqy tede nékerdo. Aşiré na dormu téde yené desté ma, çıralıx dané ma, hen niyo?'" (r. 56).

Na nimûne de zî seba şeytanî vajîyeno ke eslê ey adirî ra yo, eslê însanî zî herre ra yo û esasen mucadeleyê însan û şeytanî mucadeleyê herre û adirî yo. Reyna eynî hîkaye de no zî yeno îfadekerdene: "Piruné ma ke adır fist feké xo Seyta terseno, vano yisony ez estuné feké xo, roé mı ceno. Xo ve xo tesmilé ma beno..." (r. 57). Tîya de zî derheqê adirî de reyna yeno vatene ke wexto ke pîrî adir erzenê fekê xo şeytan terseno û vano însanî ez eşta fekê xo, ruhê mi geno. Reyna şeytan û adir yeno têduştkerdene û adir sey sembolê şeytanî yeno sembolîzekerdene. Goreyê texmînê ma sembolîzasyonê şeytan-adirî badê dînê îslamîyetî mîyanê kurdanê zazayan de dîyayo roniştene. Çunke adir hem zerdeştîye de hem zî dînanê bînan yê Aryayan yê sey manîheîzm de çîyêko bimbarek yeno qebulkerdene.

2.2.1.1.5. Zîyare

Însanî seba bicaameyîşê miradanê xo cayanê bimbarekan zîyaret kenê, ge-gane bişewe nê cayan de rojê-di rojî rakewenê û bawer kenê ke bi xeyrê nê cayanê bimbarekan miradê înan do bireso bi ca. Nê cayanê bimbarekan ra zîyare yena vatene. Zafane zîyaran de zatê bimbarekî definkerde yê. Însanê bawermendê nê cayan seba qedirdayîşê zatanê definkerdeyanê nê cayan qurbanan sere birnenê, nîyazî vila kenê û nameyanê înan pratîkanê heyatê xo de bi kar anê. Çem derheqê estbîyayîşê zîyaran de wina vano: "Zîyaretî tena Dêrsim de ney, cayanê bînan yê Kurdistanî de zî estê." (1996: 38).

Turan zî kitabê xo de derheqê kurdanê êzidîyan ser o melumatê cîya-cîyan dano û derheqê bawerîya zîyaretî yê êzidîyan ser o zî nê melumatan dano: "Laleş sey cayêko muqeddes yeno hesibnayene û mabênê tarîxanê 15-20ê îlolî de hetê êzidîyan ra yeno zîyaretkerdene." (2015: 107). Kalafat û Abdurrezzak zî eserê xo hemparî de ney îfade kenê: "Turbe û qebrê zatanê girdan bi meqsedanê cîya-cîyayan yenê zîyaretkerdene (...) Nê zîyaretgehan ra tayê ci bitaybetî seba tedawîya nêweşîyanê psîkolojîkan yenê zîyaretkerdene."

(2020 a: 103). Kalafat eserê xo de vano: "Kesê nêweşî, biderdî û ocaxkorî seba çarevînayîşî şinê Duzgin Babayî. Zîyaretgehê Duzgin Babayî Qisle de Koyê Duzgin Babayî de Tepeyê Duzgin Babayî de sey şekilê loda sîyan o. Nîmeyê şarê Herêma Tuncelî (Dêrsim) her serre menganê Hezîrane, Temmuze û Tebaxe de nê zîyaretgehî zîyaret kenê. Tîyanan de qurbanî birnenê. Zafane zîyaretkerdoxî yew şewe nê zîyaretgehî de rakewenê û hewnêk vînenê dima zî nê hewnê xo şirove kenê." (2012: 64).

Nimûneyê bawerîyanê şarî yê ke derheqê zîyaretan de nê yê;

- Kitabê *Binê Dara Valêre De*

Kitabê *Binê Dara Valêre De* de hîkayeyê bi nameyê "Binê Dara Valêre De" de wina yeno vatene:

"- Ero ti kesî ra nêvajê ke mi Cemîla viran dîya. Ez to kişena ha! - Ez nêvana! Zîyare mi şano ke..." (r. 37).

Nê hîkayeyî de zîyare ser o sond yeno wendene, no zî bimbarekîya zîyare mojneno bi ma. Çunke însanî çîyanê bimbarekan ser yan zî çîyanê ke ci ra zaf hes kenê ser sondî wanenê. Bi na nimûne wendoxî eşkenê derbareyê cayê zîyare de wayîrê yew qenaetî bibê.

- Kitabê *Beyî Se Bena?*

Kitabê *Beyî Se Bena?* de derheqê bawerîya zîyare de wina yeno telefuzkerdene:

"Tena dayka Serdarî, Perîxani, destî xo ra verra nêdaybî; nê cayan ra şêx û mela nêverdabi ki nêşîbi heti, zîyari nêmendibî ki nêşibî ser. Melayan qaydê Serdarî rê kitab akerdbi, ewnîyaybî ti ra; çend heban nuştey zî kerdbî û vatbi 'Lacê to weş o, nizdî ra yew mizgîna xeyrî to rê yena!'" (r. 11).

Tîya de ganîbîyayîş yan ganînêbîyayîşê lajê xo ver karaktere şina zîyare ser. Zîyare ra wazena ke lajê xo ganî bo. Karaktere bawer kena ke zîyare wayîrê qewetêko metafîzîkî ya û derheqê lajê ci de eşkena ci rê hetkarîye bikera. Reyna eynî hîkaye de wina vajîyeno:

"Lejê Derdi û Hesîba ra pey, Hesîba hergû roj çi pinanî çi eşkera bêyewmeya Beyi ser o çîyêyo newe vatinî: 'A şewi Şêxê Cinan ame hewnê mi, mi ra va 'Beyi, lacê bînî zî yew hewa awey dana, wa xebera to biba!' Ez zana Beyi serey Badînî zî wena. 'Fekê

maya Ziravi ra neqil kerdinî ki a semedê Ziravi şîya Zîyara Bawkalî ser, zîyari ser o xo di şîya; Bawkal bi xo ameyo hewnê aye, vato: 'Ti se kena biki, keynaya xo aw keyi ra veji, keyeyêyo tekin nîyo!'" (r. 65-66).

Na nimûne de bawerîya zîyare rê Zîyara Bawkalî sey nimûne ameya dayene. Goreyê bawerîya şarî karaktere sebe kênaya xo şina na zîyare ser û şewêk uca de manena. Bişewe zîyare ser o hewnêk vînena û zatê medfûnê a zîyare dekeweno bi hewnê aye. Bi nê kerdişî karaktere wazena îstîqametê heyatê xo de hetkarî û kanalîzekerdoxîya zîyare bigîra, fikrê aye bigîra. Nê pêro pîya cayê esasî yê zîyare yê mîyanê şarê herême ma rê destnîşan kenê.

- Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*

Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî* de hîkayeyê bi nameyê "Hesrete" de wina yeno vatene: "Peyê xo çarna ra Silî, sere kî kerd xo ver, hetê ra kî çixa zîyar û dîyaran zano tek bi tek mardî ke Sil heşarê bi ey mebo." (r. 45). Nê hîkayeyî de seba bicaameyîşê yew waştişî nameyê zîyaran yew bi yew yeno hûmaritene. A zîyare ra hetkarîye yena waştene.

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Bava Hemedî û Heşê Bêzikî" de wina yeno vatene:

"Hetê ra kî zaf dîndar bî. Derheqa zîyar û dîyaran de bawerîya xo bêsîndore bîye. O sebeb ra kî siro ke hetê heşî ser nîyada, hetê ra kî nêvinet, zereyê xo de boyna duayî kerdî. Venga wayîrê xo Kurêşî, venga Xizirî, venga zîyar û dîyaranê bînan da." (r. 25).

Tîya de bawerîye bi zîyaran sey dîndarîye ameya hesibnayene. Reyna wexto ke karakter duayî keno hetê Kurêş û Xizirî ya zîyaran rê zî duayî keno. Zîyaran zî sey cewabdayoxê duayanê xo vîneno û bawer keno ke zîyarî eşkenê waştişanê ey bîyarê bi ca. Hîkayeyê bi nameyê "Qirvan" de wina yeno vatene: "Çemê Harçîge, binê Zêla bimbareke de koyî qilasnêne ra sere kerdêne tever..." (r. 29). Na nimûne de qala Zêla bimbareke ameya kerdene ke ma teberê metnî ra zî zanîme ke Zêle esasen yew zîyar a. Na zîyare sey Zêla bimbareke yena namekerdene ke bi nê nameyî qudsîyetê aye yeno îşaretkerdene. Eynî hîkaye de cayêna de wina vajîyeno: "Dêsmijî reyê-di reyî qîrayî: 'Ya Xizir, ya Jêla Bimbareke! Îmdat sima ra ya Êlî! Ya Îmam Hesen-Usên! Dewa ma dewa sima wa.'" (r. 33). Tîya de zî vatoxê hîkayeyî wexto ke bi qîrayîş îmdat keno nameyanê

zatanê bimbarekan reyde nameyê Zêla Bimbareke zî name keno. Bi nê bicakerdişî wendox eşkeno lokasyon û statuyê zîyaran fehm bikero. Bawerîya şarî de cayê zîyare cayêko alelade nîyo bîlekis cayê kesanê tewr bimbarekan het de yo. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Uca(zîyarete) pêroyîne pîya tîje de nîyada, minete kerde û bizê serebirrrnê, kerde qirvanê." (r. 36). Na nimûne de zî aktîvîteyê ke zîyare ser o ameyê kerdene ameyê vatene. Goreyê nimûne zîyare ser o Tîje rê dua û minetî yenê kerdene û qurban yeno serebirnayene. Nimûne de nîameyo eşkerakerdene labelê ma eşkenîme fehm bikerîme ke nê aktîvîteyî seba bicaameyîşê waştişanê bawermendan zîyare rê yenê kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Di Vilikê Verê Vare" de wina yeno îfadekerdene:

> "'Wêy, dêmake henî vano?'
>
> 'Ya pîro, henî vano.'
>
> 'Sola wayîrê çar kosêy dinya paskûl ve wareyê ey ro do, birijnone. Ma o ça hen bi qaydî kewto?'...
>
> Sêykalî Dedeyî aye de, na ra kî verê xo çarna ra jîyara Sarî Saltukî, bi vengêde berz û recefîyaye venga ci da:
>
> 'Ya Qilawizê Sarî Saltukî, min o xo esto verê linganê to. Vengê xizmetkarê xo yê kokimî bihesne! Mi bojîyê herdî vilikanê xo do ra to dest. Ci rê wayîrênî bike, çênanê mi ra kafîrî dest mede.!" (r. 39).

Nê hîkayeyê ma de karakter Zîyara Sarî Saltukî rê verê xo çarneno û ci rê duayî keno. Karakter xo verba zîyare de sey xizmetkar name keno. O seba kênayanê xo zîyare ra waştişê pawitoxîye keno. Çunke bawerîya ey bi qewetê ruhî-efsûnî yê zîyaran esto. Hîkayeyê bi nameyê "Pîro Kilmek!" de wina yeno vatene: "No mîyan de fekê xo kî qet nêvinetêne, lewê xo recefîyêne, nameyê zîyar û dîyaranê Dêrsimî têpey de dardêne we." (r. 58). Tîya de zî reyna wextê duakerdişî de nameyê zîyaranê Dêrsimî yenê wendene. Rolê zîyaran yê hetkarîye tekraren yeno tekîdkerdene. Eynî hîkaye de cayêna de wina vajîyeno:

> "Şewdir ke tîje vejîyêne, şandane ke şîyêne ko ro; aşme ke silam dêne, zîyar û dîyarî ke asêne nevinetêne o; keleyê xo birrnêne, nameyê ewlîyayanê Dêrsimî yew bî yew dardêne we, cêrêne ver o, cêrênê ser o." (r. 60).

Na nimûne de zî karakter bi awayêko rîtuelî her şewdir û şan wexto ke Tîje akewena û şina awan verê xo çarneno bi zîyare. Zîyare sey muxeteb qebul keno û aye

rê duayî keno. Tîya de karakter zîyare adeta sey qible qebul keno. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene:

> "Siro ke vejîyabî ro dîyarê Qizilkîlîse (Nazmîya), o bi koyê Duzginî ra amebî têrî. Zîyara namdare, ci ra cêr heto rast de bîbî ra berz, restîbî asmên. Ma mumkun bî ke Pîrê Kilmekî Bava Duzgin bidîyêne û bivinetêne? Nê, çîyo winasî bê îmkan bî. No sebeb ra kî çitur ke o dîbî, bîbî çewt, hîrê reyî nîşange ro keleyê xo birrnabî, çilê mominî fîstîbî ra û kemera nîşangeyî ser o ci nabî ro. Heto bîn ra kî bi vengêde berz derga-derg dua kerdîbî, nîyaz kerdîbî vila. Tawo ke wina kerdîbî kî yek de winî xo ra şîbî, winî bi can û coş venga Duzginî dabî ke to vatêne ke cem der o." (r. 64).

Na nimûne de şexsê Zîyara Duzgin Babayî de derheqê bawerîya şarî yê zîyaran ser o bi awayêko umûmî yeno qalkerdene. Tewr verî koyê Duzginî yeno tekîdkerdene ke Zîyara Duzgin Babayî uca de ya. Yanî zîyare nameyê xo dayo bi koyê xo zî. Wexto ke karakterê hîkayeyî zîyare vîneno dest bi kelebirnayîşî keno. Bi nê kelebirnayîşî hurmet û bawerîya xo ya verba zîyare nîşan dano. Dima mumî tafîneno. Yeno zanayene ke cayê mumtafînayîşî dînê îslamî de çin o. No rîwal ra ma mumtafînayîşî eşkenîme sey yew unsûrê bawerîya şarî qebul bikerîme. Dima karakter reyna dest bi wendişê duayan keno û nîyaz vila keno. Nê aktîvîteyê ke hetê karakterê hîkayeyî ra yenê kerdene seba heme zîyaran vîyartbar ê. Hîkayeyê bi nameyê "No Kî Ma Ra Wo" de wina yeno îfadekerdene:

> "Leşker Axa ti nêzanena. Dêrsim vanê welatê esto, demêde uca ra merdimê surgin kerdo, ardo tîya û tîya merdo. O merdim wayîrê sir û kiramete bîyo. Nîyade ha cayo ke sipî keno, turba ey uca ra. Nê qirvanan beme uca sare birrneme. Korî û nêweşî şonê a turba ser, benê rindî, dot ra weş peyser ênê. Turba, turba Şix Silemanî ya." (r. 84).

Nê hîkayeyî de sebebê şîyayîşanê zîyare ra yewer ameyo dîyarkerdene. Her çiqas nimûne de zîyare ney yew turba bêro îşaretkerdene zî esasen şîyayîşê turba ser û zîyare ser de ferqêko dîyarker çin o. Çunke însanî hema-hema bi heman meqsedan ver şinê nê mekanan ser. Tîya de zî yeno îfadekerdene ke însanê kor û nêweşî seba şîfa şinê turba/zîyare ser û resenê bi weşîya xo. Çunke goreyê bawerîya înan a şarî turba/zîyare wayîra qewetanê metafîzîk û ruhî-efsûnîyan a, a eşkena bawermendanê xo rê şîfa û weşîye bexiş bikera. Reyna eynî hîkaye de vajîyeno:

> "'No merdim wayîrê sir û kiremete yo. Merdimê nîyanênî nêmirenê, hende ke dinya xo vurnenê.'

O ra dime, girawa ke tede surgin de bîyo, ey pulê aye ra danê we, mezele kenê sipî; milet kî uca zîyare qebul keno, şono ser o qirvanan sare birrneno, minete keno. Wela mezela ey teberik a, milet aye beno keyanê xo...

Şix Silemanî ra Dêrsim de Dewrês Sileman ya kî Sêy Silêman vajîyêne. O, pîlê Kurêşan bî. Pîr bî. Dêrsim de kî miletî o wayîrê kiramete zanêne, ci rê hurmet kerdêne, lew nêne dest ra. Merdena ey ra dime, xeylê cayan de şarê Dêrsimî turba ey ser o sond werdêne, vatêne:

'Servê Turba Dewrês Silemanî bone' ya kî 'Turba Dewrês Silemanîya ke ada Sînopî der a, servê aye bone.'" (r. 85).

Na nimûne de ma bi awayêko eşkera eşkenîme prosesê zîyarbîyayîşî yew cayî muşahede bikerîme. Yew zato bimbareko bi nameyê Şix Silemano ke heyatê xo de hetê şarî ra yeno heskerdene û bawerkerdene wexto ke mireno hetê şarê xo ra cayêk de yeno definkerdene. Cayo ke o tey medfûn o yeno sipîkerdene û şar ucayî êdî sey zîyare qebul keno. Badê sey zîyare qebulkerdişê mekanê Şix Silemanî şarê herême şino zîyare ser o seba bicaameyîşê waştişanê xo zîyare ser o qurbanî sere birnenê, minetî kenê hetta herra zîyare bîle sey bimbarek qebul kenê û a herre benê keyeyanê xo. Tewr peynî de zî êdî şar zîyara ey ser o sond waneno. Bi nê sondwendişî ra zî eşkera beno ke bimbarekîya zîyare mîyanê qedemeyanê bawerîya şarî de êdî cayê tewr berzî gena. Hîkayeyê bi nameyê "Rayverê Mîrzayî" de wina yeno vatene:

"O ra dime çimê xo dewe ra fîstî dûrî, pede-pede kerdî berz Koyê Sulvisî de nîyada. Sulvis o dorme de tena koyo tewr berz nê, ziyarêda namdare bî. Seke çimê xo kewtî ra ey kî:

'Ya Sulvis' vat. 'Ma ti kewrayê mi nîya? Tawo ke ez amûne sunetkerdene, pîyê mi ez pêşa temsîlkarê to nêestûne? To ra nêvat ke 'Ya Sulvis, Mîrzayê mi kewrayê tu yo?' Ma hende ameyîme serê to, hewşa to de keleyê xo birrna, nîyaz û qirvanî kerdî vila. O serê to yo ke germê hamnanî de kî peşewe merdimî cemedneno, ez senik uca kewtane ra, mi senik venga to da, minete kerde? Se bî to rê? Qey nîna destê kewrayê xo nêgêna, na tenge ra ranêxlesnena?' vat û o ra dime kî tepîya çareyê xo qemetna kemer ra berba." (r. 103).

Na nimûne de zî derheqê Zîyara Sulvisî de bawerîyêk ameya îfadekerdene. Goreyê na bawerîye zîyarî eşkenê bi wasitaya yew temsîlkarî kerwayê yew camêrdî bibê. Tîya de karakter kerwayê xo rê sîtemî keno çunke goreyê vateyê karakterî karakter bi xo wezîfeyanê verba zîyare/kerwayî ano bi ca labelê muqabilê ney de

zîyare/kerwa wezîfeyê xo yê serekeyî yê hetkarîdayîşî nîyano bi ca. Hîkayeyê bi nameyê "Qirvanê Xizirî" de wina yeno îfadekerdene:

"'Mi hewn dîyo, mevinde tenê nîyaz poze, çilû kî hazir ke şêrî bover, zîyare ser.'

'Xêr bo, ti çi hewn dîyo hen?'

Kalî bi kilmekîye hewnê xo ci rê qesey kerd. Tawo ke qisa ey qedîye kî fekê xo zar-zor bî we, seke merdim pileno, bi o tore:

'Heq biçarno xêre ser, Heq xirave ma ra dûrî bero.' vat." (r. 127).

Na nimûne de ma rastê yewna fonksîyonê zîyare yenîme ke dahîna verî ma rastê ci nîyameybîyîme. Nimûne de karakter badê vînayîşê yew hewnê xirabî semedo ke xirabîya hewnî bêra defkerdene şino zîyare ser û nîyaz vila keno. Tîya de ma fehm kenîme ke fonksîyonê zîyare tena şîfadayîş yan zî bextakerdiş nîyo heman wext de defkerdişê hewnanê xiraban o zî. Eynî hîkaye de cayêna de vajîyeno:

"Cinîke xuya mêrdeyê xo baş zanêne. Kalî ke qalê nîyaz û qirvanî, qalê zîyar û dîyarî kerd, kes nêşkîyêne verva ci bêro, îtîraz bikerone. Ey ke çi wast, çi vat ganî o bîyamêne herinde. No sebeb ra kî tek çekuye fek ra nêvejîye, raste-rast dest bi hazirîye kerd ke nîyaz pojone...

Qewaxê ke ci ra wet kaleka Dereyê Layî de têver û têpey de rezbîbî, gil ra bîbî zerd. Seke ê winî dî kî;

'Wişş. Heq biçarno xêre ser, Heq qom û hometa xo tenge û tafan de meverdone' vat.

Winî vat çike goreyê bawerîya şarê ê dormeyî, qewaxan ke gil ra dest pêkerd bî zerd, zimistan zaf çetin vêrdêne ra. Tersa ey kî a bîye ke zimistano ameye, bibo zimistanêde giran, nêçar û zar tenge de verdone...

Dest kerdêne erdîşa xo ya spîya derge ro, venga zîyar û dîyaran dêne, ci ra ardim wastêne." (r. 128).

Na nimûneya hîkayeyê ma de reyna zîyare ser o vilakerdişê nîyazî ameyo tekîdkerdene û wextê duawendişî de nameyê zîyaran ameyo zikrkerdene. Eynî hîkaye de zîyare ser o no ameyo vatene:

"Peynîye de cinîke nîyaz pot, qedena. Seke qedena kî heqîveyê kerd pirr, est bi milê hermeyê xo ser û kewt ra rayîr. Zîyarê dûrî nêbîye. Merdim ke dere ra vişîya bover û nêzdîyê se metroyî orojî ro şî, restêne ci.

Uca qey zîyare bîye? Milet qey şîyêne uca, keleyê xo ê dar û kemeranê ucayî ra birrrnêne, qey çileyî fîstêne ra civêşnêne? Qey qirvan serebirrnêne û nîyaz kerdêne vila? Heta o roje kesî cewabêde zelal nê persan nêdabî. Vateyê şarî ra gore ewlîyayê

bî uca. Ewlîya, wayîrê sir û kiramete bî. Çiqas ke bi xo era çimanê merdimî ver nêkewtêne kî ey her çî zanêne, her çî ci rê eyan-beyan bî. O, her tim dustê xiravîye de bî, seba rindî û aştîye xebetîyêne. O sebeb ra şar şîyêne huzurê ey de dua û minete kerdêne, wastêne ke xiravîye ci ra dûrî şêrone...

Sey kemeranê gornan, derheqa komê daran de kî zaf çî nêamêne zanayene. Çîyo ke şar ser o hemfikr bî, fîrazîya înan bîye. Xora sebebo ke heta a roje kesî nêbirrnabî kî o bî. Ma kamî cesaret kerdêne, darê zîyare, bi çekuyêda bîne darê bimbarekî birrnêne ya kî bi şeklêde bîn zerar dêne ci. Birrnayîş haca vindero, gilê ke bîyêne huşk amêne war, ê bîlem nêberdêne, nêvêşnêne. No rî ra kî amrê daran çiqas vanê hende bîbî derg. Kamî çi zanêne, çend sey serrî ra bî nat uca bî ê." (r. 129).

Nimûneya mewzûbehs de persa çira yew ca zîyare yo ameya perskerdene û hetê perskerdoxî ra ameya cewabdayene. Sewbîna zî darê zîyare sey darê bimbarekî yenê namekerdene. Bêguman nê darî bimbarekîya xo zîyara xo ra genê û şar înan ciranêkeno hetta goreyê vateya karakterî gilê huşkê ke ameyê rijîyayene dahî nînê arêdayene û veşnayene. Reyna eynî hîkaye de vajîyeno:

"Ma gune û yasaq tena seba daran bî? Nê. Seba heywananê ucayî(zîyarete) kî ûsul eynî bî. No sebeb ra mar û marula (milawune), mêş û lulik, teyr û turê ucayî pêro azad û bextewar bî. Mabênê înan û miletê ucayî de her tim aştîye bîye. Ê kesî ra, kes înan ra nêtersêne. Ters haca vindero, çi wext ke zîyaretkerdoxî bişîyêne, keyf û eşq ra şahîye kerdêne înan." (r. 130).

Na nimûneya ma de vatox bimbarekîya daranê zîyare rê îlaweten bimbarekîya heywananê çorşmeyê zîyare zî îfade keno. Vano kes qarişê ê heywanan nêbeno. Teberê metnî ra yeno zanayene ke goreyê bawerîya şarî wayîra dar û heywanê çorşmeyê zîyare zîyare bi xo ya. A înan pawena û eke însanêk zerar biresno bi înan hetê zîyare ra yeno cezakerdene. Eynî hîkaye de cayêna de vajîyeno:

"Wina vat û turik ra çilê mominî vetî, bi adirge fîstî ra ci, nîşange ra nayî ro, hîrê reyî keleyê xo piro birrna, çend gamî peyser şî û vinet. Tawo ke no kar kerd kî fekê xo nêvinetê, nameyê zîyar û dîyaranê Dersîmî yew bi yew vatêne, dua kerdêne." (r. 131).

Tîya de reyna aktîvîteyê mumtafînayîşî û dima, bi awayê hûmaritişê nameyanê zîyaran, zîyaran rê duayî ameyê kerdene. Eynî hîkaye de ma tewr peynî rastê na nimûne yenîme: "Seke hesna kî nat û wet ra kewtî ra rayîr rêz bî û hetê ci ser şî. Zanêne ke Bava Sêykalî desttal nêşono zîyare ser.'Şîme destê Bava Kalî ra loqme bigêrîme' vatêne." (r. 131-132). Nê hîkayeyî de na nimûneya ma ya peyêne de zî reyna zîyare ser o

vilakerdişê nîyazî şexsê Bava Sêykalî de ameyo îfadekerdene. Meqsedê vilakerdişê nîyazî weştepiştişê qewetê ruhî-efsûnî yê zîyare yo. Çunke însanî verba zîyara xo hetê manewî ra xo deyndar hîs kenê û bi vilakerdişê nîyazî û aktîvîteyanê bînan wina bawer kenê ke deynê xo danê.

- Kitabê *Omîd Esto*

Kitabê *Omîd Esto* de hîkayeyê bi nameyê "Wayîrê Hênîyê Mamedî" de wina yeno vatene: "Dewijan, Hênîyê Mamedî nêm zîyare, awa ey kî teberik hesibnêne. Qatix û mîrê nanê bimbarekî a awe ra viraştêne." (r. 28). Nê hîkayeyî de yew hênî sey nêmzîyare û awa ey zî sey teberik hesibîyena. No rîwal ra şarê a herême awa ê hênîyî ra qatix û mîrê nanî virazeno. Ma eşkenîme fehm bikerîme ke bi nê qaydeyî yeno bawerkerdene ke a awa teberike do bereketê keyeyê înan bizêdno.

- Kitabê *Xafilbela*

Kitabê *Xafilbela* de hîkayeyê bi nameyê "Vilaweke" de wina yeno vatene: "Zeynel Topî Tujik Baba de, Eskefta Palaxine de sereyê Alîşêr Efendî û Zerîfa Xanime da piro." (r. 16). Tujik Baba nameyê yew koyî û heman wext de nameyê yew zîyare yo ke na nimûne de ameyo îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Xafilbela" de zî çekuya zîyare rê wina tekîd yeno kerdene: "Ewro veraşodir ra bi hezaran a fekî niştî pira, Koyo Sipî werd. Qet zîyarek pey de nêverda." (r. 67).

- Kitabê *Teberik*

Kitabê *Teberik* de hîkayeyê bi nameyê "Şîlane û Gulsosine" de wina yeno vatene:

> "Caf cila xo ra vaşt ra û erzîya teber. Virnîye şî qayîtê binê sale kerd, mar ca de bî, der-dormê marî meşan û vizika girewtîbî. Sale reyna zixm naye serê leşa marî, xo verda ra şî serê zîyare, dara tewr girse ra kelê xo birna. Dimê ra zî sondê xo wend." (r. 67-68).

Nimûneya mewzûbehs de zîyare rê kele yeno birnayene û badê kerdişê xetayêkî ef yeno waştene û tekrarnêkerdişê xetayî ser o zîyare rê sond yeno wendene. Çunke esasen karakter tîya qewetê cezakerdişî yê zîyare ver terseno. Hîkayeyê bi nameyê Berîvane de zî wina yeno vatene:

"Dewijan no hênî zîyare qebul kerdêne, înan rê tîya mubarek bî. Serre bi serre wexto ke dewijan karê xo dayêne arê, amêne serê nê hênîyî, mîyazê xo ardêne, kerdêne vila, qurbanê xo sere birnayêne. Ge-ganê pîyayê hewn vînitêne û amêne nê hênîy ser, mîyaz ardêne kerdêne loqme, teyrûtûrî ra, dost û cîranan ra kerdêne vila. Tayê dewijî zî winî amêne hênî ser kelê xo birnayêne û miradê xo waştêne." (r. 75).

Na nimûne de zî yew hênî sey zîyare yeno qebulkerdene û nê hênîyî ser o nîyaz yeno vilakerdene. No nîyaz tena însanan rê ney heman wext de heywanan rê zî yeno vilakerdene.

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê "Gaxan" de wina yeno vatene:

"Cinîyê dewe dest de pêsare şonê zîyare ser. Yew xort binê zazike ra vejîya û cîrana ma ra va:

-Amikê, hebê pêsarenê xo ra nêdana mi?

-Gere ez berîne jîyare ser. Eke cor ra ameyîme ez bara to ana. Nîyaz nîya raye ser o vila nêbeno...

Cinî şî zîyare ser, mumî nayî pira, fistî ra ci. Nîyaz û pêsarey kerdî vila." (r. 10-11).

Na nimûneya ma de cinîyê dewe şinê zîyare ser mumî nanê pira û nîyaz û pêsareyê vila kenê. Reyna cinîye îfade kena ke nîyaz ray ser o nê ganî zîyare ser o bêro vilakerdene. Wendox eşkeno tîya ra têkilîya nîyaz û zîyare bi awayêko eşkera bivîno.

- Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan*

Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan* de hîkayeyê bi nameyê "Şîlanê Dewa Ma Zî Bi Ma Ra Bermayêne" de nimûneyêka winayêne ameya dayene: "Darê Zîyara Dale şîkîyê, şîkîyê!" (r. 20). Seke ma verî zî vatîbî darê çorşmeyê zîyare zî sey zîyare bimbarek yenê hesibnayene. Tîya de şikîyayîşê daranê Zîyara Dale hetê karakterî ra bi qîrayîş ameyo îfadekerdene. Çunke no hedîse goreyê bawerîya şarî hedîseyêko xirab û anormal o. Hîkayeyê bi nameyê "Dewe û Di Kokimî" de wina yeno vatene:

"Seba ke destanê aye ra sewbîna teba nêameyêne dest bi duayan kerd. Hem bermayêne û hem zî gêrayêne dar û zîyaran ver.

-Ya Hewisê Kalîkî, ti na xezebe ma ra dûrî bike. Destê xo yo xêr berze nê di kokiman. Sewbîna kesê ma çîn o. Cor de Homa û cêrê ey de zî ti esta." (r. 24).

Na nimûne de zî karakter tengîya xo de zîyaran ra hetkarîye wazeno. Çunke bawer keno ke eke zîyarî biwazê eşkenê hetkarîya ey bikerê. Hîkayeyê bi nameyê "Kênaya Karwanî Xezale" de wina yeno vatene: "Vengê Duzgin Babayî da, seba a birîna ke cira sey çirikanê henîyan gonî rişîyêne derman waşt. Xo eştîbî bextê dar û zîyaran." (r. 28). Tekraren seba nêmerdişê xo karakter zîyaran ra hetkarîye wazeno. Reyna eynî hîkaye de wina vajîyeno: "Çike a pîrika dewe bîye. A înan rê xelata Sevdînî bîye. A înan rê sey zîyaranê bimbarekan û sey hewîşê pîr û rayberan bîye." (r. 36). Tîya de xelatbîyayîş û rindîya yew cinîya pîre teşbîhê zîyaranê bimbarek beno. Bi nê awayî mîyanê şarî de pozîtîfîya zîyare rê referans yeno dayene. Hîkayeyê bi nameyê "Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan" de wina yeno vatene: "Ma çira yewbîn ra qetîyayîme. Dar û zîyarê ma yew ê, pîr û rayberê ma yew ê." (r. 79). Na nimûne de wexto ke karakter xemê cîyabîyayîşî û sîtemê xo îfade keno yewbîyayîşê zîyare tekîd keno. Yanî fonksîyonê pîyatepiştişê însanan yê zîyare yeno îfadekerdene. Reyna eynî hîkaye de wina vajîyeno: "Maya ey verê berî de reyna o kerd virana xo û mird o paç kerd. Ey rê dua kerdî û o kerd emanetê zîyaran." (r. 82). Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de maye ewladê xo emanetê zîyaran kena. Bi nê emanetkerdişî fonksîyonê pawitoxîye yê zîyaran rê referans yeno dayene. Çunke karaktere na pawitoxîye Homayî ra yan zî qewetêko bîn ra nêwazena rasterast zîyare ra wazena.

- Kitabê *Bero Sûr*

  Kitabê *Bero Sûr* de hîkayeyê bi nameyê "Zîyare" de wina yeno vatene:

  "Bese bi vengêde nermekî va:

  -Ez şona zîyare.

  Zilfe bêçika xo berde serê lewanê xo, o dima kî berde ne çareyê xo ra. Hîrê rey kelê xo birna.

  -Heq qebul kero xala mi. Heq qebul kero...

  Bese hesra xorîne ante, qayîtê dormeyê xo kerd û va:

  -Ez şona zîyare.

  Zilfe destê aye girewt mîyanê destanê xo û kerd rîyê xo ra, va:

  -Xalê, bê mîyaz nêbeno. Zîyare de tena merdimî nêpawenê. Şan de teyr û turê yabanî yenê. Heş û vergê yabanî yenê. Dar û kemer yeno ziwan, xalê. Pêro bara xo pawenê. Guna ya bê mîyaz nêbeno. Ez qedayê xala xo bigêrî." (r. 42).

Na nimûne de wexto ke nameyê zîyare ravêreno karaktere kelê xo birnena. No sey zîyare rê îfadeyê nîşandayîşê hurmetî yo. Dima ma musenîme ke goreyê bawerîya şarî bê nîyaz şîyayena zîyare ser sey karêko nêbîyaye yeno qebulkerdene. Heman wext de nîyaz tena merdiman rê ney heman wext de heywananê kovîyanê çorşmeyê zîyare rê yeno vilakerdene. Reyna eynî hîkaye de wina vajîyeno:

> "Mi bi na fuqarîyêna xo loqmeyî dayî, qurban kerd. Her roja Heqî mi mîyaz pewt. Erê mi kamî rê se kerdo?...
>
> -Erê her şewdir rîyê xo çarna nê koyan, mi va zîyara ma Heqî ra nêzdî ya. Mi va, mi rê, di domananê mi rê, Usenê minê bêkesî rê bena sitare. Erê, se bî? Mîyazê mi şî kotî?
>
> -Hîn mevaj xalê, guna ya." (r. 43).

Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de yeno bawerkerdene ke zîyarî Heqî ra nêzdî yê. Wexto ke zîyaran rê duayî yenê kerdene înan ra wazîyeno ke ê seba duawendoxî bibê sitare. Bi îfadekerdişê nêzdîbîyayîşê Homayî yê zîyaran wina yeno fehmkerdene ke esasen muxetebê bawermendan zîyare nîya Homa bi xo yo. Zîyare tîya de tena rolê mîyankarîye de ya.

- Kitabê *Berenge*

Kitabê *Berenge* de hîkayeyê bi nameyê "Melayê Zele" de wina yeno vatene: "O ke bivejîyayêne serê xolî (holî) û verê xo bidayêne Zîyaretê Binê Dare, dewijan kar-gure caverdayêne." (r. 12). Nimûneya ma ya yewine de seke aseno qala Zîyaretê Binê Dare yeno kerdene. Karakter rîyê xo çarneno bi nê zîyaretî û, her çiqas nimûne de nîyameyo vatene zî, ci rê duayî keno. Eynî hîkaye de cayêna de wina yeno vatene:

> "Xolî ra ameyêne war. Zîyaretê Binê Dare de şîyêne yew mezela tek-tenaye ser. Heme dewijan dormaleyê a mezele xo rê kerdîbî zîyaret. 'Zîyaretê Melayê Zele' vatêne tira. Her yewî qali vatêne. Tikê vatêne ino şêxê Melayê Zele yo, tikê vatêne eskerê Şêx Seîd Efendî yo, tikê vatêne şehîdêko pîl o... Kam ci ra qic nêbîyêne, kamî Homayî ra çîyêk biwaştêne; şîyêne yew girrêş bestêne dara zîyaretî ra. Dej, xem û kederê xo uca de rişnayêne, bîyêne rehet, peyser gêrayêne a şîyêne keyeyê xo." (r. 13).

Na nimûne de zî anonîmîya zato medfûn yê zîyare ser o behs ameyo kerdene. Sewbîna zî goreyê hîkayeyî dewijan yew dare xo rê kerda zîyare û kamo ke qeçek yan zî çîyêna wazeno şino dare rê yew girrêş girê dano. Tîya de bimbarekîya zîyare sîrayetê

dare zî kena û şar dare zî sey yew parçeyê zîyare qebul keno. Reyna eynî hîkaye de tewr peynî de nimûneyêka winasî yena dayene:

> "Penceraya banê ey zî ewnîyayêne Zîyaretê Binê Dare ra. Mezele hetê dewe ser, yew kefo qijek ser o bî. Binê yew dare de ke dara xo di sey-hîrê seyserra esta. Kîşte ra zî yew hênî... Awka hênî zimistan germin, hamnan sey cemedî serdin bî. Yew kerraya pane zî kîşta mezele de bî." (r. 14).

Na nimûneya peyêne de zî reyna qala Zîyaretê Binê Dare ameyo kerdene. Semedo ke nameyê zatê medfûnî nîno zanayene zîyare bi nameyê dara xo yena zanayene. Heman wext de na zîyare het de yew hênî zî esto. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke zîyarî zafane nêzdîyê yew çimeyê awe de û cayêko darin de yenê viraştene.

- Kitabê *Sewdaya Belekine*

  Kitabê *Sewdaya Belekine* de hîkayeyêbi nameyê "Dayîke" de wina yeno vatene:

> "No parso ke ez arê dana, bena zîyaran ser o vila kena. Loqmeyê Xizirî yo, beno ke cayê de vêreno.
>
> 'Ya hal-hewalê mi nîya yo dikê. Ez êdî giran-giran rawurzî. Şan o, mi xeylê çî arê do, biberî Gola Çetan ser o vila bikerî. Heq to ra razî bo, çi miradê to esto bikero. Yaxeyê to zaliman dest medo, bextê to weş bikero.'" (r. 20).

Nimûneya nê hîkayeyî de arêdayîşê parsî yê seba zîyaran ameyo qalkerdene ke no pars bi nameyê loqmeyê Xizirî zîyara Gola Çetan de yeno vilakerdene. Gola Çetan nameyê yew zîyare yo. Goreyê bawerîya şarî kam ke nê parsî arê do û rayîrê Xizirî de vila bikero do bireso bi miradê xo. Hîkayeyê bi nameyê "Alî Xidir Bakus" de wina yeno vatene:

> "'Zaf bilusk erzeno, miqatê xo bibe. Hadarê (Hagîdarê) malî vinde, zaf şilîye varena, dinya tarî ya. Vergî hewaya nîyanêne ra hes kenê. Veng bide Xizirî, veng bide Zîyara Harsîye. Ê tenga to de resenê...
>
> Biluskî ke eşt, Ap Alî Xidirî vengê xo berz kerd, vat 'Ya comerd Olî, ti bêrê comerdîye! Ya Zîyara Harsîye, ti nêheqî ma ra, aj-uzê ma ra dûrî biberê! Ya Xizir, roza tenge de ti birese!' Ap Alî Xidir ke çiqas gulbangan zaneno, pêro ardî ziwanê xo ser. Xof gina bi zerrî ro. Gurr-gurra hewran bîye, to vatêne asmên nika qalişîyeno ra, yeno war...
>
> Verba Koyê Sûrî de kî Zîyara Harsîye esta. Dewijê dorûverî her serre amayêne pêser, pêro-pîya şîyêne Zîyara Harsîye ser, nîyaz û qurban vila kerdêne. Tayênan domanî waştêne, tayênen bextakerdene waştêne; tayê kî xo rê her serre şîyêne, halê xo rê şukir

kerdenê. Ap Alî Xidir ki xeylê şîyo Zîyara Harsîye ser. Ge-gane berdo nîyaz û qurban vila kerdo, ge-gane kî şîyo arê dayo. O rî ra, gulbangê xo zêde ra zêde Zîyara Harsîye ser antêne...

Veng dayêne yewbînî; Ap Alî Xidirî dîyax dayêne şîwaneyê bînî: 'Meterse, corê ma de Harsîye esta, loqmeyê ma ke mevêro, yê maye û pîyê ma vêreno. Heqî ra xeyre, zerrîya xo qeyîm bice!'" (r. 26).

Na nimûne de bi awayêko detayin Zîyara Harsîye ser o ameyo qalkerdene. Karakterî tengîye de na zîyare ra hetkarîye wazenê, seba dûrîfînayîşê xirabîye ci ra destek yeno pawenê, kesê ke wayîrê qeçekî nîyê ci ra qeçekî teleb kenê, kêna û lajekî seba zewacê xo bextakerdiş wazenê. Hasilî goreyê bawerîya şarî çîyê ke temamê zîyaran ra yeno waştene Zîyara Harsîye ra zî yeno waştene. Hîkayeyê bi nameyê "Sanika Nare" de wina yeno îfadekerdene: "Cenîke peşewe-peroj bermena jîbena, veng dana zîyar û dîyaran." (r. 35). Na nimûneya ma de tena nameyê zîyaran rê referans ameyo dayene. Reyna hîkayeyê bi nameyê "Sewdaya Belekine" de zî wina vajîyeno: "Dewê ke dormeyê koyî der ê êdî musabî nê halî. Ema Roze qet nêmusaye. Her ke hetê koyî ra vengê tifangan ameyêne, serê banî de niştêne ro, bermayêne, gêrayêne zîyar û dîyaran ver." (r. 65). Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de karaktere verba yew hedîseyê nêwazîyaye û xeternakî ver bêçaretîye hîs kena. Dima na bêçaretîye ver zîyaran ver gêrena. Wendox eşkeno bi awayêko fesîh sebebê estbîyayîşê zîyaran fehm bikero. Çunke seke nimûne de zî aseno zîyarî esasen cewabê yew îhtîyacê hîmayetî yê.

- Kitabê *Solê Sûrî*

Kitabê *Solê Sûrî* de hîkayeyê bi nameyê "Xizirê Zereyê Ap Mistefayî" de wina ameyo vatene: "Ge-ge kî derheqê estbîyayîş û çinbîyayîş mêravan (zîyar û dîyaran) de xo mîyan de gelece viraştêne." (r. 63). Tîya de zîyare rê referans ameyo kerdene ke karakter derheqê mewcûdîyetê zîyare de mîyanê gumanî de yo. Reyna eynî hîkaye de wina vajîyeno:

"Bi qilmeyêde xedare dûyê cixaraya xo anit zereyê xo. Çend qilman ra dime ver bi mêravê Xizirî nîyada, va:

-Ya Xizirê kelek û gemîyan, ma babokê to yîme. Cara ma bêhêvî meke, hevalê roja tenge.

Cêra ya, zereyê çimanê mi de nîyada û kunevîya." (r. 65).

Na nimûne de yeno fehmkerdene ke zîyara Xizirî zî esta. Reyna na zîyare rê dua yena kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Pîyê Mi" de zî wina yeno vatene:

> "Derdorê xo de girs-girs nîyada. Peyê cû zereyê balqone de ame na sere û şî o sere. Teselîya xo kewte û nîşt ro. Verê xo çarna bi mêravê Xizirî: 'Wayîrê kelek û gemîyan. Xizirê aleme. Ti ma binê destanê kesî mekerêne.'" (r. 128).

Nimûneya peyêne yê nê hîkayeyî de Zîyara Xizirî rê dua û laveyî ameyê kerdene. Na nimûne de wina aseno ke zîyare û Xizir sey yew yenê qebulkerdene. Yanî her duaya ke zîyare rê yena kerdene esasen Xizirî rê yena kerdene heman wext de her duaya ke Xizirî rê yena kerdene zî esasen zîyare rê yena kerdene.

- Kitabê *Halîn*

Kitabê *Halîn* de hîkayeyê bi nameyê "Mergê Yew Kutikê Esîlî" de derheqê bawerîya zîyare de no yeno vatene:

> "Mîyanê a honikayîya payîzî de, a sarîya şewdirî de hetanî ke resayî çeqê Zîyara Solxeyrî êdî roj sey yew sînîya sîmîna lêle mîyanê hewran de bi qasê di reseneyan berz bibi...
>
> Kokimî û cinîya xwu pîya verê xwu şana hetê zîyare wa. Lewê xwu yê melisnayeyî mirmirnayî û dima ra destê xwu bi hurmet kerdî rîyê xwu ra." (r. 34).

Na nimûneya ma de qala Zîyara Solxeyrî yena kerdene. Heman wext de, seke ma nimûneyanê verênan de zî zaf-zaf dîbî, zîyare rê duayî yenê kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Birîna Ke Çareyê Mi De Ya" de zî wina ameyo îfadekerdene:

> "Ê çendanê verî xebere ameye ke Xane nêweş a. Ma bi kom û kulfetî wa wurîştî şîy aye het. Binê lihêfî de lepêk bî. Şeş hebî dêwî zî dorê aye de bî: Ap Dêw û panc leyîrê xwu. Xane yew layo kesk, o ke Ap Dêwî zîyareta Weysilqiranî ra ardo, sereyê xwu wa piştibi." (r. 54).

Nê hîkayeyî de yew karektera ke nêweş a seba weşbîyayîşî sereyê xo rê yew layo ke Zîyareta Weysilqiranî ra ardo pêşena û bi na piştene bawer kena ke do weş biba. Tîya ra wendox eşkeno bireso bi nê netîceyî ke tena zîyare bi xo bimbareke nîya heman wext de objeyê ke zîyaran rê yenê berdene û dima yenê xibitnayene zî bimbarek ê.

- Kitabê *Zere Ra*

Kitabê *Zere Ra* de hîkayeyê bi nameyê "Hêlîyê Serê Tûjik Bavayî" de wina yeno vatene: "Ya Kurêş! Ya wayîrê zîyar û zîyargehan! Bextê to der îme..." (r. 9). Tîya de wayîrê zîyaran sey Kurêş yeno qebulkerdene. No referans ma rê enteresan ame çunke nê îfadeyî rê tena ma nê hîkayeyî de rast yenîme. Hîkayeyê bi nameyê "Laser" de wina yeno îfadekerdene:

> "Hewrî ke bîyay giran, şilîye ke sey tofanê ameye war, xof ro Gulîzare girewt. Xo be xo ginaye qerqele ro. Zerrîya xo têde girîyêne ke her di destanê xo rakero, venga Heqî bido. La aye hona fekê xo nêkerdbî we û nêvatbî 'Ya Heq! Ya wayîre jîyar û dîyaran! ...'" (r. 33).

Na nimûne de duakerdiş de nameyê zîyare hema nameyê Homayî het de ravêreno. Tîya ra eşkeno bêro fehmkerdene ke zîyarî mîyanê bawerîya şarî de wayîrê kamcîn dereceyî yê. Adeta zîyarî dereceyê berzîya bawerîye de badê Homayî hema rêza dîyine de yê. Hîkayeyê bi nameyê "Torzîn" de zîyara Koyê Çewresî rê referanso îndîrekt esto: "O yêmê Koyê Çewreso de tumî, kasî, dereyî û dorme pêro rut û repal ê." (r. 45). Hîkayeyê bi nameyê "Kergane" de zîyara Nîkî rê referans esto:

> "No perwerdeyo resene, nîya roniştena bê ver û bê peynî, heste û anatomîyê nêçe mehkuman de xo dayo nîşankerdiş. Êyê ke bîyê bul û kuzê xo sey Tumê Jîyara Nîkî nukil dayo, zaf ê." (r. 67).

Nê hîkayeyî de zî seke aseno Zîyara Nîkî rê tekîd ameyo kerdene labelê îlaweten çîyêna nîyameyo vatene. Hîkayeyê bi nameyê "Şewe Zewecîyaye Şewdir Vîya" de zî wina yeno vatene: "Ez Haydarê Jîyara Xelatî! Ez Haydoyê Heyderê Hesenê Qerî! Xerîb û pepugê Kemera Bele! Hêsîr û madaxê terteleyê Kirmancîye..." (r. 99). Na nimûneya peyêne ya kitabê hîkayeyî de wexto ke karakterê Haydarî xo name keno xo bi Zîyara Xelatî name keno. Bi nê namekerdişî girîngîya zîyare ya seba karakterî vejîyena meydan.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Tena Sanika Xo Mende" de holîya awa zîyare wina ameya îfadekerdene: "Rehetî û honîkîya awa zîyare ame ci." (r. 59-60). Hîkayeyê bi nameyê "Feyzê Feyza" de wina yeno vatene:

"Zîyara Telî Babayî ameye vîr. Îstanbulî de endî çito peyda bîyaybî kes nêzano. Êyê ke zewecîyayê, verî defê ramitêne Zîyara Telî Babayî. No nîya sawîyaybî kirmancanê Îstanbulî ra zî. Telî Baba kam o, çik o, çi kerameta xo estê, kes nêfikirîno. Sey der û cîrananê dormeyî ê zî musaybî şîyêne serê na zîyare gulbang antêne. Nîyaz kerdêne vila. Mineta xo kerdêne. La girêdayêne. Nişange de mûmî fiştêne ta ke miradê xo bêro ca, ocaxa xo şên bo. La îman û îtîqad o yo ke ZîyaraTelî Babayî, pêmendena veyvikan rê teberik a.

Îtîqadê xalike bi Telî Babayî qet çin bî. Qenaetê aye de keramete û binbarekîye pîr û pîrbabanê dîyarê Dewrêşî ra sewbîna mumkin nêbî. Dîyarê Dewrêşî zî xerîbîya zerîya bele. Hesirî çiman ra gindir bîyayî. Xo rê va 'Zîyar û babayê nacayî, zem û zûrê tirkan ê.'" (r. 115).

Na nimûne de derbareyê Zîyara Telî Babayî de melumatêko hîra yeno dayene. Mabênê Zîyara Telî Babayî û zîyaranê bînan de yew ferq esto, o zî no yo ke Zîyara Telî Babayî adeta tena seba dinyaameyîşê qeçekan yena bawerkerdene û zîyaretkerdene. Reyna aktîvîteyê bawerîyî yê sey la girê dayene, mum tafînayene, nîyaz vilakerdene û minet kerdene yenê kerdene. Eynî hîkaye de cayêna de wina ameyo vatene:

"Xalike bi yarenî kewte ra Şukrî û Dîlbere ser va 'Şima ke meşêrê Telî Babayî nêbeno. Ereba biçarnê ê hetî, wa şêrê. Şêrê mineta xo be binbarek bikerê û teberik borê bêrê ...'

...

Xeylê tepîya doktorî mijdîyane arde, va 'Çimê to roşt bê, lajê to bî.' Şukrî bi minete her di destê xo kerdî ra, va 'Şukir Heqî re! Hîkmeta Telî Babayî ya.'" (r. 116).

Na nimûne de dinyaameyîşê yew bebekî de Zîyara Telî Babayî sey musebîb yeno vînayene û aye rê sipasî û minetî yenê kerdene. Reyna eynî hîkaye de tewr peynî no yeno îfadekerdene: "Ameyî keye, Şukrî pitik kerd virana xo va, 'Kamilîya Telî Babayî to de bo biko.'" (r. 117). Na nimûne de zî tekraren girîngîya Zîyara Telî Baba ameya îfadekerdene.

- Kitabê *Ez û Ti*

Kitabê *Ez û Ti* de hîkayeyê bi nameyê "Şêmuga Heyatî" de derbareyê zîyare de referansêko winayên ameyo kerdene: "Na bêrayîrî û bêamayoxî ser a reyê kî xo cayê ra nêdîyene û bêpîr û bêzîyar a... Ez bikurrnî xo rê! Wa vengê mi şêro warêde Xizirî reso..." (r.

73). Tîya de bê zîyarîye sey çîyêko xirab ameya telaqîkerdene û bi awayêko îndîrekt girîngîya girêbîyayîşê yew zîyare ameya tekîdkerdene.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Xas" de wina yeno vatene:

> "Werde 'nafa' va çike ê di domanê verînî bi vatişe dewijan 'serekîr' biyay. No zî argoyê kirmancan o! Cîneka ke domanê xo yo verîn keynek a, nameyê xo beno 'serekîr'.
>
> Mijdîyana Werde ra pey tahn û tîjî ameyî rîyê Rizayî. Xo çarna Ziyara Nîkî, bêveng û bêvaj mineta xo kerde..." (r. 9).

Nimûneya yewine ya nê hîkayeyî de Zîyara Nîkî derbaz bena. Badê xeberêka weşe a zîyare rê minete yena kerdene. Bi no awa seba qeçekdayîşê aye aye rê sipasîye yena kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Nas" de wina yeno vatene:

> "Dewe paştîya xo şanaya Suya Qole Ana. Bover a, bi heybet Koyê Munzurî û verê koyî de zî Zîyara Nîkî... Diyarê Dewrêşî de her kes rûnê xo de veşeno. Bornaxijî zî niya bî. Şewe û şewdir venga ziyar û diyaran danê, sey hawar kerdene gulbang ancenê." (r. 15).

Na nimûne de zî nameyê Zîyara Nîkî û lokasyonê aye yeno telefuzkerdene. Sewbîna zî duakerdişê dewa Bornaxe yê bi zîyaran yeno îfadekerdene. Reyna eynî hîkaye de cayêna de wina vajîyeno:

> "Birro ke dewijî seveta ziyare pa la girêdanê, niyaz û mineta xo kenê, binê ey de sey wayirê derdanê bêdermanan ame war: kela xo birne û kelabermiş keseretan de venga wayirê xo da. Tepîya venga wayirê Munzurî da û hirê sey û şeştî û şeş arif û ewlîyayanê Dêrsimî rê sey pepûgî kurna." (r. 30).

Na nimûne de her çiqas nameyê yew zîyare nêravêro zî qala yew birrî yeno kerdene. Şarê herême goreyê bawerîya şarî ya xo şino uca û bi nîyetê zîyare la girê danê, nîyaz vila kenê û mineta xo kenê. Bi nê hîkayeyî eşkeno bêro fehmkerdene ke tena yew cayo ke tey zatêk defin bîyo ney yew cayo alelade zî eşkeno bibo zîyare. Hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Şaş" de wina yeno vatene: "Maya mi zî vengê xo goşê mi de, vana tencikê Toqatî û sey teberikê ziyara Îlalî mi de fetelîna û nêverdana linga mi kemere gino." (r. 42). Tîya de zî seke aseno nameyê Zîyara Îlalî yeno ravêrayene. Hîkayeyê bi

nameyê "Dêvzano Sûr" de bi no şekil yeno îfadekerdene: "Ya wayirê ziyar û diyaran! Ti esta! Girs a! Kerem û hîkmetê to bê ver û bê peynî yo..." (r. 69-70). Nê hîkayeyî ra zî wendox eşkeno fehm bikero ke her çiqas zîyarî wayîrê qewetê ruhî-efsûnî bê zî wayîrê înan esto. Yanî ê qewetêko mutleq nîyê. Hîkayeyê bi nameyê "Verê Lojine De" zî wina yeno vatene:

> "Şêmûga to kor nêmanena. Meterse. Paganê îmamî de puyo kor nêwaneno! Şakil vaydîno. Meleka serê sipêdeyî sitar a. Xizirî ra xêr Gulavî yeno. Şima piya şonê ziyare. Kemero Binbarek şima paweno...
> Wayira keyî kî va: ez û cîgera xo şome zîyare. Kemero Binbarek mi paweno. Herzegirs be peyike saboke kî wa medaxê yewbînî bê..." (r. 94).

Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de zî pawitoxîya zîyare ser o yeno vindertene. Zîyare kesî pawena labelê şertêk esto ke ganî bawermendê zîyare, zîyara xo zîyaret bikerê. Bi nê qaydeyî girîngîya şîyayîşê zîyare ser o yeno vindertene.

- Kitabê *Hersê Zerrî*

Kitabê *Hersê Zerrî* de hîkayeyê bi nameyê "Xas" de zîyare rê wina referans ameyo kerdene: "Kişta rojawanîya hetan ziyaretta Evdalaxay seran ser kihoyî bî." (r. 89). Ma bi nimûne mûsenîme ke bi nameyê Zîyaretta Evdalaxay yew zîyarete esta.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Mezela Kıncu" de wina yeno vatene: "Bonê xo serêniya Jiare de vi. Eve xo ki wayira Jiare viye. Vatêne ke, 'Heqo mırê welatê xode merdene nasıv ke!' Her roz nia duay kerdêne, cêrêne ve Heqi vero." (r. 21). Na nimûneya yewine de vatox têkilîya zîyare û karakterî ser o vinderto. Eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene:

> "Sewe, sewa yeniye viye. Çıla xo nêve ro, mıneta xo kerde, bervê kılacêri biye, vake ke: 'Ya Wayirê hard u asmeni, to ma her çiyê mara fiştime ve duri, lıngê mı ke şerê lesa mı ita ra. Lesa mı ke şero royê mı itaro. Tı tha ro dove na canê mı, thıka bijê royê mı. Çayê mı heware kena bena peyê welatu? Bonê mı, hard u asmenê mı itharo, ma u piyê mı, ded u derezayê mı tharo. Estemol düryo ez nıka jiara xo çitur tey beri? Ez ke şeri, kam wayirên keno Jiara mırê?" (r. 22).

Tîya de zî wexto ke bawermend 'wayîrê erd û asmênî' rê duayî keno mîyanê duaya xo de mealen vano eke ez şirî zîyare do bêwayîr bimano. Ma na nimûne ra mûsenîme ke tayê kesî eşkenê wayîrîya zîyare bikerê. Na wayîrîye manaya xizmekarîye de ya. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke na xizmetkarîye sey yew rayîrê îbadetî yena hesibnayene. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene:

> "Kıncê mınê ke, mı bınê na boni de caverdê, yinu a mezela ke sıma mırê kınıta, zerê a mezele kerê, gorn u kefen kerê, wedarê. Sıma ke nia nêkenê, guna mın u na Jiara ma vılê sıma dewızu de bo!" (r. 23).

Na nimûne de zîyare sey yew însanî ameya tesewurkerdene ke eşkeno guneyê aye bêro girewtene. Hîkayeyê bi nameyê "Marê Merdene Tometa" de wina yeno vatene: "Jiar u diarê ma, cêr u cêrçegê ma, mor u mılaketê ma pêro tharê." (r. 28). Reyna na nimûne de tena nameyê zîyare derbaz beno. Hîkayeyê bi nameyê "Ma" de wina yeno vatene:

> "Ma çıralığê pir u rayverê xoyime, ju destra vejime, gıneme ve desto binro. Serva homete, serva nun u sola cıraniye, serva honıka Mıhemedi u kêwrayiye, serva iqrar u mısayiviye, serva yer u cêrçegu kelê xo bırneme pêsa jiar u diyarunê xoro." (r. 65).

Tîya de zî sey nimûneya verêne zîyare tena îsmen derbaz bena û derheqê aye de melumatêk nîno dayene. Hîkayeyê bi nameyê "Goyine" de zî wina yeno vatene:

> "Moa u pi, niaz u qırvanu benê jiar u diyaru ser, eke se kenê lazek reyna roşta dina nêvêneno, beno thok darino ro moa u piyê xo...
>
> Têpiya qerar danê ra cı, vanê ke; 'Lazê ma çê Haqi rızno, va ma niyaz u qırvanunê xo bijerime şerime têpiya zerrê Haq bıvırajime.' Terknenê sonê jiare ser, bervenê kılacêri benê, vanê ke:
>
> 'Haqo Haqê dina, lazê ma çê to rızno, tı ma ve xatırê kardia qırvanunê homete sane, nafayê juna mıt u qedağê ma de, xorê ma ke bime kokımi, kutime verê destu, va khoçıkê awe ma do.'" (r. 69).

Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyê ma de karakterê Pî û Maye seba viraştişê zerrîya Heqî şinê zîyare ser û qurbanî sere birnenê. Tîya de zîyare bena mîyankare çunke her çiqas ê qurbananê xo zîyare de sere bibirnê zî esasen seba zîyare nêbirnenê bîlekis seba Homayî birnenê.

- Kitabê *Hirê Kıtabi*

Kitabê *Hirê Kıtabi* de hîkayeyê bi nameyê "Mırçıke" de wina yeno vatene:

"Vano, çıko hêni efkarın a. Vınde, serrena şonime welat. Wad bo ke şonime serê Çewres Asparan. Şewe serê jiyare de manenime. Tı hewnan vinena, ez astaran moren. Tı qalê kalıkê mı kena, ez to rê a kılame vanune." (r. 61).

Na nimûne de qala zîyara Çewres Asparan û rîtuelê zîyare de bişewe mendene yena kerdene. Teberê metnî ra yeno zanayene ke no rîtuel zafane hetê kêna yan lajekan ra seba musayîşê qismetê xo yeno kerdene. Labelê ge-gena zî kesê normalî eşkenê bişewe bimanê ke goreyê bawerîye zatê definkerde yê zîyare bişewe dekeweno hewnê înan û derheqê îstîqametê heyatê înan de yan zî derheqê çîyêko alelade de ci rê aqil dano. Hîkayeyê bi nameyê "Riyê Çemi" de wina ameyo îfadekerdene:

"Mı wad kerdo, rocê ke yenune lewê to, çıqa ke dar u berê dewa ma estê, têde jiyar u diyari ju be ju paç kenune, a dara ke ma nameyê xo koka aye sera nusnayi bi, bınê a dare de yenune sıcde." (r. 111).

Tîya de zî karakter hesreta çîyanê bînan hete hesreta zîyaranê xo zî anceno û wazeno wexto ke agêra welatê xo do ê zîyaran maçî bikero. Reyna eynî hîkaye de wina vajîyeno:

"Gulcane va ke, meştê niyazê xo bıpocime, şêrime diyarê çemi.

Verba şani niyazê xo dest de şi kınarê çemi. Der u cirani ki kerd bi xeberdar. Destê her kesi de niyazê xo estbi. Tayine bıcıke tey ard bi, tayine pesareyi... Kınarê çemi de jiyare esta. Jiyara mıradi." (r. 112).

Na nimûneya ma ya peyêne ya nê hîkayeyî de zî qala kenatê çemî de yew zîyare yena kerdene û goreyê bawerîya şarî na zîyare esasen zîyara miradî ya. Yanî kêna û lajekê ke hema xo rê kesê/a zewacî nêdîyê, ê şinê na zîyare ser û duayî kenê yan zî qurban sere birnenê. Ê kesî bawer kenê ke na zîyare wayîrê qewetanê ruhî-efsûnî ya û a eşkena hetkarîya înan bikera.

- Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma*

Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma* de hîkayeyê bi nameyê "Doxtor Hawar" de derbareyê Zîyara Goşkar Babayî de wina yeno vatene:

"Dayika Xece û herdi lacanê xo rocêy mendey bi fetilyayişê Gimgime vîyarnayêne. Şîy Zîyara Goşkar Bavayî ser, qurbanê xo serre birrna û vila kerd. Şîy çewres hêneyî (çil kanî) ser, amey cêrê hêneyê Xizirî ra kelê xo birrnay." (r. 27).

Nê hîkayeyî de qala Zîyara Goşkar Babayî, Çewres Hênîyî û Hênîyê Xizirî yena kerdene. Nînan ra seke nameyê ci ra zî yeno fehmkerdene Goşkar Baba yew zîyar a û goreyê bawerîya şarî bimbarek a labelê di hênîyê mewzûbehîs zî sey bimbarek yenê qebulkerdene. Reyna rîtuelê serebirnayîşê qurbanî zîyare ser o yeno kerdene û goştê qurbanî yeno vilakerdene.

- Kitabê *Estanekan De Cuyayîşî Ma*

Kitabê *Estanekan De Cuyayîşî Ma* de hîkayeyê bi nameyê "Tepiştişê Pîyê Min û Birayê Min" de wina yeno vatene:

"Bê zeman şu zeman, Yuksel şino gume yo zî dim ra erabaya xo gêno dim. Maya mi yî veynena vûna; to xeyr o ti çi geyrenî? Vûno; ate Esma mi va ez şîro zîyara Pîrajmanî ser, bawkal Mehme rê duay biko." (r. 64).

Na nimûne de zî ma fehm kenîme ke bi nameyê Zîyara Pîrajmanî zîyarêk esta û karakter keno şiro uca ke seba bakalê xo duayî bikero.

- Kitabê *Menewşî*

Kitabê *Menewşî* de hîkayeyê bi nameyê "Eşkefte" de wina yeno vatene:

"Kerraya zîyare dû û rûnê çilayan ra cor ra heta cêr sîpûsîya bîbî. Rûnê çilayan kerra ser o verê xo rê rayîrî akerdbî. Dima zî ê rayîran ra herikîyaybî serdinîya kerra ver cemedîyaybî...

Kerraya zîyare ser o xo ra û qumaşê çilayan ra newe ra tewir bi tewir şeklî viraştbî...

Kerra ser o leteyê nanî û fêkîyî, yew-di uskurayî zî awe ronaye bî. Ferikê nanî zî yew goşe de erdê pakkerdî ser o bî. Mêmananê zîyare seba însanan nîyaz ardbî vila kerdbî. La mêmanê şewe zî xo vîr ra nêkerdbî. Bara înan zî heta şewe emanetê kerraya zîyare kerdbî." (r. 13).

Na nimûneya yewine yê nê hîkayeyî de aktîvîteyê mum tafînayene ameyo îfadekerdene. Heman wext de hem însanan rê hem zî heywanan rê vilakerdişê nîyazî zî ameyo qalkerdene. Eynî hîkaye de cayêna de wina vajîyeno: "Nê rojan de mêmanê zîyare şewe û şewdirî de kêmî nêbîyêne." (r. 14). Tîya de qelebelixbîyayîşê

bawermendanê zîyare rê tekîd ameyo kerdene ke ma nê îfadeyî ra eşkenîme qewetê bawerîya zîyare fehm bikerîme. Eynî hîkaye de tewr peynî no yeno vatene:

> "Ewro pancşeme yo. Çend aşmî yo ke roja pancşemeyî de ez yena zîyare ser. Xane vana 'A masum a. Minetê aye resenê ca. Pancşeme wa a tena şêro.' Ez tena ameya kerraya bimbareke...
>
> Ez cayê xo ra vejîna. Kerraya zîyare de hîrê reyî keleyê xo birnena. Serdinîya kerra rîyê mi lêsena. Û ez minetan kena. Beno ke no hewno sîya rojêk qedîyêno." (r. 23).

Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de yew karaktera qeçeke rojanê panşemeyî tena bi serê xo şina zîyare ser û duayî kena. Yeno bawerkerdene ke dua û minetê qeçekan dahîna rew resenê bi ca.

- Kitabê *Xof*

  Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê "Raywan" de wina yeno vatene:

  > "Malê pîyê ey û yê şiwananê bînan duştê ey de, dormeyê Koyê Berzî de çerayêne. Koyo Berz eynî wext de zîyare bî û dewijê dewanê der û dorî mîyazê xo pewtêne ameyêne serî Koyê Berzî; qurbanê xo tîya serebirnayêne, mîyazê xo tîya kerdêne vila." (r. 14).

Na nimûne ra ma fehm kenîme ke bi nameyê Koyê Berzî yew zîyare esta. Şarê herême şino na zîyare ser o qurbanî sere birneno û mîyazî vila keno. Nimûne de sebebê nê aktîvîteyan nîyameyo vatene labelê eşkeno bêro texmînkerdene ke nê aktîvîteyî seba bicaameyîşê waştişanê xo yan zî sey sipasîye yenê kerdene. Eynî hîkaye de yew cayê bînî de zî wina ravêreno:

> "Sîse dima erebeyî ra nîyada û dest kerd duayan:
>
> -Berxê mi destê to tim destê Xizirî de bo. Elî Şahê Merda to bêwayîr nêverdo. Zîyar û dîyarî wa tim hevalê to bê...
>
> Sîse heta ke erebe çiman ver ra darîya we, seba Xidirî çiqas zîyar û dîyarî estê gêraye ver û wend û wend..." (r. 28).

Na nimûneya peyêne de nimûneyanê verênan ra cîya çîyêk nîno vatene. Reyna zîyaran ra hetkarîye û pawitoxîye yena waştene.

- Kitabê *Welato Şirın*

Kitabê *Welato Şirın* de hîkayeyê bi nameyê "Buderan" de wina yeno vatene: "Ronayenda Buderani ra nê dı savlêri leyek dı pêvero ameyê, biyê ze ziyara dewda Buderani." (r. 110). Nê hîkayeyî ra ma fehm kenîme ke yew zîyara dewa Buderanî esta labelê nameyê zîyare nîno vatene.

- Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî*

Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî* de hîkayeyê bi nameyê "Şîyayîş" de wina yeno vatene:

> "La êdî qeder bî çi bî aye zî sey maya xo hewt serrî domanêk nêardîbî. 'Çim û nefes o!' vatêne aye xo bi xo, 'Ez wina sey yew mangaya estewrine tutan ra abîya qay!' Derûdorme de çi zîyarî bîy, a û hewî pîya şîbî ser." (r. 63).

Nê hîkayeyî de fonksîyonê qeçek-bexşkerdişê zîyare rê tekîd yeno kerdene. Karaktera ke qeçekê xo nêbeno seba hetkarîye şina zîyaran ser. Goreyê bawerîya aye nê zîyarî eşkenê qeçekardişê aye ser o tesîrdar û hetkar bibê.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê "Bonê Mîralî" de wina yeno vatene: "U kî ke merd, serrî di serrî teber de, jîaru de, axuru de, mereku de, wertê dar û birr de mendbî." (r. 30). Na nimûneya verêne ya nê hîkayeyî de zîyare tena îsmen derbaz bena. Hîkayeyê bi nameyê "Hesen Dede" de wina yeno vatene:

> "Înu ke hal u mezal vat, pêrune gurete mezala Hesen Dedeî kerde sipî. Mezele kerde turba, qurbon birrna, kerd vila u ebe xu kî bî vila şî. Serre be serre pêro, sunnî u alewî amaî turba Hesen Dedeî ser qurbonê xu kerd u kelle xu birrnaî u şî. Hata ewru honîa nîar o: Yenê 'çila vesnenê, duawa xu kenê, qurbonê xu kenê vila, kelle xu birrnenê u verva rocî benê vila sonê." (r. 74-75).

Tîya de zî şexsê viraştişê Turba Hesen Dedeyî de prosesê zîyarkerdişê yew cayî ameyo vatene. Şar na zîyare ser o dua keno, goştê qurbanî vila keno û keleyê xo birneno. Hîkayeyê bi nameyê "Yaranîe" de wina yeno vatene:

> "Koê Muzirî handeke berz u girs bî, tevana reştenê asmenî. Amaîmê dewa Jîare. Jîarete lewê jîareta Muzir Babaî de ra. Axwa zelale bine kemer u 'ku'çu ra vecînê,

bînê lingunê Muzir Babaî de bîene top, wertê dar u beru ra bîenê derg u şîenê Dersim.” (r. 80).

Na nimûne de qala lokasyonê Zîyara Munzur Babayî yena kerdene. Na zîyare serê koyê Munzur Baba de ya. Xora ma vînenîme ke zîyarî zafane yan koyan de ya cayanê awîyan de yenê viraştene. Hîkayeyê bi nameyê “Dermon” de zî wina vajîyeno:

> “Fadîma ke di heşt cile de mende, cîronu gurete berde jîara Qirxleru, berde Sapaz Dede ser, wenca rind nêbîe. Na wext wextê Derebeglîu bî. Dîna de zaf feqirîe bîe u bêkesîe bîe. Di mîe çe Wuşenê Selmonu bî. Cîronu vat, gereke raa haqî de ju qurbon bikero Wuşenê Selmonu. Qurbon kerd, qurbon çeunê dewe rê vila kerd, cemat venga haqî da, bejna weşîe ser dua kerde, Fadîma wenca wes nêbîe.” (r. 120).

Na nimûne de zî karaktera nêweşe Zîyara Çewresan/Qirxleru rê seba şîfavînayîşî yena berdene. Yanî tîya de fonksîyonî şîfadarîye ya zîyare ameyo îfadekerdene.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê “Ap Momıd” de wina yeno vatene: “O verva domonu, sae ke jiara de gıranedero, sae ke veng ke vezo, tılsımê beno ve puê. Daera tersenık tersenık hen vınetêne.” (r. 18). Na nimûne de zîyare rê îsmen etif ameyo kerdene labelê îfadeyê zîyara girane zî ravêrena. Yanî ma fehm kenîme ke zîyarî mîyanê xo de sey zîyarê giranî û zîyarê şenikî yenê kategorîzekerdene. Reyna hîkayeyê bi nameyê “Dêsım Hot Rey Bio Thol Hot Rey Bio Pır” de wina ameyo îfadekerdene: “Jiar u diare ma itarê, ênd sey sera astê dêkune ma, khalıkunê ma, maa u piune ma kewtê bıne na harde dewreşi.” (r. 66). Tîya de tena nameyê zîyare yeno ravîyartene û sewbîna çîyêk nîno îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Asme, Televizon, Qılae Sıli” de wina yeno vatene: “Ma sıma nêrusnay mektevu ke, sıma bêre, pê haqe ma, pê jiarune ma kaybıkerê!” (r. 102). Nê hîkayeyî de verba kaykerdişê bi zîyaran sîtemêk yeno îfadekerdene û bi awayêko eşkera xirabbîyayîşê ziwandergîya zîyare ser o yeno îfadekerdene.

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê “Piré Ma Sırr Bi” de wina yeno îfadekerdene:

> “’Werte de jede xıravıny ke esté cı ré ceza bıbırne...’

‘Sene ceza cı dine?’

‘Ceza çıvawa; şeré jaré de qırvané bıkeré, beré cıranuné xo dé. Ciranuné xo sılayiye keré cı ré nuné béaré, domonu mırd keré... ‘” (r. 67).

Na nimûne de seba cezayêkî wina îfade beno ke ganî zîyare ser o qurbanî bêrê kerdene. Goreyê bawerîye wexto ke no qurban amey kerdene keso cezadar do bêro efkerdene. Bi nê vateyî taybetmendîya bexişkerdoxîya zîyare yeno îfadekerdene. Reyna eynî hîkaye de no zî yeno vatene: “Payiz ke ame dewuj genımé xo, runé xo, thoraqé xo kené are, jede bené rosené, peru cené. Nafae ki Haqé xo ré, jaruné xo ré bare vezené.” (r. 68). Tîya de zî badê vêşîbîyayîşê beran, beran ra leteyêk rayîrê Homayî û zîyaran de yeno xerckerdene. Esasen o leteyê beran sey heqê înan yeno vînayene.

- Kitabê *Reuka Doy*

Kitabê *Reuka Doy* de hîkayeyê bi nameyê “Reuka Doy” de wina ameyo vatene: “Lewê lınga Dundule de Goşgar Baba ki asêne, uca ma hem kelê xo Goşgar Babay ra, hem ki lınga Dundule ra bırna.” (r. 13). Nimûneya ma de nameyê zîyara Goşgar Babayî yena îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Us u Ase” de zî wina yeno vatene: “Us derê Ziyarete ra veciya.” (r. 99). Tîya de zî zîyare tena îsmen ravêrena û derheqê aye de sewbîna çîyêk nîno vatene.

2.2.1.2 Asmên

Ma do nê beşî de bawerîyê ke derheqê Tîje, Aşme û Keskûsûre de yê, înan etud bikerîme.

2.2.1.2.1 Tîje

Semedo ke Tîje hem çimeyê roşinî ya hem zî çimeyê germî ya, heyatê bîyolojîkî de cayêko esasî gena. No ehemîyetê Tîje ya bîyolojîke heyatê însanan yê bawerîye ser o zî tesîr viraşto. Ewro zafê dîn û bawerîyanê dinyayî de Tîje sey bimbarek û sembolê rindî yena qebulkerdene. Bitaybetî zî kulturê Aryenan yo dualîst de Tîje terefê roşinî, rindî û pakîye temsîl kena.

Eyuboğlu derheqê bawerîya Tîje de wina vano: "Dînanê polîteîstîkan de verba Tîje rakewtene, raderg bîyene sey bêhurmetîye û suc ameyê qebulkerdene. Seba Tîje merasîm û zîyafetê ke hetê qiralan ra ameyê îdarekerdene ameyê radarvistene, kesê ke dest û lingê înan tepiştêne ê tewrê nê kombîyayîşan bîyêne. Seba Tîje qurbanî ameyê birnayene, nezîrî ameyê pêşkêşkerdene û şeqnayeyî ameyê şeqnayene." (2014: 60).

Çem girîngîya Tîje ya mîyanê kurdan de wina vano: "Tîje û adir mîyanê kurdan de zafane bimbarek yenê qebulkerdene." (1996: 38-39). Turan zî derheqê kurdanê êzidîyan de wina vano: "Heme êzidîyê dîndarî nimajê xo wexto ke biroj zerdîya tîje belû bena kenê. Êzidîyî vera tîje pay ra vindenê û tay verê xo meylê erdî kenê û duayêka derge wanenê." (2015: 104). Turan reyna nînan îlawe keno: "Êzidîyî mabênê tarîxanê 15-20ê îlolî de mezelê Şêx Adî zîyaret kenê û wexto ke roj akeweno, ke ganî wextê nê îbadetî de êzidîyî hetê bawermendanê dînanê bînan ra nêrê vînayene, vera tîje ewnenê û Melek Tawisî rê secde kenê." (2015: 75). Na babete ser o Kalafat eserê xo de vano: "Saeta awanşîyayîşê Rojî sey 'wextê xirabîye' yeno zanayene. Badê na saete adeta hakîmîyetê mewcûdîyetanê tarîyan zêdîyeno. Xeylê karî û bitaybetî karê xeyrinî nê saetan de nînê kerdene." (2009: 50).

Nimûneyê bawerîyanê şarî yê ke hîkayeyanê zazakî de yê nê yê;

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Bava Hemedî û Heşê Bêzikî" de derbareyê Tîje de no yeno vatene:

> "Ma tîje bivejîyêne, juyo zê Bava Hemedî kî bêveng bimendêne, qe çîyo winasî (henên) bîyêne? Ney, bîr û bawerîya ê welatî de çîyo winî çin bî. No sebeb ra kî çitur ke rojî zereq da, Bava Hemedî peyser gêra (cêra) ra, rîyê xo çarna ra ci, her di destê xo heta dustê serê hermanê xo kerdî berz û dest bi dua û minete kerd.
>
> 'Ya Bimbarek! Ti ya ke roştî dana, homete tarî ra xelesnena ra! Ti ya ke çarkoşê cîhanî kena germ û can dana des û heşt hazor alemî. Sifte hometa xo ya bîne rê, o ra dime kî ma rê çêverêde xêr cisane. Neqe ma ra dûrî bere, risko xêr bide. Nêbîyayîye de sêmuga ma mesoyne...' vat." (r. 23).

Na nimûneya verêne ya nê hîkayeyî de karakterê Bava Hemedî wexto ke Tîje zereq dana verê xo çarneno bi aye û dest bi dua û minetan keno. O Tîje rê sey "*Ya Bimbarek*" xîtab keno. Nê îfadeyî ra zî bellî beno ke karakter goreyê bawerîya şarî Tîje rê qudsîyet etif keno. Hîkayeyê bi nameyê "Qirvan" de wina yeno vatene: "Uca(zîyarete)

pêroyîne pîya tîje de nîyada, minete kerde û bizê serebirrrnê, kerde qirvanê.” (r. 36). Tîya de bawerîya zîyare û bawerîya Tîje yew ca de yenê hemverê ma. Çunke bawermendî wexto ke zîyare ser o seba zîyare aktîvîteyê bawerîye kenê îlaweten Tîje zî muxetebe genê û aye rê zî duayî kenê. Labelê na nimûne de nîyameyo eşkerakerdene ke bawermendî esasen Tîje sey mabênkar qebul kenê yan zî rasterast aye sey qeweta afirnayoxe û qabilê îbadetkerdişî qebul kenê. Hîkayeyê bi nameyê “Di Vilikê Verê Vare” de wina ameyo vatene:

> “Şewdir çitur ke tîje vejîyêne, ey xo sanêne leweyê sêmûge ya kî çengê banî, hîrê reyî keleyê xo dês ro birrnêne, her di destê xo kerdêne ra û dua kerdêne. Venga tîje dêne, venga Xizirî dêne, venga jîyar û dîyaran dêne, vatêne:
>
> ‘Ya Heqo wayîrê çarkose dinya. Ya ewlîyayê Koyê Dêrsimî, bêrê comerdîye. Sivte hometa xo pêro pîya rê, o ra tepîya kî ma rê çêverêde xêr cisanêne. Henî bikerê ke qom û qebîle binê lingan de meşêro. No çi tafan o amo ma ser, ma ra dûrî nêkuno? No çik o sima raye da ci; cisnê Mewranî amo kewto ra wertê feqîr û fiqarî, qir keno, kok ro ci ano. Êdî bes o! Bêrê comerdîye û rojê ra avê virenîye ro kafirî bigêrê!’” (r. 37).

Na nimûne de zî karakter bi akewtişê Tîje verê xo çarneno bi aye û dest bi duakerdişî keno. Mîyanê duaya xo de nameyê Tîje nameyanê zîyaran û Xizirî hete telefuz keno. Bi nê telefuzkerdişî esasen girîngîya bawerîya Tîje zî wendoxî rê yena destnîşankerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Pîro Kilmek!” de wina ameyo îfadekerdene:

> “Şewdir ke tîje vejîyêne, şandane ke şîyêne ko ro; aşme ke silam dêne, zîyar û dîyarî ke asêne nevinetêne o; keleyê xo birrnêne, nameyê ewlîyayanê Dêrsimî yew bî yew dardêne we, cêrêne ver o, cêrênê ser o.” (r. 60).

Hîkayeyo verên de vînîyabi ke goreyê bawerîya şarî wexto ke Tîje akewena ci rê duayî yenê kerdene. Nê hîkayeyî de ma vînenîme ke wexto ke Tîje şina awan zî ci rê duayî yenê kerdene. Eynî hîkaye de yew cayê bînî de zî wina yeno vatene:

> “Xeylê nîyaz dabî potene, tutin kerdîbî kamasan û rojê şewdir rew vaştîbî ra, tîje ke vejîyabî keleyê dês ro birrnabî, verê xo çarnabî ra ci, derga-derg dua û minete kerdîbî û nîstîbî ro mayîna xo ke ra rayîr kuyone...
>
> Dest soynabî vile ra, mîştî dabî û ‘Bimbarekî, gonîya ma gonîya Hz. Usênî ra şîrênêr a, çik o?’ vatîbî û reyna zengî dabî piro.” (r. 63).

Tîya de zî reyna têkilîya ke mabênê vejîyayîşê Tîje û duakerdiş de ameya îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Ceza Tîje” de wina ameyo vatene:

> “Rojî çitur ke peyê koyî ra sere kerd tever silam da, pî bi birayî ra qet nêvinetî, rîyê xo çarna ra ci, her di destê xo kerdî berz û dest bi dua kerd:
> ‘Ya bimbarek! Ti ya ke şodir ve şodir vejîna, tanî dana ra kaînatî. Ti ya ke herd û asmên kena germ, can dana çarkose dinya...’” (r. 92).

Na nimûneya ma de zî reyna wexto ke Tîje akewena dest bi duayan kenê. Ê Tîje sey bimbareke qebul kenê û bawer kenê ke Tîje candayoxê çar goşeyê dinya ya. Eynî hîkaye de cayêko bîn de wina vajîyayo:

> “Naye kî caverdîme, maro ke amebî tîje ver, to o kîst. Ti zanena o mar çira amebî tîje ver? Amebî tîjî ver, hem zê ma xo kerdêne germ hem kî rojê bimbarekî ra mirod wastêne. Qa tîjî têyna ê ma ya; ê heywanan a, ê dar û berî ya, ê velg û vaşî ya, ê her çî ya. Cîhan pêro aye de nîyadano, aye ra can gêno. Canweşîye û mirodû a dana. A can dana des û heşt hezar alemî. Mordem heywanê verê mirodî kîseno?” (r. 94-95).

Na nimûne de zî Tîje tena candayoxa însanî ney heman wext de ya heywanan, dar û beran hetta temamê des û heşt hezar alemî yena qebulkerdene. Hîkayeyê “Mîlçika Sûre” de zî wina vajîyeno: “’Nê nika nê dêsî de cî esto ke ti her roj-her roj lew kena!’ vatîbî û cayo ke Ap Qemerî her vejîyayîşê tîje de maç kerdêne, tuyê ucayî kerdîbî.” (r. 150). Nê hîkayeyî de ma vînenîme ke tena Tîje bi xo ney heman wext de cayo ke Tîje reya verêne zerq dano zî sey bimbarek yeno qebulkerdene û hetê bawermendan ra yeno maçîkerdene. No hal tay maneno bi têkilîya zîyare û dare. Ma verî zî îfade kerd bi ke tena zîyare ney heman wext de dare û heywanê ke çorşmeyê zîyare de yê zî sey bimbarek yenê qebulkerdene. Çunke dar û heywanî zîyare rê yenê vabestene. Tîya de heman çî ma seba Tîje û cayê zerqwerdeyê Tîje de vînenîme. Eynî hîkaye de tewr peynî no yeno vatene:

> “Tawo ke dî ke roj êdî linge ser o yo hama-hama ke vejîyone; Hemed çêvero rakerde ra bî tever, şî hewşe. Cayo ke Ap Qemer hata a roje timûtim tede vindetîbî, uca vindet; roj seke wet (dot) ra vejîya, destê xo kerdî berzî ardî hemberê rîyê xo, ‘Ya bimbarek, ya Sipêlayê Serê Sodirî bêrê comerdîye. Bêrê comerdîye, dua û mineta ma qebul bikerê...’ vat û derga-derg devam kerd.” (r. 151).

Na nimûneya peyêne de zî reyna bi akewtişê Tîje Tîje rê duayî yenê kerdene. Tîje sey bimbarek yena qebulkerdene û xîtabkerdene. Reyna Tîje hetê duakerdoxan ra sey “Sipêlayê Serê Şodirî” yena namekerdene. Nê pêro pîya derheqê qewetê bawerîya şarî ya Tîje ser o de wendoxî rê fikrêk danê.

- Kitabê *Lêl*

Kitabê *Lêl* de hîkayeyê bi nameyê "Milaketa Tavûse" de wina yeno vatene: "Hîna ke Dewrêş nêmerdîbî Şîrine, Dewrêş ardêne bertengê keyeyî rîyê ey ver bi tîja şodirî çarnayêne û seba ey weşîye û rindekîye waştêne tîja şodirî ra." (r. 67). Nê hîkayeyî de ma vînenîme ke Tîje tena seba kurdanê zazayanê elewîyan girîng û bimbarek nîya heman wext de seba kurdanê êzidîyan zî girîng û bimbarek a. Heto bîn ra reyna Tîje rê duayî û minetî yenê kerdene. Eynî hîkaye de yew cayê bînî de wina vajîyeno:

> "Şîrine sey hertimî mabênê mezelan ra vejîye şî keyeyê xo, dime ra vejîye verê bertengî û rîyê xo ver bi tîja şanî kerd berz, her di destê xo kerdî ya û seba lajê xo duaye wende...
>
> Şîrine rind zanitêne ke goreyê bawerîya xo, Milaketa Tavûse çimê roşnî ya û Êzîdîyan pêrûne seveknena û xelesnena ra." (r. 68).

Na nimûne de karaktera Şîrine wexto ke Tîje şina awan aye rê duayî kena. Tîya de her çiqas mîyanê nimûne de nêro vatene zî esasen Tîje sey sembolê Milaketa Tavûse yena xeyalkerdene. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene:

> "Ame vîrî ke wexto ke Dewrêş bî û çewrês rojê xo bî tam Pîrî, leyê mezela Şêx Adî de, hîrê dolimî Dewrêş kerdîbî awa zemzeme û vetîbî; o vaftîz kerdîbî. Şirîne qayîtê çeqerê tîje kerd û vat;
>
> -Ya Milaketa Tavûse, ez zanena, ruhê lajê mi tîya yo, serê erdî de yew canê bînî de binê tîja Hûdayî de yo." (r. 69).

Seke ma nimûneya verêne de zî îfade kerdbi Tîje sey sembolê Milaketa Tavûse yena bikarardene. Tîya de zî wexto ke karakter verê xo çarneno bi Tîje duayî keno Tîje rê vano "Ya Milaketa Tavûse". Reyna dewamê duaya xo de vano Tîja Hûdayî. Seke aseno bawerîya Tîje, Milaketa Tavûse û Hûdayî bi awayêko têmîyankewte yenê teswîrkerdene.

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê "Hardo Dewrêş Şahîd O" de wina yeno vatene:

> "Merdim vano 'hala vinde şera şewe esta, xêrê sodirî esto va xerê sodirî de qiseyê xo vajîne.'

Eke tîje koyan ser o vejîye, merdim şî teber verê xo çarna bi hetê tîje va:

'Ya sureta Olî, ya Xizir ti bê camêrdîye. No senê çî bî!'" (r. 57-58).

Nê hîkayeyî de karakter wexto ke vîneno Tîje koyan ser ra asena verê xo çarneno aye ser û dua keno. La nê duakerdişî de Tîje tena mabênkar a çunke rasterast aye ra çîyêk nîno waştene bîlekis Homa û Xizirî ra yeno waştene.

- Kitabê *Zeman Sey Fekê Kardî Bî*

Kitabê *Zeman Sey Fekê Kardî Bî* de hîkayeyê bi nameyê "Xwezika Mi Ê Reyêk Bidîyêne" wina yeno vatene:

"Qemerî verê xo da tîje, hîrê rey bêçika kelî berde lewanê xo naye çareyê xo ra û va: 'Ya bimbareke! Ti ya ke roştî dana, homete tarî ra xelesnena ra! Ti ya ke çarkoşeyê cîhanî kena germ û can dana des û heşt hazar alemî. Sifte hometa xo ya bîne rê, o ra dime kî ma rê çêverêde xeyrî cisane. Neheqîye ma ra dûrî bere, risqo xeyr bide. Nêbîyayîye de şêmuqa ma mesoyne...'

Xo zanitbî nêzanitbî hertim tawo ke tîje vecîyêne duştê aye de vinetêne na dua kerdêne." (r. 48).

Na nimûne de karakter adeta sey rîtuel hertim wexto ke Tîje akewena aye rê kelê xo birneno, aye rê dua û minetî keno. Benaberê ney a reyna sey candayoxa des û heşt hezar alemî yena bawerkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Şiverê" de wina yeno vatene:

"Saetî vîyarenê, şenik mendo ke tîje peyê koyan ra xo bimusno. Tîja homete. Tîja rindekîya. Tîja ke kena germ, ruh dana ganîyan. Tewr rew a selam dana înan. Înan ra vana ma bi xer! Ê ke cewabê aye danê. Engişta xo ya nîşane benê lewanê xo, danê çareyê xo ra. Verê xo tîje der o. Nîya vanê: Tîja rindeke, ti xêr ama, sereyê ma, çimanê ma ser ama." (r. 91).

Senî ke zafê hîkayeyan de ame tekrarkerdene tîya de zî akewtişê Tîje de Tîje rê kele yeno birnayene, silam yeno dayene û dua yena kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Pêraran De Hona Pîyazan Zîl Dayêne" de zî no îfade yeno vatene: "Cayode berz de bîye. Teyna koyo ke tîje pey ra vecîyaye cayê aye ra berzêr bî. Bêçika kelî berde lewanê xo, naye çareyê xo ra, va, 'Ya tîja homete, ti ma bisetirne.'" (r. 126). Çîyo ke ma nimûneya verêne de eşkera kerd tîya de zî yeno vernîya ma. Reyna akewtişê Tîje de Tîje rê dua kerdene ameya tekîdkerdene.

- Kitabê *Ez û Ti*

Kitabê *Ez û Ti* de hîkayeyê bi nameyê "Verê Dadgerî De" wina yeno îfadekerdene:

"Kotî de û çi hal de beno wa bibo, tanîya ey ke rîyê xo de hîs kerde, sey pepûgê Kemerê Duzginî kurreno:

'Ya tanî û tîjîya şewdirî! Verî der û cîran û miletî rê, dima ma rê...'" (r. 111).

Nê hîkayeyê Tîja Şodirî rê dua yeno kerdene. Seke ma verî zî îfade kerdbi goreyê bawerîya şarî wextê akewtiş û awanşîyayîşê Tîje seba bawermendan girîng o. Çunke ganî ê roje de di reyî yanî Tîja Şodirî rê û Tîja Şanî rê duayî bikerê.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Nas" de wina yeno vatene: "Heme het ra boya domanan û cînîya dixaskane şanena pirnika merdimî ke hîr û bereket çik o, sey az û niyazê Xizirî beno tîja binbareke şaneno çareyê însanî." (r. 16). Tîya de Tîje sey bimbarek yena bawerkerdene. Eynî hîkaye de cayêko bîn de Tîje rê wina referans ameyo kerdene: "Kalik û babikanê ma vato 'Tîjî ke werte ra darîya we, beno tarî!' Tîjî homet a." (r. 35). Na nimûne de zî Tîje tena bi nameyê xo ney bi nameyê Tîja hometî yena namekerdene. Bi nê îfadeyî aîdîyetê homete bi Tîje rê yeno îfadekerdene.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Mı Haqê Xo Kıst" de wina ameyo vatene:

"Haqi qe vengê Hemê Mışti nêhesna. Eke nêhesna, o ki qariya, terkıt şi serêniya dewe de, vejiyaro cayê ro (de) berz, hetê Roz u Tiji ser zırça, vake ke:

-Haqo, marê ke Haqeni kena; bıke! Eke nêkena ki, uzara bê war!" (r. 35).

Nê hîkayeyî de Tîje sey muxeteb yena qebulkerdene. Bi wasitaya Tîje esasen Homayî rê dua û minetî yenê kerdene.

- Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma*

Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma* de hîkayeyê bi nameyê "Guciga Tarîye" de wina ameyo vatene:

"Şaro kurd heme cayî de zey xeleka adirî dormeyê serekê xo de kom bibi û xo ver dayêne. Xora ê şar û welatê Roj û adirî bîy. Seba înan Roj zî adir zî firazîy (pîrozîy) bîy." (r. 10).

Nê hîkayeyî de qala bimbarekîya Tîje ameya kerdene. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke dînê verên yê kurdan de cor de Tîje cêr de zî adir sey bimbarek ameyêne qebulkerdene.

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê "Raywan" de wina yeno vatene:

"Ya tîja şodirî!
Ya tîja Mihemedî!
Ti ya ke dinya kena roşnî û gan dana rîyê erdî
Bê comerdîye!
Teyr û turî rê, mar û marulayî rê, vergê yabanî rê, nas û dostî rê,
Der-cîranî rê, feqîr û bêkesî rê, weş û nêweşî rê bê comerdîye.
Ya bimbareka serê ma!
Ya sitar û qutara serê ma!
Qeza û bela, qeda û qusir, qiler û xirabîye az û uzê ma ra dûrî fîye.
Roja tenge, roja sîyaye nêmusne ma feqîr û belangazanê xo
Şikir ti esta û ma pawena.
Sîse vera tija şodirî keleyê xo birna, duaya xo wende û şîye karê xo ser." (r. 25-26).

Na nimûne de Tîje rê kele yeno birnayene, a sey *bimbareke* û *tîja Mihemedî* yena namekerdene û eynî hîkaye de yeno bawerkerdene ke Tîje şarî muhafeze kena. Bi vateyê Tîja Mihemedî ma vînenîme ke bawerîya Tîje ya qedîme mîyanê şarî de êdî nasnameyêko îslamî qezenç kerdo.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê "Hesen Dede" de wina yeno vatene: "Cerîa ra ama lewê 'çem de verê Kemera Sipîe de tîc ver vinet, duwaê kerde, kelle xu birna." (r. 72). Nê hîkayeyî de zî karaktere rîyê xo çarnena bi Tîje, aye rê keleyê xo birnena û duayî kena.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Asme, Televizon, Qılae Sıli" de wina yeno vatene:

> "Ya wayire ĉor kosey dina, na howtayudı mıletune ho bıxelesne, mare ki lewede çevero de xêr rake!...
>
> Bakıle mı tijire mıneta ho kerde, qedene. Dêse bone maro kêle ho bırna. Soqa ho ne ve ho sare." (r. 101).

Nê hîkayeyî de zî sey hîkayeyo verên Tîje rê kele yeno birnayene û duayî yenê kerdene. Nê nimûneyan ra ma eşkenî şiroveyêko winayîn bikerîme ke Tîje zafane sey yew sembol ameya xebitnayene. Şar Tîje rê îbadet yan zî duayî nêkeno. Bi wesîleya Tîje çîyo ke bawer keno ey rê duayî yan zî îbadet keno.

2.2.1.2.2. Aşme

Aşme semedo ke bişewe dinyayî roşin kena seba xeylê şaran sey bimbarek yena qebulkerdene. Eyuboğlu derheqê bawerîya aşme de wina vano: "Aşme yew Homaye bîye, verba aye alû eştene, leng çînayene, bêhurmetîye kerdene suc bi, bêoxirîye sucêko winîn bî ke ganî bîyamêne cezakerdene." (2014: 33). Reyna Eyuboğlu wina berdewam keno: "Ewro zî xeylê cayanê Anatolya de verba aşmî alû eştene, mîz kerdene yan zî kerdişê karo ke ganî tena bêro kerdene bêoxir yeno hesibnayene. Xeylê cayan de qeçekê newe-dinyaameyeyî semedo ke bibê xasekî bişewe verba pirraşmî yenê nîşandayene." (2014: 50).

Ma tena yew hîkayeyê de derheqê aşme de bawerîyêk tesbît kerd;

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Asme, Televizon, Qılae Sıli" de wina yeno vatene: "Belae to cênu! Meterse! Asme ceria. Ma ki hore tene bervemê. Haq, uncia ma u azê mare xêre vazo!" (r. 96). Eynî hîkaye de no îfade zî ravêreno: "Dae! Mı vijer xeta kerde. Hasa! Asme serro keşi miji u cie ho nêkerdo. Hama amerikaniji raşti şiê sere asme, şiê jiare. Belkia niaz u qırva ki tey berdo." (r. 97). Nê hîkayeyê ma de gêrîyayîşê

Aşme sey xirabîye yena qebulkerdene. Ma teberê metn ra zanîme ke esasen gêrîyayîşê Aşme goreyê bawerîye hetê qewetanê xiraban ra yeno kerdene. Wextê gêrîyayîşî de seba tersaynayîşê nê qewetanê xiraban tekneyî cenîyenê yan zî sîlehî yenê teqnayene. Reyna hîkaye de pakîya Aşme rê tekîd ameyo kerdene.

2.2.1.2.3. Keskûsûre

Keskûsûre zazakî de sey "mûndîya Hezretî Fatma", "mûndîya Fatma-Eyşane", "mûndîya Eyşo-Fatma" yan zî "hewz û keske" yena zanayene. Aleksîva bawerîya keskûsûre ser o vano: "Yeno bawerkerdene ke kam/e binê keskûsûre ra ravêro/a cinsîyetê ey/aye bedilîyeno, eke cinî ravêra bena camêrd û eke camêrd ravêro beno cinî." (2020: 129). Reyna yeno bawerkerdene ke keskûsûre, "cayo ke pêlê ci yenê erd ro, uca ra awe ancena û varanî zêdnena." (Aleksiva, 2020: 129).

Nimûneyê bawerîyanê ke derheqê keskûsûre de yê nê yê;

- Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne*

Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne* de hîkayeyê bi nameyê "Serekirî" de wina yeno îfadekerdene:

"Rojê Xane mi ra va:

- Ti zana, eke kêna serê hewzkeskî ra çing bido, bena lajek.

- Zure meke! Çîyo henên ke bibo her kes beno lajek.

- Zure nîya. Eke çing da bena lajek la mirena, coka kes lajek nêbeno." (r. 57).

Na nimûne de keskûsûre sey "*hewzkesk*" yena namekerdene û yeno îfadekerdene ke goreyê bawerîye eke yew kêneke binê keskûsûre ra çing bido bena lajek labelê badê lajekbîyayîşî mirena.

- Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî*

Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî* de hîkayeyê bi nameyê "Cîzlawetî" de wina yeno vatene:

"Solê sîyayî çimanê aye de ge bîyên sûr ge bîyên çeqer ge bîyên kesk ge bîyên pemeyî, wina dinyaya aye bi nê solan a bibî rengîn, rengêk ra kewtên rengêna, sey mûndîya Hz. Fatima." (r. 28).

Nê hîkayeyê ma de keskûsûre sey mûndîya Hz. Fatima name bena û derheqê aye sewbîna çîyêk nîno vatene.

- Kitabê *Bena Hol*

Kitabê *Bena Hol* de hîkayeyê bi nameyê "Keskûsûre" de wina yeno vatene:

"-Fatika min a delalîye. Ti raşt vana. Keskûsûre zaf weş a la zaf dûrî de ya.

-Qey kes nêeşkeno bireso ci Naca Sebîla?

-Ney, la beno ke bieşko. Eke yew kêna bieşka binê aye ra bivîyara bena lajek...

-To qet pê çimanê xo dîyo ke kênayêk binê aye ra vîyarta û bîya lajek.

-Mi pê çimê xo nêdî. La vanê dewêka Mistanî ra yew kêna peyê aye ra şîya, resaya ci û senî ke binê aye ra vîyarta bîya lajek." (r. 14).

Eynî hîkaye de cayêna de derheqê keskûsûre de wina ravêreno: "Eke yew kêna bieşka binê keskûsûre ra vîyara bena lajek." (r. 16). Reyna eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene: "Mi to ra va keskûsûra qeşmere to xapênena delalîya mi." (r. 21). Na nimûneya peyêne ya babeta ma ser o de zî bawerîya ke keskûsûre ser o ya eynen yena tekrarkerdene labelê derheqê badê lajekbîyayîşê kêneke de qala merdişî nîno kerdene. Sewbîna nê hîkayeyî de yeno vatene ke keskûsûre însanî xapênena. Nê nimûneyî pêro pîya ma rê mojnenê ke Keskûsûra ke esasen tena yew hedîseyê hewayî ya ser o tayê bawerîyê şarî ameyê viraştene. Goreyê nê bawerîyanê şarî zî Keskûsûre wayîrê tay qewetanê metafizîkan a û eşkena heyat û cinsîyetê însanan ser o wayîrê tesîrî ya.

2.2.2. Bawerîyê ke Derheqê Zatanê Bimbarekan de yê

Tay zatî estê ke hetê şarî ra yeno bawerkerdene ke ê wayîrê qewetanê ruhî-efsûnîyan ê ke çîyê ke însanê normalî nêeşkenê, ê eşkenê bikerê. Ê zatî nêmirenê tena sir benê, însanan ra nêasenê labelê hema zî serzemînî ser o wayîrê tesîrî yê. Kalafat derheqê kesanê bimbarekan yê Dêrsimî de nê melumatanê dano: "Tuncelî de nameyê Ellahî ser o ney, bi nameyê qudsîyetanê bînan ser o sond yeno wendene. 'Seba Heqê Xizirî',

‘Seba Heqê 12 Îmaman’, ‘Seba Heqê Munzur Babayî’, ‘Seba Heqê Duzgin Babayî.’” (2009: 123). Reyna Kalafat derheqê zata Ana Faîka de nînan vano: “Erzincan de ocaxê Ana Faîka de cinîyê ke qeçekê/a înan pîzeyê înan de merdo/a yan zî wextê mayaxorabîyayîşî de merdo/a, hetê mîyaneyî ra ameyêne girêdayene. No karê girêdayîşî hetê cinîyanê ocaxdaran ra ameyêne kerdene. Seba nê karî yew şilabend yeno wendene û girêyî yenê girêdayene, girêyo peyên mîyaneyê cinîya nêweşe rê yeno girêdayene.” (2012: 81).

Goreyê tesbîtê ma hîkayeyanê zazakî de zatê bimbarekî nê yê; Xizir, Duzgin Baba, Munzur Baba, Kurês Baba û Ana Fatma.

2.2.2.1. Xizir

Çekuya Xizirî ziwanê erebkî ra dekewta ziwanê kurdkîya zazakî û yena manaya “keskîye”, “tern” û “sebzeyo tern” (Nişanyan, 2018: 334). Bawerîya Xizirî mîyanê zazayan de zaf vilabîyeyî ya bitaybetî zî bawerîya zazayanê elewîyan de cayê Xizirî zaf xurt o. Mîyanê heme kitabanê hîkayeyan de bawerîya tewr dîyare bawerîya Xizirî bî hetta tay cayan de ma vînenîme ke Xizir sey Homa yeno muxetebgirewtene û çîyê ke ancax yew Homayî ra eşkenê bêrê waştene Xizirî ra wazîyenê. Beraberê ney Alpman zatê Xizirî de vano: “Goreyê bawerîye Xizir Baba mijdîyankerê wisarî yo. Yew cubeya ey esta ke bi tewir-tewir vilikan ameya riştene. Linga Xizir Babayî bêro ro kamcayî uca de gulî abenê, bilbilî dest bi wendene kenê.” (2014: 119).

Kitabanê hîkayeyan yê zazakî de nimûneyê bawerîya Xizirî wina yê;

- Kitabê *Binê Dara Valêre De*

Kitabê *Binê Dara Valêre De* de hîkayeyê bi nameyê “Diyarbekir Seranser Eşq” de wina yeno vatene:

> “Çemê Dîcle barîk-barîk, bi naz û nazenînî Şikefta Birqleynî ra, a şikefta ke kîlîtê berê aye miyanê lewanê Xoceyê Xizirî de yo, verara koyanê berzan ra za; cennet ra za. Pê koyê Sadulkafî ra; wareyê fîraranê şaristanê Deqyanosî ra fetle da xwu û miyanê baxçeyê Adenî ra lef bi lef, fetil bi fetil geyra û ver bi germistanan wa herikîya.” (r. 58-59).

Na nimûne de Xizirî ra sey "*Xoceyê Xizirî*" yeno behskerdene. Reyna nê hîkayeyî de goreyê bawerîya şarî Licê de kilîtê Şikefta Birqleynî mîyanê lewanê Xizirî de yo.

- Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*

Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî* de hîkayeyê bi nameyê "Nobedar" de wina yeno vatene: "Ap Silî, 'Ya Xizir' va û ber ra xo eşt bi zereyê odayê." (r. 16). Na nimûne de tena nameyê Xizirî ravêreno. Eynî hîkaye de wina ravêreno: "Ya Xizirê serê gelek û gemîya ma ti esta." (r. 30). Tîya de zî Xizir sey wayîrê kelek û gemîyan yeno teswîrkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Hesrete" de wina ravêreno: "Wexto ke va Xizir burîyê xo lewîyayî û vengê xo lerza." (r. 50). Tîya de zî reyna nameyê Xizirî yeno telefuzkerdene. Eynî hîkaye de wina referans yeno kerdene: "Handayê Silî ra nengo çînîtbî, êdî Xizir biyamayêne kî pîsîrê dê, Silî dest ra ranêxelesnêne." (r. 57). Tîya de zî meseleyê di kesan ser o bi awayêko îndîrekt mabênkarîya Xizirî rê referans yeno dayene. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Alî, Ûsenê Kerbelay kena, Heqî sînena, Xizirî sînena mi xo de bere. Zîndan o zîndan!" (r. 61). Na nimûne de karakter seba biqewetkerdişê waştişê xo Xizirî keno mabên. Çunke karakter zano ke bawerîya Xizirî şarî ser o wayîrê qewet û qudretêko girdî yo. Hîkayeyê bi nameyê "Dara Sosyalîzmî" de wina yeno vatene: "Apî çimê her kesî de Lenîn kerdîbî girs, berdîbî Heqê. Ca ra, 'Ya Xizir' nêvatêne, 'Ya Lenîn' vatêne." (r. 75). Eynî hîkaye de wina ravêreno: "Beno ke yew pîyayo sey Xizirî yo. Tenge de reseno alîya mordemî ya kî beno ke xanedanêde sey Lenînê Ûsivî yo." (r. 77). Na nimûne de zî tenge de resayîşê Xizirî ameyo îfadekerdene. Reyna eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene: "Roja Xizirî, Pîro Porderg vejîya amaye bi dewe." (r. 93). Tîya de zî qala roja Xizirî ameya kerdene. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene:

> "Memedoyî di bi di pesî eştê bi hard sere birnê. Şogiş keno adir, venga bi dewe dano. Pîr hena bi qayîl nîyo, ser de kî vano; 'Xizir ha wo venga ma dano, pesade bîne qurbane ke ma şime virnîye.' Hetê ra kî dano tenbur ra bermeno." (r. 96-97).

Na nimûneya peyêne de zî têkilîya qurban birnayene û Xizirî ameyo îfadekerdene. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke goreyê bawerîya şarî seba weştepiştişê Xizirî yan zî waştişî çîyêkî ganî ey rê qurban bêro serebirnayene.

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Bava Hemedî û Heşê Bêzikî" de wina yeno vatene: "A aye de Xiziro Kal rest îmdadîye, eql ard mi sare. Xaftela ame ra mi vîrî ke merdim ke xo berzo hard, bêveng bimano, heş hen zoneno ke merdo, qarsê ci nêbeno." (r. 27). Na nimûneya verêne de hem kalbîyayîşê Xizirî ameyo tekîdkerdene hem zî bi-îmdadresayîşê ey ameyo îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Qirvan" de wina ameyo vatene:

> "Dêsmijî reyê-di reyî qîrayî:
> 'Ya Xizir, ya Jêla Bimbareke! Îmdat sima ra ya Êlî! Ya Îmam Hesen-Usên! Dewa ma dewa sima wa.'" (r. 33).

Tîya de zî wexto ke şar zatanê bimbarekan ra hetkarîye wazeno, Xizirî ra zî wazeno. Hîkayeyê bi nameyê "Di Vilikê Verê Vare" de wina ravêreno:

> "Şewdir çitur ke tîje vejîyêne, ey xo sanêne leweyê sêmûge ya kî çengê banî, hîrê reyî keleyê xo dês ro birrrnêne, her di destê xo kerdêne ra û dua kerdêne. Venga tîje dêne, venga Xizirî dêne, venga jîyar û dîyaran dêne." (r. 37).

Na nimûne de zî Xizirî rê duakerdiş ameyo îfadekerdene. Eynî hîkaye de na fine wina ravêreno: "'Ya Xizir, ya wayîrê Çê Sêykalî Dedêyî' vat û xo tirr de est." (r. 46). Hîkayeyê bi nameyê "Bedelê Xayinîye" de wina ravêreno: "Nê wayê Xizir kena sima na sewelete nîya kotî ra ênê?" (r. 50). Eynî hîkaye de yew cayo bîn de wina yeno îfadekerdene: "Nê nika Mîrzalî, Mîrzalî sima qey têslîm nêbene Xizir kena?" (r. 52). Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Heq çê sima şên kero. Duyê lojina sima her tim wegino. Xiziro Kal, dayma hermê sima ser o bo, dest berzo ra bojîyê sima, kederê sima medone." (r. 53). Tîya de reyna kalbîyayîşê Xizirî ameyo tekîdkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "No Kî Ma Ra Wo" de wina yeno vatene: "Wîy ve mi ro bo! Xizir mi ve kore kero! Wîy! Nê no ma ra wo! Na wo ziwanê ma qesêy keno!" (r. 80). Na nimûne de karaktere şaşbîyayîşê xo ver nameyê Xizirî telefuz kena. Seke yeno zanayene însanî wextê ters û şaşbîyayîşî de tena bawerîyê ke ci ra emîn ê û înan rê heqeten bawer kenê, înan anê vîrê xo. Yanî tîya ra eşkenîme biresîme bi ê netîceyî ke bawerîya Xizirî goreyê nê hîkayeyî bawerîyêka biqewet û heqîqî ya. Hîkayeyê bi nameyê "Rayîrê Kora" de wina yeno îfadekerdene: "Heq oxirê to rakero, Xiziro kal o cansenik her tim hermeyê to ser o bo!" (r. 88). Tîya de zî ma musenîme ke Xizir hem kal o hem zî cansenik o. Canşenikîye ra qesd o yo ke Xizir eşkeno bi awayêko lezgîn bireso bi tengîya însanan. Hetta naye ser

o yew qisa esta ke derbazê zaf ziwanan bîya. A qisa na ya ke "Sey Xizirî resa". Hîkayeyê bi nameyê "Ti Kî O Hardo Bimbarek Ra Wa" wina yeno lefzkerdene: "Nê nika ti kam a, kotî ra wa Xizir kena?" (r. 123). Eynî hîkaye de cayêko bîn de wina yeno îfadekerdene: "Ya bira, dest ve Xizirî ra henî keme." (r. 125). Nê her di hîkayeyan de zî Xizirî ser o sond û sondasî ameyê wendene. Hîkayeyê bi nameyê "Qirvanê Xizirî" de wina yeno vatene:

> "Kalî ke para heywanan kî dê ci, têpîya nîst ro, dest kerd bi duayan. Vengê xo ge berz ge nizm vejîyêne. Çiqas ke ziyar û dîyarê Dêrsimî yew bî yew name kerdêne kî giranîye tepîya Xizirî ser o bîye.
>
> 'Ya Xiziro Kal!
> Xizirê serê deryayî
> Xizirê kelek û gemîyû!
> Ti ya ke cansenik a
> Her wext, her ca de hazir û nazir a
> Saeta tenge de tima-tim îmdad de resena!" (r. 131-132).

Na nimûne de mîyanê dua de derheqê Xizirî de çend teswîrî ameyê kerdene. Goreyê nê teswîran Xizir serê deryayî yo, cansenik o, heme ca de û heme wext de yo, daîmen hazir û nazir o, tenga însanan de înan rê hetkarîye keno. Eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene: "Bîsmîllayî, bîsmîlayî, bê comerdîye ya Xiziro Kal." (r. 132). Reyna tîya de kalbîyayîşê Xizirî ameyo îfadekerdene û ey rê dua ameya kerdene. Eynî hîkaye de yew cayo bîn de wina yeno vatene: "Wey, nê ti ya eşkera Xiziro Kal?" (r. 133). Na nimûne de seke aseno tena nameyê Xizirê Kalî ravêreno. Reyna eynî hîkaye de îfadeyêko winayên derbaz beno: "Bava Kalî gayo sîya rayîrê Xizirî de kerd qurban. Venga cîranan da, tayê keye de pot, pîya werd, taye kî kerd parçe û rusna keyeyan." (r. 134). Tîya de zî seba Xizirî qurban ameyo serebirenayene û embiryanan rê ameyo vilakerdene. Goreyê bawerîya şarî însanî seba razîkerdişê Xizirî ey rê qurban sere birnenê. Reyna eynî hîkaye de nimûneya ma ya tewr peyêne na ya:

> "'Mi gayê xo rayîrê Xizirî de kerdo qirvan, ti bîya sevev ya kî kesêde bîn, o qet çîyê nîyo. Des gayê mi bibêne, tawo ke îcav kerd, desîne pîya ken qirvan. Xizir va nîyaz û qirvanê mi qewul bikero, kam se vano va sêro vazo.' vat û peyê xo çarna ra Silî û kewt dûrî.
>
> Hem şîyêne hem kî bi vengêde berz:

‘Her çî to ra oseno, ti zonena ya Xiziro Kal. Ti kî zonena ke mi gayo sîya, eve zerrepakîye raya to de kerdo qirvan. Toz, rêça xo meerze! Henî bike ke nîyaz û qirvanê ma hêçe meşêrone. Ma zur û nêbîyayîye û fesatîye ra dûrî fîye. Firsat ra fesat û fizil û bêbextî dest mede ke pê ma kay bikerêne,’ vat û mîyanî daranê meyweyan de bî vîndî.” (r. 134-135).

Reyna nê hîkayeyê ma de qurbano ke seba rayîrê Xizirî ameyo serebirnayene ra ameyo qalkerdene. Dima seba waştiş û hêvîyanê xo karakter, Xizirî rê duayî keno. Hîkayeyê bi nameyê “Mîlçika Sûre” de zî wina yeno vatene: “Hala vaze, mi se kerd Xizir kena!” (r. 145). Eynî hîkaye de cayêna de wina vajîyeno: “Ne Xizir kena çi mîlçika Ap Qemer, o çi qese yo ti vana?” (r. 146). Nê her di hîkayeyan de zî tena Xizirî rê referans ameyo dayene.

- Kitabê *Omîd Esto*

Kitabê *Omîd Esto* de hîkayeyê bi nameyê “Xewf” de wina yeno vatene: “Mi gon de to ra kerdêne. Xizir bo ke vatena to ver astikê mi aresîyay!” (r. 18). Na nimûneya yewine de Xizirî ser o sond ameyo wendene. Eynî hîkaye de wina zî yeno vatene: “O şan kokime heta nêmeyê şewe verê Betî de wend. Feqet diramê kî fayde nîkerd. Qerarê Betî qerar bî. Xiziro kokim kî biamêne ancîya nîşîkîyêne qerarê ey bivurîno.” (r. 21). Tîya de seba mojnayîşê zafbîyayîşê qerardarîya karaktere ameyîşê Xizirî bîle tesîr nêkeno. Eşkeno bêro fehmkerdene ke bi awayêko îndîrekt qewetê tesîrdarîya Xizirî ameya nîşandayene. Hîkayeyê bi nameyê “Wayîrê Hênîyê Mamedî” de wina yeno vatene: “Xewf kena, vana ‘ya Xizir!’ û xeriqîyêna, kewena zereyê dereyî.” (r. 30). Na nimûne de zî karaktere tersî ver nameyê Xizirî zikr kena. Yanî esasen ey ra seba cesaretî hetkarîye wazena. Hîkayeyê bi nameyê “Omîd Esto” de zî Xizirî rê wina referans yeno dayene: “Vinde! Xizirî kena vinde!” (r. 56). Nimûneya ma ya peyêne de tena nameyê Xizirî ameyo vatene.

- Kitabê *Xafilbela*

Kitabê *Xafilbela* de hîkayeyê bi nameyê “Vilaweke” de wina yeno vatene: “De vinde Xizirî kena!...” (r. 15). Na nimûneya ma de bi mabênkarkerdişê nameyê Xizirî muxetebê xo ra telebêk ameyo telefuzkerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Ahaa Biradero Xoşewîst” de wina yeno vatene: “Êdî Xizir reşto.” (r. 24). Seke ma verî zî îşaret kerdbi Xizir tengîya însanan de reseno bi hetkarîya înan. Tîya de ey rê etif ameyo kerdene û

resayîşê Xizirî yeno dîyarkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Xafilbela" de wina yeno vatene:

"Lope sondî werdî:

'Homa bo, Xizir bo ke gol de awe-mawe çin a.' vat. (r. 66).

Tîya de tena Xizirî ser o sond yeno wendene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene:

"Mi nîyada ke Xizir hayo nişto estorê xo yê qirrî, bi çargamî rameno. Ez kewta dima. Mi vat, 'Xizir, mi xo eşto bextê to, mi ca meverde!'...

Ez êdî ecizîyayo:

'De bes o boya Xizirî! To nê pepo-pepoyî ra çi dîyo!'

'Nê bira bira, barbaran welat werdo qedênayo, ti vana 'boya Xizirî'. Ma boya Xizirî menda? Xizir nika tersê canî ver, kam çi zaneno kewto kamcîn qûlike.'" (r. 67).

Na nimûne ra ma musenîme ke goreyê bawerîya şarî Xizir wayîrê yew estorê qirî yo. Hîkayeyê bi nameyê "Bajarê Ma" de wina yeno vatene: "Anê Xizir bo mirdar nêyo, mi mekteb de malimî ra pers kerd, vano 'heram nêyo, nîmetê Heqî yo, Heqî afernayo ke ma biwerê.'" (r. 81). Tîya de reyna Xizirî rê sond ameyo wendene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene:

"Heew! Nê bira şima çayê nêwenê Xizir kena?...

-De biwerê boya Xizirî..." (r. 83).

Na nimûne de zî sey nimûneya verêne Xizirî rê sond yeno wendene. Hîkayeyê bi nameyê "Bostan" de zî wina yeno vatene:

"Sewze tewr raver bostanê ma ra tehm beno. Maya mi destanê xo şuwena, bi dua û nameyê Xizirî ya rîyê verênî cira kena, dana cîrananê ma. Nêverdana raver ma dest pira nê. 'Xirab o' vana, 'gune yo' vana." (r. 88).

Nimûneya peyêne ya nê kitabê hîkayeyî de zî karaktere wexto ke dest bi kerdişê cirakerdişê rîyî kena bi nameyê Xizirî dest pêkena. Seke yeno zanayene muslimanî wexto ke dest bi yew karî kenê bi "bîsmîllahîrahmanîrehîm" dest pêkenê ke bi kurdkîya zazakî yeno bi manaya "bi nameyê Homayê rehman û rehîmî". Nimûneya ma de zî karaktere herinda nameyê yew homayî de bi nameyê Xizirî dest pêkena. Bi nê vateyî esasen girdîya bawerîya Xizirî bi awayêko zelal eşkena bêra fehmkerdene.

- Kitabê *Teberik*

Kitabê *Teberik* de hîkayeyê bi nameyê "Xortê Dewe" de wina ravêreno: "Wey babooo! Wey dayêêê! Errr na çik a. Xizir bo, na murîye nîya zehîr a zehîr!" (r. 24). Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Xizir bo ez şima ra çîyê vajî, ma çîyode rind nêkenîmê, xebera şima bibo." (r. 25). Nê her di nimûneyan de zî bi nameyê Xizirî sond ameyo wendene. Hîkayeyê bi nameyê "Mîyazê Xizirî" de wina yeno vatene:

> "No puk û xezebo ke nê rojanê Xizirî de kewto berê ma, berê ma ra dûrî nêkuno.
> -Xidir, xora her serre rojanê Xizirî de wina beno serd. Vanê no puk, pukê Xizirî yo.
> -Heya Delal, wa puk bo. Xizir esto, o ma ra wayîr vejîno. Kal û pîranê ma rê se wayîr vejîya ma ra zî winî wayîr vejîno." (r. 35).

Nê hîkayeyî de yeno îfadekerdene ke Xizir însanan rê wayîr vejîyeno. Reyna rojê zaf serdî bi nameyê Xizirî yenê namekerdene. Eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene: "Çimke dewijan pêrune rind zanitêne ke wextê rojanê Xizirî de zaf beno serd, puk û tozike xedar a, ber û pencereyan gêna û kena vîndî." (r. 36). Na nimûne de zî rojê serdî bi nameyê Xizirî ameyê namekerdene. Eynî hîkaye de cayêko bîn de wina vajîyeno:

> "Delal ver bi şanî ez şona keyeyê misayîbê xo, mi rê mîyazê Xizirî pewje ez bigêrî berî. Xora ma nêweşîye ra nêşîkînîme rojê bigêrîme, xêrê ma o bo ke wa ma zî îqrarê xo ra, rayîrê xo ra wayîr vejîme. Di serrî yo ê ênê keyeyê ma, emser zî ez şorî înan bivînî." (r. 38).

Tîya de qala nîyazê Xizirî yena kerdene ke goreyê bawerîya şarî vilakerdişê nê nîyazî xeyr o û no nîyaz eşkeno bibo kefaretê rojeyanê nêtepişîyayeyan. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Xidir ti yê Xizirî kena hebê vinde, no çi lerz o, vinde paka bo meşte-bîro şona." (r. 39). Na nimûneya ma de zî bi nameyê Xizirî sond yeno wendene. Eynî hîkaye de Xizirî ser o no yeno vatene:

> "Gulnaze cayê xo ra vaşte ra, tepsîya ke serê meqetî ra naybî ro aye ra yew parçeyê mîyazî vet û gêraye Delale ser:
> -Delal no loqme zî para şima yo, mîyazê Xizirî yo.
> -Gulnaz Heq loqmeyê şima qubul bikero, Heq derd û nêweşîye şima ra dûrî kero.
> -Şima ra zî gula mi, şima ra zî...
> -Gulnaz mi zî teze ardî vetî, ganî ez seba Xidirî mîyaz pewjî, şan ra şono keyeyê misayîbê xo." (r. 40).

Tîya de reyna qala nîyazê Xizirî yeno qalkerdene. Reyna eynî hîkaye de Xizirî ser o wina sond yeno wendene:

"Delal nê pukî de însan cara şono, Xizir bo rayîr de maneneo...

Delale û Gulnaze kewtî verê qiseyan. Xeylê wext winî giran-giran mucxil bî; dewe ra, dewijan ra, nêweşîye ra, kal û domanan ra, vaş û malî ra, zimistanî ra, pukî ra, Xizirî ra, mîyazê Xizir û rojeyê Xizir ra..." (r. 41).

Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Rayîrê to yakerde bo û Xizir to rê wayîr bo û xirabîye ra dûrî bigêro." (r. 44). Na nimûne de fonksîyonê Xizirî yê wayîrîye û xirabîye def kerdene ameyê tekîdkerdene û waştene. Eynî hîkaye de Xizirî rê wina referans yeno dayene:

"Dime ra hebê vengêde nizmî xo bi xo qisey kerd û vat:

'Ya Xiziro Kal, ya wayîrê feqîr û bêkesan! Ya Xiziro Erdîşsipe ti Xidirê mi ra wayîr vejîye, ey puk û xezep ra bişevekne. Tenge de, zereyê xirabîye de meverde. Ya Xiziro Kal, ma ti esta! Ti Xidirê mi no puk û pukuleke de weş û war biresne keyeyê misayîban. Ya Xizir...'" (r. 44-45).

Na nimûne de karaktero ke tenge der o seba lajê xo Xizirî ra hetkarîye û seveknayoxîye wazeno. Reyna kalbîyayîşê ey çend reyî yeno tekîdkerdene. Heto bîn ra Xizir sey wayîrê feqîr û bêkesan yeno namekerdene. Eynî hîkaye de tewr peynî de no yeno vatene:

"Di destê xo nay mîyaz ser û vat:

-Ya Xiziro Kalo Erdîşsipe. No mîyazê ti yo, mîyazê rayîre to, mîyazê..." (r. 45).

Tîya de teberê kalbîyayîşê Xizirî de ma vînenîme ke o sey erdîşsipe zî yeno teswîrkerdene. Reyna qala nîyazê ey zî yena kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Toraqo Solin" de wina yeno vatene: "Mi reyna xo bi xo vat: 'Xizir bo, ez têşanîye ver bena pişikreş û mirena." (r. 54). Eynî hîkaye de wina vajîyeno: "Bira bira rayîrê Xizirî de, na gofkanîya destê xo ronê û qilmê awe bide mi. Se bîyo weeey! To xo no ra kerîye mi nêhesnena." (r. 55). Hîkayeyê bi nameyê "Berîvane" de wia yeno vatene: "Heya. Gulabî, Xizir bo ke ti weş bilure cenena." (r. 76). Hîrê nimûneyanê corênan de Xizirî rê sond yeno wendene û qala rayîrê Xizirî yeno kerdene. Eynî hîkaye de wina zî yeno îfadekerdene: "Cinîyan zî wexto ke virsoyî akewtêne, dayêne zanîyanê xo ra û vatêne: 'Wîîîy! Pepûg pepûg! Xizir ma ti esta... Ti ê yê ke teber ra yê, feqîr ê, bêkes ê înan ra wayîr vejîye.'" (r. 84). Tîya de tekraren Xizir

sey wayîrê feqîr û bêkesan yeno qebulkerdene. Reyna eynî hîkaye de Xizirî ser o wina sond yeno wendene:

"Amoj ti yê Xizirê xo, rast vana ya ti mi de lex kena?

-Lawo Xizir bo, zîyaran bo ke şîya!" (r. 88).

Na nimûne de bi nameyê Xizirî sond ameyo wendene. Hîkayeyê bi nameyê "Gule" de wina yeno vatene:

"Pîyê mi ke xatir waşt, maya mi:

-Xizir şima de bo, wa Xiziro kal kênaya mi mi rê biverdo, ad bo-wad bo ke ez qurbanade girse kena...

-Daye waya mi mirena ya ney?

-Wîîîy! Xizir mekero. Heq a roje memusno ma. Heq..." (r. 93).

Na nimûneya peyêne de Xizirî ra hetkarîye yeno waştene û verba nê hetkarîye sozê qurbanî yeno dayene yanî ey rê wead yeno kerdene.

- Kitabê *Çakêto Sipî*

Kitabê *Çakêto Sipî* de hîkayeyê bi nameyê "Paleyêko Newe" de wina yeno vatene: "Ya Xocê Xizir! Ya Şêxê Hezanî! Şima na şewe hê ça de?" (r. 53). Ma hîkayeyanê xo yê verênan de dîbi ke Xizir sey erdîşsipe, kal û baba yeno teswîr û namekerdene. Înan ra îlaweten nê hîkayeyî de vînenîme ke Xizir sey xoce zî yeno namekerdene.

- Kitabê *Ters*

Kitabê *Ters* de hîkayeyê bi nameyê "Xal Qutbetîn" de wina yeno vatene: "No semed ra yewî hebê pelê cixarayan bidayêne ey, o çimanê ey ver bîyêne 'Xizir'!" (r. 28). Na nimûne de seba îzahkerdişê girdîya sey teşbîh Xizir ameyo bikarardene. Vatoxî waşto bi nameyê Xizirî girdîya yew karakterê muhtemelî îzah bikero. Hîkayeyê bi nameyê "Xerîbîye" de zî wina yeno vatene: "Ya Xizir, hetkarîye (ardim) bike! Ez nika çimanê xo defêna kena ya, ti mi nê hewno xirab ra raxelisne!" (r. 52). Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de zî Xizirî ra hetkarîye yena waştene çunke Xizir sey çimeyê hetkarîye yeno vînayene.

- Kitabê *Lêl*

Kitabê *Lêl* de hîkayeyê bi nameyê "Çerçî" de wina vajîyeno: "Ero Xizir bo ha wo binê dewe ra verba dewe êno. Qaytê, qaytê hero sîya ha wo..." (r. 21). Eynî hîkaye de cayêna de wina derbaz beno: "La-lawo no honde toraqo ke nê tirto pepooo! Xizir bo ma ewro nanîme maya wayîrî Çerçî, ey zê kergan purt kenîme." (r. 25). Hîkayeyê bi nameyê "Çila" de Xizirî ser o wina sond yeno wendene: "Xizir bo qeder çin o" (r. 45). Nê her di hîrê nimûneyan de zî ma eşkenîme ê sondî bivînîme ke bi nameyê Xizirî ameyo kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Derman" de wina yeno vatene: "Ero ez to ra vano şo karê mi esto raya Xizirî de." (r. 61). Nê hîkayeyî de rayîrê Xizirî ameya vatene. Nê îfadeyî ra fehm kenîme ke esasen Xizir sey yew rayber yenê texeyulkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Kutiko Sûr" de wina yeno vatene: "Apo ti yê Xizirî kena mi to ra vato çi ke to honde êna mi ser û qarîna?" (r. 75). Eynî hîkaye de cayêna de wina derbaz beno: "Lo Xizir bo qayte çimê mi meginê ey ra, Heq bo ke dest kena gula ey, kes çin o mi dest ra vejo na şewe, henî destê mi de maneno..." (r. 76). Nê her di nimûneyan de zî yeno vînayene ke bi nameyê Xizirî sond yeno wendene.

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê "Gaxan" de wina yeno vatene:

"Çele yo. Xizir estorê xo kay dano, tozike vay dano...

Maya mi şîye verê şewgîrî (pencere) va:

-Ya Xizirê serê gelek û gemîya, ya Xizirê seeta tenge, ti ya ke çeleyê zimistanî de estorê xo fîna hewa tozike vay dana. Bê camêrdîye. Ma raya to de no nîyazê xo powto, berîme biresnîme çêverê çewresî...

Roşanê Gaxanî bî. Maya mi hîrê rojî roje girewtîbî. Ewro nîyaz pewt. Şodir ra heşar bîya heta peroj karê zereyî kerd, nîyaz pewt ke va cinîyanê dewe de şêro zîyare ser labelê seke maya mi vana 'Xizir Astorê Qirî fîno hewa, tozike vay dano.' Teber ra çimî nêginenê çiman ra. Kam ke nika teber der o Xizir bêro camêrdîye." (r. 9).

Nê hîkayeyî de ma derbareyê bawerîya Xizirî de rastê çend taybetmendîyan yenîme. Ewwelen Xizir sey wayîrê yew estorî yeno teswîrkerdene. Dima seba Xizirî sifatê sey serê kelek û gemîyan û resayoxê saeta tenge yenê vatene. Reyna qala nîyaz pewtene û vila kerdene seba Xizirî yeno îfadekerdene. Tewr peynî zî Xizirî rê dua û

minetî yenê kerdene. Nê pêro pîya ma rê çarçewaya bawerîya Xizirî xêze kenê. Eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene:

> "De bê şîme. Ma se bikerîme. Raye kume belkî Xizir ma vîneno yeno camêrdîye...
>
> -Ya Xizirê qilawuzê deryayî, ya Xizirê gelek û gemîya, ti milaketê şerî risqê ma ra dûrî fîye.
>
> Maya mi serê ardan kerd ra pê ostome (spatula) kerd rind rakerde verda. Mi va:
>
> -Dayê ti çira serê ardan henî verdana?
>
> Mi ra va:
>
> -Çêna m' ma Xizir bi Astoro Qirî ra fetelîno beno ke raya xo çeyê ma ra kî bivêro. Eke çeyê ma ra vêrd ra şî, nîşanê xo serê ardan ra verdano." (r. 10-11).

Nê hîkayeyî de zî derbareyê bawerîya şarî ya Xizirî de rastê çend taybetmendîyan yenîme. Sifta Xizir sey qilawuzê deryayî û wayîrê kelek û gemîyan yeno wesifnayene. Bado yeno îfadekerdene ke goreyê bawerîya şarî Xizir zimistanî bi estorê xo gêreno û keyeyan zîyaret keno. Şar zî seba fehmkerdişê ameyîş û nîyameyîşê Xizirî ardî rokeno û duz keno. Goreyê bawerîye eke ardî ser o herinda nalî bibo wina yeno bawerkerdene ke Xizirî şewa verêne o keye zîyaret kerdo. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene:

> "Ey ra dime karê xo qedena şîye çêverê teverî ser 'Ya Xizir' va şîye kewte binê cile... Ez xo bi xo peşmerîyayêne, fikrîyayêne, nika teber ra binê vewre û tozike de Xizir gêreno. Kam ke tenge der o leweyê ey der o." (r. 12).

Seke ma nimûneya verêne de zî vatbi goreyê bawerîye Xizir zimistanî bi estorê xo keye bi keye gêreno û hetkarîya muhtacan keno. Eynî çî tîya de zî ravîyarto. Hîkayeyê bi nameyê "Vîndîbîyaye" de wina yeno vatene: "Ziwanê ma henî ziwanêde delal bî. Kal bî labelê ziwanêde qedîm bî. Ez se vajîne qiseyê 'Xizir'î tey estbî." (r. 23). Tîya de bi awayêko îndîrekt ziwanê kurdkîya zazakî sey ziwanê Xizirî yeno îfadekerdene ke esasen zazakî zî bimbarek hesibîyeno. Hîkayeyê bi nameyê "Qendîl" de wina yeno vatene: "Destê xo kerd ra dua kerde; 'Xizir o, hazir û nazir o. Serê gelek û gemîyan der o. Qey tenga ma nêvînena. Bê comêrdîye." (r. 30). Nê hîkayeyî de reyna hazir û nazirîya Xizirî û wayîrê kelek û gemî-bîyayena ey ameya tekîdkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Demê Qeçaxçîyan" de wina yeno vatene: "Yadîn Paşa hevalê Xizirî yo. Serê koyî de fetelîno." (r. 50). Tîya de Yadîn Paşa semedo ke koyan ser o gêreno sey embazê Xizirî yeno îfadekerdene. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke her çiqas goreyê bawerîye

Xizir heme ca de bo zî mekanê ey o eslî ko yo. O timûtim koyan ra gêreno. Hîkayeyê bi nameyê "Hardê Dewrêş Şahîd O" de wina yeno vatene:

"Eke tîje koyan ser o vejîye, merdim şî teber verê xo çarna bi hetê tîje va:

'Ya sureta Olî, ya Xizir ti bê camêrdîye. No senê çî bî!'" (r. 57-58).

Na nimûne de wextê akewtişê tîje de Xizirî rê dua yena kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Persa Xelete" de wina yeno vatene:

"Ti hîna nêameybî dinya. Maya to domanan ver nêweşe bîye, hîrê lazê maya to estîbî la waştêne ke yew kî kêna xo bibo. Êdî teselîya xo ke kewte mîyanê zimistanî de, Xizir ke nişt Estorê Bozî ra, maya to bê mîyaz şîye Gola Çetû, şîye zîyare ser. Bê mume, bê mîyazî... Bermaye sevda xo daye we. Va ke:

-Ya Xiziro Kal û Kokim ti mi zanena, ez nika nêweş a va ju kêna mi bibo. Seba bextê aye çîyê nêvana, ti comêrd a, to ra ke çi yeno ez bizerrî qabul kena. Yew kî wazena ke ez ke merda wa bêro mi ser o bibermo." (r. 70).

Na nimûne ra fehm kenîme ke nameyê estorê Xizirî, Estoro Boz o. Heto bîn ra yew karaktere seba waştişê qeçeke şina zîyare ser û Xizirî rê minet û duayî kena. Karaktere bi nê aktîvîteyê xo ma rê fonksîyonê qeçek-bexşkerdişê Xizirî dana mojnayene. Eynî hîkaye de cayêna de wina vajîyeno:

"Sultan qayîtê xo ke ti sona xerîbîye. Sultan xo qayîm bigê. Xiziro hazir û nazir o, verê to de bo...

Ti ama leweyê maya xo, rîyê maya xo de nîyada; maya to ke ti dîya çîke:

-Wey vare serê mi ra bivaro! Nê Sultan to rê se bî! Wey wey bisimlayî bisimlayî! Ya Xizir ti bî comêrdîye!" (r. 72).

Na nimûne de zî tena hazirbîyayîşê Xizirî ameyo vatene û reyna Xizir ra minet û hetkarîya ameya waştene. Reyna eynî hîkaye de Xizirî ser o no yeno vatene:

"Yewî zereyê înan ra va 'ziwanê ma ziwanê Xizirî yo, Xizir her dem hazir û nazir o, dayê to kî mi dime ra nîya va labelê ez raya xelete ra şîya. Mi Xizir nêdî, o bajar henî girs bî ke zereyê ey de merdimî sey miloçikan girîyêne; ez vajîne naye ra bî mi Xizir nêdî.'" (r. 82).

Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de ziwanê zazakî sey ziwanê Xizirî ameyo qebulkerdene û reyna hazir û nazirîya Xizirî ameya îfadekerdene.

- Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan*

Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan* de hîkayeyê bi nameyê "Dewe û Di Kokimî" de wina yeno vatene: "Ê lepikê ke cinîya ey bi fîlika bizan ey rê tenitîbî ra kerdî xo dest û sereyê xo zî bi kan û kortan rind girê da û vat, 'Ya Xizir.'" (r. 21). Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Ya, Silê Gawanî xo verada destanê Xizirî." (r. 22). Eynî hîkaye de cayêna de wina vajîyeno: "Xizir bo ke bena dele û zeleqîna mi ra û vana 'ti çare beleka mi kotî caverda?" (r. 24). Nê her hîrê nimûneyanê verênan de Xizirî rê minetî ameyê kerdene. Eynî hîkaye de Xizirî rê wina referans yeno dayene: "Ya Xiziro Kal, qet nêbo Silê mi, mi rê bîya. Ma eza rebene bê ey çitur biciwîya." (r. 25). Tîya de tekraren kalbîyayîşê Xizirî ameyo bilewkerdene. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêna ma ney vînenîme: "Silê mi nika do bêro, xapa beşa mi zî destê ey de. Xizir pîl o, kal o, o ma tena canêveradano." (r. 26). Na nimûnede zî kalbîyayîşê Xizirî rê îlaweten pîlbîyayîşê ey zî ameyo îfadekerdene. Elbette no pîlbîyayîş manaya bawerîye de ameyo vatene. Hîkayeyê bi nameyê "Gula Perîye" de wina yeno vatene: "Axirî Xizirê Kalî na roje musnaye mi..." (r. 57). Hîkayeyê bi nameyê "Hesen Axa" de wina yeno vatene: "Ti bi Xizirî kena tene vaşo weş bide estora mi." (r. 93). Hîkayeyê bi nameyê "Baqil" de wina yeno vatene: "Xizir bo ke ti kamcîye rê çim bişiknê a to de êna." (r. 98). Eynî hîkaye de wina vajîyeno: "De hadê Temo, ma êdî giran-giran era rayîr bikewîme. Hela Xiziro kal nê rayîr de çi rastê ma do bîyaro." (r. 99). Nê çar nimûneyan de zî tena bi nameyê Xizirî sond ameyo wendene û kalbîyayîşê ey ameyo îfadekerdene. Eynî hîkaye de na fine wina vajîyeno: "Baqilî çitur ke o lajek dî xo bi xo vat; 'Ya Xiziro Kal, nika no lajek sey mîlçike fir dero û şoro lewê wayîrê veyveyî." (r. 101). Eynî hîkaye de Xizirî rê wina referans dîyeno: "Eke kêna apê mi bi zerrîya xo to de ame, Xizir bo ke ez bi xo zî to rê ardim bikera." (r. 108). Reyna eynî hîkaye de ma sey nimûneya peyêne ney vînenîme:

"De hade, ya Xizir vajîme û bikewîme rayîr...

-Lo herbî. Xizir bo eke biresê ma, ma do bikişerê." (r. 110).

Nê hîrê nimûneyanê peyênênan de zî sey nimûneyanê yew-verênan tena Xizirî rê sond û minetî wanenê û kalbîyayîşê Xizirî rê referans danê.

- Kitabê *Bero Sûr*

Kitabê *Bero Sûr* de hîkayeyê bi nameyê "Kênayî" de wina yeno vatene: "Xizir bo. Kemere Duzgin bo ke ez kênaya xo ra zaf hes kena." (r. 20). Hîkayeyê bi nameyê

“Zîyare” de wina yeno vatene: “Xalê, ala mi ra vaje, ti şona kotî? Heq bo ke ez to ra sewbîna çîyê pers nêkena. Xizir bo. Ez êdî to dima kî nîna.” (r. 41). Her di nimûneyan de zî Xizirî rê sondî ameyê wendene. Bi nê sondan bawerîya şarî de cayê Xizirî ameyo destnîşankerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Wad” de wina yeno vatene: “Ti kî sey înan vana Xane bîya gêje, ya? Posin wadê min o. Xizir tengîya mi zano û ey mi rê peyser ano.” (r. 46). Tîya de zî fonksîyonê Xizirî yo teng-de-resayene ameyo îfade kerdene. Karaktere wina îfade kena ke Xizir wextê aye yê tengîye zano û bêguman Xizir do tengîya aye de hetkarîya aye bikero. Eynî hîkaye de wina vajîyeno: “Wayê, mi vizêr şan hewn dî. Xizir bo ke o peyser yeno.” (r. 47). Na nimûne de teqezîya hetkarîkerdişê Xizirî yeno tekîdkerdene. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene: “Xizir, ti zaf pîl a. To wadê mi mi rê peyser ard. Êdî ez zana ke lajê mi kî peyser yeno.” (r. 48). Tîya de zî badê, goreyê bawerîye, hetkarîya Xizirî pîlîya ey ameya telefuzkerdene. Goreyê bawerîye Xizir eşkeno ê însanan biresno bi yewbînan ke yewbînan ra dûrîmende yê.

- Kitabê *Zeman Sey Fekê Kardî Bî*

Kitabê *Zeman Sey Fekê Kardî Bî* de hîkayeyê bi nameyê “Xwezika Mi Ê Reyêk Bidîyêne” de wina yeno vatene: “Qemerî va ‘Ya Xizirê kelek û gemîyan’ çêverê dikanî kerd ya.” (r. 49). Seke nimûneyanê verênan de derbaz bibe tîya de zî Xizir sey wayîrê kelek û gemîyan yeno namekerdene. Çîyo ke derheqê nê namekerdişî de bala ma anceno o yo ke Kirmancîye de derya çin o labelê Xizir sey wayîrê kelek û gemîyan yan zî sey qilawuzê derya yeno namekerdene. Goreyê qenaetê ma na babete erjîyayeyê cigêrayîşî ya. Hîkayeyê bi nameyê “Domanê Welatê Mi” de wina yeno vatene: “Çekuya mehkema sey Xizirî reştîbî Şeyda.” (r. 76). Tîya de zî seke ma verî zî îfade kerdbi vîrameyîşê çekuya mehkema teşbîhê rewresayîşê Xizirî beno. Çunke goreyê bawerîye Xizir tengîye de rew reseno. Eynî hîkaye de cayêna de wina yeno vatene:

> “Wakê ti zana nê her diyan ra vanê evdalê Heqî yê. Goreyo ke vanê, nînan dinya ra dest û payê xo ontê. Yanî nîmetê dinya ra dest û payê xo ontê. Vanê, nînan xo dayo raya Xizirî. Vanê, ê çi taw biwazê şikînê Xizirî bivînê. Înan tim û tim kan û kortî dayêne xo ra.” (r. 81).

Hîkayeyê bi nameyê “Şiverê” de wina yeno vatene:

> “Xo bierzê bertengê kamî? Xo bierzê bertengê Heqê asmênî? Ma hinî nêbî ke her çî dema ke Xizirê serê hardî de bî Heq vecîya asmên, ê kî bêwayîr mendî. Welato berzo

rindek bêwayîr mend. Kewt binê linganê verganê haran. Ê deman Xizirê serê hardî reştêne tenga înan. O bî Heq tepîya Xizir înan ra miradîya, êdî nêreseno tenga înan.” (r. 89).

Tîya de derheqê Xizirî de qala yew bawerîye yeno kerdene. Goreyê bawerîye verî Xizir serê hardî de bi û însanan rê hetkarîye kerdêne labelê o miradîyeno û êdî hetkarîye nêkeno. Eynî hîkaye de wina vajîyeno: “Xizir înan ra bo. Hinî rast Xizir nê deman de însanî ra bo qet çîyê henên meyero sereyê însanî!” (r. 91). Hîkayeyê bi nameyê “Simzêre” de wina yeno vatene: “Na yo, a vîste de seke Xizir reşt ma, a kewte hayrê mayînan.” (r. 130). Hîkayeyê bi nameyê “Şarî Way û Bira Yê” de wina yeno vatene: “Eke nepixnayene tede estbo, Xizir mi ro do.” (r. 145). Nê her hîrê hîkayeyan de hem Xizirî rê sond yeno wendene hem zî resayîşê Xizirî rê referans yeno dayene. Eynî hîkaye de cayêna de wina yeno vatene:

> “Weş vînayîşê xo vîndî mekerê. Mi weş bivînê. Mi bierzê bextê Xizirê kelek û gemîyan. Ê ke Heqî (Homa) ra hes kenê, qusurê mi de nîyamedêrê, ez seba ke Xizir serê hardî der o, ez Xizirî ra zêdeyêr hes kena. Heq yê asmênan o. Xora ez bi çi bawer kena şima zanenê; tawo ke Xizirê serê hardî bî Heq vecîya asmên, neqe kewte kar.” (r. 145-146).

Tîya de tekraren Xizir sey wayîrê kelek û gemîyan û ser erdî yeno namekerdene. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne na yena vatene: “...û a tewr muhîme awe, Xizir ma bê aye meverdo.” (r. 147). Tîya de zî feqet Xizirî rê dua ameya kerdene.

- Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne*

Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne* de hîkayeyê bi nameyê “Heqî Vengê Mi Nêheşna” de wina yeno vatene: “Ez hem bermayêne hem kî mi xo xo de vatêne çayê şewa Heqî ma no zulim ancenîme, ya Xizir, key ke beno şodir, ma na kapus ra wurzenîme ra.” (r. 63). Nê hîkayeyî de kesê ke binê zulimî der ê Xizirî ra hetkarîye wazenê.

- Kitabê *Hesê Mişî*

Kitabê *Hesê Mişî* de hîkayeyê bi nameyê “Aze û Ez” de wina yeno vatene: “Seke zerrîya xo de kewta hesab û kitab. Va: ‘Reyna qisaya henêne fekê to ra vejîyena, Xizir bo ez dû kena to ver ra!’” (r. 78). Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene: “Xizir bo zerrîya mi de çepelîye çin a. Zerrîya mi to rê gul û gulîstan a.” (r. 80). Nê hîkayeyî de

her di nimûneyan de zî bi meqsedê biqewetêrkerdişê rastîya qisayan bi nameyê Xizirî sondî yenê wendene.

- Kitabê *Sewdaya Belekine*

Kitabê *Sewdaya Belekine* de hîkayeyê "Dayîke" de wina yeno vatene: "Çêna (kênaya) mi hela nîyade, çêber (ber) cenîno; kam o, xebera xeyre bo ya Xizir!" (r. 16). Nimûneya verêne de Xizirî ser o sond yeno wendene. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene: "Veng dana Xizirî, vana, 'Ya Xizir derdê cîgere mi mede, na saete canê mi bice!'" (r. 18). Tîya de zî goreyê bawerîye dayîş û nêdayîşê derdî destê Xizirî de yo. Karaktere goreyê na bawerîye Xizirî ra wazena ke wa o ci rê derd nêdo. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne ma rastê naye yenîme: "No parso ke ez arê dana, bena zîyaran ser o vila kena. Loqmeyê Xizirî yo, beno ke cayê de vêreno." (r. 20). Na nimûne de zî qala loqmeyê Xizirî ameyo kerdene ke no loqme zîyaran ser o yeno vilakerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Alî Xidir Bakus" de wina yeno îfadekerdene:

> "'Zaf bilusk erzeno, miqatê xo bibe. Hadarê (Hagîdarê) malî vinde, zaf şilîye varena, dinya tarî ya. Vergî hewaya nîyanêne ra hes kenê. Veng bide Xizirî, veng bide Zîyara Harsîye. Ê tenga to de resenê'...
>
> Biluskî ke eşt, Ap Alî Xidirî vengê xo berz kerd, vat 'Ya comerd Olî, ti bêrê comerdîye! Ya Zîyara Harsîye, ti nêheqî ma ra, aj-uzê ma ra dûrî biberê! Ya Xizir, roza tenge de ti birese!'" (r. 26).

Nimûneya peyêne yê nê kitabê hîkayeyî de zî seba teng ra xelisîyayene yeno tenbîhkerdene ke nameyê Xizirî bêro vatene û ey ra hetkarîye bêro waştene. Wextê duakerdişê karakterî de wendox nê halî bi awayêko eşkera eşkeno bivîno.

- Kitabê *Solê Sûrî*

Kitabê *Solê Sûrî* de hîkayeyê bi nameyê "Hepsî" de wina yeno îfadekerdene: "Hondê meterse Welî Welî, belkî kî domanê çolî yê. Wa Xiziro miraddaye vengê leşkeranê zulmkaran ma ra dûrî bero." (r. 11). Na nimûneya yewine de Xizir sey miraddaye yeno namekerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Birîndar" de wina yeno vatene: "Estoro kimet sey estorê Xizirî bi lerze ver bi bajar şî. Hênî şîyêne ke, to vatê belkî firdano." (r. 33). Tîya de yeno fehmkerdene ke goreyê bawerîya şarî estorê Xizirî zaf lezgîn û wayîrê suretî yo.

Çunke nimûne yew estoro kimet lezgînbîyayîşê xo ver teşbîhê estorê Xizirî yeno kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Xizirê Zerêyê Ap Mistefayî" de wina vajîyeno:

"Nê lawo, nê lajanê dela qole ti vana aqilê xo werdo. Vanê Xizir çin o?... Ma nêzanê ke o pîyê kaynatî yo...

Na dolime çogana xo ya nêmdime ver bi mêravê Xizirî kerde derg, hêrs bî:

-Aha! Ha yo ha! O wayîrê deşt û koyan o. Dermanê derdan o. Pîyê feqîr û fiqaran o. Bêkes û bêkêsan rê pî û bira yo. Hevalê roja tenge yo. Pîlê kaynatî yo. Comerdê alem o." (r. 64).

Na nimûne de zî zaf wesfê Xizirî ameyê rêzekerdene. Goreyê bawerîye Xizir wayîrê wesfanê winayênan o ke o pîyê kaînatî, wayîrê deşt û koyan, dermanê derdan, pîyê feqîr û fiqaran, embazê roja tenge, comerdê alemî yo. Eynî hîkaye de Xizirî rê wina referans yeno dayene:

"Bi qilmeyêde xedare dûyê cixaraya xo anit zereyê xo. Çend qilman ra dime ver bi mêravê Xizirî nîyada, va:

-Ya Xizirê kelek û gemîyan, ma babokê to yîme. Cara ma bêhêvî meke, hevalê roja tenge.

Cêra ya, zereyê çimanê mi de nîyada û kunevîya:

-Xizir asmêno kewe der o. Deşt û koyan der o. Dewan û bajaran der o. Barê awan der o. Na wo zereyê min û to der o...

Kes endî silamê kesî nêcêno. Zereyê kesî de ne pîr mendo, ne kî rayber. Endî kes Xizirê zereyê merdimî nas nêkeno." (r. 65).

Na nimûne de karakter hetê Zîyara Xizirî ser ewneno û ey rê duayî keno. Yeno îfadekerdene ke, sey yew taybetmendîya Homayî, Xizir heme ca de yo. Bi nê vateyî ra eşkera beno ke bawerîya şarî de Xizir sewîyeya homayan de yeno qebulkerdene. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya tewr peyêne na yena vatene:

"Destê xo ver bi asmênî kerdî berz:

-Ma hertim babokê to yîme Xiziro miraddaye, wayîrê erd û asmênî...

Hona zîbêne.

-De endî şima ma de dawa çinay kenê pîyê mi, pîyê mi. Xizirî ra pîl oncîya Xizir o, mi qidayê şima.

Pey de cêra ya, verê xo çarna bi mêravê Xizirî:

-Ya Xizirê kelek û gemîyan, ti kesî tenge de meverde, ma kî tey." (r. 66).

Hîkayeyê bi nameyê "Kalo Hêrdîşsipî" de wina yeno vatene:

"To çogana xo aznê ro dêsê peyê xo. Qorê xo ardî pêser. Destê xo ver bi asmên kerdî berz va: 'Ya Xiziro miraddaye, ma babokê to yîme. Ma hewceyê peyayê mixenetî meke. Pêsîrê ma mede peyayê xirabî dest.'" (r. 68).

Hîkayeyê "Ez Nêbeno Faşîst" de wina yeno vatene:

"Lapê xo ver bi asmênî kerdî ya, va: 'Ya Xizirê kelek û gemîyan, Xalit babokê to yo. Ti hertim ardimkarê Xalitî be.'

-Ê rind rind. Wa Xizir to de heval bo, bawo...

-Ma Xizir to de heval bo, mi qidayê to..." (r. 75).

Hîkayeyê "Pîyê Mi" de zî wina yeno vatene:

"Derdorê xo de girs-girs nîyada. Peyê cû zereyê balqone de ame na sere û şî o sere. Teselîya xo kewte û nîşt ro. Verê xo çarna bi mêravê Xizirî: 'Wayîrê kelek û gemîyan. Xizirê aleme. Ti ma binê destanê kesî mekerêne.'" (r. 128).

Nê çar heme hîkayeyanê nê kitabê ma yê hîkayeyî de zî bi heman mana de Xizir sey wayîrê kelek û gemîyan, miraddaye û hetkar yeno wesifnayene û ey rê minet û duayî yenê kerdene. Çunke, seke ma verî zî çend qorî cayanê muxtelîfan de îşaret kerdbi, Xizir sey çime û merkezê hetkarîye yeno qebulkerdene û ancax o biwazo eşkeno hetkarîye bikero.

- Kitabê *Waştî*

Kitabê *Waştî* de hîkayeyê bi nameyê "Ap" de wina yeno vatene:

"'Xizir bo ti seke reyna bida piro, ti vînena ez se kena!'...

'Xizir bo ez heme camanê şima şiknena!'...

'Weey, çiqas çust o! De hadê lawo! Xizir bo to gêna binê linganê xo, silevêre fekê to ra ana teber!'" (r. 25).

Na nimûneya ma ya verêne de bi nameyê Xizirî ser sondî ameyê wendene. Hîkayeyê bi nameyê "Kêneka Gince" de wina yeno vatene:

"Mi xo zerrî de dest bi duayan kerd: Ya Xizir, ez nika biba mîlçike biperra, bişora keyeyê ma... Ya Xizir, ez çimanê xo bicena pêra, wexto ke mi akerdî, ez keyeyê ma de ba..." (r. 31).

Seke aseno tîya de tena Xizirî rê minetî ameyê kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Alo Çar" de wina yeno vatene: "Cîranê ma gineno zereyê sûke ro, vano 'Nê bira, namê aya ma çi bî, Xizirî kena?" (r. 37). Na nimûne de zî bi nameyê Xizirî yewna kesî ra çîyêk

yeno waştene. Karaktere zana ke nameyê Xizirî mîyanê şarî de yeno heskerdene û bawerkerdene. Bi bikarardişê nameyê Xizirî karaktere wazena waştişê xo bido caardene. Hîkayeyê bi nameyê "Derdê Ziqimê Sîyayî" de wina yeno vatene: "Nika ke o fehm û feraset tede bibo, wexto ke ber akerd ez vana; lawo çuweyê Xizirî yo to ver de, ti mekewê zere! Ney ney, no çuweyê Xizirî ra fehm nêkeno." (r. 53). Na nimûne de tabîrê çuweyê Xizirî ameyo xebitnayene ke çuwe tîya de sey qewetê Xizirî sembolîze keno. Hîkayeyê bi nameyê "Pers" de wina yeno vatene: "Xizir pile-pil û tike-tikê înan bizêdno!" (r. 64). Hîkayeyê bi nameyê "Gulnaz, Gulnaza Mi" de wina yeno vatene: "Ti çimê mi de bîya meleke, mi xo zerre de va 'Erê kênê, Xizir bextê to weş bikero.'" (r. 70-71). Nê her di nimûneyanê peyênan de zî Xizirî rê duayî û minetî ameyê kerdene.

- Kitabê *Zere Ra*

Kitabê *Zere Ra* de hîkayeyê bi nameyê "Hêlîyê Serê Tûjik Bavayî" de wina yeno vatene:

"Tayêne zî va:

-Ya Xiziro kokim ti derese! ..." (r. 9).

Hîkayeyê bi nameyê Torzîn de wina yeno vatene: "Hewww!... Nê nî çi weyne! Na leteyê şewe de no kokimo nêweş çi besekeno şima rê qilawuzîye bikero. Ya Alî! Ya Xiziro kokim! Ya wayîrê Çewreso! Ti derse..." (r. 54). Nê hîkayeyî de her di nimûneyan de kokimîya Xizirî ameya îfadekerdene û ey ra hetkarîye ameya waştene.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Dês" de wina yeno vatene: "Maya mi guçkê çîte bena binê çimanê xo û vana 'Ya asparê Heqî ti amade be'. Vateyê pîyê mi yeno çi mane û maya mi çira venga Xizirî dana ez tam nêzanena." (r. 8). Hîkayeyê bi nameyê "Dîyayîş" de wina yeno vatene:

"Di saetî tepîya, ti vana ez geste merda û bi zor xo resnena zere. Dê vana milaketî binê to ra remnenê. Wexto ke to nan werd, nameyê Xizirî bîya xo ziwan, bîsmîla vaje..." (r. 19).

Na nimûne de yeno îfadekerdene ke wexto ke dest bi nanwerdişî yeno kerdene ganî bîsmîla û nameyê Xizirî bêro vatene. Sewbîna zî nê her di hîkayeyanê verênan de Xizirî rê duay û vengdayîş yeno kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Tena Sanika Xo Mende"

de wina yeno vatene: “Çira qulêde kirdasî ziwanê Xizirî nêmuseno?” (r. 48). Tîya de ziwanê zazakî sey ziwanê Xizirî yeno qebulkerdene. Senî ke Xizir bimbarek o bi heman şekil zazakî zî bimbarek a. Hîkayeyê bi nameyê “Dereyê Tegarî De” de wina yeno vatene:

> “Bi no qayde Dereyê Tegarî ke heme çengel û eşkeftê xo mekanê malê Xizirî bî, giran giran vurîya. Xişmo ke armenîyan û kirmancan rê amayo ra, şoreşgêran zî verî cayê malê Xizirî kerd teng, dima zî temamen ci rê kerd tomete!
>
> Malê Xizirî zî, vateyê verênan de çito ke ameyo ziwan, eynî o qayde, va ‘Ma zerrîya Heqî dejna, zîyaran ma ra rî çarna!’ Û sereyê xo girewt Dereyê Tegarî terk kerd. Endî dere sere ra hetanî bin kontrolê înanê koyî de yo. La nê kesî teber ra homojen biasê zî xo mîyan de veyveyê cinan ê...
>
> Malê Xizirî çito ke habîtatê xo kerd vîndî, sereyê xo girewt şî, çepê tirkan zî hîzbê xo bar kerdî şî.” (r. 68-69).

Tîya de pezkovîyî sey malê Xizirî yenê namekerdene. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke goreyê bawerîya şarî şiwaneyê pezkovîyan Xizir bi xo yo. Semedo ke Xizir bimbarek o pezkovîyî zî sey bimbarek yenê qebulkerdene û seydê înan sey yew guneyo zaf gird yeno qebulkerdene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: “Sey Xizirî Samed rest û dot ra vajîya va ‘Gama ke ma çemî ser ra amayîm naver, no enbaz darî ser ra gina awe ro.” (r. 78). Na nimûne de rewresayîşê Xizirî rê etif ameyo kerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Şewa Xezebe” de wina yeno vatene: “Şervanan ra tayê îman û îtîqatdarê Raa Heqî bîyayî. Gama ke restî mabênê kemeran, ê şervanan ra Seydalî be Zeynelî ya xo zere de venga Xizirî da û gulbang ant.” (r. 87). Na nimûne de zî aseno ke her çiqas bawerîya Xizirî mîyanê grûbanê dînîyanê muxtelîfan de vilabîyaye bo zî esasen mîyanê “Raya Heqî” yan zî bi nameyo bîn Elewîtîya Dêrsim-merkezî de cayê Xizirî cîya yo. Seke nimûne de derbaz beno şervanê kirmancî wexto ke resenê bi kemeranê bimbarekan nameyê Xizirî bi lew kenê û gulbang ancenê. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: “Fayiqî ke behsê remnayena keynekan kerd, Welat zerrî ra huya û va ‘Xizir bo, eynî vatena to ya. Dewa ma de cênîka ke bi remnayene nêarda çin a...’” (r. 89). Tîya de bi nameyê Xizirî sond yeno wendene. Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene: “Fayiqî va ‘Adiro sûr der îme, la wa bo. Vengê xo berz mekerê! Şewanê nîyanênan de Xizir nê, Şeytan beno suwar...’” (r. 90). Na nimûne de Xizir sey aîdê rojanê roşinan muqabilê ey de Şeytan zî aîdê şewanê tarîyan yeno manadayene. Tîya de bi awayêko nimitkî bo zî dualîzmê bawerîya

zazayan xo nîşanê ma dano ke esasen ristimê nê dualîzmî reseno bi dînê zerdeştîye. Ahura Mazda û Ehrîmenê dînê zerdeştîye tadîyenê bi Xizir û Şeytanî. Hîkayeyê bi nameyê "Boya Xirqa" de wina yeno vatene: "Cîranan qet piçêk vate û milqîyê êy tam nêkerdê. Çinkî êy heme derd û dejê xo bi ziwanê Xizirî ardêne ziwan." (r. 100). Na nimûneya ma de zî reyna ziwanê zazakî sey ziwanê Xizirî ameyo namekerdene. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno îfadekerdene: "Pereyî ke ver de erzîyayî pêser, êy zî hende xo da ra kar. Ne çuya Heqî ne xofê Xizirî..." (r. 106). Reyna eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Êy bi xo rojeyê des û di îmaman û rojeyê Xizirî ra sewbîna roje-moje nêzanêne û nêgirewtêne." (r. 107). Na nimûneya peyêne de reya verêne yeno eşkera kerdene ke goreyê bawerîya şarî seba Xizirî roje yeno girewtene. Teberê metnî ra yeno zanayene ke no roje hîrê rojî yeno girewtene.

- Kitabê *Ez û Ti*

Kitabê *Ez û Ti* de hîkayeyê bi nameyê "Rut û Repal" de wina yeno vatene: "Aşiqa mi! Rindeka mi! Hesreta mi! Rehma Xizirî! Ez cêren to ver o!" (r. 13). Hîkayeyê "La" de wina yeno vatene: "Ma ke pêrune pîya rojeyê Xizirî bigirewtêne, bişîne zîyare ser, boya Heqî nîyaz vila kerdêne, no nîya nêbîne..." (r. 24). Tîya de meydanameyîşê yew hedîseyê xirabî ra dima sebebê na xirabîye bicanêardişê tay rîtuel û bawerîyan yeno îzahkerdene. Nê rîtuel û bawerîyan ra yewer zî rojeyê Xizirî yo. Goreyê karaktere meydanameyîşê xirabîye de nêgirewtişê rojeyê Xizirî zî hîsedar o. Hîkayeyê bi nameyê "Ziwanê Kilîtî" de wina yeno îfadekerdene:

"Mabên de ziwanê ma esto û ziwan zî ziwanê Xizirî yo...

Ti zî hona bi ziwanê Xizirî qisey kena ya nê?" (r. 31).

Tîya de tekraren têkilîya ziwanê kurdkîya zazakî û zatê Xizirî yena îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Ha Mîr Ha Mîrek" de wina yeno vatene: "Çike uca her mazêre, her ko û her çime kirmancî rê yew zîyar a. Rêça Xizirî, vengê pepûgî, silayîya Sey Rizayî wad û wareyê Kureşî..." (r. 53). Na nimûne de bendikê Kirmancîye û bawerîya Xizirî ameya destnîşankerdene. Kirmancîye adeta sey merkezê bawerîya Xizirî yena qebulkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Xişimê Paşayan" de wina yeno vatene: "Dewijê ke Anadolî de qerqeleyê vêşanî ver hesteyanê yewbînî koçenê, no vate înan rê sey vengê Xizirî yeno." (r. 55). Hîkayeyê bi nameyê "Şêmuga Heyatî" de wina yeno vatene: "Na bêrayîrî û bêamayoxî ser a reyê kî xo cayê ra nêdîyene û bêpîr û bêzîyar a... Ez bikurrnî xo rê! Wa

vengê mi şêro warêde Xizirî reso...” (r. 73). Hîkayeyê bi nameyê “Pîyaz û Kirmanc” de wina yeno vatene: “Xizir bo ke heta Dadgeha Heqanê Merdiman a Ewropa rayîrê xo esto.” (r. 87). Hîkayeyê bi nameyê “Rayîr De” zî wina yeno vatene: “Mi xo zere de va ‘Ya Xizir! No şewdiro rindek de to ça no keçelo boyin ard sewit mi ra?’” (r. 100). Nê çar hîkayeyanê ma yê peyênan de Xizirî rê dua û minetî yenê wendene û wareyê ey rê referans yeno dayene. Seke ma temamê nimûneyan de zî vînenîme ke bawerîya Xizirî zaf zaf yena tekîdkerdene. Heme wext û mekan de mimkun o ke Xizirî rê referans bêro dayene.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê “Nameyo Xas” de wina yeno vatene: “Der û cîranan ra tayê hermetan va ‘Xeyrê Xizirî! Dêmake niyaz û minete de zerrîpak a.’” (r. 7). Eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene: “Werde bi Goze yew fek ra pêsero va: Ya Xizir! Ya Xizir!...” (r. 9). Hîkayeyê bi nameyê “Nameyo Nas” de wina yeno vatene:

> “No birr teyna şarî rê nê, koyan de malê Xizirî rê, bizan rê keye yo...
> Bizî derezayê malê Xizirî yê, malo pak. Diyarê Dewrêşî de bizan ra heskerdiş çeşîtêna yo. Girêdayena xo be îman û îtîqat zî esta.” (r. 15).

Na nimûne de pezkovî sey malê Xizirî û malo/dewaro pak ameyo tebîrkerdene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: “Heme het ra boya domanan û cînîya dixaskane şanena pirnika merdimî ke hîr û bereket çik o, sey az û niyazê Xizirî beno tîja binbareke şaneno çareyê însanî.” (r. 16). Tîya de zî nîyazê Xizirî îsmen ameyo telefuzkerdene. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne na yena vatene: “No cewab gegane sey destê Xizirî rest ey, la gegane zî tay persanê neweyan rê bî sebeb.” (r. 21). Na nimûne de zî destê Xizirî sey sembolê hetkarîya leze ameyo bikarardene. Hîkayeyê bi nameyê “Nameyo Şaş” de wina yeno vatene: “Ti vaje ma biyarîm ca. Heq comerd o. Ferman bide, ma çekan bidîm qiseykerdiş. Na roje roja ma ya. Pîr û pirbabî ma pîne. Xizir leyê ma der o.” (r. 52). Tîya de ma rastê fonksîyonê hetkarîye û destekdayîşê Xizirî yenîme. Eynî hîkaye de Xizirî rê wina referans ameyo dayene: “Çimê ma rayir de perrayî. Mi xo zere de venga Heq û venga Xizirî da.” (r. 57). Hîkayeyê “Dêvzano Sûr” de wina yeno vatene: “Ziwanê to ra ancîya hemgên dilopîno. Destê to destê Xizirî der o, çik o ...” (r. 69). Hîkayeyê bi nameyê “Verê Lojine De” wina yeno vatene: “Heq nêkero! Xizir dûr bero! Çiyê nîyanînî ke ameyî mi vîr, cile mi rê bena cehenem.” (r. 79). Eynî hîkaye de Xizirî rê wina referans yeno kerdene: “Heq ra xêr! Xizir ci rê sitar bo! Domanî ha yê biyê pîl, biyê azebî. Zerrîya ma kî esta rey

bêrîme meymanîya şima.” (r. 83). Nê çar heme hîkayeyan de zatê Xizirî rê minet û duayî yenê kerdene. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene:

> “Koka nê qesî çik a, bado ame mi vîr? Oxro bingeyê her çî hewnê Xizirî yo.
> Xeylê serrî ravêr, hema teba qal-qirê zewajî çin bî. Sey domananê bînan nê herzegirsê ma kî hewes kerd, Xizir de roje girewt. Roja hîrêyine mi bijikê mîr kerde. Niyazê Xizirî yo, hîrê darikî kî kert kerdî şanayî ci. Bijike rind pak eşte binê sacî. Wextê fitare de pewtî ardî xonça ser. Murtezayî ‘bîsmîla’ kî nêva sey tunedîyan nekelîya bijike ver, mirdî werde, xo kerd rewike. Tenê mend ke darikê minete kî laqilotno. Mi zereyê fekî ra vet, girewt tey niyada ke kertê darikî sey kertuganê zemperî sere dardo we, xofin aseno. Ters eşt zerrîya mi. Mi xo rê va ‘Nêbo xirabîyê bêro nê lajekî ser!’ Ancîya kî a linge mi reng nêda. Çike lajek motê mi biyo ke hela ez ci ra se vana. Mi xo fek de her çî çarna rindîye ser û ci ra va:
> -Buko, bextê to sey vewra koyan sîsik û berz o. No kertug sereberzîya to ya. Hema bizane ke qederê to de yewa siyaya serehuşke esta.
> Mi ke nê niya va, Murt zaf bî şa. Bi keyf kerd hirqehirq. Kewçikê awe nêna xo fek a, teyşan kewt ra. Meraq de bî hela kotî ya ke kamcîn keyneke dest ra awe şimeno, hewnê xo de bivîno.” (r. 89-90).

Na nimûneya peyêne de zî bi awayêko hîra qala bawerîya şarî ya hewnê Xizirî ameyo kerdene. Goreyê nê hewnî ciwanê ke wazenê bizewicîyê verî tay rîtuelan kenê. Dima zî bi awayêko têşan rakewenê. Goreyê bawerîye a şewe, bi xeyrê Xizirî, ciwanî do bi kamî/a bizewicîyê do bivînê. Eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne ma rastê naye yenîme:

> “Şêmûga to kor nêmanena. Meterse. Paganê îmamî de puyo kor nêwaneno! Şakil vaydîno. Meleka serê sipêdeyî sitar a. Xizirî ra xêr Gulavî yeno. Şima piya şonê ziyare. Kemero Binbarek şima paweno...” (r. 94).

Tîya de zî tena nameyê Xizirî rê referans yeno kerdene.

- Kitabê *Meberbe Bıraê Mı*

Kitabê *Meberbe Bıraê Mı* de hîkayeyê bi nameyê “Herb Qediya-Sulx Gırêdiya” de wina yeno vatene:

> “Ya Xızır, ya Diar u Jiari rama xo ma ser de kemi mekerê. Ya Çewres Asparu topa xo bıerze serê zalımu. Zê veri meke. Niade serba sıma reyna amayme welat. Se beno, ma vera dısmênu de vıleçewt cameverde, va.” (r. 26-27).

Na nimûneya verêne ya nê hîkayeyî de Xizirî rê duayî ameyê kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Xokistene" de wina yeno vatene:

> "Namey Tırki ser paniya. Veyveu de urf u adetê xo caverday. Hata pir u rayberi zonê xo caverday, Tırki de dua u mıneti kerdi. Çiyo enteresano, Zazaê eleviyê zonê xo rê Zonê Xızıri vanê, hama zonê Xızıri de ibadetê xo nêramenê." (r. 82).

Tîya de zî ziwanê zazakî sey ziwanê Xizirî ameyo qebulkerdene. Labelê sey rexne yeno îfadekerdene ke zazayî Xizirî ra hes kenê labelê ziwanê Xizirî ra hes nêkenê. Hîkayeyê bi nameyê "Meberbe Bıraê Mı" de wina yeno vatene: "Venga Heyderi day ke, vengê teyibi bıbırno. Pêro vake, Sausıf, tı be Xızıri kena, ma rê juye vace." (r. 116). Seke asena na nimûne de bi nameyê Xizirî waştişêk ameyo îfadekerdene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Heyder vake, bıra tı be Xızıri kena, têdinê vacê, derd u decê ma şiyê ro jubini." (r. 117). Eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene: "Sausıf xo ra vêrdi bi ra. Nê bıra, vake, tı be Xızıri kena, tı ça hata be ewro na kılame nêvate." (r. 124). Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne wina yeno vatene: "Rıza ke ama, vake, kewraenê, ebe xêr bo, Xızır xêr kero." (r. 126). Nê hîrê heme nimûneyanê peyênan yê nê kitabê hîkayeyî de zî Xizirî rê duayî yenê kerdene, bi xebitnayîşê nameyê ey çîyî yenê waştene.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Marê Merdene Tometa" de wina yeno vatene: "Piyê mı şi ve dest u lıngunê Zeyna çımeşefile vake: 'Zeynê, tı've Xızıri kena ke, bê piya şerime'. Piyê mı ke hên va, aye ki vake: 'Kelê Xızır vo Kazım, ez ninu suke.'" (r. 27). Nimûneya siftayêne de Xizir û keleyê ey ser o sond ameyo wendene. Eynî hîkaye de yewna ca de wina derbaz beno:

> "O sevet ra, mı xatırê Haqi sanê! Mı xatırê tenga İmam Uşeni sanê! Mı xatırê Xızıri sane, ez ninu Kazım...
>
> Guna sıma Xızıri vıle dera, guna na çımeşefile ki sıma vıle dera!" (r. 29).

Tîya de zî yeno asayene ke xatirê Xizirî seba dayîşê bicaardişê yew telebî yeno bikarardene. Sewbîna aseno her di nimûneyanê verênanê nê kitabê hîkayeyî de Xizirî rê sond yeno wendene û dua yena kerdene. Hîkayeyê bi nameyê **"**Lêya Muriye" de wina yeno vatene: "Fata mırê halê ke bıvo, -odê mı odê Xızıri vo- adır nan ve na dewe ra pêro vêsnon." (r. 60). Tîya de zî nameyê Xizirî rê wead yeno dayene. Bi nê weadî karakter wazeno cidîyetê xo nîşan bido. Hîkayeyê bi nameyê "Goyine" de wina yeno

vatene: “Mı o Xızıro khal gureto torê dare ra vıneto ke, meso saydê Malê Kırri!” (r. 68). Na nimûne de zî hem kalbîyayîşê Xizirî ra behs bîyo hem zî nêşîyayîşê seydê Malê Kirrî yanî Malê/Pezkovîyê Xizirî yeno waştene. Çunke seke ma verî zî vatbi goreyê bawerîya şarî pezkovîyî bimbarek ê. Hîkayeyê bi nameyê “Khurêsıze” de wina yeno vatene:

> “Latîf hetê hêni ra şi, Khurêsıze xo fek de lazê xorê mınete kerde:
> ‘Xızır, tı neqiye oğurê az-uzê mara yasane! Ya mor u mılaketê desta sodıri, sıma xıraviye düri berê!’” (r. 77).

Hîkayeyê bi nameyê “Alabend” de wina yeno îfadekerdene: “Vazê, o sevetu ra, Haq qe kêşi era destê zalım u zulumkaru mefiyo. Eke fino’ra dest ki, tenê meramet cıdo. Xızıro khal qulê henên rê bêro ram u comerdiye.” (r. 100). Nê her di nimûneyanê corênan de zî Xizirî rê minetî ameyê kerdene û sewbîna zî nimûneya dîyine de reyna kalbîyayîşê Xizirî ameyo îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Gayê Cite” de wina derbaz beno:

> “Heya, raştiya ma dermanê xo mekanê Xızıriyo, mekanê Duzgıniyo, mekanê Munzuriyo, yi mekanu ra wazeme. Ma zoneme ke, roê kemere esto, roê dar u beri esto, roê vay, roê herre u hardi esto. Ma zoneme ke, yi hurêndia wayirê na dina de qesey kenê. Yi vênenê, hesnenê, derdu rê derman danê. Seveta Xızıri, seveta, Duzgın u Munzuri, seveta Jiar u Diaru yenê’ra zu’, hesnenê. Derd ke va, zerre u bas ra derman ki danê.” (r. 116-117).

Na nimûne de zî têkilîya Xizir û zatanê bînan bi mekanî ameyo tekîdkerdene. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke no mekan Dêrsim o. Dêrsim û bawerîya Xizir û zatanê bînanê bimbarekan adeta bîyê yew parçe û yewbînan ra nêeşkenê bêrê cîyakerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Adırê Çêyi” de wina yeno vatene:

> “Destasodıri Mıhemedi ke selam da, adırê zamay u veyvıke lozıne de fişto’ra cı, vato ke:
> ‘Mı na adıre çê sıma fişt’ra cı, wayirê dina, wayirê son u sodıri qeyta mesayno we!
> Xanê sıma, xanê Xızıri bo!
> Sıma ronisê, corde sımaro bıvoro!
> Haq ewlado xêr ve sıma do!” (r. 118-119).

Nê hîkayeyî de wexto ke veyve û zama keyeyê may û pîyê xo ra cîya benê keso tewr kalê keyeyî adiro verên yê keyeyî wekeno. Badê wekerdişî veyve û zamayî ra

vano “Xanê şima xanê Xizirî bo”. Na nimûne ra xorînîya bawerîya Xizirî ya mîyanê şarî de eşkena bêra vînayene.

- Kitabê *Hirê Kıtabi*

Kitabê *Hirê Kıtabi* de hîkayeyê bi nameyê “Ko” de wina yeno vatene: “Tici be Sultan Baba amey bi ju xet ser, tı vana tici zerrê Sultan Babayi ra veciyêne. Xo xo de, ‘Heqmetê Xızıri yo’, va.” (r. 12). Na nimûne de Xizir sey wayîrê hîkmetî ameyo îfadekerdene. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno îfadekerdene: “Rınd ke çin o. Xızır kena reyê vaze, no çı cematiyo şıma kenê?” (r. 14). Hîkayeyê bi nameyê “Saan” de wina yeno vatene:

> “To hazar u hirêsey kilometro raye derg a, çetın a, nêva, Şêro ke tey arde. Xatır be şıma, Xızır lewê şıma de bo.
> -Oğır bo lacê mı, va ke Gulezare, xeci be ma ke, isanê zê şıma hona estê, Xızır şıma sero per u pay bo...” (r. 43).

Hîkayeyê bi nameyê “Riyê Çemi” de wina yeno vatene: “Qerac de ke waxtê şiyayene ame, Saheyder şi destê Kaloyi, oğır bo dedo, Xızır şıma weş u war peyser biyaro.” (r. 107). Eynî hîkaye de Xizirî rê wina referans yeno kerdene: “Xebera şıma pineno. Xızır lewê şıma de bo.” (r. 108). Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya tewr peyêne no yeno vatene: “Ez heyranê bezn u betê tu yunê. Xızır ma rew bıresno.” (r. 111). Nê panc heme hîkayeyanê corênan de zî Xizirî rê dua û minetî ameyê kerdene. Xizirî ra bitaybetî hetkarîye ameya waştene.

- Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma*

Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma* de hîkayeyê bi nameyê “Doxtor Hawar” de wina yeno vatene:

> “Dayika Xece û herdi lacanê xo rocêy mendey bi fetilyayişê Gimgime vîyarnayêne. Şîy Zîyara Goşkar Bavayî ser, qurbanê xo serre birrna û vila kerd. Şîy çewres hêneyî (çil kanî) ser, amey cêrê hêneyê Xizirî ra kelê xo birrnay...
> -Ero şima qaytê halê min ê nikayînî mekerê, ma ez çira xemgîn biba û biberma. De emanetê Heq, Xizirê kalî û cenabê Elîyî bê. Bi xatirê şima.” (r. 27).

Nê hîkayeyî de wendox museno ke bi nameyê Hênîyê Xizirî yew hênî esto. Şarê ucayî nê hênîyî rê keleyê xo birneno, ucayî sey yew cayo bimbarek zano. Reyna kalbîyayîşê Xizirî bi vateyê Xizirê Kalî yeno tekîdkerdene.

- Kitabê *Merhabaya Nîmeyê Şewe*

Kitabê *Merhebaya Nîmeyê Şewe* de hîkayeyê bi nameyê "Di Merdimê Veyşanî" de wina yeno vatene:

> "Hostesan sandwîç û meşrubat ard vila kerd la di deqayî dima ma kewtî turbûlans! Miletî werdiş û şimitiş caverda kerd hewar, vengê bermayişî ame, çend kesan vat 'Ya Homa, ya Alla, ya Heq, ya Xizirê serê kelek û gemîyan!...'" (r. 32).

Na nimûne de Xizir sey wayîrê/serê kelek û gemîyan yeno terîfkerdene. Nimûne de raywanî esnayê xetereyê mergî de venga Xizirî zî danê. Ney ra fonksîyonê tenge-de-resayena Xizirî yeno fehmkerdene.

- Kitabê *Menewşî*

Kitabê *Menewşî* de hîkayeyê bi nameyê "Eşkefte" de wina yeno vatene: "Welatê Dêrsimî qij bî la tertele gird bî û her çî girewtbî binê linganê xo. Êdî erdê Xizirî ser o mergo asan çin bî. Koyî, çemî, daristanî heme bîbî goristanî..." (r. 17). Na nimûne de erdê Dêrsimî sey erdê Xizirî ameyo namekerdene. Seke ma verî zî destnîşan kerdbi Dêrsim û bawerîya Xizirî mezgê bawermendan de adeta yew parçe yo. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno îfadekerdene: "Qey ma mabênê şarî de bêar gêrayêne? Qey ma erdê Xizirî bi helmê xo qilêrin kerdêne?" (r. 19). Tîya de zî tabîrê erdê Xizirî ameyo xebitnayene û bi awayêko îndîrekt ameyo vatene ke no erd eşkeno bi nefes bêro qilêrinkerdene. Yanî goreyê bawerîya şarî erdê Xizirî yew erdo pak û bimbarek o û ganî nêro qilêrinkerdene. Eynî hîkaye de na fine Xizirî rê wina referans yeno kerdene:

> "Guluzare her şewe kardî ser o sondê xo wanena. Guluzare kardîya xo reyde qisey kena. Çimê mi germinîya adirî ra bi sondê Guluzare padîyêne.
> 'Wadê Xizirî bo
> Wadê zîyar û dîyaran bo
> Sondê na kardîya tuje bo
> Heyfê ma erd de nêmaneno.'" (r. 22).

Na nimûne de zî Xizirî rê wead ameyo kerdene. Yanî Xizirî rê yeno îfadekerdene ke eke o waştişê karaktere bîyaro ca karaktere do zî muqabilê na rindîya ey de seba ey çîyêk bikera. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne ma rastê naye yenîme:

> "Şêmûganê beran de vindenîme û tena destanê xo derg kenîme. Lewê ma giran-giran pitpit kenê: 'Raya Heqî de loqmeyêk. Xizir derdê cîgere şima nêdo. Xiziro kal çimanê şima rayîran de nêvordo.'...
>
> Nure vana: 'Xizir pîl o, embazê feqîran o. Zerrîya xo teng mekerê. Ma rê ancî yeno comerdîye. Ma rê berêde newe akeno.' Ez ewnîyena keyeyê berzî ra, ewnîyena eşkefte ra. Berê eşkefte çin o. Ez hewnanê xo de Xizirê Kalî ra seba eşkefte ber wazena..." (r. 23).

Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de verî qala loqmeyê Xizirî yeno kerdene û dima zî Xizir bi tay sifatan yeno wesifnayene. Goreyê bawerîye Xizir kal o, pîl o, embazê feqîran o û comerd o.

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê "Raywan" de wina yeno vatene: "Xidê mi, ti meşte raywan î. Xizir sitar û qutarê sereyê to bo." (r. 17). Na nimûne de Xizirî ra seveknayoxîye yena telebkerdene. Çunke goreyê bawerîya şarî Xizir wayîrê qewetê seveknayîşî yo. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene: "Ya Xizirê serê kelek û gemîya, ti xirabîye lajê mi ra dûrî bere, linga ey cara nêverde kemere. Ez ey keno bavokê to..." (r. 19). Tîya de zî, seke verî zî çend rey amebi muşahedekerdene, reyna Xizir sey serê kelek û gemîyan yeno namekerdene. Eynî hîkaye de na fine wina derbaz beno: "Xizir tenge nêdo to Welîyê mi. Ti derd nêvîne." (r. 20). Eynî hîkaye de Xizirî rê wina referans yeno kerdene:

> "Xizirî miradê ma bikerdêne
>
> Qe kî emrê ma bibîyêne hîrê rojî." (r. 24).

Nê her di hîkayeyanê peyênan de aseno ke Xizirî ra rindî û mirad yeno waştene. Eynî hîkaye de nameyê Xizirî wina yeno raardene:

> "Sîse dima erebeyî ra nîyada û dest kerd duayan:
>
> -Berxê mi destê to tim destê Xizirî de bo. Elî Şahê Merda to bêwayîr nêverdo. Zîyar û dîyarî wa tim hevalê to bê..." (r. 28).

Na nimûne de “destê to Xizirî de bo” ameyo vatene ke bi nê vateyî esasen wazîyeno bêro îfadekerdene ke wa Xizir tewirê karê to de bo. Yanî rayberî û hetkarî ey timûtim to rê qilawuzîye bikero û to rê destek bido. Reyna eynî hîkaye de ma rastê na nimûne zî yenîme: “Lawo Qedîm, Xizir bo no Heso kor gerreyê to keno.” (r. 31). Tîya de tena bi nameyê Xizirî sond ameyo wendene. Eynî hîkaye de derbareyê rojeyê Xizirî de wina yeno vatene: “Dewe de keye û cîrananê ci seba Xizirî û des û di îmaman roje girewtêne labelê ne destê şodirî de rawuştêne suhure ne dawul ne kî ezan bî.” (r. 42). Na nimûne de zî ma vînenîme ke bi nameyê Xizirî roje zî yeno tepiştene. Esasen wendox bi na nimûneye eşkeno xorînî û tesîrê bawerîya Xizirî bi awayêko zelal bivîno. Çunke Xizir hende girîng o, hende ci ra yeno heskerdene ke bi nameyê ey seba ey roje yeno tepiştene. Yanî şar seba Xizirî, seba razîkerdişê Xizirî xo vêşan û têşan veradano. Bi heman şekil eynî hîkaye de: “Wextê rojeyê Xizirî bî...” (r. 44). Tîya de zî sey dewamê nimûneya verêne rojeyê Xizirî rê referans ameyo dayene. Eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne ma rastê na cumle yenîme: “Nacnîye ewro şewa Xizirî ya, maya mi tim na roje odayêda tale de çila tafîştêne. Mîyaz pewtêne...” (r. 46). Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de zî derheqê şewa Xizirî û çend rîtuelanê a şewe de behs ameyo kerdene.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê “Mordemê Wextê Verenî” de wina yeno vatene: “Hete vatene ra weşîa Mamud Dedeî kerameta Haqî u yê Xizirî ra pirr bîa. Cok ra ‘çixa ke çe eî de zaf mor vecîe, xof ra ser nêamê.” (r. 19). Na nimûne de ameyo îfadekerdene ke karakterê hîkayeyî kerametê xo Homa û Xizirî ra geno. Xizir zî sey Homayî sey kerametdayox yeno bawerkerdene. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene:

> “Meleke a sate lew na be’çika xo ra u be’çika xu nê serê ‘çimunê xo ser, vat:
> -Ya Muzir Baba, ya Xizir, tu esta!” (r. 20).

Hîkayeyê bi nameyê “Dewres Alîyê Manqilî” de wina yeno îfadekerdene:

> “Sate her kes uskit mend u zanikunê xo de xo ver qal kerd, Alîê Manqilî çua xu sanite ra, wairê çeî re vat: Mordem, wurce hao Xizir amo verê çeberê tu, wurce çeber ci rê rake! Mordem seke wuşt ra çeber kerd ra, zerrê çeî u zerrê Alîê Manqilî bî honik.
> Alîê Manqilî vat:
> -Ya Xizir tu esta!” (r. 94-95).

Hîkayeyê bi nameyê "Çermê Gaî" de wina derbaz beno: "Pîrka mi cerîe vero, vat: 'Sima Xizir kenê ma rê jîan mekerê, gonîa nî domonu mêkuyê!'" (r. 136). Nê hîrê heme hîkayeyanê peyênan de tena Xizirî rê minete yena kerdene û esasen ey ra hetkarî û qewetê xoverdayîşî yeno waştene.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Ap Momıd" de wina yeno vatene: "Dı hire hakiê. Mı va, ho destde a toxtorere tei berine. Xızır, daera raji bo!" (r. 26). Hîkayeyê bi nameyê "Budalaê Gırşi" de wina yeno vatene: "Xızır kena, tı dême karede gurea?" (r. 37). Hîkayeyê bi nameyê "Mı Pie To Remına" de wina yeno vatene: "Tı ve Xızır kena ke, meheredie!" (r. 85). Hîkayeyê bi nameyê "Asme, Televizon, Qılae Sıli" de wina yeno îfadekerdene: "Dae, xızır bo! jüri nêkenu. Çio ke mı dio, tore qeseykenu." (r. 100). Nê çar çeme nimûneyanê siftayênan de Xizirî rê dua yena kerdene û bi nameyê ey sond yeno wendene. Eynî hîkaye de yewna ca de wina derbaz beno: "Kêle xızıri bo! Gonia mı de lıngune xızıri'ra bo! Xızır mevaze! Xıravo!" (r. 101). Tîya de ma vînenîme ke keleyê Xizirî ser o sond yeno wendene, o zî sey bimbarek yeno qebulkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Tersê Pio Qızılbaşı" de wina yeno vatene: "Bê mı xatıre xızır sane, ma hore pia peyser şime çe ho!" (r. 107). Eynî hîkaye de cayêna de zî wina derbaz beno: "Vaxapi wastêne ke hora hire roji çe made vındero. Pie mı her roze çio de newe di ke vaxap, tenena bımano: Roza hireyine qırvane xızıri kerd. Derd u ciran ki sılayie kerdi, ardi." (r. 115). Hîkayeyê bi nameyê "Veyve Khalıke Mı" de wina yeno vatene:

> "'Hesen! Tı ve xızır kena, xêra? Raşt vaze, çie bi? Kes pêrisano?'. Tolıv hesen'i sondwerd:
>
> 'Kêle xızıri bo! E ve wayire to bo ke, bava soşe ki, ana ki, naê bini ki wes u wariê!'" (r. 119).

Nê hîrê heme nimûneyanê peyênan de Bi nameyê Xizirî sond yeno wendene. Reyna seba mêmanî bi nameyê qurbanê Xizirî qurban yeno serebirnayene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Zone ma, zone xızır'io. Thone ma, thone xızır'io." (r. 121). Na nimûne de yeno îfadekerdene ke ziwanê zazakî ziwanê Xizirî yo û tonê/rîpêşê zazayanê elewîyan zî tonê Xizirî yo. Bi nê vatişî yewbîyayîşê şar û bawerîya Xizirî hetê vatoxî ra yeno îşaretkerdene. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne ma naye vînenîme: "To vatêne belkia xızır ve ho bi, kewti vi thone khalıki." (r. 123). Hîkayeyê bi

nameyê "Qulığa Xıdırali" de wina yeno vatene: "Sayia xızıri'ra, nêjdi yênu werte sıma..." (r. 130). Hîkayeyê bi nameyê "Zone Ma Hona Nêmerdo" wina yeno îfadekerdene:

"'Niajni tı ve xızır kena, nae, e ve emre haqi bıde mı!'...

'Kêle duzgıni, kêle xızıri! Qedae to cênu, wayire nae esto. Na veyva mawa.'" (r. 138).

Nê hîrê heme hîkayeyanê ma yê peyênan de tekraren ma vînenîme ke bi nameyê Xizirî sond yeno wendene. Hîkayeyê bi nameyê "Rıjiaena Yeqraru" de wina yeno vatene:

"Na ĉarseme verva ma kewrae mı, qırvane xızır keno...

Roza ĉarsemie peroz yêno çe kewray. Qırvane xızır kenê. Goşte ho ve nune hora wenê." (r. 146).

Eynî hîkaye de cayêna de wina derbaz beno:

"Mi sılayie dê to, tı ama;

Pêsare pot, qırva kerd xızırire

Nun u goşte ho ma werd pia

Ma to qey qole ardê ke ma bıkıse?" (r. 148).

Nê her di nimûneyanê peyênan yê nê hîkayeyî de zî qala qurbanê Xizirî yena kerdene. Beranberê ney nimûneya dîyine de bi awayêko îndîrekt girêdayoxî û xatirê qurbanê Xizirî yeno tekîdkerdene. Çunke nimûne de keso ke goştê qurbanê Xizirî werdo wayîrê qurbanî kişeno. Naye ser o zî wayîrê qurbanî wexto ke verê mergê xo kiştoxî rê sîtem û gerre keno xatirê goştê qurbanê Xizirî tekîd keno ke kiştoxî bi rexma goştê ê qurbanê Xizirî yê bimbarekî o kişto.

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê "Lazé Xaly" de wina yeno vatene: "Haq vo, Xızır vo zof sermaon..." (r. 9). Eynî hîkaye de wina yeno vatene:

"'Né, né! Haq vo, Xızır vo! Hala vaze reé partiye çıturyo?'...

'Raşt vana?'

'Haq vo, Xızır vo!'" (r. 18).

Hîkayeyê bi nameyê "Héfé Keş Keş Ré Némaneno" de wina yeno vatene: "Ey sondy werdo, vato, Haq vo, Xızır vo rasta." (r. 25). Hîkayeyê bi nameyê "Piré Ma Sırr Bi" de wina yeno vatene: "Kokımu vake: 'Ya Haq! Ya Xızır!' Cenü, domonu, cencu tédıma vake 'Ya Haq! Ya Xızır!'" (r. 73). Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Ya Haq, ya Xızır, ya

Mıhemmed, ya Oli!' mıneta xo kené..." (r. 74). Seke aseno temamê nimûneyanê nê hîkayeyî de bi nameyê Xizirî sond yeno wendene û nimûneya peyêne de zî ey rê dua yena kerdene.

- Kitabê *Reuka Doy*

  Kitabê *Reuka Doy* de hîkayeyê bi nameyê "Şiliya Usari" de wina yeno vatene:

  "Bulusk eştêne, mı nêdiyêne, hama vengê hewra zaf zêde amêne. Goşê mı duwanê ap Êli sera bi: 'Ya Pirê mı Sey Nesemi! Ya Celal Abbas! Ya Xızırê khêlek u gemiya, şıma kesi tenge de nêverdê! Ma u ciranânê mara xırabe duri berê!'" (r. 33).

Tîya de tersê hedîseyê tebîetî ver nameyê tay zatan yeno bilewkerdene û mîyanê înan de Xizir zî esto. Çunke goreyê bawerîya şarî Xizir tenge de reseno bi îmdadê bawermendanê xo. Reyna Xizir sey yê kelek û gemîyan ameyo namekerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Danga Mali" de wina yeno vatene: "Pirkê, tı be Xızıri kena marê jü şanıke vace!" (r. 43). Eynî hîkaye de cayêna de wina yeno vatene:

"Bıra sond weno, vano: 'Heq bo, Ali bo, Xızır bo ke mı kengeri nêwerdê!" (r. 46).

Nê her di nimûneyan de zî tena bi nameyê Xizirî ser o sond yeno wendene. Hîkayeyê bi nameyê "Us u Ase" de wina yeno vatene:

"'Wa Xızırê kêlek u gêmiya şımade bo! Lao lao Pirê mı Sey Nesemi şımade bo!'

Mem huya va:

'Hêya daê! Xızır ke made bo, indi iş temamo.'

'Lao se kenê wa bıkerê, hama Xızıri inkar mekerê. Lao lao tı ke şona koti, wa Celal Abbas tode bo!'" (r. 65).

Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Ule, Xızır bo!" (r. 72). Na nimûneya peyêne de zî hem Xizir sey wayîrê kelek û gemîyan yeno namekerdene hem zî bi qewetê teqez yê Xizirî rê referans ameyo dayene. Reyna înkarnêkerdişê bawerî û estbîyayîşê Xizirî yeno tewsîyekerdene.

2.2.2.2. Duzgin

Duzgin goreyê yew qisimê zazayan zatêko bimbarek o. Aramgahê ey Nazmîye de Koyê Duzginî de yo. Duzgin seba dêrsimijan hende girîng o ke nameyê ey dîyayo

bi yew koyî û o ko sey bimbarek ameyo qebulkerdene. Duzgin çimê şarê Dêrsimî de sey yew ruho pawitox yeno qebulkerdene. Duzginî ra, sey zatanê bimbarekan yê bînan, hetkarîye yena waştene. Zîyara ey ser o kam ke wayîrê yew derdî bo seba çareserîya derdê xo minetî keno. Şar, qurbanî birneno û nîyazî vila keno û bawer keno ke muqabilê nê qurban û nîyaz û duayan de Duzgin do hetkarîya înan bikero. Her çiqas Duzgin yew zato rind û hetkarîhez bo zî eke verba ey xeletîyêk bêro kerdene, goreyê bawerîya şarî, o eşkeno kesê xeletkerdoxî bido cezakerdene. Derheqê Duzgin Babayî de hetê şarî ra yew efsane yeno vatene. No efsane wina yo: "Şah Heyder (Duzgin) nêzdîyê Zeve de tilpê Zargovîtî de heywananê xo çerayneno. Wextê tewr serd û vewrinî de bîle o bizanê xo çerayneno. No halê ey bala keyeyê ey û şarê dewe anceno. Rojêk pîyê Şah Heyderî Seyyîd Mehmud Heyranî lajê xo taqîb keno. O, esnayê taqîbî de vîneno ke Şah Heyder çuweyê xo bi kamcîn dara mazêre ro do a dare vewrê serê xo rijnena û bena keske. Bizê ey zî nê daranê keskan wenê. Pîyê Şah Heyderî bi vînayîşê nê sehneyî şaş maneno û wazeno bê vengvetişî uca ra dûrî bikewo labelê tam o esna de mîyanê bizan ra yew bize pîyê Şah Heyderî vînena û bi lerzîdêrî veng vejena. Şah Heyder nê halê bize ser o vano 'Se bi, to Kurêşo Kuro Bimbarek dî' û wexto ke agêreno peyê xo ser vîneno ke pîyê ci ho uca de. Semedo ke Şah Heyder bi nameyê pîyê xo veng dabi zaf şermayeno û nê şermî ver vera koyî remeno. Her çiqas pîyê ci pey ra vengê ci bido û vajo 'agêre' zî Şah Heyder anêgêreno. Mabênê nê hedîseyî ra wextêk ravêreno. Pîyê Şah Heyderî seba kontrolkerdişê lajê xo dewe ra çend kesan erşaweno bi koyî ser. Şah Heyder nê kesan ra vano 'halê mi rind o duzgin o'. Wexto ke nê kesî agêrenê bi dewe hal û medetî pîyê Şah Heyderî ra vanê. Badê a roje nameyê Şah Heyderî beno Duzgin, koyo ke xo nimito beno Koyê Duzginî û eşkefta ke tey mendo zî bena Keyeyê Duzginî. No remayîş hîna zaf cemat ra xo-muceredkerdiş o. Yeno bawerkerdene ke semedo ke kerametê Duzginî eşkera beno û o bi nameyê pîyê xo veng dano şermayeno û sir beno." (Yıldız, 2018: 61-62).

Nimûneyê bawerîya şarî yê ke derheqê Duzgin Babayî de yê nê yê;

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Pîro Kilmek!" de wina yeno vatene:

"Siro ke vejîyabî ro dîyarê Qizilkîlîse (Nazmîya), o bi koyê Duzginî ra amebî têrî. Zîyara namdare, ci ra cêr heto rast de bîbî ra berz, restîbî asmên. Ma mumkun bî ke Pîrê Kilmekî Bava Duzgin bidîyêne û bivinetêne? Nê, çîyo winasî bê îmkan bî. No sebeb ra kî çitur ke o dîbî, bîbî çewt, hîrê reyî nîşange ro keleyê xo birrnabî, çilê mominî fîstîbî ra û kemera nîşangeyî ser o ci nabî ro. Heto bîn ra kî bi vengêde berz derga-derg dua kerdîbî, nîyaz kerdîbî vila. Tawo ke wina kerdîbî kî yek de winî xo o ra şîbî, winî bi can û coş venga Duzginî dabî ke to vatêne ke cem der o." (r. 64).

Na nimûneya verêne de qala zîyara Duzgin Babayî ameya kerdene, rica û waştişî ey ra ameyê waştene. Reyna yeno îfadekerdene ke zîyara Duzgin Babayî Koyê Duzgin Babayî ser o ya. Eynî hîkaye de wina ravêreno:

"'Hîmet ke pîro. Venga wayîrê xo de. Veng de, va wayîrê to Kurêşo Kurr, Koyê Duzginî yo ke verva ma yo, dest û poştî bidêne ma. Ma o Duzgin o ke çeleyê zimistanî de birr kerdo kewe, nêşkîno ma rê bibo stare? Eke ma ranêxelesnenê kî qet ke nê guna xo ve nê zav-zêçî bêro,' vatîbî." (r. 66).

Tîya de zî hem bimbarekîya Koyê Duzginî yeno vatene hem zî Duzginî ser o yeno vatene ke goreyê bawerîya şarî Duzginî çileyê zimistanî de daristan kerdo kewe. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno îfadekerdene:

"Bi o tore Qizilkîlîse xo pey de verdabî, devacêrî ser şîbî, xeylê kewtîbî dûrî. Tawo ke restîbî binê linganê Duzgin Bavayî kî pêroyîne verê xo çarnabî ra ci berbabî, venga ci dabî û dua û minete kerdîbî. Peyê cû, bi kuzî û zukîye kaleka Duzgin Bavayî ro vejîyabî ro ser, xo dêmdabî ra dohêm, hetê Qilî. Qil, dewanê binê linganê Duzgin Bavayî ra yewe bîye." (r. 67).

Na nimûne de zî zîyara Duzginî rê referans ameyo dayene. Goreyê hîkayeyî şarê herême verê xo çarneno bi zîyare ser û bi bermî û kelegîrî zîyare rê minet û duayî keno. Tîya de bawerîya zîyare û bawerîya Duzginî benê yew labelê ganî bêro vatene ke zîyare bimbarekîya xo Duzginî ra gena. Eynî hîkaye de tewr peynî de ma sey nimûne rastê naye yenîme:

"O ra dime kî verê xo çarnabî ra Duzgin Bavayî û:

Na raye ti nêresta îmdadê ma, to ma nêxelsnayîme ra. Ewro roja Kerbela ya. A roje roja kokbirrê Hz. Usên û sarê dormeyê ey bîye, ewro kî ê kirmancê Dêrsimî ya." (r. 70-71).

Na nimûne de zî bawermend Duzginî rê gerre û sîtem keno ke ey înan rê hetkarîye nêkerda, tengîye de nêresto bi îmdadê înan. Reyna mabênê tengîya nikayêne

û Kerbela de têkilîye ameya ronayene. Her çiqas Kerbela yew realîteya tarîxîye bo zî aye ser o zaf mîtolojî û bawerîyê şarî ameyê viraştene û a bi xo zî êdî eşkena sey yew babeta bawerîye bêro namekerdene.

- Kitabê *Xafilbela*

  Kitabê *Xafilbela* de hîkayeyê bi nameyê "Heykel" de wina yeno vatene:

  "Duzgin Baba ra, Mûnzûr Baba ra, Sultan Baba ra, Dolu Babay ra; Koyê Marî ra, Koyê Zêlî ra, Koyê Bokirî ra, Koyê Sûrî ra; Azîz Abdal ra, Dereyê Laçî ra, Merxo ra, sosinan ra... Vengê bermayîşî yeno." (r. 96).

  Nê hîkayeyî de badê yew hedîseyê xirabî sey cayanê bînanê bimbarekan zîyara Duzgin Babayî zî yena telefuzkerdene ke a zî nê hedîseyî xirabî ver bermena.

- Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan*

  Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan* de hîkayeyê bi nameyê "Şîlanê Dewa Ma Zî Bi Ma Ra Bermayêne" de wina yeno vatene: "Cêreno Bava Duzgin û Munzirî ver. Vano 'Ci rê wayîr vejîyerê...'" (r. 20). Na nimûneya verêne de bi dua vergêrayîşê Duzginî ameyo îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Kênaya Karwanî Xezale" de wina yeno îfadekerdene: "Vengê Duzgin Babayî da, seba a birîna ke cira sey çirikanê henîyan gonî rişîyêne derman waşt. Xo eştîbî bextê dar û zîyaran." (r. 28). Tîya de karakter birîndar o û halêko teng de yo. Ê halê xo yê tengî de seba hetkarîye vengê Duzginî dano. Tîya de ma vînenîme ke sey Xizirî fonksîyonê Duzginî yo teng-de-resayene esto. Goreyê bawerîya şarî Duzgin zî teng de reseno û hetkarîya tengdemendeyan keno.

- Kitabê *Bero Sûr*

  Kitabê *Bero Sûr* de hîkayeyê bi nameyê "Kênayî" de wina yeno vatene:

  "Cana mi, Fata min a rindeke. Ez to ra zaf hes kena.

  -Vaje Kemere Duzgin bo.

  -Xizir bo. Kemere Duzgin bo ke ez kênaya xo ra zaf hes kena." (r. 20).

  Nê hîkayeyî de Kemera Duzginî ra qest Zîyara Duzginî ya. Çunke Zîyara Duzginî esasen yew loda kemeran a. Dîyalog de qiseykerdoxa dîyine seba teyîtkerdişê vateyanê qiseykerdoxê yewinî ey ra wazena ke Kemera Duzginî ser o sond biwano. Wendox eşkeno nê dîyalogî ra bimbarekîya Duzginî fehm bikero.

- Kitabê *Sewdaya Belekine*

Kitabê *Sewdaya Belekine* de hîkayeyê bi nameyê "Dayîke" de wina yeno vatene: "Heq razî bo, Duzgin Baba çi miradê to esto bikero. Yê mi bes, Heq zîyade bikero, hurînde (herinde) pirr bikero." (r. 17). Na nimûne de Duzgin Baba sey miraddayox yeno nîşandayene ke karakter badê werdî sey sipaskerdiş muxetebê xo ra vano.

- Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî*

Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî* de hîkayeyê bi nameyê "Fotograf" de wina yeno vatene:

> "Min va, lawê min, Qemerê min, inî merdimî rind çimê xo ke, şew û roje biewnî ey ra, inî rind nas bike. Ino xelaskarê ma yo.
> Qemerê min va, bawo ino Duzgin Baba yo yan bawkalê min o?...
> Inî baş nas bike. Senî ke ti veng danê Duzgin Babayî eynî o tewir veng bide inî...
> Hîn Kemal bibi cuya qijanê ma, bibi pîrê qijanê ma, Heq zî, Duzgin Baba zî û qirr kerdena miletê xo zî xo vîr ra kerd..." (r. 34).

Nê hîkayeyî de dîyalogê pî û lajî de wexto ke pî keso ke mîyanê çarçewaya fotografî de yo wesibneno fonksîyonê xelaskarîya ey zî îfade keno. Naye ser o zî laj pers keno ke no mêrdek gelo Duzgin Baba yo yan ney. Welheslî nê dîyalogî ra yeno fehmkerdene ke Duzgin Baba sey yew xelaskar teno texeyulkerdene.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Dîyayîş" de Duzgin Babayî rê wina referans ameyo kerdene: "Tayê domanan lawika Duzgin Babayî ra ver musaybî enternasyonele." (r. 26-27). Seke aseno tîya de qala lawika Duzgin Babayî ameya kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Tena Sanika Xo Mende" de wina yeno vatene:

> "Dewijan xo mabên de veng û vateyî kerdî têra ke milaketan dayo piro, coka Ferve ginaya nê halî ro. Vistewrîya xo Xece, destê Ferve de girewt, zîyare bi zîyare fetelnaye. Gulbag gulbangî ser o, boyna wad û minet. Çilayî fîştî ta, nîyaz kerd vila. Teberikê Kemerê Duzgin Babayî û yê Tirba Baba Gulî dayî ci, ebe awa çimeyê Munzurî şute." (r. 35).

Na nimûne de yew cinîya nêweşa psîkolojîke seba tedawîyî tay kerdişan rê meruz manena. Înan mîyan ra yewer zî teberikê Kemera Duzginî yo. Goreyê bawerîya şarî eke nêweşe ê teberikî biwera do weş biba. Eynî hîkayeyî de yewna ca de wina yeno îfadekerdene: "Xelîl şî... Ko û gêrisan ser de şî. Sey Munzur Babayî, sey Duzgun Babayî mîyanê birr û kemeranê Kirmancîye de bî ra vîndî." (r. 67). Tîya de zî efsaneya Duzgin Babayî rê referans ameyo dayene ke goreyê nê efsaneyî Duzgin ko bi ko, gêris bi gêris, ware bi ware bi awayêko bêvindertiş gêreno. Hîkayeyê bi nameyê "Poşmanîye" de wina yeno vatene:

> "Pîl, pîr û binbarekê ma kirmancan ra Duzgun Babayî bîyarîm çiman ver. Menqîbeyê xo de qal beno ke poşmanîya xo, leqema pîyê xo ziwan arden a. Şerm û qehrê naye ra remeno û beno sir." (r. 118).

Na nimûne de zî referanso ke nimûneya verêne de amebi dayene yeno îzahkerdene û muhtewaya nê efsaneyî bi awayêko kilm yena vatene.

- Kitabê *Ez û Ti*

Kitabê *Ez û Ti* de hîkayeyê bi nameyê "Bi Nuştene" de wina yeno vatene: "Serba Duzgin Babayî kena bê ra ziwan, mi ra vaje. Ê birrî û ê celxeyê henênî kotî, kamcîn dîyar û dugelan de yenê dîyene?" (r. 7). Na nimûneya ma ya verêne de bi nameyê Duzginî sond yeno wendene. Hîkayeyê bi nameyê "Verê Dadgerî De" zî wina yeno vatene:

> "Kotî de û çi hal de beno wa bibo, tanîya ey ke rîyê xo de hîs kerde, sey pepûgê Kemerê Duzginî kurreno: 'Ya tanî û tîjîya şewdirî! Verî der û cîran û miletî rê, dima ma rê...'" (r. 111).

Na nimûneya peyêne de, seke ma verî seba zîyara Xizirî zî vatbi, yeno îfadekerdene ke pepûgê Kemerê Duzginî timûtim kurrenê yanî îbadet kenê. Reyna seke yeno zanayene ke tena zîyara Duzginî ney heman wext de dar û heywanê ke çorşmeyê na zîyare de yê zî bimbarek ê.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Nas" de wina yeno îfadekerdene: "Bizî wertê mulxitî de rindekîya biska zerde yê. Duzgin Baba û Munzur Baba şuwaneyê înan ê." (r. 16). Nê hîkayeyî de bizî sey heywanê bimbarekî ameyê îfadekerdene û goreyê bawerîye şiwaneyê înan zî Duzgin û Munzur o.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Marê Merdene Tometa" de wina yeno vatene:

"Tı ve kemerê Bımbareki kena ke made bêrê!...

Kelê Kemerê Duzgın vo! Ez qırvana tozê bınê lıngunê dey vi." (r. 27).

Nimûneya verêne ya nê kitabê hîkayeyî de Kemerê/Zîyara Duzginî rê sond yeno wendene. Hîkayeyê bi nameyê **"**Mı Haqê Xo Kıst" de wina yeno îfadekerdene:

"Ya Duzgıno murodvergi, tı refê az u uzê ma refuna duri mefiye. Ya qılawuzê Hewsê Dewe, tı, xafılê ke xafılde benê, çêverê ma mekerê! Ya mor u mılaketê son u sodıri, sıma nêqe uğurê az u uzê mara yan sanê." (r. 40-41).

Tîya de zî Duzgin sey miraddaye û qilawuz ameyo wesifnayene. Hîkayeyê bi nameyê "Lêya Muriye" de wina vajîyeno:

"Usivi ra avê çond domonê xo ke bi, pêro merdi. Ora dıma çor qırvanê de xo gureti, Memê Seydi ve cêniya xo Fata gırse ra vejiyay şi kemerê Bımbareki. Uza hiresew u hireroji mendi. Qırvanê xo kerd. O ve cêniya xora eve veng, eve zerrovêsaye ra bervayi. Memê Seydi vake:

'Duzgı, tı çêverê muroduna! Ez kutıkê verê çêverê tuyu. Amu çê to, mıve xatırê tenga İmam Uşeni sane! Hevê khırr u kheçeli bıde've mı. Va paga mı sero ki lêya ra (de) reze bırewiyo. Yê her kêşi düyê lozına xo gıneno we, yê mı, dina mı sero teng u tariya. Khurês u Duzgı vazê mıra, mı kamirê qolayiye kerda? Mı çêver u pençerê kami sıkıto? Tengê ra (da) ma ke biya, ma xorê veng u vazê xo bırrno, onto ve zerê xo. Xayınên vana, qeyta made çina. Ez zonen, tı mı mıra jêde zonena. Ma ameyme gınayme bınê lıngunê toro. Ma ve xatırê kelê Gêrmia İmamu sane! Hona ke ro ma dero, ma nia na hardê Haqi ser o eve canweşiye feteliyayme, az u kokê ma mebırne. Marê wertê homete de rişiayiye miya!'" (r. 58).

Na nimûneya ma de zî bi awayêko detayin prosesê seba qeçekwaştişî zîyaretê Zîyara Duzginî ameyo vatene. Goreyê bawerîya şarî cinî û camêrdo ke qeçek wazenê bi qurbananê xo şinê na zîyara bimbareke ser. Uca de hîrê şewe û hîrê rojî manenê. Zîyara Duzginî rê dua û minetî kenê. Tewr peynî zî qurbananê xo sere birnenê û goştê înan vila kenê. Bi na nimûne fonksîyonê qeçekbexşkerdişê Duzginî bi awayêko zelal wendoxî rê yeno îşaretkerdene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene:

"Ora dıma pêser-pêsero veng dave Duzgini, berva, kılacêri bi, Vake: 'Duzgı, wertê pi u laji en rınd tı zonena. To ki piyê xora zof haskerdêne, qedr u qimetê piyê xo zonêne. Niade, to zımustu mal berdêne çıraynêne eve gul u nurê hora, to ke uşıra xo dêne ve kamij dare ro, a dare eve kırameta to ikte biyêne ve khêwe. Mali o khêwe werdêne, pizê xo kerdêne ve mırd. Ma've xatırê uşıra destê xo sane! To namê piyê xo dardo we, piyê to vengê to hesno, o sevet ra tı've sermayena xo rema, kuta've kemer. Niade, halê mı tora aseno. Eke bızonê, tı zonena mavênê pi u ewladi. Yê mıleti domonê xo estê, yê mı xanê mı thıp u tholo. Xorê hevê laji bıde mı, xanê mı ki va şen bo.'...

'Heya, Duzgi çı dana xêr bıde! Çêna dana, xêr bıde! Laji dana, xêr bıde! Ez ve qırvanê bınê lıngunê to vi!'" (r. 59).

Tîya de qala efsaneya sirbîyayîşê Duzgin Babayî ameya kerdene. Goreyê na efsane wexto ke Duzgin malî çerayneno bi nameyê pîyê xo bi lew keno. Pîyê ey zî ney eşnaweno. Wexto ke Duzgin vîneno ke pîyê ey şahidê ney bîyo zaf şermayeno û ver bi koyan şino û sir beno. Camêrdo ke qeçek wazeno nê backroundê Duzginî ey rê dano vîrardene û bi ê awayî ci ra qeçek wazeno. Eynî hîkaye de wina referans yeno dayene:

"Têpia qêret kerd. Bervê, yaxê Duzgıni ra-nêverda: 'Duzgı, Duzgı, Duzgı meke Duzgı! Ma murodu verde meverde. Ez ve qırvanê tozê bınê lungunê to vi Duzgı! Her kês yeno çêverê tode murodê xo vêneno. Tı piyê se u bêkêsuna Duzgı. Marê endi çêvero de xêr rake. Ma wertê homete de rişia u vıleçevt meverde. Mao terkıto ameyme çêverê to, ma ve xatırê niaz u qırvanê homete sane.

Hirê sew u hirê roj Fate ve mêrdê xora bervay u mınete kerde, gos u kherikê Duzgıni berdi. Roza hireyine sodır rewra uşti ra, koti ve raye, terkıt şi ve çê xo. A serre Fate pêmende, lazê rê (de) xo bi." (r. 60).

Na nimûne zî sey dewamê nimûneya verêne ameya zêdekerdene ke badê nê prosesê qeçekwaştişî karaktera cinî pêmanena. Yanî goreyê bawerîya şarî sebebê pêmendişê karaktere şîyayîşê zîyara Duzginî yo. Goreyê bawerîye Duzginî înan rê yew qeçek bexiş keno. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene:

"Verê xo çarna hetê Duzgın Babay, vake ke:

'Duzgıno muredvergi sıkırê tovo ke, to ju laz dave mı. Sıkırê tovo ke, to het de mıneta mı qewul biye.'" (r. 61).

Tîya de zî, seke ma nimûneya verêne vatbi, musebîbê qeçekî Duzgin yeno qebulkerdene. Na nimûne de seba na rindîya ey ci rê sipasîye yena kerdene. Reyna eynî hîkaye de tewr peynî de sey nimûne ma rastê naye yenîme:

"'Duzgı tı esta ke esta! Torê sıkır Duzgı, torê sıkır Duzgı!'

Ey, eve itiqatê zerê xo ewlad waştiv Duzgini ra. İtiqatê deyi ki, her çi zerria deyra gore dayvi cı. Usıv endi na dinalıga uzaxkorrre de wayirê lêya muriya bi." (r. 62).

Hîkayeyê bi nameyê "Gayê Cite" de wina yeno vatene:

"Heya, raştiya ma dermanê xo mekanê Xızıriyo, mekanê Duzgıniyo, mekanê Munzuriyo, yi mekanu ra wazeme. Ma zoneme ke, roê kemere esto, roê dar u beri esto, roê vay, roê herre u hardi esto. Ma zoneme ke, yi hurêndia wayirê na dina de qesey kenê. Yi vênenê, hesnenê, derdu rê derman danê. Seveta Xızıri, seveta, Duzgın u Munzuri, seveta Jiar u Diaru yenê'ra zu', hesnenê. Derd ke va, zerre u bas ra derman ki danê." (r. 116-117).

Na nimûneya peyêne ya nê kitabê hîkayeyî de zî fonksîyonê şîfa û darûyî yê zîyaran ameyo îfadekerdene. Mabênê nê zîyaran de nameyê Zîyara Duzginî zî yeno bilewkerdene.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Hewne Mı" de wina yeno vatene:

"A deqade yêno ra mı viri ke, mı serro howtay markê alamanu perey estê. Unca ho ve ho vanu ke:

'Na peru raa duzgıni'de kenu ve ĉıralıx, danu ve niajni fate u ap momıdi.'" (r. 60).

Na nimûneya verêne de bi nameyê Duzginî çiralix yeno dayene. Bi nê çiralixî hem bawerîya Duzginî rê referans yeno dayene hem zî mîyanê şarî de solîdarîteya cematkî yena viraştene. Hîkayeyê bi nameyê "Momi Nêşiê We" de wina yeno îfadekerdene:

"Zılfi hên niaz destde bêcıka gırsa lınga huya raşte arde ve bêĉıka gırsa lınga huya ĉepe serde. Xatune ki je dey kerd. Payra verê pirde bi ve ĉewti. Piri: 'Hala!.. Hala!.. Haq loqmune sıma qevul kero. Mırode sıma biaro hurendi. Haq, mıhemed, eli, niaze sıma qevul kero. İmam hesen, sauşen, kures, bava duzgın sımare wayır bıvejiê!

Mordemo ke kare niaji gureto ho ser, ame, nae ke payraê, dinu destra niaji gureti. Xatune, zılfi ve mısayıvra e ve zoniu amey hard. Vırende hard, ora dımme cıla ke pir serro ronişteo, peecoy ki destune pirire kelê ho bırnay." (r. 90).

Na nimûne de zî nameyê Duzginî zatanê bimbarekan ê bînan de derbaz beno. Reyna qala vilakerdişê nîyaz û loqmeyê yeno kerdene. Eynî hîkaye de wina yeno

vatene: “Piri uwe sımıte. Kuxa, gula ho kerde pake. Haqi’ra, mıhemedi’ra, eli’ra, pirkureşi’ra, duzgınira, jele’ra, khalferati’ra ardi pêser, vati...” (r. 91). Tîya de tena nameyê Duzginî zatanê bînan reyde yeno telefuzkerdene. Reyna eynî hîkaye de ma sey nimûneya peyêne rastê naye yenîme: “Dinura ju çevêsae xal qemer, fekde ‘Kures, duzgın!...’ vati, ĉerexia, şi, ame, hora vêrd ra.” (r. 92). Hîkayeyê bi nameyê “Zone Ma Hona Nêmerdo” de wina yeno vatene:

“‘Ya duzgın! Nae mınasıve mı ke! Niajni, tı ve haq kena, na çêna ho bıde mı!’

...

‘Kêle duzgıni, kêle xızıri! Qedae to cênu, wayire nae esto. Na veyva mawa.’” (r. 138).

Nê her di nimûneyanê peyênan yê nê kitabê hîkayeyî de nameyê Duzginî rê referans yeno dayene û ey û keleyê ey ser o dua û minetî yenê kerdene.

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê “Havalé Roza Tenge” de wina yeno vatene: “Waxto vıre de, dormé koé Sakoy de, heté rojya koé Jele de, şiya koé Duzgıny de dewa rındeke biya.” (r. 37). Tîya de koyê Duzginî rê referans ameyo dayene. Hîkayeyê bi nameyê “Piré Ma Sırr Bi” de wina yeno îfadekerdene:

“Pir Qemery xo ve xo lazé apé xo ré mınete kerdené. Vatené:

‘Ya bava Duzgı, na fıqaré xo ré çevero de rınd ra ke, cı ré nuné veze.” (r 61).

Nimûneya ma ya peyêne de zî Duzgin Babayî rê dua yena kerdene û ey ra waştişê îmkanî yeno telebkerdene.

2.2.2.3. Munzur

Munzur seba kirmancanê Dêrsimî wayîrê yew cayê taybetî yo. Nameyê xo dayo bi çime û robarê Munzurî. Goreyê Bawerîya şarî, o, wayîrê qewetanê xeyrî tebîîyan o. Eşkeno îhtîyacîyanê şarî bi qewetê xo bîyaro ca. Kesê ke muhtacê hetkarîye yê yan bi vengdayîşê ey yan zî bi şîyayîşê zîyara ey ser waştişanê xo îfade kenê. Heto bîn ra mîyanê şarî de Munzurî ser o çend efsaneyî zî yenê vatene. Nê efsaneyan ra tewr zanayeye na ya: “Dewa Hadik (tr. Koyungölü) ya girêdayîyê qezaya Pulurî ya Dêrsimî de Munzur yew axayî het de şiwaneyîye keno. Wexto ke zemanê hecî yeno axayê

Munzurî şino bi hec. Wexto ke axayê Munzurî hema hec de yo rojê Munzur xanima axayê xo rê vano 'Xanima mi zerrîya axayê mi helawa germe wazena. Eke ti helawe bipewjê ez eşkena ci rê biberî'. Xanime verî şaş manena dima xo bi xo vana 'herhal zerrîya şiwaneyê belengazî helawe wazena la semedo ke rîyê ci nêgeno nêeşkeno rasterast vajo, şermayeno. Ez ci rê helawe virazî wa xo rê biwero'. Xanime helawe pewjena, dekena mîyanê yew boxça û vengê Munzurî dana, vana 'Bîge, bibere'. O esna de axayê Munzurî kabe de nimaj keno. Wexto ke ver bi rastî selam dano çimê ci gineno ro Munzurî. Munzur dest de boxça, pay ra vinderte yo. Axa badê qedînayîşê nimajî Munzurî ra pers keno, vano 'Ti tîya de se kenî, çîyo ke destê to de yo çî yo?'. Munzur vano 'Axayê mi zerrîya to helawa germe waştbî, mi to rê arde', û boxçaya ke destê xo de ya dergê axayê xo keno. Axa boxça akeno ke helawa germe ha tede ya. O mîyanê halê heyretî de sereyê xo tadano ke Munzurî rê çîyêk vajo labelê Munzur cayê xo de nêaseno. Wexto ke êdî axa hecê xo qedîneno û agêreno bi dewe her kes bi yew hedîyeyî şino xeyrameyîşê ey. Munzur zî semedo ke sewbîna çîyêkê xo çin o tena zereyê yew çenaxe rê şit doşeno û wazeno ê şitî axayê xo rê sey hedîye pêşkêş bikero. Wexto ke axayê ci Munzurî vîneno kesê ke nêzdîyê xo de yê ra vano 'Hecîyo eslî ez ney Munzur o. Eke şima do dest maçî bikerê destê mi ney destê Munzurî maçî bikerê' vano û vera Munzurî vaz dano. Wexto ke Munzur nê qiseykerdişan eşnaweno vano 'Eman axayê mi qet çîyo winayên beno! No çend serrî yo ke ez bi nanê to bîya pîl. Ti senî destê mi maçî kenî? Ez to rê destê xo nêdana maçîkerdene' û dest bi remayîşî keno. Munzur vernî de axa û dewijî peynî de nanê ra Munzurî dime. Esnayê remayîşî de çenaxa şitî ya ke destê Munzurî de ya ginena erd ro û şit rijîyeno. Cayê ko şit rijîyeno, uca de awê sipîyî pijiqîyenê. Nê awanê pijiqîyayoxan ra yew çem yeno meydan. Dewijê ke nayêne ra Munzurî dime, ê nêeşkenê nê çemî ravêrê û Munzur koyan de sir beno, şino." (Özcan û Peker, 2015: 57-58).

Bawerîyê ke derheqê Munzur Babayî de yê nê yê;

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Doktorê Ma" de wina yeno vatene: "Mi va qa sima kesê pêşe yê. Mizur Bavayî kenê, qesê mi ero xo çetin mecêrê." (r.

119). Na nimûneya verêne de bi bikarardişê nameyê Munzur Babayî waştişêk yeno îfadekerdene.

- Kitabê *Xafilbela*

Kitabê *Xafilbela* de hîkayeyê bi nameyê "Xafilbela" de wina yeno vatene: "Nîstê pira wenê Çemê Mûnzûr Babayî." (r. 69). Zatê bimbarek yê Munzurî nameyê xo hem dayo bi yew koyî hem zî dayo bi yew robarî/çemî. Semedo ke no çem û ko bi nameyê Munzurî yenê qebulkerdene her di zî sey Munzur bimbarek hesibîyenê. Hîkayeyê bi nameyê "Heykel" de wina zî vajîyeno:

> "Duzgin Baba ra, Mûnzûr Baba ra, Sultan Baba ra, Dolu Babay ra; Koyê Marî ra, Koyê Zêlî ra, Koyê Bokirî ra, Koyê Sûrî ra; Azîz Abdal ra, Dereyê Laçî ra, Merxo ra, sosinan ra... Vengê bermayîşî yeno." (r. 96).

Tîya de nameyê Munzur Babayî cayanê bimbarekan yê bînan hete ameyo telefuzkerdene.

- Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan*

Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan* de hîkayeyê bi nameyê "Şîlanê Dewa Ma Zî Bi Mi Ra Bermayêne" de wina yeno vatene:

> "Cêreno Bava Duzgin û Munzirî ver. Vano 'Ci rê wayîr vejîyerê...'" (r. 20).

Nê hîkayeyî de yeno vînayene ke karakterê hîkayeyî, Munzurî ver gêreno, ey rê duayî keno ke wa yew nasê xo rê wayîrîye yanî pawitoxîye bikero. Bi na nimûne yeno fehmkerdene ke Munzur zî esasen sey Xizir û Duzginî wayîrê fonksîyonê pawitoxîye yo.

- Kitabê *Sewdaya Belekine*

Kitabê *Sewdaya Belekine* de hîkayeyê bi nameyê "Kalmem û Xaskare" de wina yeno îfadekerdene:

> "Ti çemo henên a ke orteyê kemeranê Mizur Babayî ra vejîyena. Her serre wayîrê miradan yenê zîyara to ser o qurbanan kenê, çila nanê pira to ra miradê xo wazenê! Tîya ke miradan ana ca, ya Mizur Baba, cayê de mi rê olaxe abike, ez şêrî miradê xo ser...

Ti meterse, Mizur Baba destê ma de ceno! Xeyrî ser ez vişîyena bover, ma pîya tîya ra şonîme. Îtîqadê xo kîp bice, Mizur Baba miradê ma keno!" (r. 13-14).

Na nimûne de wendox rastê bawerîya Çimeyê Munzurî yeno. Goreyê bawerîya şarî no Çime bimbarek o û her serre însanî yenê zîyare ser o qurbanî sere birnenê û çilayî tafînenê. Bi no awa na bimbareke ra waştişanê xo îfade kenê û aye ra hetkarîye wazîyena. Tîya de adeta bawerîya Munzur Babayî û Çimeyê Munzurî yew ê. Çîyê ke Çimeyî ra yeno waştene esasen Munzurî ra yeno waştene.

- Kitabê *Zere Ra*

Kitabê *Zere Ra* de hîkayeyê bi nameyê "Hêlîyê Serê Tûjik Bavayî" de wina yeno vatene:

"Mabênê hêsîran de oyo tewr kokim Wusê Seydî bî. Bi xo merdimode zaf arif, dewrêş, pîr û pîlê eşîra Kurêşan bî. Serê Muzir Bavayî de bilusk eşt û hewrî guray, ey heşna. Xafil de sey pepûgî kurra û venga wayîrê xo da:

'Ya Kurêş! Ya wayîrê zîyar û zîyargehan! Bextê to der îme...'" (r. 9).

Na nimûneya verêne yê nê hîkayeyî de tena nameyê Koyê Munzurî ravêreno. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene: "Muzir Bavayî şîware heşna, destê xo kerdî pistinê xo û hesirî kerdî war." (r. 12). Tîya de zî eşnawitişê Munzur Babayî rê bi awayêko mecazî referans ameyo dayene labelê yeno zanayene ke Munzur Baba bawermendanê xo timûtim eşnaweno û hetkarîya înan keno.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Tena Sanika Xo Mende" de wina yeno vatene: "Xelîl şî... Ko û gêrisan ser de şî. Sey Munzur Babayî, sey Duzgun Babayî mîyanê birr û kemeranê Kirmancîye de bî ra vîndî." (r. 67). Nê hîkayeyî de qala ko û gêrisan de sirbîyayîşê Munzur Babayî ameyo îfadekerdene. Seke ma verî zî vatbi ke seba zatanê bimbarekan tabîrê "Sir bîyene" yeno bikarardene. Çunke goreyê bawerîya şarî zatê bimbarekî yê sey Munzur nêmirenê, ê sir benê yanî tena ma ra nîyasenê labelê tesîr û qewetê înan dinyayî ser o dewam keno. Ko û gêris de vîndî/sir bîyene senî ke verî seba Xizir û Duzginî amebi vatene, ma vînenîme ke na nimûne de seba Munzurî zî yeno vatene.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Nas" de wina yeno vatene: "Bizî wertê mulxitî de rindekîya biska zerde yê. Duzgin Baba û Munzur Baba şuwaneyê înan ê." (r. 16). Na nimûneya verêne de seke aseno bizî sey bimbarek ameyê qebulkerdene û Munzur Baba zî sey şiwaneyê înan ameyo bawerkerdene. Goreyê bawerîya şarî nê tewir bizî û pezkovîyî heywanê bimbarek ê û kiştişê înan bi awayêko teqez qedexe yo. Yeno bawerkerdene ke eke kesêk nê heywanan rê zerar bido Munzur Baba do ey ra heyfê nê guneyî bigîro. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene:

> "Birro ke dewijî seveta ziyare pa la girêdanê, niyaz û mineta xo kenê, binê ey de sey wayirê derdanê bêdermanan ame war: kela xo birne û kelabermiş keseretan de venga wayirê xo da. Tepîya venga wayirê Munzurî da û hirê sey û şeştî û şeş arif û ewlîyayanê Dêrsimî rê sey pepûgî kurna." (r. 30).

Tîya de ma vînenîme ke nameyê Munzurî zatanê bimbarekanê bînan reyde yeno bilewkerdene. Nê bilewkerdişî ra wendox eşkeno derbareyê dereceyê Munzurî de wayîrê yew fikrî bo. Hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Şaş" de wina yeno vatene: "Eşref huya: Honikîya Munzur Bavayî şana zerrîya mi..." (r. 52). Na nimûneya peyêne de zî tena Koyê Munzur Babayî rê referans ameyo dayene.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Gayê Cite" de wina yeno vatene:

> "Heya, raştiya ma dermanê xo mekanê Xızıriyo, mekanê Duzgıniyo, mekanê Munzuriyo, yi mekanu ra wazeme. Ma zoneme ke, roê kemere esto, roê dar u beri esto, roê vay, roê herre u hardi esto. Ma zoneme ke, yi hurêndia wayirê na dina de qesey kenê. Yi vênenê, hesnenê, derdu rê derman danê. Seveta Xızıri, seveta, Duzgın u Munzuri, seveta Jiar u Diaru yenê'ra zu', hesnenê. Derd ke va, zerre u bas ra derman ki danê." (r. 116-117).

Nê hîkayeyî de şîfadarîya mekanê Munzurî ameyo îfadekerdene. Her çiqas nimûne de nêro telefuzkerdene zî teberê metnî ra yeno zanayene ke her hîrê mekanê Munzurî zî sey bimbarek û şîfadar yenê bawerkerdene. Nê hîrê mekanî wina yê; Zîyara Munzurî, Koyê Munzurî û Çimeyê Robarê Munzurî.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê "Mordemê Wextê Verenî" de wina yeno vatene:

"Mamud Dedeî vat:

-Mi hewn dî.

Xanima xu Meleke vat:

-Xêr bo!

-Xêr o. Pulur de veyve bî. Ma rê silaîye amê. Ju laîkode rindek saa sure arde verê çeberî de dê mi, vat: 'Apo, veyve esto, sima rê silayî a.' Mi vat: 'Lacê mi, xêr o, veyve veyvê kamî o?' Laikî vat: 'Muzir Baba bîo eskera, venga tim alemê dîna dano.'

Meleke a sate lew na be'çika xo ra u be'çika xu nê serê 'çimunê xo ser, vat:

-Ya Muzir Baba, ya Xizir, tu esta!" (r. 20).

Na nimûne de goreyê hewnê karakterî Munzur Baba eşkera beno û sey yew mijdanî vengê alemî dano. Hîkayeyê bi nameyê "Yaranîe" de zî wina yeno vatene:

"Koê Muzirî handeke berz u girs bî, tevana reştenê asmenî. Amaîmê dewa Jîare. Jîarete lewê jîareta Muzir Babaî de ra. Axwa zelale bine kemer u 'ku'çu ra vecîenê, bînê lingunê Muzir Babaî de bîene top, wertê dar u beru ra bîenê derg u şîenê Dersim." (r. 80).

Tîya de zî tena Zîyara Munzur Babayî rê referans yeno dayene. Eynî hîkaye de na fine wina yeno vatene: "Wertê hegau ra, dormê daru u 'çeperu ra şîme, raştê axwuka bojîe Muzir Babaî amaîmê." (r. 81). Na nimûneya peyêne de zî reyna Munzur Babayî rê referans ameyo dayene.

2.2.2.4. Kurêş

Kurêş Baba sey yew pîr yeno qebulkerdene û zîyareta ey Dêrsim/Qisle de ya. Mîyanê şarî de sey yewêko bimbarek yeno binamekerdene û kam ke îhtîyacê xo bi çîyêk bibo ey ra hetkarîye wazeno. Na hetkarîye hem bi vatişê fekî sey dua bena hem zî bi şîyayîşê zîyara ey ser o bena. Derheqê Kureyş Babayî de yew efsane yeno vatene: "Kurêş Baba rojê wazeno şiro Baba Mansurî bivîno. Nişeno ro heşa xo û seba zîyaretî şino Baba Mansurî het. Wexto ke Baba Mansur vîneno ke Kurêş Baba ho yeno

vejîyeno dêsî ser û dês bi kerametê Baba Mansurî ya vera Kurêş Babayî ray ra şino. Na kerameta Baba Mansurî ver Kurêş Baba wazeno ey sey pîrê xo qebul bikero. Baba Mansur sifta de qebul nêkeno û o bi xo Kurêş Babayî ra vano 'ti pîrê min î' labelê Kurêş Baba vano 'mi bi yew gandarî keramet mojna la to bi dêsê bêganî ya keramet mojna, no semed ra ti pîrê min î'. Naye ser o her di zatê bimbarekî yewbînan rê îqrar danê. Ewro hema zî sey yew tradîsyon endamê eşîranê Kurêşan û Bamansuran yewbînan rê îqrar danê." (Yıldız, 2018: 51).

Nimûneyê bawerîyanê ke derheqê Kurêş Babayî de yê nê;

- Kitabê *Hesê Mişî*

Kitabê *Hesê Mişî* de hîkayeyê bi nameyê "Hesê Mişî" de wina yeno vatene: "Nameyê xo Kurêş Baba, pîlêkê nînan estbîyo. Nişto bi heşî, mar zî sey qamçî girewto xo dest, sey herî fetilnayo..." (r. 34). Na nimûneya verêne de yeno vatene ke Kurêş Baba nişeno ro heşî ser û marî sey qamçî bi kar ano. Yanî goreyê bawerîya şarî Kurêş Baba heywanan reyde wayîrê yew komunîkasyonî yo û eşkeno înan kanalîze bikero.

- Kitabê *Zere Ra*

Kitabê *Zere Ra* de hîkayeyê bi nameyê "Hêlîyê Serê Tûjik Bavayî" de wina yeno vatene:

> "Mabênê hêsîran de oyo tewr kokim Wusê Seydî bî. Bi xo merdimode zaf arif, dewrêş, pîr û pîlê eşîra Kurêşan bî. Serê Muzir Bavayî de bilusk eşt û hewrî guray, ey heşna. Xafil de sey pepûgî kurra û venga wayîrê xo da: Ya Kurêş! Ya wayîrê zîyar û zîyargehan! Bextê to der îme..." (r. 9).

Tîya de Kurêş Baba sey wayîrê zîyar û zîyargehan name beno û ey ra hetkarîye yena waştene. Bi na nimûne wendox eşkeno fonksîyonê Kurêşî yê hetkarîye û teng-de-resayeneyî bi awayêko zelal bivîno.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Lêya Muriye" de wina yeno îfadekerdene:

> "Va paga mı sero ki lêya ra (de) reze bırewiyo. Yê her kêşi düyê lozına xo gıneno we, yê mı, dina mı sero teng u tariya. Khurês u Duzgı vazê mıra, mı kamirê qolayiye kerda? Mı çêver u pençerê kami sıkıto?" (r. 58).

Na hîkaye de karaktero ke qeçek wazeno Kurêşî ver gêreno. Esasen ey ra seba wayîrbîyayîşê qeçekî bi awayêko îndîrekt hetkarîye wazeno.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Momi Nêşiê We" de wina yeno vatene: "Piri uwe sımıte. Kuxa, gula ho kerde pake. Haqi'ra, mıhemedi'ra, eli'ra, pirkureşi'ra, duzgınira, jele'ra, khalferati'ra ardi pêser, vati..." (r. 91). Tîya de seke aseno wexto ke Pîr qala zatanê bimbarekan keno qala Kurêşî zî keno. Wendox eşkeno nê kategorîzasyonî ra derheqê statuyê Kurêşî de wayîrê yew fikrî bibo. Eynî hîkaye de yewna ca de wina vajîyeno: "Dinura ju çevêsae xal qemer, fekde 'Kures, duzgın!...' vati, ĉerexia, şi, ame, hora vêrd ra." (r. 92). Na nimûneya peyêne yê nê kitabê hîkayeyî de zî Kurêşî rê dua û minetî yenê kerdene.

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Bava Hemedî û Heşê Bêzikî" de wina yeno vatene:

> "Peynîye de mi va 'Ya cedê mi Kuyêso Kur! Ma o ti nêbîya ke Jîyargovît de darî birrnayî kerdî çêraneyî, eştî peyê heşî, bi xo kî ser o nîşta ro ci, ramit şîya ve Muxundîye?'" (r. 26).

Tîya de qala yew mucîzeya Kurêşî yena kerdene. Goreyê na mucîze Kurêş Jîyargovît de daran birneno û keno çêraneyî, erzeno peyê heşî û pêro pîya şinê bi Muxundîye. Na nimûne ra ma fehm kenîme ke Kurêş kesêko alelade nîyo bîlekis sey mucîzeya pêxemberan eşkeno mucîzeyan virazo. Nê nimûneyî pêro pîya esasen ma rê xorînî û girdîya bawerîya Kurêşî nîşan dana.

2.2.2.5. Ana Fatma

Ana Fatma yanî Hezretî Fatma kênaya pêxemberê îslamî Muhemedî, cinîya Elîyî û maya Hesen û Huseynî ya. Her çiqas a esasen yew şexsîyeta tarîxî û raste bo zî mîyanê prosesê tarîxî de hetê bawermendanê xo ra na rastîye ra çarîyaya bi yew kultî û aye ser o bawerîyê şarî û efsaneyî ameyê viraştene. Ana Fatma nika hem sey mewcûdîyetêka ruhî-efsûnî yena qebulkerdene hem zî zîyareta aye esta. Seba kirmancanê elewîyan wayîra cayêko zaf bimbarek û taybetî ya. Zîyareta aye rayîrê Dêrsim-Xozat ser o ya. Goreyê bawerîya şarî Ana Fatma hem şiwanaya pezkovîyan hem zî pawitoxa pitikan a. Wexto ke cinîyî dest bi yew karî kenê bi nameyê Ana Fatma dest pêkenê. Bitaybetî cinîyê ocaxdarî wextê muayenekerdişî de vanê "No destê mi nîyo, destê Ana Fatma yo" û bi nê vateyî wazenê tesîrê ruhî-efsûnî yê destê xo vêşî bikerê.

Nimûneyê bawerîyanê ke derheqê Ana Fatma de yê nê yê;

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Dêvzano Sûr" de wina yeno vatene:

> "Vanê pitikê ke çewresê xo nêvet û şî rest heqîya xo, canê ey bi destê felekî nê, Heq bi xo yeno war ci ra gêno beno teslîmê Ana Fatma keno. Endî o pitik beno domanê aye. Çiçikê aye lîno û heta roja mehşerî dergûşa aye de ciwîno. La roja mehşerî pitik tern û tîtal wurzeno, o bi ê bînan yenê têrî." (r. 65).

Na nimûneya ma ya siftayêne de Ana Fatma sey pawitoxa pitikan yena bawerkerdene. Goreyê bawerîya şarî a, ê pitikan rê şit dana û heta roja mehşerî muhafezeyê înan kena.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Alabend" de wina yeno vatene:

> "Zımustu ke ame, Bendê Mami kas ve kas, jile ve jile, tırr ve tırr feteliyo. Caê esketu de malo Phesk/malo Kırr ke diyo; pê gureto, eve xo dest sarebırno esketu ro esto bın. Rozê, hewn de ana Fatma sıpiye vejiya ama Bendê Mami ra vato ke:

‘To koka malê mı arda, jil u tırruno kerdo bın, malê mı kerdo werdê verg u hesu. Qe meterse, ez ki rozê koka azê to a jila ke to malê mı turo esto bın, a jile ra darde kon! Hên kon ke, na ajiya ke to dave mı, tı ki bivenê.’...

Qeseo, vanê ke; wayira malê Kırri Ana Fatma Sıpiya. Her waxt esketu de, oxtê bare mali ke ame, ğızıkê xo cêna malê Kırri dosena. Sıtê eyra ki asmen ra hewru amê kena.” (r. 99).

Ma nimûneya siftayêne de dîbi ke Ana Fatma pawitoxa pitikan a. Na nimûne de vînenîme ke a heman wext de pawitoxa pezkovîyan a zî. Çunke nimûne de a îfade kena ke a do keso ke zerar dano bi pezkovîyan, ey bido cezakerdene. Ey senî ke koka pezkovîyan ardo Ana Fatma do zî goreyê angajmanî koka ey bîyaro. Reyna nê hîkayeyî de qala yewna bawerîya şarî yena kerdene. Goreyê na bawerîye Ana Fatma pezkovîyan doşena û şitê înan ra hewran virazena.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê “Gaê Alîşanî” de wina yeno vatene: “Endî letê sewe bî. Asme, Ana Fadîma, cor asmen de je şemî berêqienê u serê kou de roş denê.” (r. 10). Hîkayeyê bi nameyê “Kam Beno Muxtar?” de wina yeno vatene: “A sate Xoce ama ra zonîu ser, destê xu verva asmenî kerdî ra, duaye vate:

“Ya Haq u Mihemmed, ya Elî, ya Ana Fadîma, ya Kemera Sipîê tu esta, wertê na cul u cematê dewe de rîe mî şa meke, desture bide mi ez muxtarê dewe bî.” (r. 128).

Tîya de aseno ke Aşme sey suretê Ana Fatma yena bawerkerdene. Reyna wexto ke na nimûne de karakter dua keno mîyanê nameyanê zatanê bimbarekan de nameyê Ana Fatma zî telefuz keno. Wendox eşkeno bi nê awayî derbareyê çibîyayîşê statuyê Ana Fatma de wayîrê yew qenaetî bibo.

- Kitabê *Zere Ra*

Kitabê *Zere Ra* de hîkayeyê bi nameyê “Laser” de wina yeno vatene:

“Derd û dejê Gulîzare ver hard û asmên kesretî ardêne we û hesirî varnêne.

Porsipîyanê dewe ra Ele va:

Nîya meke kila mi! Çîyo ke bîyo Heqî ra bîyo. Ti nîya kena zerrîya Heqî dejnena. Meste-bîru çeşîtêna eno to ser. Ma ti ocaxkor nîya. Heqî lajo sey Seydalî dayo to. Xo

rê sitar bike, vinde. Xecikeke xo vîr ra veje. A meqamê Heqî de, qundax û derguşa Ana Fatma der a." (r. 34).

Seke ma nimûneya siftayêne ya na babete de zî îfade kerdbi, Ana Fatma pawitoxa pitikan a. Nê hîkayeyî de zî vînenîme ke yew karaktere seba teselîkerdişê karaktera dixaskana ke pitika xo merda, na bawerîye sey referans dana. Goreyê bawerîye pitika ke merda meqamê Homayî de û derguşa Ana Fatma de ya.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Sey Bermayîşî" de wina yeno vatene:

"Domanan hênî ra awe arde, leteyê şewe de lên na ser. Va 'Robarê Ana Fatma bo' û sey domanêk bi destê xo awe kerde Xelîlî ro, hem mîyane sabun kerd û hem zî kincî şutî." (r. 62).

Na nimûneya peyêne de zî semedo ke hetkarîya Ana Fatma bêro girewtene mîyanê karî de nameyê aye yeno zikrkerdene.

2.2.3. Pîr û Dewrêşîye

Nê qisimî de ma do nimûneyanê pîr û dewrêşî nîşan bidîme û înan bierjnîme.

2.2.3.1. Pîr

Çekuya "pîr" avestakî de "*parō-*" ra yena ke manaya xo "kehen" û "verên" a (Nişanyan, 2018: 676). Her çiqas pîrî zî însanî bê zî goreyê bawerîya şarî ê wayîrê sir û tayê qewetanê ruhî-efsûnîyan ê. Pîrî eşkenê kerametî zî bimojnê. Reyna babeta hekîmîya şarî de ma vînenîme ke tayê pîrî eşkenê fonksîyonê yew hekîmê şarî zî bimojnê. Ê vaşan arê danê û înan ra daruyî virazenê, la girê danê û tay vate û duayê efsûnîyî nêweşan rê wanenê. Goreyê bawerîya şarî layo ke pîr girê bido û duaya ke pîr biwano şîfadar ê. Heto bîn ra pîrîye esasen sîstemê dînî yê elewîyîye de yew derece ya. Kalafat na babete ser o vano: "Pîr wayîrê taliban o û pîr her serre yew rey talibê xo kontrol keno. Murşît zî çar serran de yew rey pîrî kontrol keno. Yew murşît çend pîran

kontrol keno. Murşît zî hetê Dergahê Hecî Bektaşî ra yeno kontrolkerdene." (2017: 413). Seke vateyanê Kalafatî ra zî aseno pîrîye yew derece ya.

Bawerîyê ke derheqê pîrîye de yê nê;

- Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*

Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî* de hîkayeyê bi nameyê "Dara Sosyalîzmî" de wina yeno îfadekerdene:

> "Roja Xizirî, Pîro Porderg vejîya amaye bi dewe...
> Pîrê Pordergî tenbûrê xo hîrê dolimî kerd paç û na bi çareyê xo ser, kal û pîrê dewe verê Pîrî de linge nayê bi linge ser, eldîvan vinetî, kelê xo birna û şîyayî bi cayê xo ser nıştî ro. Pordergî kerametê xo musnayî. Çuya ke dest de arde berde. Venga bi Heqî da, venga bi zîyar û dîyaran da. Çuya destê Pordergî bîye yew maro sîya dewijan çim de." (r. 93).

Na nimûneya verêne de karakterê Pîro Porderg yew keramete nîşan dano û çuweyê xo çarneno bi yew marî. Tîya de aseno ke hendê zatanê bimbarekan nêbo zî pîrî zî eşkenê tayê keramet û mucîzeyan bimojnê. Nê keramet û mucîzeyî statuyê pîran çimê şarî de kenê berz. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene:

> "Memedoyî di bi di pesî eştê bi hard sere birnê. Şogiş keno adir, venga bi dewe dano. Pîr hena bi qayîl nîyo, ser de kî vano;
> 'Xizir ha wo venga ma dano, pesade bîne qurbane ke ma şime virnîye.' Hetê ra kî dano tenbur ra bermeno." (r. 96-97).

Nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de aseno ke pîr adeta mabênê şar û Xizirî de mabênkar o. O, goreyê vateyê xo, Xizirî eşnaweno. Reyna sey yew çeşîtê îbadetî tenbur ceneno û bermeno.

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Di Vilikê Verê Vare" de wina yeno vatene:

> "Pîyê ma, pîrê pîran o, wayîrê talivan o. Wayîrê nas û dostî yo. Nîyaz û qirvanê ey heta roja ewroyêne dêyme kêmî nêbîyo. Sarî her tim xatirê ey zano, lew no dest ra, ci

rê hurmet kerdo. Ma çitur firsat bidîme nê bêdîn û bêîmanan ke leke bîyarê namusê pî û kalikanê ma? Çîyo winî beno?" (r. 44).

Na nimûne de karakter derheqê pîyê xo yê pîrî de tay zanayîşan dano. Ma nê zanayîşan ra fehm kenîme ke pîrî wayîrê telebeyanê xo yê û wayîrê nîyaz û qurbanî yê. Hîkayeyê bi nameyê "Pîro Kilmek!" de wina yeno vatene:

"Pîr û dewrêşêde namdar bî Sêydalîyo Kilmek. Vatene ra gore cemê ey ser ra cem çin bîyo. Hata a roje çi wext ke qal amebî ra, şaro ke o dîbî, nas kerdîbî. 'Tawo ke Pîrê Kilmekî cem girêdêne, herd bi asmênî ra restêne pê. Asme herinda xo de vinetê, nêlewîyêne. Dar û ber, teyr û tur pêro ci rê ustêne ra dare. Dua û mineta ey deyme kêmî nêbîyêne. Miletî nîyaz û qirvanê ey ser o sond werdêne' vatîbî.

Nê çekuyan de şaşîye çin bîye. Miletî ke se vatêne rasti kî winî bî Bava Sêydalî. Merdimêde kamilo baqil bî o. Tena bi cem, nîyaz û qirvanê xo nê, bi cematanê xo kî bîbî namdar. Hostayêde haştîye bî Pîro Kilmek. No sebeb ra kî pîlanê heyderan ra Xidirê Alî, her tim xo rê sey qilawuzê dîbî o. Çi taw ke halkerdişê dewayêde zore kewtîbî rojeve, Xidir Axayî Pîro Kilmek fîstîbî ra xo ver, winî şîbî cematan. Ma o Xidir Axa nêbî ke çi taw ke qal amêne ra, hêsirî çiman ra girr bîyêne, 'Mi ke Kilmek kerd vîndî, ê mi êdî cêrê de, dewranê mi devacêrî ser şî,' vatêne.

Ma doktorîya Kilmekî! Ey ser ra doktor bî o dorme de? Şaro ke nas keno vatêne ke 'Herdê dewrêşî ser o Pîr Sêydalî ra berz doktor çin bî. Esteyî (asteyî) cêvejîyêne ey kerdêne herinde, şîkîyêne ey nêne pêra, birînî ey derman kerdêne, emvayî çêşît nêweşîyî ey kerdêne weş. Gilê koyan ra vaş û çîçegî nêverdabî ey. Hezar çîçege dêne arê, hezar derman virastêne ci ra." (r. 59).

Na nimûne de zî şexsê Pîrê Kilmekî de ma rastê hîrê fonksîyonê pîran yenîme. Fonksîyono yewin o yo ke pîr cemî girê dano, îdare keno. Nimûne de bi awayêko mubalexeyî girêdayîşê cemî de serkewtebîyayîşê ey ameyo tekîdkerdene. Fonksîyono dîyin mabênkarî ya. Wexto ke dewayêka girane yena rojdem şar seba çareserkerdişê dewa muracatê pîrî keno. Fonksîyono hîrêyin zî hekîmîya şarî ya. Tîya de pîr sey yew hekîmê şarî û darûviraştox ameyo îfadekerdene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Apo, ti merdimêde namdar a. Ti hem pîr a, hem doxtorîye kena. Dêrsim de her kes to zaneno." (r. 62). Tîya de tena mefhûmê pîrîye ravêreno. Reyna eynî hîkaye de ma sey nimûneya peyêne rastê naye yenîme:

"Wertê ma de pîr û talivênî esta, kewrayênî esta. Nas û dost îme ma. Ma silam do zuvinî, non-sola zuvinî werda. Înan çiralix do mi, mi gulvang do înan. Çimê nê hende

miletî mi ser o yo, mi de nîyadanê. Pêro wazenê ke yardimê bidîne ci ez. Ez çitur înan caverdan, cisnê Mewranî ver remen? Seba çar rojî amrê dinya, çitur pîrê înan çimê înan de ken qiz, moralê înan ken xirav?" (r. 69).

Na nimûne de ma vînenîme ke pîr bi fekê xo qala statuyê xo keno. Seba şarî yew rayverêko senên o û wayîrê senîawa yew girîngîye yo, ey îfade keno. Hîkayeyê bi nameyê "Mîlçika Sûre" de wina yeno îfadekerdene: "Kalmeleko çêvesaye ha wo amo peyê çêverî de mi ser o vineto. Ti nêvînena hama ez vînen. Pîrê-pîran, Pîrê Dîwanê Berzî rîsîyayîye medo biko." (r. 148). Na nimûne de zî hem pîrî rê hem zî Dîwanê Berzî rê referans ameyo dayene. Seba mojnayîşê girdbîyayîşê pîrî tîya de pîr sey aîdê Dîwanê Berzî yeno girêdayene.

- Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî*

Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî* de hîkayeyê bi nameyê "Fotograf" de wina yeno vatene: "Apî mîyanê xeyalan de sereyê xo hêdî-hêdî berz kerd, nême şîyar nême rakewte ûna sey bêhîşan va, 'Sûcê ma yo! Biko, Heq bo, pîr bo sûcê ma yo…'" (r. 30). Nê hîkayeyî de pîrî ser o sond yeno wendene. Nê sondwendişî ra eşkenîme manaya pîrîye seba bawerîya şarî fehm bikerîme. Pîrî hende girîng ê ke înan ser o sond yeno wendene.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Dês" de wina yeno vatene:

"Ez ge-ge way û birayan ra dizdîya qepaxê sandiqe kena we. Zerrîya mi sey dawulî gipena. Zereyê sandiqe ra boya sayan û sabunî şanena pirnika mi. Maya mi sayan û sabunî seveta pîr û rayberan û meymananê hêjayan dana we." (r. 7).

Na nimûneya verêne de karaktera maye say û sabunan seba pîran û kesanê erjîyayeyanê bînan nimnenê. Bi nê hereketî esasen wendox eşkeno mîyanê şarî de statuyê pîran fehm bikero. Hîkayeyê bi nameyê "Dîyayîş" de wina yeno vatene:

"Vîra mi de teyna Pîro Bimbarek, Îvîsê Sêykalî û Sezayî Doxan bî...

Pîr ebe xo lingan şî binê dare. Ebe xo dest la eşt ra vileyê xo û sey rî dişmenî tu kerdene kursî binê linganê xo ra bota eşte û sey helî xapa layî ra perra şî koyanê Dêrsimî, şî Hardê Dewrêşî de bî qilawuzo ebedî û bî teberik û binbarek." (r. 24).

Na nimûneya peyêne de zî cesaret û camêrdîya pîran şexsê Pîrê Bimbarekî de ameyo îfadekerdene. Pîro Bimbarek mergî ra nêterseno bîlekis kursîyê binê linganê xo bi xo kuleme keno.

- Kitabê *Menewşî*

Kitabê *Menewşî* de hîkayeyê bi nameyê "Eşkefte" de wina yeno vatene: "Babayî, pîrî û rayberî sey verê nêbî êdî. Her ca de cinî û domanê bêkesî, vêşan û rutî bî. Însanê kamilî pêro kiştbî yan zî hende xirabîyan ra dima sir ra vîndî bîbî." (r. 17). Nê hîkayeyî de yeno vatene ke beno ke pîrê verênî sir bîyê. Tîya ra yeno fehmkerdene ke pîrî nimirenê tena sir benê. Ma zatanê bimbarekan yê sey Xizir de zî dîbî ke ê zatê bimbarekî zî nêmirenê tena sir benê. Tîya ra eşkeno bêro fehmkerdene ke mabênê pîran û zatanê bimbarekan de na babete ra yew manendîye esta.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê "Xafî" de wina yeno vatene: "Pîr 'Kal Hesen Pîrê na suke bî. Cem eî guretenê, duwae eî kerdenê, nêwesî eî kerdenê wes." (r. 103). Tîya de şexsê Kal Hesenî de hekîmîya pîran ser o ameyo vindertene. Wendox eşkeno na nimûne ra tey bivejo ke kerdişanê cem girêdayene û dua kerdene rê îlaweten pîrî heman wext de eşkenê bibê hekîmê şarî zî.

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê "Piré Ma Sırr Bi" de wina yeno vatene: "Vané vore ke voré piry sırr bené. Sırr bené kata soné? Kes nézoneno, hama az hewl vo, geves vo, roé xo az ve az kar keno yeno." (r. 45). Ma derheqê sirbîyayîşê pîran de hîkayeyanê verênan de rastê nimûneyan ameybîyîme. Nê hîkayeyî de îlaweten yeno vatene ke pîrî zimistanî wexto ke vewre varena sir benê. Yanî sirbîyayîşê pîran bi yew teqwîmî ameyo bestene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Adır yisony vésneno, hama ma névésneno. Na keramete cısné ma dera... 'Vano, pir guné şa ra bıwano, sıpê ra mewano." (r. 47). Eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene: "Piruné ma ke adır fist feké xo Seyta terseno, vano yisony ez estuné feké xo, roé mı ceno. Xo ve xo tesmilé ma beno..." (r. 57). Nê her di nimûneyanê peyênan de yeno îfadekerdene ke pîr û cisnê pîrî adir erzenê xo fek

û fekê înan nêveşeno, bi no qaydeyî yeno bawerkerdene ke pîran şeytan eşto xo fek û o tersaynayo. Eynî hîkaye de pîrîye rê wina referans ameyo kerdene: "Hire berjeny bi: Pir, rayver, bava." (r. 62). Reyna eynî hîkaye de cayêna de wina ravêreno:

> "Piluné ma vatené piry jede wené. Hermuné yinu sero mılakety esté. Mı nıka yima kerd ke piruné ma mılaketé xo gureté amé çé ma, gomé ma kerdo şen. No ra tepiya mal gaé ma bené jede, run thoraqé ma beno deyra, cüné ma bené hewl." (r. 71).

Tîya de zî goreyê bawerîya şarî harmeyanê pîran ser o milaketî estê û wexto ke yew pîr yew keyeyî zîyaret bikero xeyrê ê milaketan ra bereketê ê keyeyî beno vêşî. Eynî hîkaye de pîrîye wina yena qalkerdene: "Dewuzu çond serryo ke pir, rayver, bava çıvao nédiyo. Hen zonené hewzé asmény de çıxaş mılakety ke esté koté era na dı piru amé zerré gomé yinu." (r. 72). Na nimûne ra wendox eşkeno heskerdiş û muhebetê dewijan verba pîran muşahede bikero. Çunke bi ameyîşê pîrî zaf şa û bextewer benê. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne ma naye vînenîme: "'Piré ma sırr bi!', 'Piré ma sırr bi!'" (r. 74). Na nimûneya peyêne de zî sirbîyayîşê pîran rê referans yeno dayene. Ma verî zî îşaret kerdbi ke goreyê bawerîya şarî sirbîyayîş merdiş nîyo. Tesîrê kesanê sirbîyayeyan şarî û dinya ser o dewam keno. Ê goreyê bawerîye çi biwazê eşkenê bîyarê bi ca.

2.2.3.2. Dewrêş

Çekuya "derwêş" ziwanê fariskî ra dekewta bi ziwanê zazakî û yeno bi manayanê "feqîr" û "zahîd" (Nişanyan, 2018: 180). Derwêşî mîyanê şarî de wayîrê statu yê û yeno bawerkerdene ke tayê qewetê înan ê taybetî estê. Deniz derheqê dewrêşîye de wina vana: "Dewrêşîye mîyanê sîstemê bawerîye de û Dêrsim de yew têkilîya îlahîye îhtîwa kena. Ma eşkenîme bi vatişê girîng yê 'Hardê Dewrêşî' ra zî biresîme bi ê netîceyî ke no vatiş Dêrsim de vilabîyaye yo. Herd/hard kurdkîya kurmanckî de muqabilê çekuyanê sey 'erazî', 'herre' û 'serzemîn'î yeno. Hardê Dewrêşî hem sey 'Erdê Dewrêşî' hem zî sey 'Erdo Dewrêş' eşkeno bêro tercumekerdene. Bi nê vatişî ma vînenîme ke heme erd yanî serzemîn aîdê Dewrêşî yo û no zî esasen sey yew formo îlahî vejîyeno hemverê ma." (2013: 8). Dewrêşî bitaybetî herêma Dêrsim de yew statuyê berzî yê û fonksîyonê înan o esasî sey muşahidîya Rayîrê Heqî yeno qebulkerdene.

Bawerîyê ke derheqê Derwêşîye de yê nê;

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê "Ma û Înan" de wina yeno vatene: "Mi besenêkerd to bîyarîne, mi meyîtê to nêda hardê dewrêsî. Bêkefen mend meyîtê to, ti rutûrepal a..." (r. 86). Na nimûneya verêne de seba îşaretkerdişê bimbarekîya erdî îfadeyê "hardê dewrêsî" ameyo vatene. Ma teberê metnî ra zanîme ke erdê dewrêşî esasen herêma Dêrsimî ya û hetê hemwelatîyanê ucayî ra sey bimbarek yena qebulkerdene.

- Kitabê *Bero Sûr*

Kitabê *Bero Sûr* de hîkayeyê bi nameyê "Eşq Gêj O" de wina yeno vatene: "Tayîne kî vatêne 'O dewrêş o. Sirê ey estê. O ziwanê heywanan zano. Qarişê ey mebê!'" (r. 56). Na nimûne de zî yeno vatene ke sirê dewrêşan esto û ê eşkenê ziwanê heywanan ra fehm bikerê. Her çiqas dewrêşî zî însanî bê zî goreyê bawerîya şarî ê wayîrê sir û kerametan ê.

- Kitabê *Zere Ra*

Kitabê *Zere Ra* de hîkayeyê bi nameyê "Torzîn" de wina yeno vatene: "Qet ters û telaşe mekerê têra. Ez Dewrêş o, naca zî hardê dewrêşan o." (r. 51). Na nimûne de reyna erdê Dewrêşî rê referans ameyo dayene. Hîkayeyê bi nameyê "Derdî Ke Ameyî Ziwan" de wina yeno vateno:

> "Omver endî o Omvero ke dest de çeke serê koyan ra çing dano o nîyo, sey dewrêşanê rayîrê Heqî yo. Yew loqme, yew xirxe û çongir. Hucra zî ci rê bîya mabedê îtîqatî." (r. 74).

Tîya de zî rayîrê dewrêşan sey rayîrê Heqî ameya îfadekerdene. Heyatê înan o sade bi vateyê "yew xirxe û çongir" yeno sembolîzekerdene. Reyna hucraya dewrêşan rê zî tekîd ameyo kerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Şewe Zewecîyaye Şewdir Vîya" de wina yeno vatene: "Kuna ra û vozena ra, kek Yilmazî rê dua kena. O, arif û dewreşê Heq-tealay, misayivê şayê şêrê deşta Kerbelayî, esparê koyan, arifê sey ey ra ma cîya nêverdo." (r.

102). Na nimûneya peyêne de zî tena nameyê derwêşî derbaz beno û bendikê ey ê bi Homayî yeno îfadekerdene.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Dîyayîş" de wina yeno îfadekerdene: "Înan ra ver, şarê ma xo ra 'Kirmanc' û welatê xo ra kî 'Kirmancîye' yan kî 'Hardê Dewrêşî' vato, nîya name kerdo." (r. 27). Na nimûne de seba temamê Kirmancîye "hardê dewrêsî" ameyo vatene û bi nê vateyî bimbarekîya welatê Kirmancîye ameya îfadekerdene.

- Kitabê *Ez û Ti*

Kitabê *Ez û Ti* de hîkayeyê bi nameyê "Ha Mîr Ha Mîrek" de wina yeno vatene: "Dêrsim ma rê îtîqad o. Dîyarê Dewrêşî, teberik û binbarek o. Dêrsim qewl û qerarê Çimeyê Zaxge, nîşanê kirmancîye û ruh û can o." (r. 53). Seke aseno na nimûne de zî Dêrsim sey dîyarê Dewrêşî yeno namekerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Fêl û Fikir" de wina yeno vatene:

> "Şarê mi ra bi mîlyonan kes çito ke bîyê macirê dinya û sey dewrêşan çerx danê, ez zî peyê nê dêsan de înan ra yew o. Zîyar û zîyargeyanê Dîyarê Dewrêşî ra sewbîna ne çîyê rê giredayîna mi menda ne zî xo cayê ra dîyene..." (r. 78).

Na nimûne de zî vatox vano "*ez zey derwêşan çerx dana*", yeno zanayene ke dewrêşî timûtim gêrenî. Ê timûtim mîyanê şarî de yê. Ko bi ko, welat bi welat gêrenî û wazenê şarî rê rastîye û rayîrê Homayî nîşan bidê.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê "Bonê Mîralî" de wina derbaz beno: "Taîne vat nu dewres o, taîne vat nu xêx o, raa xu texelna amo." (r. 30). Na nimûneya siftayêne de tena nameyê dewrêşî yeno ravîyartene û bi awayêko îndîrekt anormalbîyayîşê dewrêşan ameyo îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Hesen Dede" de wina yeno vatene: "Wext de ju dewa Erzinganî de Hesen Dede bî. Dede dewres bî, kerameta xu haq ra zaf bîe. Cem guretenê pê, dewu u dugelu de her kes eî nas kerdenê." (r. 72). Na nimûne de zî ma vînenîme ke şexsê Hesen Dedeyî de terîfê dewrêşîye ameyo kerdene. Yeno vatene ke dewrêşî hetê Homayî ra kerametê xo zaf ê. Eynî hîkaye de

wina yeno vatene: “Înu kî endî înam kerd ke Hesen Dede keramete ra pirro, dewres o u mordemo ewlîa o.” (r. 74). Tîya de zî reyna zafbîyayîşê kerametê dewrêşîye yeno îşaretkerdene û dewrêşîye û ewlîyayîye sey têduşt yeno hesibnayene. Hîkayeyê bi nameyê “Yaranîe” de wina yeno îfadekerdene: “Verdîme ra dover, kinc u kolê xu xo sero kerdî pak, je dewresu, je asiqu wertê vas ra, wertê yonca ra verdîmê ra, amaîmê raa dewe ser.” (r. 82). Na nimûne de zî, seke ma verî zî rast ameybîyîme, çerixîyayîş û gêrayîşê dewrêşan ameyo îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Dewres Alîyê Manqilî” de wina yeno vatene:

> “Mordemo ke dewres o haq ra nêjdî o...
>
> Çua Alîê Manqilî miqerrem dest de bîe. Tae laê surî u ‘çeqerî ‘pilesnaî bî çua xo ra. Sate her kes uskit mend u zanikunê xo de xo ver qal kerd, Alîê Manqilî çua xu sanite ra, wairê çeî re vat: Mordem, wurce hao Xizir amo verê çeberê tu, wurce çeber ci rê rake! Mordem seke wuşt ra çeber kerd ra, zerrê çeî u zerrê Alîê Manqilî bî honik.
>
> Alîê Manqilî vat:
>
> -Ya Xizir tu esta!” (r. 94-95).

Na nimûne de şexsê Dewres Alîyê Manqilî de hekîmîya şarî ya dewrêşan ser o ameyo vindertene. Reyna goreyê bawerîya şarî dewrêşî Homayî ra nêzdî yê. Eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene:

> “Roca bîne meymonîa Alîê Manqilî ke qedîe, xo rê bî raşt dewe be dewe dewresîa xo ser fetelîa...
>
> Roce polîs amaî, Alîê Manqilî guret pey, guret bierd qereqol. Komser ci rê vat:
>
> -Tu nusqa kena, la gîre dana, miletî xapnena u ci ra peru cena!” (r. 95).

Na nimûne ra zî wendox eşkeno fehm bikero ke dewrêşî, seba defkerdişê narehetî û nêweşîyan eşkenê sey ocaxdaran nuşte virazê û la girê bidê. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne ma naye vînenîme: “Welat pîr u rayberu ra, dewres u babau ra pirr o, hama wext wextê vêrenî nîo.” (r. 98). Tîya de zî zafbîyayîşê hûmara dewrêşan ya welatî yena îfadekerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Xafî” de wina yeno vatene:

> “Dewa sima de eke dewres esto, mi biere lewê eî...
>
> -Dewres ez zanon ke tu ebe keramete ama dîna. Keramete beyta her kes de esta, hama her kes bese nêkeno dewres bo. Tu ‘çiton bîa dewres, mi rê vace, ju rae bimusne mi, ez kî dewres bî!

...

-Ez zanon nu mordemek ebê ‘çi fêl amo îta. Ci rê vace, hata ke rew o, îta ra şîero, mektebê dewresîê kî çîno, dewresîe haq ra yena.” (r. 104).

Tîya de zî, seke ma verî zî îşaret kerdbi, mabênê dewrêşîye û Homayî de bendikêk yeno ronayene û dewrêşî adeta yew wezîfedarê Homayî yenê nîgarkerdene. Yanî yeno bawerkerdene ke dewrêşîye dime ra nêeşkena bêra musayene yan zî qezençkerdene, a hetê Homayî ra dîyena. Bi nê awayî dewrêşîye rê rehendêko îlahî yeno îlawekerdene. Hîkayeyê bi nameyê “Dermon” de wina yeno vatene:

“Fadîma ke di heşt cile de mende, cîronu gurete berde jîara Qirxleru, berde Sapaz Dede ser, wenca rind nêbîe. Na wext wextê Derebeglîu bî. Dîna de zaf feqirîe bîe u bêkesîe bîe. Di mîe çe Wuşenê Selmonu bî. Cîronu vat, gereke raa haqî de ju qurbon bikero Wuşenê Selmonu. Qurbon kerd, qurbon çeunê dewe rê vila kerd, cemat venga haqî da, bejna weşîe ser dua kerde, Fadîma wenca wes nêbîe.

Roce Wuşenê Selmonu domonî temey kerdî, rusnaî Doim ke, Dewres Dedeî bivînê, Dewres Dede bîero la gîre do. Di xortê dewe aspor bî, hetê Pulumurîe ser şîe. Roce di rocu ra têpîa ebê Dewres Dedeî amaî. Dewres Dedeî Wuşenê Selmonu de dizdene ‘çar ‘çimu ver qeseî kerd, va ke:

-Ez ewru la gîre nêdan, wae ‘kila mi hewno ke ewru son de vînena meşte sodir mi rê vaco, ez u ‘tau ci rê la gîre dan...

Çeber bî ra, Dewres Dede kot zerre. Cînikî wuştî ra oda ra şî teber. Dewres Dede lewê bejna Fadîma de nîşt ru, pistine xo ra di laî vetî. Jukek sur bî, jukek sipî bî. Fadîma hewnê xu ci rê vat. Dewres Dedeî dua kerde, la gîre da. La ke gîre da, la kerd binê berjînê Fadîma. Ura têpîa ci rê ju nusqa kerde. Nusqa ser wende, xete ser dua nusnê, kerde wertê pa’çî, dê Fadîma. Fadîma nusqa kerde pistinê xu. Dewres Dedeî duawa pêyene kerde, wuşt ra şî teber.” (r. 120-121).

Na nimûne de bi awayêko zelal qala hekîmîya şarî yê dewrêşîye yeno kerdene. Goreyê bawerîya şarî eke yew kesê nêweşî rê hetê dewrêşî ra la bêro girêdayene o kes do bibo weş. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene:

“Hêştena ke vêrd ra, Wuşenê Selmonu reîna xebere rusnê Dewres Dedeî rê. Dewres Dedeî ju lacek de teberik rusnaîbî, u temey kerd bî ke, eke adire wae ’kile esto, roce de hîre reî toraqo ‘çîvlek biwero.” (r. 125).

Na nimûneya peyêne zî sey dewamê nimûneya verêne qala hekîmîya şarî ya dewrêşîye yena kerdene. Na fine la girêdayene rê îlaweten teberik zî nêweşe rê yeno

dayene. Goreyê bawerîya şarî no teberik şîfadar o û o do nêweşîye ser o tesîrêko pozîtîf bikero.

2.2.4. Bereket

Çekuya "bereket" ziwanê erebkî ra dekewta bi ziwanê zazakî û yena bi manayanê "nîmet", "bolîye" û "berdarîye" (Nişanyan, 2018: 91). Bereket, goreyê bawerîya şarî ya zazayan berdewamîye îfade keno. Eroğlu derheqê bereketî de vano: "Bereket seba çîyanê madîyan nêqedîyayîş, dewamkerdiş û bolîye îfade keno. Seba çîyanê manewîyan zî berdewamîya bextewerîye îfade keno." (2017: 33). Bereket wextanê qedîman ra nat seba şaran, bitaybetî zî seba şaranê zîretkaran, yew cayo taybetî girewto. Wexto ke ma medenîyetanê qedîman tehlîl kenîme vînenîme ke bereket seba înan hende girîng o ke bi nameyê "Homayê/a Bereketî" xo rê homayî afirnayê. Sumerijan de "Tammuz", Yunanijan de "Prîapus", Misirijan de "Anat, Ba û Thermuthis" û Îranijan de zî "Anahîta" homayê bereketî yê. Her çiqas mefhûmê bereketî bawerîya şarî ya fekkî de rolêko dîyar bigîro zî hîkayeyanê zazakî de ma tena di hîkayeyan de rastê ci ameyîme.

Bawerîyê şarî yê ke derheqê bereketî de yê nê yê;

- Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*

Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî* de hîkayeyê bi nameyê "Kûvî" de wina yeno vatene:

"Demir verê kulinde de vinet nêkewt zere. Pîrike ey ra vatbî;
'Ti laj a, mekuye kulinde, bereketê qatixî remeno.'
Aye ra Demir vêşanîye ra bimerdêne kî feyvzê kulinde ra nêşîyayêne." (r. 128).

Nê hîkayeyê verênî de yeno bawerkerdene ke eke yew laj bikewo zereyê kulinde ê keyeyî de bereketê qatixî remeno. Tîya de aseno ke cayê kulinde sey aîdê kêna/cinîye yeno hesibnayene.

- Kitabê *Sewdaya Belekine*

Kitabê *Sewdaya Belekine* de hîkayeyê bi nameyê "Qal û Qirê Dewe" de derheqê bareketî de wina yeno vatene: "Şo ancî sey kutikî bişime, boye-bixe bige bê keyê ma! Boya îçkîyê to ra hîr-bereketê keye de nêmendo." (r. 57). Na nimûne de zî yeno bawerkerdene ke şimitişê alkolî bereketê keyeyî ser o tesîrêko xirab virazeno. Beno ke çimeyê na bawerîye dînê îslamî bo çunke dînê îslamî de şimitişê alkolî heram û qedexe yo labelê seke yeno zanayene şimitişê alkolî tayê dîn û bawerîyanê şarî yê şaranê bînan de zî bi awayêko negatîf ca geno.

2.2.5. Mewcûdîyetê Metafîzîkî

Bawerîyanê şarî de yeno bawerkerdene ke tayê qewetê ruhî-efsûnîyî estê ke nînan ra qatê hol ê û hetkarîya însanan kenê û tayê înan zî xirab ê û eşkenê her tewir zerarî biresnê bi însanan. Kalafat derheqê mexluqatanê metafîzîkan de wina vano: "Bi şiknayîşê şîşeyan, bi vengvetişê sîrenî, bi pirocenayîşê tenekeyê vengî, bi teqnayîşê sîlehî, bi qîrayîş û borayîşî, bi hîrê finî pirodayîşê texteyî winî ameyê waştene ke wa qewetê tarîyî bêrê qewirnayene û wa xirabîya înan nêreso bi qeçekan, zewicnayeyan, cenazeyan ûsn." (2009: 118). Ma do nê qisimî de yew bi yew qala nê mewcûdîyetan bikerîme

2.2.5.1. Cin

Seba cinan milaket zî yeno vatene. Her çiqas yew manaya milaket yê "ferişte" estbo zî hîkayeyanê zazakî de milaket tam manaya cinî de ameya xebitnayene coka ma do înan xebata xo de sey yew qebul bikerîme.

Özbay seba cinan vano: "Cinî, bi çiman a nêvînîyenê labelê yeno bawerkerdene ke estê, mewcûdîyetê ruhanîyê ke bi suretanê cîya-cîyayan însanan rê eşkera benê." (2007: 127). Reyna Özbay vano: "Goreyê bawerîyî, cinî eke însanî bigîrê binê hakîmîyetê xo yan ê însanî rê nuzul (tr. İnme) yeno yan zî hemsencîya xo ya aqilîyî vîndî keno. Labelê eke însan cinî bigîro binê hakîmîyetê xo eşkeno zaf karan ê cinî rê bido kerdene." (2007: 321). Özbay îlawe keno: "Piroginayîşê cinî; bi şekilanê xîntbîyayîşê însanî, mojnayîşê hereketanê anormalan xo dano nîşandayene... Heto bîn ra veyva newîye adirî ser ra dîyena xoeştene ke

wa cinê ke xo reyde ardê û ruhanê xiraban ra bixelisîyo. Semedo ke cin hêrişê ci nêkero kincê qeçekan estareyê şewe rê nînê veradayene, dîyenê arê.” (2007: 129).

Aleksiva tarîx de mîyanê kulturanê cîyayan de cayê cinan ser o vano: “Dînê Misirê Qedîmî de cinî zafane sey heywanê kovî, mar û marmalokî bi awayêko xijok û bi leşa sîya ameyê xeyalkerdene û sey dişmenê Ra’yî ameyê hesibnayene.” (2020: 58). Aleksîva bawerîya cinî ya Îranî ser o zî vindeno û vano: “Îranê Qedîmî de cinsîyetê cinan nêrî bi labelê cinê makî yê ke *druj* ra ameyê zî estîbî.” (2020: 59). Bê şaranê Misirijan û Îranijanê qedîmî cin, mîyanê ereban de zî wayîrê cayêko bellî yo. Aleksiva naye ser o îfade keno: “Cematê ereban yê verê îslamî, cinan sey îlahê ke serê erdî de nişenê ro qebul kerdo û ereban winî bawer kerdo ke xeylê hadîseyê ke ameyê meydan zî hetê cinan ra ameyê kerdene. Reyna înan bawer kerdêne ke qatê cinî merdiman kişenê, remnenê; qatê cinî zî merdiman rê hetkarîye kenê û qatê cinê bînî zî bi merdiman a zewicîyenê.” (2020: 60).

Çelik zî kulturê ereban û dînê îslamî de cayê cinan ser o îfade keno ke wexto ke derbareyê na mewzû de bawerîya erebanê cahîlîye bêro etudkerdene, yeno dîyene: “Ê, cinan sey mexluqatê ke eşkenê bikewê suretanê cîya-cîyayan telaqî kenê. Mesela ê “Xûl”î zî sey cinêk terîf kenê. “Suûlat” cin o. Tay marî (cinsê engerekî) û marê keyeyî cin ê. Kutiko sîya şeytan o (nevê cinî ra), deweyo har (deweyê hecinî) cin o.” (2021: 68). Quran û sinnet mewcûdîyetê Cin û Şeytanî qebul keno. Cinî, mexluqatê winînî nîyê ke însanan bitersaynê û înan bi dehşet fînê, “cinî çeşîtêk mexluqatê ke hetê Ellay ra ameyê xeliqnayene labelê însanî nêeşkenê înan bivînê.” (Çelik, 2021: 70). Kalafat zî îlaweten vano: “Goreyê bawerîyanê şarî yê ewroyênan ganî bişewe teber de awa germe bi destûr bêro rijnayene.” (2007 a: 91). Wina yeno bawerkerdene ke eke destûr nêro girewtene, cinî do narehet bibê.

Kalafat û Abdurrezzak eserê xo yê hemparî de cinan ser o dergûdila qisey kenê û vanê: “Vatena îslamî de cinî sey îmankerde û îmannêkerde, rehmanî û şeytanî ameyê tesnîfkerdene. Tayê cinî zî camî de nimaj kenê.” (2020 a: 36). Bawerîyanê şarî de yeno bawerkerdene ke wayîrê cayanê sey defîneyan estê. Seba caravetişê defîneyan zî, “ganî îzinê mexluqatanê sey cinan bêro girewtene.” (Kalafat û Abdurrezzak, 2020 a: 47-48). Yeno bawerkerdene ke cinîya dixaskane û pito/a ke hema çewresê ci nêvejîyayo/a, ê, verba piroginayîşê cinî hîna bêmuhafeze yê. Seba muhafezekerdişê cinî û pitî/e tayê tedbîrî yenê girewtene. Beraberê ney, “awa banyo ya pitî/e zî şêmûge ra teber nîna rijnayene.” (Kalafat û Abdurrezzak, 2020 a: 100). Bitaybetî Bîngol de yeno

bawerkerdene ke, “cinî sey rind û xirab, cahil û alim, zanaye û nêzanaye tewir bi tewir ê.” (Kalafat û Abdurrezzak, 2020 a: 101). Eke ma herêma Bîngolî sey nimûne bidîme, goreyê bawerîyanê şarî yê na herême cinî; fekê dereyan de, binê serbanan de, cayanê tengan de, cayê ke tey şîlanêrî estê ucayan de, goristanan de, bînayanê xerabeyan de û cayanê hîra û akerdeyan yê ke tey heywanî estê ucayan de ciwîyenê. Heto bîn ra cinî, “qaşikanê pîyazî sey zerd û qaşikanê sîrî zî sey sêm qebul kenê.” (Kalafat û Abdurrezzak, 2020 a: 116). Goreyê bawerîyanê şarî yê Bîngolî seba verba cinî muhafezekerdişê cêzê veyve, zereyê boxçaya cêzî rê yew parçeyê asinî dekenê. Tay cayî estê ke piroginayîşê cinî rê musaîd ê, ê cayan ra yewe zî şêmûge ya. Cin, “bi keso/a ke şêmûge ser o nişta ro, ey/aye rê piro gineno.” (Kalafat û Abdurrezzak, 2020 a: 118).

Hîkayeyanê zazakî de bawerîyê şarî yê ke derheqê cinî de yê nê yê;

- Kitabê *Beyî Se Bena?*

  Kitabê *Beyî Se Bena?* de wina yeno vatene:

  “Huseyn Axay zî yew şewi axpîn aw dayo. Hindi ewnîyayo ki aw ey dim a peysay. Ey caran çîyo anasarên nêdîyo, huwey xo xo polî ser nayo û ver bi çimedê eynî şîyo. Hinî gama ki ameyo dehlêran mîyan û xo ra cor ewnîyayo, çi veyno! Eki deyedê eynî ser o panc-şeş mehluqatê kilmî û porgijgalinî, destê înan di yew punca vaşê wişkî veşena, huwenî û kay kenî. Huseyn Axay hêşê xo weş înan ser nayo ki nê mehluqatî çi ray çîyekî nêmanenî. Qevda destê înan hinda yew engişta qeçekan barî ya, vîyey înan abiasan. Porê înan gijgalin, ri barîçek û sîya se teney. Huseyn Axay ebi roşneya kila vaşî çimê înanê ki hinda qula goçînî bîy, zor dîy. Eki buya vaşê veşatî nêameynî bide ka o bi xo çimanê xo ra bawer nêko. Huseyn Axay yew deme taket-naket kerdo ki şêro heta înan ra ya nê. Tira pey pîzzedê xo di vato ‘nika nê do bişî se bikî mi’, huwey xo xo dest a kerdo û dest bi wendişê Qulwellay kerdo, heta înan ra şîyo; hinî çaxo ki kewtî menzîlê huwedê ey nişka ra vîndî bîy. La buya vaşê veşatî ameya pirnikanê ey. Huseyn Axa ageyrayo şîyo axpîn ki e, aw ha sey verî yena. Ey hinî sey îmanê xo zanayo ki çîyê ki dîbî, cinî bî.” (r. 7).

Na nimûneya verêne ya derbareyê babeta ma de karakterê Huseyn Axay rastê cinan yeno û înan wina terîf keno: “mehluqatê kilmî û porgijgalinî, destê înan di yew punca vaşê wişkî veşena, huwenî û kay kenî. nê mehluqatî çi ray çîyekî nêmanenî.

Qevda destê înan hinda yew engişta qeçekan barî ya, vîyey înan abiasan. Porê înan gijgalin, ri barîçek û sîya se teney. Çimê înanê ki hinda qula goçînî bîy". Ma fekê karakterî ra derheqê senînîya fîzîkî ya cinan de benîme wayîrê xeylê zanayîşan ke goreyê îfadeyanê ey cinî hem manenê bi însanan hem zî hetê taybetmendîyanê xo yê bellîyan înan ra cîyatîyan îhtîwa kenê. Eynî hîkaye de wina yeno vatene:

> "Labelê melay dewi Mela Mehmudî, cematî rê behs kerdo ki ey bi xo zî a herundi di çend ray ê cinê ki Huseyn Axa qalê înan keno dîy. Huseyn Axay ra pey Melay zî ki wina vato, hinî her kesî bawer kerdo ki cinê Eynîyê Derdî estî." (r. 8).

Tîya de zî wendox museno ke cinê ke nimûneya verêne de ameybî terîfkerdene aîdê Hênîyê Derdî yê. Xora goreyê bawerîya şarî tayê hênî û cayê awî yê bînî mekanê cinan ê. Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne ma rastê naye yenîme:

> "Lejê Derdi û Hesîba ra pey, Hesîba hergû roj çi pinanî çi eşkera bêyewmeya Beyi ser o çîyêyo newe vatinî: 'A şewi Şêxê Cinan ame hewnê mi, mi ra va 'Beyi, lacê bînî zî yew hewa awey dana, wa xebera to biba!' Ez zana Beyi serey Badînî zî wena. 'Fekê maya Ziravi ra neqil kerdinî ki a semedê Ziravi şîya Zîyara Bawkalî ser, zîyari ser o xo di şîya; Bawkal bi xo ameyo hewnê aye, vato: 'Ti se kena biki, keynaya xo aw keyi ra veji, keyeyêyo tekin nîyo!'" (r. 65-66).

Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de zî şêxê cinan keweno hewnê yew karaktere û aye rê tayê mesajan dano, tîya ra fehm beno ke cinî wayîrê yew şêxî yê. Labelê no şêxê cinan, cinêko xirab ney bîlekis cinêko baş o. Çunke keweno hewnê yew kese û aye derheqê yew tehluke de îqaz keno.

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Di Vilikê Verê Vare" de wina vajîyeno:

> "Tawo ke vengê Çawişî ame û 'Mevindê bêrê pêser, şome!' vat, halê xo qet bine ra hal nêbî. Merdimî winî zanêne ke cinan do piro, aqil sare ra vejîyo. Araq kewtîbî ra ser, her cayê xo recefîyêne. Verê çimanê xo bîbî tarî." (r. 47).

Tîya de halê xirab yê yew kesî û vîndîkerdişê fonksîyonê ey yê aqilîyî teşbîhê piroginayîşê cinî beno. Wendox bi awayêko îndîrek eşkeno derbareyê senînîya piroginayîşê cinî û semptomanê ey de wayîrê yew qenaetî bibo.

- Kitabê *Teberik*

Kitabê *Teberik* de hîkayeyê bi nameyê "Gijgêleke" de wina yeno vatene: "Ero îndî bes o, bes ooo! To cinî ardî mi ser cinî, welêde kutikê sîyayî." (r. 13). Hîkayeyê bi nameyê "Xêx" de wina yeno vatene: "Ero na çire caverderê, weledê kutkan, cinan mîyarê mi ser!" (r. 17). Nê her di nimûneyan de wexto ke karakterî aciz benê vanê "cinanê mi meya mi ser" yan zî "to cinê mi ardî mi ser", yeno fehmkerdene ke mabênê hêrs bîyene û cinan de hetê şarî ra têkilîyêk ameya ronayene.

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê "Hardo Dewrêş Şahîd O" de sanikêka winayêne yena vatene:

> "Ewdalmûsayî leşkeranê xo ra va:
> -Gelê leşkeranê mi, şima kî rind zanenê ke ê wazenê ma bigêrê bindestîya xo. Her roj her ca de vanê ê çin ê. Ma cinê koyan îme, ma her tim nê koyan ser o bîme. Haq û Olî na dinya ser de di cinsî ardê meydan. Yew cinsê ma, cinan, yew kî teyran. Ma cinî koyan ser o ciwîyenîme. Îfrîtî, mar û milawinî kî ma ra yê. Labelê ê nika xo înkar kenê. Înan eslê xo xo vîr ra kerd, hetê dişmenan girewt. Şima êndî rind bizanê ke no cengê verê ma cengêde pîl o. Şima nê rind bizanê û xo goreyê ney amade bikerê." (r. 53-54).

Her çiqas na nimûne yew estanike ra bêro girewtene zî derheqê texeyulê şarî yê verba cinan de eşkena ma rê tay çîyan îfade bikera. Seke aseno na nimûne de qala şerê mabênê cinan û însanan yeno kerdene. Heto bîn ra mekanê nê cinan ko yo. Eynî hîkaye de sey dewamê na estanike cayêna de wina derbaz beno:

> "Haq û Tala na dinyaya ke ma ser o cuyenîme şeş rojan de saz kerda. Bêser û bêbinî ya na dinya de ma ra qeder sewbînî kî estê. Cinsê cinan kî sey ma Haq û Tala rê sejde keno. Zereyê înan de kî sey ma muslumanî estê. Mîyanê ma de suretê pisîngan de fetelînê. Şima rê qiseyê mi, xatirê herdîşa min a sipîye, xatirê seata tenge û xatirê îqrarê xo, şima ke şodir û şan fetelînê, goran de, çolan de geman û daristanan de kemer-kuç merzerê taldeyan. Eke dormeyê şima de pisingî fetelîyayî qiseyanê xirabinan cira mevajerê." (r. 57).

Na nimûne de cinê rindî û cinê xirabî yewbînan ra yenê cîyakerdene û derheqê taybetmendîyanê her di kategorîyan de zanayîşî yenê dayene. Reyna cayê ke tey

îhtîmalê estbîyayîşê cinan esto zî yenê îfadekerdene û yeno tewsîyekerdene ke vera ê cayan ganî sîyî nêrê eştene çunke cinî eşkenê nê sîyan ver zerarêk bivînê û muqabilê nê zerarî de eşkenê seba girewtişê heyfî bikewê mîyanê liv û tevgerî. Reyna ameyo îfadekerdene ke cinî kewenê dilqê pisîngan û mabênê ma de gêrenê. Eynî hîkaye de wina yeno vatene:

> "Merdim peyser gêra ra ame leweyê mezelan. Şî verê kokimanê mezelan û va:
> 'Cinîya mi kotî ya?'
> Yew kokim huya û va:
> 'Cinîya to nika zaf dûrî ya labelê hayîgê xo nîya vana qey ez keyeyê xo der a. Ê pisîngî cinîya to remna. O kî cin o, kewto dilqê to. Bê pîya şêrîme eşkefta pîle.'" (r. 59).

Na nimûne de zî ma vînenîme ke yew cino ke kewto dilqê pisîngî cinîya yew însanî remneno. Karakter zî seba musayîşê nê zanayîşî şino mezelan ser. Çunke mezelî mekanê cinan ê. Eynî hîkaye de wina yeno vatene:

> "O pisîngê keyeyê şima cisnê cinan ra bîyo. Cinîya to ê berda. Ez na kaxite dana to naye bigê eke bî şodir hîna ke tîje nêvejîya verê keyeyê şima de di şîlanî estê, mabênê înan de vinde; na kaxite sereyê xo ser o bigê verê to ra qefîleya cinan ke vêrde ra, înan ra yew to vîneno. To beno verê fermandarê xo, uca de kî her çî destê to der o." (r. 60).

Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêna na yena vatene: "Cinî va: 'Fermandarê mi cinîke digan a. Domanê xo kî mi ra yo.'" (r. 61). Nê her di nimûneyanê peyênan yê nê kitabê hîkayeyî de eşkera beno ke fermandarê cinan esto yanî mîyanê cinan de yew hîyerarşîya ser û binî esta. Sewbîna zî ma vînenîme ke cin û însane eşkenê bikewê têkilîya cinsîye û hetta qeçek bîyarê. Tîya de yeno fehmkerdene ke senîhawa ke perîyî eşkenê aşiqê camêrdan bibê û înan reyde têkilîyê bironê, cinî zî eşkenê aşiqê cinîyan-kêneyan bibê û înan reyde têkilîye bironê.

- Kitabê *Hêvîya Macire*

Kitabê *Hêvîya Macire* de hîkayeyê bi nameyê "Tersê Bacaran" de wina yeno vatene: "Bacaran zey yew veyveyê cindan her çî û her kes anitibi xo, kaş kerdibi berdibi." (r. 8). Na nimûne de vatoxî qelebalixbîyayîşê bajaran teşbîhê veyveyê cinan kerdo, nê vateyî ra eşkeno bêro fehmkerdene ke veyveyê cinan qelebalix beno.

- Kitabê *Berenge*

Kitabê *Berenge* de hîkayeyê bi nameyê "Cehşqazî" de wina yeno vatene: "Kek kuyabî dame ra. Cindê ey amebî. Nêzanî ra, kêmaqilî ra; senî ke layê tezbîhan qerifîyeno, o qayde pêdima fek ra vejîyabî." (r. 24). Tîya de karakter wextêk de kontrolê xo keno vîndî û qisayanê nêbîyayeyan vano û naye ser o hîkaye de vatox seba ê karakterî vano "*cinê ey ameyî*". Hîkayeyê bi nameyê "Ziwanê Xerîbkî" de wina yeno vatene:

> "Zaf zaman ra ver, dewa ma ra yew veyva newa şina ke hênîyê cêrî ra pa sitilan a awke bîyaro. Vateyan gore, vanê pay nana cindan, bena cindar. Boya hewayî kuyena pa, aqil dana têmîyan ra. Her cîwar de şêxan, aliman û melayan ra çarnenê; la weş nêbena. Nameyê xo Fate bena. Timûtim keye de tepişnenê, ser o pawenê." (r. 38).

Na nimûne de zî meseleya Fate yena behskerdene ke goreyê vateyê dewijan wexto ke Fate şina hênî pay nana bi yew qeçekê cinî ser û naye ser o cinî Fate danê cezakerdene û Fate aqilê xo dana têmîyan ro. Reyna na nimûne ra ma musenîme ke kesa ke hetê cinan ra yena piroginayene ra "cindare" yeno vatene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Fat a, Fat nîya ez nêzana; helna (helêna) anê dewe. Tikê vanê cindar a, cindan dest nayo ser û mare kerda, nika veradaya. Tikê vanê cindan kerda hepis, newe verdaya." (r. 39). Reyna eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene:

> "Goreyê dewijan, cindan mare kerdîbî û teriknabî. Ça ra berdîbî ancî uca de verdabî. Tayêne zî vatêne Fate bê xeber pay nayo qicanê cindan; kiştê. Aye ra cindan çewres serrî hepis kerda, hema newe verdaya." (r. 43).

Eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne no yeno vatene:

> "Heme dewanê dorûverî hîkayetê Fate eşnawitîbî. Pêrune vîndîbîyayîşê Fate bestêne cindan ra. Pîyakerdişê hemeyan zî marekerdişê cindan ser o bi...
>
> Tayêne zî vatêne pay nayo sereyê qicanê cindan, cindan aye ra çewres serrî perde nayo çimanî dewijan ver. Çewres serran dima perde darito we." (r. 44).

Nê hîrê heme hîkayeyanê peyênan de ma vînenîme ke piroginayîşê cinî yê Fate ser o tayê dewijî bawer kenê ke cinan aye rê çewres serrî ceza dayo tayê zî bawer kenê ke aye bi yew cinî mare birnayo coka wina bîya. Heto bîn ra seba rehetkerdişê aye dewijî aye benê şêx, mela û aliman ser ke goreyê bawerîya şarî nê kesî eşkenê awe rehet bikerê. Peynîya peynî de yeno vînayene ke nê hîkayeyî de prosesê piroginayîşê cinî ser o melumatê başî ameyê dayene. Hîkayeyê bi nameyê "Zewajê Gêjî" de wina yeno vatene:

"Têlî va 'Neweşî Homa dano. Ma şîy hende hekîman. Ma hende melayan gêrayî. Vat 'binêk xof pîşîyayo ci, bîyo cindar.' La nika ho hol o, ho xebitîyeno, ho kar-gureyê xo de. Melayan vat, eke bizewajîyo biyero heyecan, tersê xo zî şikîyeno, beno weş û war.'" (r. 75).

Na nimûneya peyêne yê nê kitabê hîkayeyî de zî cindarbîyayîş û xof yeno bendikdarkerdene. Reyna seba dûrîfînayîşê cinî cindar, melayan rê yeno nîşandayene. Tîya de bi kerdişê nê aktîvîteyî bi awayêko eşkera yeno vînayene ke yew fonksîyonê melayan yo dûrîfînayîşê cinan esto.

- Kitabê *Waştî*

Kitabê *Waştî* de hîkayeyê bi nameyê "Alo Çar" de wina yeno vatene: "Cayêk de qisa bibîyêne derg-dila, sereyê xo dejnayêne. Xora sedaya ey ke kewtêne ser, cinê aye ameyêne." (r. 39). Nê hîkayeyî de seba dejayîş û hêrsbîyayîşê yew karaktere vateyê "*cinê aye ameyê*" yeno vatene. Nê teşbîhî ra tayê semptomê piroginayîşê cinî yenê musayene.

- Kitabê *Ap Hus*

Kitabê *Ap Hus* de hîkayeyê bi nameyê "Cinê Ap Husî" de wina yeno vatene: "Xortî yewbînan ra vanê, wilay cinê ap Husî ha miyanê baxçeyî de, ma zaf bêhurmetî kerde, coka cinî vengê xwu kerdo sey vengê ap Husî û ha vano 'De bes, de bes!'. Xortî tersenê, saw înan gêno. Vanê xirp û remenê. Êdî tersan ra reyna nizdîyê baxçeyê Ap Husî ra zî nêviyarenê." (r. 34).

Tîya de qala cinê Ap Husî yena kerdene, yeno zanayene ke goreyê bawerîya şarî tay însanî eşkenê tayê cinan bigîrê binê kontrolê xo û înan rê karanê xo bidê kerdene.

- Kitabê *Kevoke*

Kitabê *Kevoke* de hîkayeyê bi nameyê "Qehremanî Sereyê Mi Şikito" de wina yeno vatene: "La senî çim gina mi ro, roniştiş û wuriştişê ey bî yew. Salone ra vejîya, şi. Kesê ke uca roniştеyî bî, xwu rê heyret mendî. Yewî va 'Se bi pê, marî cena pede, cinî ameyî ci? ...'" (r. 38). Na nimûneya verêne yê nê kitabê hîkayeyî de wexto ke yew karakter bi vînayîşê karakterê bînî hema nişeno ro û werzeno. Kesê ke nê hedîseyî vînenê vanê "*se bi, cinî*

da piro". Her çiqas tîya de bikarardişê nê îfadeyî mecaz bo zî eşkeno sey yew semptomê piroginayîşê cinî bêro qebulkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Dejê Dindanan" de wina yeno vatene:

> "Awirê min û personele sey virsoyî ginayî pêro. Êdî çimanê mi dî çi dî ez nêzana, sey cina ke asin bivîno, sey pisînga ke vergî bivîno, bê ke xatir biwazo, hende lez vejîya teber, şî û şî." (r. 52).

Na nimûne de tersayîşê yew karakterî ver mealen vateyê "*sey cino ke asin bivîno*" yeno vatene. Teberê metnî ra ma zanîme ke goreyê bawerîya şarî cinî metalê asinî ra zaf tersenê û eke yewerî ser o objeyê asinênî bibê cinî nêeşkenê museletê ey bibê. Hîkayeyê bi nameyê "Karê Textî Paşayê Wextî" de wina yeno vatene:

> "Zemanê ma de, wexto ke ma tut bî, zaf behsê cinan û perîyan biyêne. Hema vajêne yê her kesî, çend xatirayê cinan û perîyan estbî. Ma vatêne qey derûdorê ma pirrî cin û perî yê...
>
> Mi zaf şinawitêne, heta mi bi xwu zî dî, zaf kesî cinî kewtêne; fekê înan ra kef û kepûr ameyne teber. Îlahîm zî cînîyê ciwanî yan zî keynayî cinî kewtêne. Tayê melayî estbî, vatêne cindarî kenê. Kesê ke cinî kewtêne berdêne verê ê cindaran, cinî înan ra girewtêne.
>
> Senî ke merdimê hewl û xirabî estê, cin û perî zî wina bî. Tayê merdimî estbî, vatêne cinan dir zewicîyayê. Vatêne, cinî biyê aşiqê înan. Cînî yan camêrd ferq nêkeno, eke ê kesî însanan dir bizewicîyê, vatêne, cinî înan xeniqnenê. Homa bi rehma xwu şa bikero, yew xorto dewijê ma şewa veyweyê xwu şi rehmet. Vatêne, cinan dir zewicîyaye bi, coka cinan nêverda veyweyê xwu zî bikero.
>
> Herhal qaso ke însanî estbî hende zî cin û perî estbî. Pêro zî derûdorê ma de bî, ê doranê ma de ciwîyayne. Mesela, vatêne nêbo şima awa girênayî birişnê. Bena cinan ro, veşenê, dima zewtan danê şima ro.
>
> Vatêne, bê bismîlah dest bi werdişê nanî mekerê, cinî şima dir wenê. Yan zî piranê şima hûmarenê, bereket nan de nêmaneno. Henyat ra Edê estbi, Homa bi rehma xwu şa bikero, werdêne nêwerdêne nêbiyêne mird. Mi dî vatêne, nano ke Edê weno, zafê ci şino pîzeyê cinan, coka nêbeno mird.
>
> Eke vewre helîya, dere û derxuleyî wina zelal-zelal herikîyayî, vatêne, bê bismîlah serê dereyan ra, serê awe ra çil medên, xwu meerzên, cinî danê şima ro.
>
> Îlahîm zî wesarî, vatêne, bê bismîla linge meerzên teber, şima pay nanê tutanê cînan ser. Coka mi vatêne qey eynî sey mangayan û bizan û mêşinan, tutê cinan zî wesarî

benê. Eke yew manga guwan bigirewtêne, yan zî, şitê ci biyêne kêmî, vatêne, wexto ke çeraya, miyanê vaşî de gaz dayo tutanê cinan ro. Cinan zewtî dayê piro...

Ma tutan ra vatêne, filan dehle de, bêvan geme de megeyrê. Vatêne filan dere de yan bêvan çale de mevinderê. Ê cayan de cinî estê, uca cayê cinan o. Vatêne, tim xwu dir yew parçeyê asinî biçarnêne. Çimkî cinî asin ra tersenê, eke merdimî dir asin bibo, cinî xwu nêdanê nizdîyê merdimî...

Tayê merdiman vatêne, ma vengê înan şinawito, ma dîyo filan ca de veywe kerdo, govende girewta, deyîrî kerdê, vengê deyîranê înan ameyo ma." (r. 82-83).

Na nimûneya derg û dila de derheqê cinan de zanayîşê şumûldarî ameyê dayene. Nimûne de vatox qala prosesê cin kewtene û seba tedawîyê cinkewteyî bi cindaran berdene keno. Heto bîn ra zewacê cin û însanî yeno bilewkerdene. Bê ney goreyê bawerîya şarî ameyo vatene ke cinî însanan het de eşkenê zerar bi heywanan zî bidê. Reyna nimûne de cayê ke cinî tey meskun ê yenê îfadekerdene. Tewr peynî ma vînenîme ke mabênê mewsîman û hereketanê cinan de zî yew têkilîye esta. Eynî hîkaye de wina zî yeno îfadekerdene:

"Cîneke hema newe fam kena ke a cîrana ci nîya, cin a. Ewnîyena dorê xwu ra, eke nîmeyê şewe yo, tîjîaşm a. Aye vato qey şefeq diyayo. Êdî zana ke cine a xapênaya." (r. 86).

Na nimûneya peyêne de zî yeno vînayene ke yew cine eşkena dekewo bi dilqê yew însane û însananê bînan bixapêna.

- Kitabê *Bena Hol*

Kitabê *Bena Hol* de hîkayeyê bi nameyê "Mara Belekine" de wina yeno îfadekerdene: "Nêeşka xebere bido. Dewijî ey ser de ameyî pêser. Dewijan pers kerd la nêeşkayî cewabêk ci ra bigîrê. Dewijan xo bi xo vatêne; 'Yan cinawir dîyo yan zî cinan dayê piro." (r. 94). Na nimûne de zî keso ke tersî ver nêeşkeno qisey bikero sey "*cinî dayo piro*" yeno şirovekerdene. Seke ma verî zî vatbi ke goreyê bawerîya şarî mabênê tersayîş û piroginayîşê tersî de têkilîyêka rasteraste esta.

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê "Xof" de wina yeno vatene:

"Verê mergî, maya mi, ez hîna zî nêzana, mi ra zî qet nêvat, êdî kotî ra ke ardîbî nuştêk (muska) eşt vileyê mi. Bi serran vileyê mi de no nuşteyo wende bî. Domanîya mi de tim vileyê mi de bî: Ez cin û perîyan ra, nezer û xirabîye ra pawitêne; maya mi winî zanitêne." (r. 89).

Na nimûne de seba pawitişê qeçekî yê verba cinan nuşte bi milê qeçekî rê ameyo pakerdene. Tîya ra ma tey vejenîme ke nuşte zî sey asinpakerdiş yew metodê defkerdişê cinan o.

- Kitabê *Dara Gozê*

Kitabê *Dara Gozê* de hîkayeyê bi nameyê "Hûtê Gola Qorqorî" de wina yeno vatene: "Di verê adirî de ronişte, bala yê şî kilanê adirî ser û we kewt miyanê xeyalan. Dinyaya cin û periyan, dinyaya dêw û hûtan di mezgê Husênî de xuliqiyayne." (r. 108-109). Na nimûne de tena cîyabîyayîşê dinyaya însanan û cinan ameya tekîdkerdene (tr. vurgulamak).

- Kitabê *Reuka Doy*

Kitabê *Reuka Doy* de hîkayeyê bi nameyê "Şiliya Usari" de wina yeno vatene: "Hama herç ke şi, gurayişê hewra biyêne zêde. Mı ki xo-xode duwa kerdêne. Mı va 'bismillah'. İsan ke vaco bisbillah bulusk nêdano isan ra. Çımke bulusk dano cin u pêriyanê xıraba ra...

No çiyê de bino. Ez vısiya pêra. Ma 'ke cin bo, ez se kena? Na hete ra bulusk dano pıra, na heto bin ra ki cin êno." (r. 31).

Na nimûne de bawerîyêk yena îfade kerdene ke eke wextê varanî de "*bîsmîlla*" bêro vatene biluske nîna însanî ro, yena cin û perîyan ro. Tîya de her çiqas çekuya ke ameya bikarardene bi ziwanê erebkî bo zî bawerîye aîdê ereban ney aîdê kurdan a. Eynî hîkaye de na fine wina yeno vatene:

"Mı inam nêkerd ke no ap Êliyo. Ma belki cin kewto qılıxê dê. Khal u piranê ma qeseykerdêne; 'cin kunê qılıxê isana'...

Cini nia zerrevêşaye nêbenê? Ez ancia tersêne, mı va: 'Belki cini, ya ki pêri domana ra heskenê. Belki mı xapnêno.'" (r. 32).

Na nûmeneya peyêne ya nê hîkayeyî de qala dilqê însanan kewtene ya cinan ameya kerdene. Seke ma nimûneyanê verênan de zî dîbi ke cinî eşkenê hem bikewê dilqê heywanan hem zî dilqê însanan.

- Kitabê *Zeman Sey Fekê Kardî Bî*

Kitabê *Zeman Sey Fekê Kardî Bî* de hîkayeyê bi nameyê "Şade, Deleverge û Bizêko Taq" de wina yeno vatene: "Tarî ra zaf tersenê. Çîyê mebo kî milaketan ra tersenê. Tewr zaf kî milaketan ra tersenê. Hondayê ke pîlanê înan qala milaketan kerdo, zerrîya înan milaketan ra visîyena." (r. 26). Na nimûne de zî cayê cinan de çekuya milaketî ameya bikarardene û cinî bi tarîtîye ameyê têkilîdarkerdene. Yanî cayê tarîyî sey mekanê cinan ameyê nîgarkerdene.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Dîyayîş" de wina yeno vatene: "Di saetî tepîya, ti vana ez geste merda û bi zor xo resnena zere. Dê vana milaketî binê to ra remnenê. Wexto ke to nan werd, nameyê Xizirî bîya xo ziwan, bîsmîla vaje..." (r. 19). Nê hîkayeyî de goreyê bawerîya şarî esnayê nanwerdişî de ganî "*bîsmîlla*" û nameyê Xizirî bêro vatene nêkela cinî/milaketî nanî tirawenê.

- Kitabê *Ez û Ti*

Kitabê *Ez û Ti* de hîkayeyê bi nameyê "Pîyaz û Kirmanc" de wina yeno vatene: "Kotî ra bêro mi vîr! Ma ti nêzana sareyê mi bîyo sey raşteyê Kemera Pîle. Milaketî tede çirre kay kenê." (r. 87). Na nimûne de yeno vatene ke raşteyê Kemera Pîle de cinî/milaketî çirre kay kenê. Tîya ra yeno fehmkerdene ke cinî zî sey însanan eşkenê kay bikerê.

- Kitabê *Menewşî*

Kitabê *Menewşî* de hîkayeyê bi nameyê "Eşkefte" de wina yeno vatene:

"Vatişê şarî gore tayê mêmanî zî sirdar bî. Dinyaya milaketan ra ameyêne. Serê asmênî û binê erdî de, mabênê awe de, peyê versîyan de saeta xo pawitêne. Saeta înan nêmeyê şewe bî. Nameyê înan zaf giran bî nêameyêne vatene. Tena însanê herdîşsipîyê ke bîyê însanê kamilî înan ê dîyêne. La fekê înan zî bi sondê bêvengîye girêdayî bî." (r. 14).

Tîya de cinî sey sirdarî ameyê namekerdene û cayê înan sey kişta awe û versîye ameyo bellîkerdene. Reyna saeta aktîfbîyena înan zî sey badê nîmeyê şewe ameyo îşaretkerdene.

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê "Lazê Xaly" de wina yeno vatene: "Vaze qul mılet néviyé yiyé ke koté era çımuné sıma ver, mılakety viyé, hama mılakety piskivit néwené ke." (r. 22). Na nimûneya verêne de tena nameyê milaketan yanî cinan derbaz beno. Hîkayeyê bi nameyê "Havalé Roza Tenge" de zî wina yeno vatene:

> "Dızdu hesno; yinu ra juy vato: 'Mılakety amey!'...
>
> Teké viny vato:
>
> 'Né! Veng ero vengé eskery néşiyené, beno ke mılakety vi. Mılakety yené gome de veyve kené. Rasté kamy ke béré ver çarnené. Ma rınd ke remayme, xeleşayme.'" (r. 42).

Tîya de veyveyê cinan rê referans yeno dayene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Niade, sar cıla xuya germıne de hewn dero, ez zerré geme de, raa gomi raune. Raa gomé mılaketıny ra.'" (r. 43). Na nimûne de yew gome sey cinin ameya bilewkerdene. Teberê metnî ra yeno zanayene ke tayê gomî zî goreyê bawerîya şarî mekanê cinan ê. Reyna eynî hîkaye de cinan rê wina referans ameyo kerdene: "Mılakety senenyé, soné ero çınay?" (r. 44). Hîkayeyê "Piré Ma Sırr Bi" de wina yeno vatene:

> "Yinu vato: Na mordemek, mordemé ke tı zonena yinu ra niyo, ewliyao. Niadana sırr beno heliyo, niadana boveré to de nistoro mordemo
>
> ...
>
> Qumandary tede nékerdo. Herediyo, vato, henyo mılakety koté zerré ney." (r. 54).

Na nimûne de keso ke aktîvîteyanê derasayîyan keno hetê karakterê fermandarî ra sey cinkewte yeno terîfkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Qılatü Çıvao" de wina yeno îfadekerdene:

> "Çeneke:
>
> -Belqia mılaketo. (Rezefina) Bao ez mılaketura zof terson.
>
> Pi:

-Mılaketura meterse çena mı, qulé xıravıny ra bıterse. Namé Haqy ke dawe mılakety bené vindy soné.” (r. 87).

Tîya de tesîrê nameyê Homayî dûrîfînayîşê cinan ser de ameyo tekîdkerdene. Hîkayeyê “Ciran Dosto, Dısmeno” de zî wina yeno vatene: “Ride niadé, névana cısné quly raé, vana cısné mılaketu raé.” (r. 90). Seke na nimûne ra zî aseno ke goreyê bawerîya şarî mexlûqatî di cins ê. Cinso yewin cinsê însanan û cinso dîyin zî cinsê cinan.

2.2.5.2. Dêw

Dêw yan zî dev goreyê ferhengê Nîşanyanî fariskîya kehene de sey “*daiva-*” û avestakî de sey “*daēva-”* yo (2018: 182). Yıldırım zî derheqê etîmolojîya dêw de vano: “Çekuya dêwî ziwananê hîndkîya klasîke de sey ‘deva’ û ziwanê pehlevkî de sey ‘dev’ ravêreno û yeno bi manaya ‘homa’yî. Îranê Qedîmî de na çekuye seba tayê homayan ameyêne vatene labelê badê vejîyayîşê Zerdeştî û nasbîyayîşê Ahura Mazda’yî dêw sey yew qewet û homayê xirabî ameyê namekerdene. Fonksîyonê ewroyênan yê dêwan rayravetiş û zerardayîşê însanan o. Dêwî zafane sey rîsîya, qefçil û xofdar yenê teswîrkerdene.” (2008: 249-252). Heto bîn ra Dêw hema-hema heme sîstemanê mîtolojîkan de ca geno û sey yew tesewurê mewcûdîyeto demonolojîk yeno qebulkerdene. Dualîzma rind û xirabîye de bi awayêko umûmî sey qewetêko xirab yeno fikirîyayene. Heto bîn ra tayê mîtanê kozmogonîkan de sey madeyo verên û mewcûdîyeto verên yeno qebulkerdene.

Bawerîya dêwî tena yew hîkayeyê kurdkîya zazakî de rastê ma yena;

- Kitabê *Dara Gozê*

Kitabê *Dara Gozê* de hîkayeyê bi nameyê “Hûtê Gola Qorqorî” de wina yeno vatene: “Di verê adirî de ronişte, bala yê şî kilanê adirî ser û we kewt miyanê xeyalan. Dinyaya cin û periyan, dinyaya dêw û hûtan di mezgê Husênî de xuliqiyayne.” (r. 108-109). Nimûneya verêne ya nê hîkayeyî de tena cîyabîyayîşê dinyaya însanan û dêwan ameyo tekîdkerdene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene:

> “Enka bala Husênî pewjiyayişê zerecan ser o bî; la nişka va xumiyêke gole ra hamî, to vatê qey gole kel dana. Dimacû şiklêkew ecêb ze dêwêke gole ra veciya û ver bi adirî hame... Homa merdimî bipawo. O çi bobelat bi. Henda hîri metreyan derg,

şiklêke zey însanan û pirçin, pirço derg, heşî xirabêr; sere û çimî zî zey yê însanan la yê zî pirçin. Miyanê çimanê yê nêeysayne, la serê serey yê zey torzînêke bi. Husên qewet ra kewtbi û nêeşkayne xu têbido. Waştêne werzo, biqîrro; la çi heyf ku azayanê ganê yê zey waştişê yê nêkerdêne... Dêwo seretorzînin hame verê adirî, di qarşî Husênî de ronişt. Haniyayne Husênî ra. Badê wextêke hêşê Husênî hame sere, dest û lingê yê hindî leqayne. Vengê xu nêkerd. Nêeftarayne vengê xu bikero. Zerecanê vezdinan ra ron kewtêne miyanê adirî û veşayne. Husênî bêhemdê xu şivêke tada ku kişta bîna zerece zî bi pewjiyo. Dêwî zî zey yê kerd. Her reya ku Husênî şive tadayne, Dêwî zî bêzariya (teqlîdê) yê kerdêne. Husênî şivêke girote û ronê zerece cilanê xu sawit. Dêwî zî şivêke girote û teqlîdê Husênî kerd. Bi enawa, sere ra heya verê lîngan wirdînan zî xu di miyanê ronî de verda. Husênî nişka va piskoniyêke girot û Dêwî ra na; kile yo girot û Dêw di miyanê kilan de mend. Bi qîjiyêka ecêbe Dêw orra û rema şi, di miyanê gole de bi vinî.” (r. 110).

Tîya de dêw sey Dêwo Seretorzînin ameyo îfadekerdene la no dêw tena yew tewirê dêwan o yan heme dêwî seretorzînin ê eşkera nîyo. Goreyê hîkayeyê ma dêw teqlîdê însanan keno. Hendê hîrê metreyan derg o, şekilê însanî de yo û pirçin o û mîyanê çimanê ey nêasenê. Seba defkerdişê dêwî zî karakter dêwî veşneno û bi no awa ey dûrî fîneno. Reyna eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene:

“Bi qîjiya Dêwî, Husên tersan ver xereqyabi

...

Husên di verê çimanê îne de zey dêwêke eysayne û bi heybet rey ra şîne...” (r. 111).

Na nimûneya peyêne yê nê kitabê hîkayeyî de zî girdî û heybetîya karakterê Huseynî teşbîhê dêwî yena kerdene. Reyna nameyê dêwî yeno derbaz bîyene.

2.2.5.3. Pîreboke

Pîreboke goreyê bawerîya şarî yew mewcûdîyeta metafîzîk a. Zafane vakurê welatî de şaristananê Amed û Mêrdîn de rastê na bawerîye yenîme. Pîreboke, Dîyarbekir û çorşmeyê xo de sey wayîrê xeripîyayîşanê fîzîkî-asayîşî û bi suretêko tersnakî de yena texeyulkerdene. Pîreboke zafane sey porderge, didangirde, rîbeleke, qefçile û wehşîye yena teswîrkerdene labelê teberê nê teswîr û texeyulî de goreyê bawerîya şarî Pîreboke eşkena bikewa bi dilqê însanan û heywanan. Her çiqas Pîreboke zafane sey makî bêro qebulkerdene zî eşkena bikewa bi dilqê camêrdan zî.

Pîreboke goreyê bawerîya şarî mewcûdîyetêka tehlukeyin a û eşkena bitaybetî cinîyan rê zerar bida hetta înan bikişa.

Pîreboke tena yew hîkaye de rastê ma yena;

- Kitabê *Halîn*

Kitabê *Halîn* de hîkayeyê bi nameyê "Tena Estareyî Şahid Bî" de wina yeno vatene:

"Pîrebokêk xwu kerdo dilqê nacinîya Seyro û nîmeyê şewe de vengdayo dapîre...
Dapîre şutê û pîreboke berdê serê tîtikê gilanê selwîyan de ravistê...
Dapîre ceniqîyaya. Hema newe, a game tey veto ke pîreboke a xapênaya." (r. 22).

Nê hîkayeyî de pîreboke karekterê hîkayeyî xapênena labelê dewamê hîkayeyî de eşkera nêbeno ke pîreboke mewcûdîyetêka xirab a yan tena însanan xapênena. Sewbîna nê hîkayeyî ra ma fehm kenîme ke pîreboke eşkena sey cinan bikewo dilqê însanan.

2.2.5.4. Ejderha

Ejderha, "ejdeha" yan zî "ajî dehak" mewcûdîyetêko mîtolojîk û ruhî-efsûnî yo (Nişanyan, 2018: 214). Qaso ke yeno zanayene çimeyê xo reseno bi Avesta û mîtolojîyê Îranî de ca gêno labelê bê mîtolojîya Îranî mîtolojîyanê Çîn û miletanê bînan de zî nimûneyê ey vînîyenê. Sarpkaya na bawerîye ser vano: "Ejderha yew mewcûdîyeto mîtolojîk o ke hem texeyulê însananê dewranê verênan hem zî zafê sîstemanê mîtîk yê dewrê neweyî de xo rê ca vîneno. Hetê anatomî ra ejderha çermê xo pul ra, lingê xo yê verênî şêr, qertal yan zî şahîn ra û govdeyê xo zî mar yan zî tîmsah ra yo." (2021: 134). Her çiqas bawerîya zazayan de ejderha yew mewcûdîyeto xirab û tehlukeyin bo zî seba tayê şaranê bînan sembolê bereket, bolîye, qewet û esaletî yo.

Bawerîyê ke derheqê ejderhayî de yê nê;

- Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*

Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî* de hîkayeyê bi nameyê "Zureker" de wina yeno vatene:

> "Dewijan ke Evdiraman doz nêkerd, roja hîryine yew şanika kehane arde bi serê ziwanê xo; Biranê Girê Boxayî de vanê ejderhayode girs esto. Zaf pîyayan kî rêça ey dîya. Defe-defe yeno keweno deşte, kot ra ke vêrd ra pey de rêça xo sey rêça xizakî manena. Serre yena serre ser, nê wextan defe vejîno yeno bi werteyê mergan. O taw ver keno bi ci sey bizeke kaleno. Merdim winî zaneno ke bizeko kewto merge, şono ke vejero. O taw xo erzeno bi ser qilotneno ra. Beno ke ejderhayî Evdiraman qilotno ra, beno ke girewto berdo saraya xo." (r. 102-103).

Na nimûne de yeno vatene ke yew ca de ejderha muhafizîye keno. Reyna ejderha wextêk dîyar de mergan ra gêreno û însanan xapêneno dima înan weno.

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê "Gaxan" de wina yeno vatene:

> "Kam ke nacayî bivîno vano: 'Nê cayî sanikan ra mendê, Koyê Qafî ke vanê naca yo. Naca ra nika bi lambeyê xo Aladdîn vejîno. No het ra ejderhayo heftsere vejîno. No het ra Prensesa Yasemîne xalîyê xo ser o, fir dana yena.' Ez xo bi xo peşmerîyayêne, fikrîyayêne, nika teber ra binê vewre û tozike de Xizir gêreno. Kam ke tenge der o leweyê ey der o." (r. 12).

Tîya de zî sanikanê verênan ra îşaret bi ejderhayo hewtsereyî ameyo kerdene. Nê her di nimûneyan ra yeno fehmkerdene ke ejderha yew mewcûdîyeto xeternak seba însanan o û bawerîya şarî de sey muhafizê cayanê dîyaran yeno qebulkerdene.

2.2.5.5. Perî

Çekuya "perî" fariskî ra kewta ziwanê zazakî û yena manaya "cina makîye" û "ruha rinde" (Nişanyan, 2018: 668-669). Aleksîva wexto ke bawerîyanê lazan ra behs keno wina vano: "Keso ke bişewe mîz bikero yan zî awe birijno teber seba tedbîrî hîrê reyî vano "tewbe estaxfirûllah" û biqestî alû erzeno erd. Bi no qayde wazeno perîyê ke uca de yê înan biremneno." (2020: 67). Aleksîva îlawe keno û vano: "Şewe yanî badê nimajê şanî

şewrayê pêrîyan dest pêkeno û no şewrayê înan heta nimajê şewrayî dewam keno. Bi nimajê şewrayî zî şewrayê însanan dest pêkeno û heta nimajê şanî dewam keno." (2020: 63).

Özbay kitabê xo de seba pêrîyan nînan îfade keno: "Pêrî, makîya cinan rê yeno vatene. Bi dilqê kêneka ciwane û cinî hênî yan zî qeraxê dereyan de vejîyena hemverê însanan. Tay însanî înan a zewicîyenê û pêrîyî tena mêrdeyanê xo rê eşkera benê." (2007: 321).

Nimûneyê bawerîyanê şarî yê de derheqê pêrî de yê nê yê;

- Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*

Kitabê *Hîkayeyê Koyê Bîngolî* de hîkayeyê bi nameyê "Zureker" de wina yeno vatene:

> "Apî defêna ver kerd ra şanikan, defêna çimê Evdiramanî sey çimanê gayan bî ya. Evdiraman ancîya şî kewt bi werteyê cin û perîyan. Înan de werd, înan de şimit, berma, huya û înan de welat bi welat fetelîya." (r. 104).

Na nimûneya verêne ya na babete de tena nameyê perî ravêreno. Perî, mîyanê şarî de sey melekasî, xasek û yew mewcûdîyeta ruhanî ya pînhanîye bêro bawerkerdene zî na nimûne ra yeno fehmkerdene ke tayê taybetmendîyê înan manenê bi însanan, çunke ma vînenîme ke mimûne de werdiş, şimitiş, bermayîş, huyayîş û fetilîyayîşê perîyan rê tekîd ameyo kerdene.

- Kitabê *Halîn*

Kitabê *Halîn* de hîkayeyê bi nameyê "Tena Estareyî Şahid Bî" de wina yeno vatene: "Wexto ke qijkek bi, dadîya ey sanikê cin û perîyan înan rê qisey kerdêne." (r. 21). Tîya de zî nameyê perî ravêreno labelê sewbîna zanayîşêk nîno dayene. Heto bîn ra teberê metnî ra yeno zanayene ke estanikê perîyan zafane seba qeçekan û rawisnayîşê înan yenê vatene. Hetta nê estanikan ra estanikê sey "Sîndîrella, Prensesa Pemeye û Xasek û Qefçile" seranserê dinya de yenê zanayene û qeçekan rê yenê vatene.

- Kitabê *Reuka Doy*

Kitabê *Reuka Doy* de hîkayeyê bi nameyê "Şiliya Usari" de wina yeno vatene:

> "Cini nia zerrevêşaye nêbenê? Ez ancia tersêne, mı va:
> 'Belki cini, ya ki pêri domana ra heskenê. Belki mı xapnêno.'" (r. 32).

Na nimûneya peyêne de zî persêk sey ‘beno ke cin û perîyî qeçekan ra hes kenê’ ameya kerdene. Esasen goreyê bawerîya şarî hem perîyê rindî hem zî xirabî estê la êyê ke rind ê vêşêrî yê. Heto bîn ra na nimûne ra yeno fehmkerdene ke derheqê rindbîyayîşê perîye de vatox mîyanê guman û endîşeyî de yo.

2.2.5.6. Elika Şewe

Elika Şewe yan zî Helika Gijkine yew mewcûdîyetêka ruhî-efsûnî ya û yeno bawerkerdene ke seba dixaskane û bebekî tehlukedar a. A tehmê cîgera bebekan ra hes kena, înan kişena û cîgerê înan wena. Elika Şewe û berterefkerdişê aye ser o xeylê bawerîyê şarî estê, bi tirkî ci ra vanê “al karısı”. Goreyê bawerîya şarî ya zazayan Elika Şewe vengê tifengî ra, asin ra, boya sîr û pîyazî ra, ocaxdaran ra û rengê sûrî ra tersena. No rîwal ra wexto ke şar wazeno dixaskane û bebekan xirabîya Elika Şewe ra muhafeze bikerê nê çîyan ra îstîfade kenê. Zafane zî berzînê dixaskane rê sîr û pîyaz nanê ro. Reyna goreyê bawerîya şarî ya zazayan seba tepiştişê Elika Şewe ganî aye rê derzîne yan zî goçîne bêro pirakerdene yan zî serê aye rê zîft bêro rijnayene. Kesê ke Elika Şewe tepişenê êdî benê ocaxdarî û mîyanê şarî de statuyê înan beno vêşî. Seba muhafezekerdişê dixaskane nê ocaxdaran ra hetkarîye yena girewtene.

Nimûneyê ke derheqê Elika Şewe de yê nê yê;

- Kitabê *Teberik*

  Kitabê *Teberik* de hîkayeyê bi nameyê “Gijgêleke” de wina yeno vatene:

  “Lajek xo bi xo bêveng fikirîya û maya xo ra bi vengêde berz:

  -Dayê vanê zereyê gijgêleke de Helika Gijkine esta, rast a?

  -Ya ya, rast vanê ...

  -Lê Helika Gijkine domanan wena?

  -Heya, wena wena!

  -Hîîîî!... Wenaaa!! Raassstaaa!?

  Ti ke şorê hakanê kergan binê kergan ra bitirne û berê bişiknê, a şande, a êna to wena maaa!.” (r. 12-13).

Nê hîkayeyî de yeno îfadekerdene ke Elika Şewe rast a û qeçekan wena. Labelê tîya de karaktera maye nê îfadeyî seba astengkerdişê yew kerdişê xirabî yê lajê xo vana. Maye wazena bi Elika Şewe tersnayîşê kerdişê lajê xo yê xirabî rê peynî bido.

- Kitabê *Xafilbela*

Kitabê *Xafilbela* de hîkayeyê bi nameyê "Bajarê Ma" de wina yeno vatene: "Lewî verdayê ro, hers û xezeb rî de maxe bîyo. Mendo bi elikanê şewe. Domanî ci ra visîyenê pêro." (r. 78). Tîya de bexûd û pîsîya yew kese teşbîhê Elika Şewe bena. Bi nê teşbîhî ma musenîme ke Elika Şewe mewcûdîyetêka bexûd û pîs a.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbarek* de hîkayeyê bi nameyê "Tena Sanika Xo Mende" de wina yeno vatene:

> "Aye naçka de çepala Heqî werde, bîye nêweş ginaye cile ro. Ne ser ne sebir, ne şewe ne şodir. Her çîyê xo bî têmîyan ra. Çeşît-çeşît ters û hewnê xirabî ci ra dûr nêkewtî. Elika şewe ci rê bîye qeda. Tim xeyalanê tarîyan û halê halusînasyonî de bîye.
> Dewijan xo mabên de veng û vateyî kerdî têra ke milaketan dayo piro, coka Ferve ginaya nê halî ro. Vistewrîya xo Xece, destê Ferve de girewt, zîyare bi zîyare fetelnaye. Gulbag gulbangî ser o, boyna wad û minet. Çilayî fîştî ta, nîyaz kerd vila. Teberikê Kemerê Duzgin Babayî û yê Tirba Baba Gulî dayî ci, ebe awa çimeyê Munzurî şute." (r. 35).

Na nimûne de nişka ve ra nêweşbîyayîşê karaktera hîkayeyî bi qedayê Elika Şewe ra yeno girêdayene. Reyna qala tay semptomanê psîkolojîkan yê karaktera nêweşe yeno kerdene ke musebîbê nê semptoman sey mewcûdîyetê metafîzîkî yenê qebulkerdene. Dima seba defkerdişê na nêweşîye goreyê bawerîya şarî tay rîtuel û aktîvîteyî yenê kerdene. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene: "Tarîyê şewe de hard kerr û asmên lal o. Luya dizde, elika şewe û êyê ke Meqsûd qilawuzîya înan keno ra teber her çî hewn de." (r. 41). Na nimûneya peyêne ya nê hîkayeyî de wextê aktîfbîyayîşê Elika Şewe sey bişewe yeno îşaretkerdene. Teberê metnî ra zî yeno zanayene ke goreyê bawerîya şarî bi despêkerdişê şewe dinya ser o hakîmîyetê qewetanê metafîzîkan dest pêkeno û heta wextê akewtişê Roje dewam keno.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Xas" de wina yeno vatene: "Sareyê xo çarna û berzînê xo de pitikî de niyada. Xofê Elika Gijkine ra dorme de sîr û piyaz naybî ro." (r. 10). Na nimûne de seba defkerdişê Elika Gijkine çorşmeyê dixaskane û pitikî de sîr û pîyaz yeno bikarardene. Çunke goreyê bawerîya şarî çewres rojo verên de hem dixaskanî hem zî pitikî verba Elika Şewe sey bêmuhafeze yenê qebulkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Şaş" de wina yeno vatene: "No Agît kesode bêter û bêselek bî. Tim zerrrîteng û bêsebir. Kinca serê xo de dano pêro. Dê vana Elika Şewe nişta ro ci. Xo verdayene tey nêmendbî." (r. 45). Tîya de hal û hereketê karakterê Agîtî kesê Elika-Şewe-piroginaye rê yeno teşbîhkerdene. Na nimûne ra wendox eşkeno derbareyê semptomanê piroginayîşê Elika Şewe de wayîrê yew fikrî bibo. Hîkayeyê bi nameyê "Dêvzano Sûr" de wina yeno îfadekerdene:

> "Keyeyê pî ra ardene veyve ser ra çend aşmî vêrdî nêverdî ke pirîke mijdîyane da:
> -Linga veyve giran a!
> Bi na vatene zî nêmende, bazî şemernayî we, niyaz powt û ez zî girewta leyê xo, ma piya kerd vila...
> Pîrike nêvinete. Çend sareyî piyaz û sîr ardî, berzînê dixaskane de nayî ro ke Elika Şewe pêşkarê ci nêbo." (r. 68).

Na nimûne de zî seba defkerdişê Elika Şewe pîyaz û sîr yeno bikarardene. Hîkayeyê bi nameyê "Verê Lojine De" de wina yeno vatene:

> "Zereyê boxçike de di çutî puçê rêsinî, citeyê naylonî, yew manike, di manisî û di fîstanan ra sewbîna kî çend sereyê piyazî û sîr biyayî. Çimê mi ke gina ra nê çiyan, ez xo xo de fikirîyaya ke Senema cazûye na boxçike çira daya na peyike saboke dest. Piyaz û sîrî Elika Şewe arde mi vîr." (r. 87).

Tîya de zî sey nimûneya verêne ma vînenîme ke sîr û pîyaz seba defkerdişê Elika Şewe yeno bikarardene. Çunke goreyê bawerîya şarî nê her di nebatî verba Elika Şewe tesîrdar ê.

2.2.5.7. Cadî

Cadî mîyanê kurdan de sey Cazû û Cadû zî yena vatene. Eyuboğlu derheqê cadî de nînan vano: "Cadî yew cinîya gandar a (goreyê bawerîye) û serzemîn de dekewena

dilqanê cîya-cîyayan. Bawerîya cadî Anatolya de xeylê vilabîyaye ya, vatişê ke derbareyê cadî de yenê vatene mîtolojîyê Yunan-Roma ra Kîrke anê vîrê ma. Labelê Hîtîtan de zî sey nînan bawerîyî û vateyî estbîyî. Cadîyî zafane mabênê însanan de herid, hêrs û nîfaq vejenê; kesê têmîyanker, mabênxirabker û gevezeyê xirab ê." (2014: 96). Aleksîva zî vano: "Cadîyî zafane musalatê lajekanê qijan benê, kavir û golikan rê zî qariş benê." (2020: 89). Heto bîn ra texeyulê şaranê Rojawanî de goreyê bawerîya şarî ya înan û fikrê tradîsyonelî cadî sey rîqefçile, zincîgirde, çimsûre û çimbeloqe yena teswîrkerdene. Reyna yew gezîyê aye yo sêhrin esto û a eşkena bi wasitaya ê gezîyî bipera. Bê gezîyî yew zî qijika aye esta û timûtim aye reyde manena.

Tena yew hîkaye de nimûneyê bawerîya şarî yê cadî esto;

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Verê Lojine De" de wina yeno vatene:

> "Zereyê boxçike de di çutî puçê rêsinî, citeyê naylonî, yew manike, di manisî û di fîstanan ra sewbîna kî çend sereyê piyazî û sîr biyayî. Çimê mi ke gina ra nê çiyan, ez xo xo de fikirîyaya ke Senema cazûye na boxçike çira daya na peyike saboke dest. Piyaz û sîrî Elika Şewe arde mi vîr." (r. 87).

Nê hîkayeyî de vatox karaktera Seneme sey cadî nîşan dano labelê melumatêko bîn nêdano.

2.2.5.8. Qartîpoz û Dimkundêz

Ma derheqê nê her di mewcûdîyetanê ruhî-fîzîkîyan de tagêrayîşê lîteratuerî kerd labelê nêresayîme bi yew zanayîşî. Labelê nuştoxê kitabê hîkayeyê 'Lêl' Çîçek'î, ke nê her di qewetê metafîzîkî tena kitabê ey de derbaz benê, derheqê na bawerîye de ma rê wina vat: "Qartîpoz û Dimkundêz di qehremanê xeyalî yê. Seke tirkan de 'Xulyabanî' esto ma het de zî nê estê û beno ke hîne çend hebê bînî... Hetê bawerîye ra taybetmendîya nînan çin a, tena seba ke doman bitersnê qala ci yena kerdene. Wexto ke ma doman bîme pîlanê ma tayê şewan ma rê qala înan kerdêne ke ma rehet

vinderîme yan zî bikewîme ra. Uca ra hişê mi de mende û mi zî yew hîkayeyê xo de ca da ci.” (KÇ. Alî Aydin Çîçek).

Nê her di mewcûdîyetê ruhî-efsûnîyî tena yew hîkaye de derbas benê;

- Kitabê *Lêl*

Kitabê *Lêl* de hîkayeyê bi nameyê “Qartîboz û Dimkundêzî” de wina yeno îfadekerdene:

> “-Heso, Qemo ero ez şima ra nêvana îndî bikewê ra. Ez nika venga Qartîpoz û Dimkundêzî dana. Şima mi rê vindê! Qartîpoz û Dimkundêzî, hayê pîya kozmagê bonî der ê. Wa bêrê na şewa tarîye de şima biwerê.
>
> Seke nameyê Qartîpoz û Dimkundêzî ameyê goşanê domanan rena zereyê oda de vengûvaj birîya. Domanan giran-giran lihêf anit xo ser, rind kewtî binê...” (r. 72).

Na nimûne de seba tersnayîşê qeçekan qala Qartîpoz û Dimkundêzî yeno kerdene û ma fehm kenîme ke nê her di mewcûdîyetî qeçekan wenê labelê bê nê zanayîşî sewbîna çîyêk nîno vatene.

2.2.5.9. Xirtik

Goreyê vatişê Yazar’î, nameyê Xirtik mîyanê zazayanê Qerebegan de yeno şuxulnayene (KÇ. Îdrîs Yazar). Muqabilê Xirtikî yo tirkî Qereoxlan o. Qereoxlan yew tebîro tirkî yo û bi kurdkîya zazakî yeno manaya “lajekê sîyayî”. Ma derheqê na bawerîye de tagêrayîşê lîteraturî kerd labelê çi heyf ke ma nêresayîme bi sewbîna zanayîşî. Xirtik tena yew hîkaye de ravêreno;

- Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî*

Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî* de hîkayeyê bi nameyê “Estareyê Koyê Hesarî” de wina yeno vatene:

> “Tayê cayî bibî ke tede xof amêne ma. Çunke ê cayan hîkayeyê xo estbî. Mesela, vatên Derê Çirrî de Qere Oxlan esto. Yewî vatên mi dîyo, wina yo. Ê bînî vatên, ney, sey to nîyo, mi dîyo wina bi.” (r. 44).

Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno îfadekerdene:

> “Ma kewtî reyar, resayî Derê Çirrî, yew qeretûn ma ra ver tam serê qûnga pirdî de sey yew heykelî vinderte ya. Yew awa serdine yew awa germine bîye ma ro. Ma va, xora Qere Oxlan ha paweyê ma yo.” (r. 52).

Nê her di nimûneyan de yeno vatene ke Dereyê Çirrî de Xirtik (Qere Oxlan) esto. Seke yeno zanayene derheqê dere, çem û hênîyan ser o wina bawerîyî her milete de estê. Yeno bawerkerdene ke tayê qewetê ruhî-efsûnîyî pawitişê nê cayan kenê. Ma na nimûne ra fehm kenîme ke Xirtik zî o tewir yew mewcûdîyet o.

2.2.5.10. Qerdeke

Bawerîya Qerdeke bawerîyêka lokal a. Na bawerîye, “tena herêma Çewlig û çorşmeyê ci de yena zanayene.” (Sarpkaya, 2021: 327). Derheqê teswîrê aye de zaf melumatî çin ê labelê yeno zanayene ke a hem manena bi însanî hem zî manena bi heywanî. A wayîrê yew tîpê qefçil û xofdarî ya. Qerdeke cayanê meskunan ra dûrî vindena. A hem eşkena aîdê yew cayê taybetî biba hem zî eşkena halê hereketî de bigêra. Goreyê bawerîya şarî Qerdeke însanan xapênena, remnena û kişena. Yeno bawerkerdene ke kesê ke şinê bi vengê Qerdeke ameyê xapênayene mumkun nîyo ke peyser agêrê.

Derheqê Qerdeke de tena yew hîkayeyê zazakî de ma rastê yew nimûne ameyîme;

- Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî*

Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî* de hîkayeyê bi nameyê “Estareyê Koyê Hesarî” de wina yeno îfadekerdene:

> “Vatên, Xêdê Girazî de Qerdeke esta, veng dana to, to xapînena û bena... Wina zaf cayan ser o hîkayeyî vajîyêne. Cayanê winayinan hewayêko efsûnin kerdêne tarîyîya şewe.” (r. 44).

Na nimûne de yeno vatene ke yew ca de Qerdeke esta û a veng dana bi însanî û însanî xapênena bena labelê derheqê aye de sewbîna melumat nîno dayene.

2.2.5.11. Mamarî

Derheqê bawerîya Mamarî de ma bi tagêrayîşê lîteraturî nêresayîme bi yew zanayîşî. Wina aseno ke na bawerîye esasen yew bawerîya lokal a.

Derheqê Mamarî de tena yew nimûneyê bawerîya şarî ma tesbît kerd;

- Kitabê *Ez û Ti*

  Kitabê *Ez û Ti* de hîkayeyê bi nameyê "Paga Fekî" de wina yeno vatene:

  "Hetê ra xirabîya werdî, hetê ra bêvitamîn mendene û hetê ra kî grevê vêşanîye... Tesîrê nînan ra mîyanê di-hîrê serran de didanê mi yew bi yew puyayî û fekê mi ra rişîyayî. Ti vana ke mi mamarî dîya, fekê xo qapat nêkerdo û aye kî hîris û di didanê mi hûmaritê." (r. 88).

Tîya de derheqê Mamarî de mealen ameyo vatene ke eke Mamarî kesî bivîno û didananê kesî bihûmaro didanê însanî pêro puyenê û fekî ra rişîyenê.

2.2.6. Hewn

Hewn û şirovekerdişê hewnî mîyanê bawerîyanê şarî de wayîrê yew cayê taybetî yo. Qewetê ruhî-efsûnî yê hewnî zafaneyê dîn, kultur û bawerîyan de bi dereceyanê cîya-cîyayan de yeno bawerkerdene. Însanî bi şirovekerdişê hewnan wazenê derheqê ameyoxê xo de wayîrê tayê teyvetişan bibê. Zafane nê şirovekerdişî hetê zanayeyan ra yenê kerdene. Çîyê ke hewn de ameyê dîyene goreyê bawerîya ê şarî eşkenê bi awayêko xirab yan zî rind, bioxir yan zî bêoxir bêrê şirovekerdene. Eke hewn bioxir û rind bo xora problem nîyo labelê eke hewn bêoxir û xirab bo ganî seba defkerdişê ci tayê rîtuelî bêrê bicaardene. Mîyanê bawerîya şarî ya zazayan de zî nê tewir rîtuelî estê. Nê rîtuelanê defkerdişê xirabîya hewnî ra tayê înan wina yê; zîyare ser o nîyaz u qurban vila kerdene, hewnî awe û çemî rê vatene, hewnî adirî rê vatene û hewnî yew kesa destdare/hewndare rê vatene.

Nimûneyê ke derheqê hewnî de yê nê;

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê "Hardo Dewrêş Şahîd O" de wina yeno vatene:

> "Merdim ver de şî awe ser, hewnê xo awe ra va. Pey ra ame adirî ser hewnê xo adirî ra va. O ra dime kî ame serê nanî û gêra ser va:
> 'Ez hewnê xo de verê awa pîle de bîya. Merdimê herdişsipî peyê awe ra veng da va 'feqîro bêmirad derdê to yo giran esto, gencîye de bêro ya kî kokimîye de?' Ez henî bi recifeyayîşî xilê serê xo bîya.'" (r. 58).

Na nimûneya verêne yê na babete de karakter hewnêko xirab vîneno û şino hewnê xo verî awe rê vano dima zî adirî rê vano. Bi no qayde bawer keno ke awe û adir do xirabîya hewnî biestiro.

- Kitabê *Sewdaya Belekine*

Kitabê *Sewdaya Belekine* de hîkayeyê bi nameyê "Sewdaye Belekine" de wina yeno vatene:

> "Hewnê xo maye rê qisey kerdbî. Maye vatbî: 'Hewno xirabin awe de şêro. Peroj nanê taweyî bipewje, bike xeyrê xo û dewe ra vila bike. Zereyê xo qayîm bigîre; axirê hewn o. Şo tenêna rameredîye, hîna rew o.'" (r. 76).

Na nimûne de karaktere hewnêko xirab vînena û bi kanalîzekerdişê maya xo verî şina hewnê xo awe rê vana dima zî wextê peroje nanê taweyî virazena û dewe rê vila kenê. Bi no qayde bawer kena ke xeyrê awe û nanê taweyî ra xirabîya hewnî do şiro.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Xas" de wina yeno îfadekerdene: "-Ez nêzana. Dayê vana mi hewn de dîyo. Ezbeta dayê ra kalikê pîlî hewn de vato lajê to ke bî, nameyê mi pirane. Wa Wesalî her ca de weşîya xo biramo." (r. 10). Tîya de zî karaktere hewnê xo de kalikê xo vînena û bi vatişê ey gore nameyê lajê xo nana pa çunke nê hewnî sey mesajêk hol qebul kena û bawer kena ke bi nê namedayîşî emrê lajê ci do bixeyr û bereket bo.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Goyine" de wina yeno vatene:

"Şodır ke uste ra, hewnê xo awe rê qeseykena, bervena vane ka;

'Awê, awa zelale! Mı esmo hewn di, torê qeseykon ke, va puç vejiyo.'

Hewnê xo awe rê qeseykena, vana ke:

'Va çı xıraviye ke esta, na awe de şero.'" (r. 70).

Seke aseno na nimûne de zî hewno xirab awe rê yeno vatene. Goreyê bawerîya şarî awe unsûranê xiraban yê hewnî kena pak. Eynî hîkaye de wina zî yeno vatene:

"Niadanê ke zerrê xo beno teng, tenê niyaz u qırvanê xo cênê şonê jiare ser, cêrenê ve jiare vero, vanê ke:

'Haq çı bela u qeda ke esto, va defkero, sola yi hewni puç vezo. Ma name nave çêna xora, va cirê xêr bo! Bêname biyayis çiyo ro (de) rınd niyo. Ma ki cokıra çêna xo name kerda ke, va bênameyeni ra dür bımano.'

Uza niyaz u qırvanê xo kenê vıla, hewn nano'ro cênıke ser, hewna sona." (r. 71).

Na nimûne de seba defkerdişê xirabîya hewnî zîyare ser o dua yena kerdene. Tîya ra ma fehm kenîme ke fonksîyonanê bînan het de fonksîyonê defkerdişê xirabîya hewnî zî esta. Hîkayeyê bi nameyê "Khurêsıze" de wina yeno îfadekerdene:

"Rozê Heseni hewnê di. Hewn de mordemekê ro kokımo herdisın vejiya ame, cıra vake ke:

'Bıko, niazê re (de) xo bıpoze, sodır ke Mıhemedi selam da, honıka xo rast ke, mıneta xo bıke, çı mırodê to ke mendo; vaze, oradıme niazê xo vıla ke, şaro.'" (r. 81).

Hewnê na nimûne de ma rastê Kokimê Erdîşsipî yenîme. Tîya de hewn mabênê karakter û Kokimê Erdîşsipî de adeta beno cayê komunîkasyonî. Kokim derbareyê heyatê karakterî de ci rê nesîhetî keno. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene:

"Werte ra asme ya vêrde ra, ya ki nêvêrde ra, Heseni sewe hewnê di. Hewn de Dewresê têpiya vejiya ame, vake ke: Cêniya xo phoşt ke, bere Golê Çetu, niazê xo vıla ke, mıneta ke to kerde qewul bena.'" (r. 82).

Na nimûneya peyêne de herunda Kokimê Erdîşsipî de Dewrêş dekeweno hewnê karakterî û ci rê tayê wezîfe û nesîhet dano. Reyna îfade keno ke eke o nê wezîfe û nesîhetan bîyaro bi ca waştişê ey do qebul bibo.

- Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma*

Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma* de hîkayeyê bi nameyê "Wa Ma Ra Az Bimano" de wina yeno vatene:

> "Hewrêy emserrî sîyay bîy. Çîyêko bîn zî hema vacêrê heme dewican hewnêy xirabîy dîyêne. Şodiran dewijan hewnê xo biguman û qisawet yewbînîy rê qisey kerdêne. Ver û peyê hewnanê înan de qiseya peyêne 'Heq xeyrî ser açarno' bi." (r. 99).

Tîya de dewijî pêsero hewnê xirabî vînenê û hewnanê xo yewbînan ra vanê. Ma fehm kenîme ke bawerîyêka biqewete rastîya hewnan ser o esta çunke seba xeyrî ser açaryayena hewnan duayî yenê kerdene.

- Kitabê *Kuçaya Hunerî*

Kitabê *Kuçaya Hunerî* de hîkayeyê bi nameyê "Kuçaya Hunerî" de wina yeno vatene:

> "Vistûriya mi esta, heme hewnanê winasiyan şîrove kena. Şîrovekareka vengdar a. Çiyeko a vana sey aye vecîno. Seba nê hûnerê aye şarê ma derûneyek rehet de ciwiyayîşê xo dewam keno. Eke şima bipejirnê, ez wazena nê hewnê to yê fîrazî wa a şîrove bikero." (r. 82).

Na nimûne de vistrûya vatoxî şirovekarê hewnan a, kesê ke wazenê hewnê xo şirove bikerê û xeyr yan zî xirabbîyayîşê hewnê xo bimûsê şinê aye het.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê "Mordemê Wextê Verenî" de wina yeno îfadekerdene:

> "Mamud Dedeî vat:
> -Mi hewn dî.
> Xanima xu Meleke vat:
> -Xêr bo!
> -Xêr o. Pulur de veyve bî. Ma rê silaîye amê. Ju laîkode rindek saa sure arde verê çeberî de dê mi, vat: 'Apo, veyve esto, sima rê silayî a.' Mi vat: 'Lacê mi, xêr o, veyve veyvê kamî o?' Laikî vat: 'Muzir Baba bîo eskera, venga tim alemê dîna dano.'
> Meleke a sate lew na be'çika xo ra u be'çika xu nê serê 'çimunê xo ser, vat:
> -Ya Muzir Baba, ya Xizir, tu esta!" (r. 20).

Na babete ser o hîkayeyê ma yo peyên "Cer Hard Cor Asmen" o. Nê hîkayeyî de zî vatox hewnê xo de vîneno ke Munzur Baba eşkera bîyo û maya vatoxî keyf kena. No serebût derheqê hewnî de qewetê bawerîya şarî ma rê nîşan dano.

2.2.7. Qurban

Qurban birnayene sey rîtuelêk hema-hema mîyanê heme şaran de esta. Bi sebeb û wesîleyanê cîya-cîyayan yeno kerdene. Turan eserê xo de derheqê qurbanî de wina vano: "(Êzidîyan de) hema ke cenaze keye ra nêameya vetene, keyeyê kesê merdeyî, goreyê halê xo yê malîyî, dewarêk yan zî di dewarî birneno." (2015: 149).

Kalafat zî herêma Dêrsim de qurbanî ser o nê melumatan dano: "Tuncelî (tîya de qesd Mamekîye ya) de wextanê bellîyan yê serre de, nuqteyanê kenaranê awe yê ke di royî uca de benê ye de, hênîyan de, 'Darê Bimbarekî', 'Linga Dudulî', 'Odayê Veyve' û 'Duzgin Baba' de rojê taybetî yenê kerdene. (Zîyaretkerî) tîyanan de 2-3 şewî manenê, Seba waştişanê sey bereket, sihet û abîyayîşê qismetî qurbanî yenê serebirnayene, çilayî yenê veşnayene. Tay kerre û darî yenê maçîkerdene. Bawerîya 'Sîya Waştene' zî xeylê vilabîyayî ya." (2009: 91). Reyna Kalafat eserêko xo yê bînî de wina vano: "Tuncelî (Dêrsim) de qurban 'seba eşqê Heqî û rayîrê Elî' yeno birnayene, goştê qurbanî yeno vilakerdene." (2012: 25). Qurbanî zafane seba wayîrbîyayîşê qeçekan, nêmerdişê qeçekan û rehetbîyayîşê nêweşîyan yenê nezîrkerdene.

Derheqê miletanê bînan de rîtuelê qurbanî de Alpman eserê xo yo ke romanan ser o nuşto de wina vano: "(Romanî) seba bicaameyîşê waştiş û dîleganê xo yan zî badê bicaameyîşê înan qurban birnenê. Semedo ke xirabîyan çorşmeyê xo ra dûrî bifînê tutsu û sêhr kenê." (2014: 178).

Qurbanî ser o nimûneyê bawerîyanê şarî wina yê;

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Di Vilikê Verê Vare" de wina yeno vatene: "Qey nîya bî wayê? Gereke nîya nêbîyêne. Pî û kalikanê ma honde nîyaz û qirvanî dê, înan pere nêkerd, qeyî?" (r. 45). Na nimûneya verêne yê nê kitabê hîkayeyî de

yeno bawerkerdene ke ganî qewetê rindkerdişê qurbanan estbo labelê semedo ke karakter feydeyê nê qurbankerdişan nêvîneno waya xo ra gazincîyeno. Hîkayeyê bi nameyê "Qirvanê Xizirî" de wina yeno îfadekerdene:

"'De eke henî yo, mevinde so, gayê sîyayî bike qirvan. Gayê sîyayî sare birrne, gost der û cîranî ra vila bike va feqîr û fiqare buro. Silo mordemê to ha wo ha cor o, ey kî xo vîrî meke. Qorrê berê va o vêsan ve çêl-çukê xo ra xo rê burêne.'

'Ya, henî ken. Ez qirvanê binê lingonê to, çitur ke şîyûne çê, gayî sîyayî raya to de sare birrnen.'

Zîyade nêmend, Bava Kalî ame ra xo. Eke ame ra xo kî dî ke nat û wet ra der û cîran na wo hetê ci ser êno. Heqîvê xo ra nîyaz vet, kam ke ame, ê her kesî nanê ya kî nêmnane dê ci. Miletî tore ra gore sifte destê ey maç kerd, o ra dime kî nîyaz ro keleyê xo birrna û dest pêkerd werd. Kalî nara kî tayê nan kerd hurdî, hîrê-çar reyî têpey de seba teyran pizqit dorûver ra, tayê parçeyî kî seba simoreyan kerdî kulêranê dare, teyr û tur ra xatir wast û kewt ra rayîr." (r. 133).

Na nimûne de karakterê Bava Kalî gayê xo rayîrê Xizirê Kalî de keno qurban û şarî rê vila keno. Tîya ra wendox eşkeno fehm bikero ke qurban bîlasebeb nîno kerdene. Bi meqsedê çîyêkî yeno kerdene. Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Bava Kalî gayo sîya rayîrê Xizirî de kerd qurban. Venga cîranan da, tayê keye de pot, pîya werd, taye kî kerd parçe û rusna keyeyan." (r. 134). Tîya de zî sey dewamê nimûneya verêne tekraren yeno îfadekerdene ke qurban rayîrê Xizirî de ameyo kerdene. Eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne na yena vatene:

"'Mi gayê xo rayîrê Xizirî de kerdo qirvan, ti bîya sevev ya kî kesêde bîn, o qet çîyê nîyo. Des gayê mi bibêne, tawo ke îcav kerd, desîne pîya ken qirvan. Xizir va nîyaz û qirvanê mi qewul bikero, kam se vano va sêro vazo.' vat û peyê xo çarna ra Silî û kewt dûrî.

Hem şîyêne hem kî bi vengêde berz:

'Her çî to ra oseno, ti zonena ya Xiziro Kal. Ti kî zonena ke mi gayo sîya, eve zerrepakîye raya to de kerdo qirvan. Toz, rêça xo meerze! Henî bike ke nîyaz û qirvanê ma hêçe meşêrone. Ma zur û nêbîyayîye û fesatîye ra dûrî fîye. Firsat ra fesat û fizil û bêbextî dest mede ke pê ma kay bikerêne,' vat û mîyanî daranê meyweyan de bî vîndî." (r. 134-135).

Na nimûneya peyêne zî esasen dewamê di nimûneyanê verênan a. Reyna meqsedê qurbanî ameyo eşkerakerdene. Sewbîna zî Xizirî ra yeno waştene ke wa

qurbanî qebul bikero. Tîya ra fehm kenîme ke Xizir wayîrê îradeyê qebulkerdiş û qebulnêkerdişê qurbanan o. Eke biwazo qebul keno eke nêwazo qebul nêkeno.

- Kitabê *Sewdaya Belekine*

Kitabê *Sewdaya Belekine* de hîkayeyê bi nameyê "Qal û Qirê Dewe" de wina yeno vatene:

> "Cinîye hetê ra bermayêne hetê ra kî zewt dayêne: 'Mihemedo ke şona mîyanê çêl-çukê xo! Mi to rê hende qurbanî sere birnayî, qet juyê nêvêrde! Mi hende zewtî dayî nê Cemê boyinî ro, qet jûye biverdêne!'" (r. 57).

Nê hîkayeyî de vatoxe gazincîyena. Mealen vana mi to rê qurbanî sere birnayî labelê to waştişê mi nîyard ca. Tîya de eşkera yo ke mentiqê qurbanbirnayîşî esasen yew îfadeyê waştişê bicaardişê teleban o.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Lêya Muriye" de wina yeno vatene:

> "Usivi ra avê çond domonê xo ke bi, pêro merdi. Ora dıma çor qırvanê de xo gureti, Memê Seydi ve cêniya xo Fata gırse ra vejiyay şi kemerê Bımbareki. Uza hiresew u hireroji mendi. Qırvanê xo kerd. O ve cêniya xora eve veng, eve zerrovêsaye ra bervayi. Memê Seydi vake:
>
> 'Duzgı, tı çêverê muroduna! Ez kutıkê verê çêverê tuyu. Amu çê to, mıve xatırê tenga İmam Uşeni sane! Hevê khırr u kheçeli bıde've mı. Va paga mı sero ki lêya ra (de) reze bırewiyo. Yê her kêşi düyê lozına xo gıneno we, yê mı, dina mı sero teng u tariya. Khurês u Duzgı vazê mıra, mı kamirê qolayiye kerda? Mı çêver u pençerê kami sıkıto? Tengê ra (da) ma ke biya, ma xorê veng u vazê xo bırrno, onto ve zerê xo. Xayınên vana, qeyta made çina. Ez zonen, tı mı mıra jêde zonena. Ma ameyme gınayme bınê lıngunê toro. Ma ve xatırê kelê Gêrmia İmamu sane! Hona ke ro ma dero, ma nia na hardê Haqi ser o eve canweşiye feteliyayme, az u kokê ma mebırne. Marê wertê homete de rişiayiye miya!'" (r. 58).

Na nimûneya siftayêne yê nê hîkayeyî de meqsedê qurbankerdişî esasen îfadeyê waştişê qeçekî yo. Qurbankerdox bi wasitaya nê qurbanî derheqê qeçekardişî de wazeno hetkarîya Kemera Bimbareke bigîro. Eynî hîkaye de wina yeno îfadekerdene: "Marê endi çêvero de xêr rake. Ma wertê homete de rişia u vıleçevt meverde. Mao terkıto ameyme çêverê to, ma ve xatırê niaz u qırvanê homete sane." (r. 60). Tîya de zî

yeno vînayene ke karakter wexto ke dua keno seba tesîrdarkerdişê duaya xo û îqnakerdişê duakerdeyî qurbanan ano ra vîr. Hîkayeyê bi nameyê "Goyine" de wina yeno îfadekerdene:

> "Sewda hurdêmine Haqi rê şiren yena, cênıke pêmanena, roz u asmê xo ke bi pırr, kuna ra, lazê rê (de) xo beno. Niyaz u qırvanunê xo kenê, lazê xo erzenê bestê jiar u diyaru." (r. 68).

Nimûneyanê verênan de amebi vînayene ke însanî seba îfadekerdişê waştişê qeçekî şinê zîyaran ser û qurbanî sere birnenê. Labelê na nimûne de yeno vînayene ke însanî eşkenê badê dinyaameyîşê qeçekê xo zî sey sipaskerdişê zîyare qurban sere bibirnê. Çunke ê, zîyare sey musebîbê yan zî hetkarê dinyaameyîşê qeçekî/e qebul kenê. Hîkayeyê bi nameyê "Khurêsıze" de wina yeno vatene:

> "Latîf hetê hêni ra şi, Khurêsıze xo fek de lazê xorê mınete kerde: 'Ya tiriza Mıhemedi, hometê rê roşt kena cı, koso ju de ki ma u azê marê ki cıke!
> Ma ve xatırê kardia qırvanunê homete sane!
> Ya Buyera murodvergiye, sar tımra yeno mekanê to, morodê xo wazena tora, murodê Latif u Medina mı eve xo dest bıke! Cırê çêverê ro xêr rake, nequ oğur ra yasane!'" (r. 77).

Na nimûneya peyêne ya nê kitabê hîkayeyî de karakter wexto ke dua keno wazeno bi bilewkerdişê xatirê kardîya qurbanan tesîrê duaya xo vêşî bikero û duakerdeyî bê nê awayî îqna bikero.

- Kitabê *Menewşî*

  Kitabê *Menewşî* de hîkayeyê bi nameyê "Eşkefte" de wina yeno vatene: "Destan nîyaz û qurbanî ardêne, destan minetî kerdêne, destan hesirî pak kerdêne...
  Her kes wextê xo de destan de çila, dinyaya xo ra vejîyayêne û ameyêne. Yan nîyaz û qurbanê xo vila kerdêne yan zî nîyaz û qurbanan ra bara xo girewtêne û şîyêne." (r. 14).

Na nimûne de vilakerdişê qurbanan ser o ameyo vindertene, seke nimûne de zî aseno qurban û nîyaz zafane pîya yenê vilakerdene û goreyê bawerîya şarî yeno bawerkerdene ke qurbanî do xirabî û tehlukeyan înan ser ra wedarnê.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê "Dermon" de wina yeno vatene:

> "Fadîma ke di heşt cile de mende, cîronu gurete berde jîara Qirxleru, berde Sapaz Dede ser, wenca rind nêbîe. Na wext wextê Derebeglîu bî. Dîna de zaf feqirîe bîe u bêkesîe bîe. Di mîe çe Wuşenê Selmonu bî. Cîronu vat, gereke raa haqî de ju qurbon bikero Wuşenê Selmonu. Qurbon kerd, qurbon çeunê dewe rê vila kerd, cemat venga haqî da, bejna weşîe ser dua kerde, Fadîma wenca wes nêbîe." (r. 120).

Na nimûne de seba rehetbîyayîşê cinîya nêweşe rayîrê Homayî de yew qurban yeno serebirnayene û der û cîranî rê yeno vilakerdene. Rehetî û weşîye Homayî ra yena waştene û tîya de qurban sey mabênkar yeno bikarardene. Hîkayeyê bi nameyê "Kam Beno Muxtar?" de zî wina yeno vatene:

> "Nêm serre kes kesî de qeseî nêkerd. Ne Axaî Xoce de, ne kî Şuaneî Morabaî de. Hata ke Rocê Îmamu ama. Her kes rocê xu guret, gêrma Îmamu pote, qurbonê xu kerd, çe be çe vila kerd, lew na jubîn ra u pêro pîa reîna bî haşt u delal." (r. 129).

Na nimûneya peyêne ya nê kitabê hîkayeyî de zî yeno vînayene ke Rojeyê Îmaman de qurban yeno serebirnayene û keye bi keye yeno vilakerdene. Tîya de rastê yew fonksîyonê qurbanî zî yenîme ke qurban eşkeno mîyanê şarî de yew rolê awankarîye zî kay bikero. Çunke bi wesîleyê qurbanî mîyanê şarî de solîdarîteya cematkî biqewetêr bena, kesê ke yewbînan dir qisey nêkenê badê qurbanî eşkenê qisey bikerê.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Momi Nêşiê We" de wina yeno vatene: "Qırvanê ke kerdê sorvıke, qapamey, yemişi, zarzaveti, nunê eskevay, nunê ronêni ardi, verde sanay têlewe. Dormede momi fiştray ve cı." (r. 91). Tîya de tena nameyê qurbanî yeno derbazkerdene. Hîkayeyê bi nameyê "Tersê Pio Qızılbaşı" de wina yeno îfadekerdene:

> "Vaxapi wastêne ke hora hire roji çe made vındero. Pie mı her roze çio de newe di ke vaxap, tenena bımano: Roza hireyine qırvane xızıri kerd. Derd u ciran ki sılayie kerdi, ardi." (r. 115).

Na nimûne de seba roja hîrêyîn ya mêmanî qurban yeno serebirnayene, dewamê nimûneyî de qurban bi Xizirî yeno girêdayene. Hîkayeyê bi nameyê "Rıjiaena Yeqraru" de wina yeno vatene:

"Na ĉarseme verva ma kewrae mı, qırvane xızır keno...

Roza ĉarsemie peroz yêno çe kewray. Qırvane xızır kenê. Goşte ho ve nune hora wenê." (r. 146).

Na nimûneya peyêne de zî reyna qala qurbanê Xizirî yena kerdene. Nê her di nimûneyanê peyênan de zî ma vînenîme ke esasen qurban seba Xizirî ameyo kerdene labelê nimûneya verêne de mêman û nimûneya peyêne de zî kerwa seba serebirnayîşê qurbanan benê behaneyî.

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê "Piré Ma Sırr Bi" de wina yeno vatene:

"Honde ke sıma wuwe xo ro nékerda, her caé xo néşuto dest qırvany ra mené, lınga xo cem meerzé. Béqırva ki cem nébeno. Nıka vame karo de rınd bıkerime. Wayiré ma her çi vineno, kar ke rınd nébi veré ma péroyine çarneno." (r. 66).

Tîya de pîr dewijan rê nesîhet keno ke ganî verê serebirnayîşê qurbanî ganî birnayox awe xo ro bikero, xo pak bikero dima dest bi birnayîşî bikero Eynî hîkaye de wina zî yeno vatene:

"'-Werte de jede xıravıny ke esté cı ré ceza bıbırne...'

'-Sene ceza cı dine?'

'-Ceza çıvawa; şeré jaré de qırvané bıkeré, beré cıranuné xo dé. Ciranuné xo sılayiye keré cı ré nuné béaré, domonu mırd keré... '" (r. 67).

Na nimûneya peyêne ya na babete de reyna badê birnayîşî vilakerdişê qurbanî yeno îfadekerdene. Reyna qurban tîya de sey kefaretê xirabîyan ameyo tewsîyekerdene ke goreyê bawerîye qurban do nê xirabîyan biestiro.

2.2.8. Bawerîyê ke Derheqê Hûmaran, Rojanê Taybetan û Wext de yê

No qisim de ma nimûneyê bawerîyanê şarî ke derheqê hûmaran, wext û teqwîmî de yê nuştî û badê nimûneyan zî erjnayîşê înan kerd.

2.2.8.1.Derheqê Hûmaran de Bawerîyî

Kitabanê hîkayeyî yê zazakî de ma derheqê hûmaranê hîrê, çar, hewt û çewresî de bawerîyê şarî tesbît kerdî. Ma derheqê hûmaranê bînan de hîkayeyanê zazakî de rastê bawerîyêk nêameyîme.

2.2.8.1.1. Hîrê

Hûmara hîrê seba xeylê miletan hûmarêka bimbarek a. Na hûmare ta wextanê verênan ra sey hûmara bingeyêne ameya qebulkerdene. Heman wext de hîrê nîzamê Homa, kaînat û însanî û yewîtîya erd û asmênî îfade kena. Heto bîn ra semedo ke heyatê însanî bi hîrê merheleyanê dinyaameyîş, ciwîyayîş û mergî ra yena meydan, hîrê sey bimbarek yena qebulkerdene. Na hûmare zafane rîtuelan de yena bikerardene. Meselen xirîstîyanan de bawerîya teslîsî (hîrêkerdiş) esta ke goreyê înan hîrê nasnameyê Homayî estê; Pî, Laj û Ruho Muqeddes. Muslumanî zî hema wexto ke dest bi wendişê Quranî nêkenê verî hîrê reyî Quranî maçî kenê dima dest bi wendişî kenê.

Derheqê hûmara hîrê de kitabanê hîkayeyî yê zazakî de nê nimûneyî estê;

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Qirvanê Xizirî" de wina yeno vatene:

> "Wina vat û turik ra çilê mominî vetî, bi adirge fîstî ra ci, nîşange ra nayî ro, hîrê reyî keleyê xo piro birrna, çend gamî peyser şî û vinet. Tawo ke no kar kerd kî fekê xo nêvinetê, nameyê zîyar û dîyaranê Dersîmî yew bi yew vatêne, dua kerdêne." (r. 131).

Na nimûneya verêne ya na babete de kerdişê kelebirnayîşî hîrê reyî pêser o yeno kerdene. Çunke goreyê bawerîya şarî hûmara hîrê hûmarêka bimbarek a. Bi nê awayî wazîyeno tesîrê kelebirnayîşî bêro zîyadekerdene.

- Kitabê *Menewşî*

Kitabê *Menewşî* de hîkayeyê bi nameyê "Eşkefte" de wina yeno îfadekerdene: "Ez cayê xo ra vejîna. Kerraya zîyare de hîrê reyî keleyê xo birnena. Serdinîya kerra rîyê mi lêsena. Û ez minetan kena. Beno ke no hewno sîya rojêk qedîyêno." (r. 23). Na nimûne de zî bi heman şekil kele hîrê reyî yeno birnayene.

- Kitabê *Welato Şirın*

Kitabê *Welato Şirın* de hîkayeyê bi nameyê "Xala Zêrin" de wina yeno vatene:

"Kemali Zılf iqaz kerd, va; 'Meqir Zılfê! Dewızo banan sero, wa nêaşnawê' la Zılf nêvınderd. Nay sera Kemal zu fın dı werışt, qira;

-Mı hırı siyê to eşti Zılfê, va u ban ro şı war, tari dı bı vını.

Zılfê a şew heta şefaqê zewti day, qirê u erdo leyri bi. Kemal zi poşman bıbı; a şew keydê mar dı kewt, şewra rewê kewt ray, şı Çermug kı mıfti fetwa bıdo, Zılf newe ra bıgiro maredê xo, nêbı.

-To hırı siye cınêr eştê, cayız niyo, va, Mıfti." (r. 10).

Na nimûne de mêrde seba cinîya xo ra cîya bîyene hîrê sîyî erzeno, bi nê qaydeyî goreyê hukmî, huqûqê cinî û camêrdîye qedîyena. Hîkayeyê bi nameyê "Nenık" de wina yeno vatene: "Fexri nan erd ra gurot, pıf kerd, hırı fını na sereya lewi nay pa, tersandê Nenık ra şı, çengi pey dı ronışt." (r. 27). Tîya de zî karakterê Fexrî nanî erd ra geno û hîrê reyî maçî keno û nano sereyê xo ya. Bi nê hereketî hurmetê xo yê verba nanî nîşan dano.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Bıdalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Tersê Pio Qızılbaşı" de wina yeno vatene:

"Vaxapi wastêne ke hora hire roji çe made vındero. Pie mı her roze çio de newe di ke vaxap, tenena bımano: Roza hireyine qırvane xızıri kerd. Derd u ciran ki sılayie kerdi, ardi." (r. 115).

Na nimûne Vaxap yeno mêmanîye û hîrê rojî maneno badê hîrê rojan seba ey qurban yeno birnayene. Teberê nê hîkayeyî de yeno zanayene ke mêmanî ra hîrê rojî sebebê ameyîşê ci nîno persayene badê roja hîreyine yeno persayene. Hîkayeyê bi nameyê "Qulığa Xıdırali" de wina yeno vatene: "Seveta hıristiyanu rozê bımbareki nêjdi bi. Na rozude dukani çeverunê ho d'hire roji kılıt kenê." (r. 131). Na nimûneya peyêne de qala yew roja ke seba xirîstîyanan bimbarek a yena kerdene û yeno vatene ke dukanî di-hîrê rojî nêabîyenê. Tîya de zî ma eşkenîme fehm bikerîme ke rojanê bimbarekan de nêxebitîyayîş hem mîyanê xirîstîyanan de hem zî muslumanan de hempar o.

2.2.8.1.2. Çar

Hûmara çarî esasen hûmara nîzamê madî ya, hûmara îdeal a. Çunke mewsîmî çar ê, het û çorşmeyî çar ê. Schimmel hûmara çarî ser o vano: "Hûmara çarî bi nîzamê siftayên yê dinya reyde têkilîdar a û yew bedilîyayîşê tebîetî ra ver bi însanî îfade kena. Heto bîn ra na hûmare xeylê unsûranê bînanê ke bi dinya têkilîdar ê, înan de zî xo mojnena. Meselen yeno zanayene ke însananê verênan çar merheleyê Aşme -hîlal, girdbîyayîş, piraşme û hurdîbîyayîş- muşahede kerdo. Reyna eynî însanan bi muşahedekerdişê Tîje û hereketanê sîya aye çar hetan û çar vayan keşf kerdo." (2000; 98). Teberê nê taybetmendîyanê xo yeno zanayene ke hûmara çarî heman wext de "pêtîye" û "mukemelîyet"î zî îfade kena.

Hûmara çarî ser o hîkayeyanê zazakî de ma rastê zaf tay nimûneyan ameyîme, nê nimûneyî wina yê;

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Di Vilikê Verê Vare" de wina yeno vatene:

> "'Ya Heqo wayîrê çarkose dinya. Ya ewlîyayê Koyê Dêrsimî, bêrê comerdîye. Sivte hometa xo pêro pîya rê, o ra tepîya kî ma rê çêverêde xêr cisanêne. Henî bikerê ke qom û qebîle binê lingan de meşêro. No çi tafan o amo ma ser, ma ra dûrî nêkuno? No çik o sima raye da ci; cisnê Mewranî amo kewto ra wertê feqîr û fiqarî, qir keno, kok ro ci ano. Êdî bes o! Bêrê comerdîye û rojê ra avê virenîye ro kafirî bigêrê!'" (r. 37).

Hîkayeyê bi nameyê "Pîro Kilmek!" de wina yeno vatene:

"Wayîrê çar kose dinya, Pîrê Ulu Dîwanî bêtera nîyanêne virenîya kesî mekero. Mordem çitur domanê çevresî kîseno, çitur adir keno mêşan ver, veşneno; aqilê mi ser nêşono? Mêşe heywanêda bimbarek a, bêxeta û bêgune ya." (r. 61).

Nê her di nimûneyanê nê kitabê hîkayeyî de dinya sey çar goşe ameyo îfadekerdene û Homa zî sey wayîrê ey ameyo qebulkerdene. Teberê metnî ra yeno zanayene ke goreyê bawerîya şarî dinya wayîrê çar goşeyan a.

- Kitabê *Budalaê Gırşi*

Kitabê *Budalaê Gırşi* de hîkayeyê bi nameyê "Asme, Televizon, Qılae Sıli" de wina yeno vatene: "Ya wayire ĉor kosey dina, na howtayudı mıletune ho bıxelesne, mare ki lewede çevero de xêr rake!..." (r. 101). Na nimûne de zî sey nimûneya verêne dinya sey çar goşe ameya qebulkerdene. Reyna wayîrê na çar goşe dinya sey Homa ameyo qebulkerdene.

2.2.8.1.3. Hewt

Bawerîya şarî ya zazayan de na hûmare zafane seba îfadekerdişê dûrîbîyayîşê yew cayî yena xebitnayene. Labelê hûmara hewtî zafê kultur û bawerîyanê bînan de zî bi awayêko vilabîyaye yena bikarardene. Meselen medenîyetê Misirê Antîkî de na hûmare sey îfadeyê heyatê ebedîyî ameyêne texeyulkerdene. Dînê îslamî de goreyê nuşteyanê dînîyan hewt kêberê cenetî estê. Cehenem zî wayîrê merdîwanê hewtqedemeyinî yo. Torebekkyzy na babeta hûmara hewtî ser o vateyê "Asmêno Hewtqat"î rê îşaret keno û wina vano: "Asmêno hewtqat yeno vatene ke totalê cismanê Aşme, Merkur, Venus, Tîje, Mars, Jupîter û Saturn ra yeno şekilgirewtene." (2021: 85).

Derheqê hewt de nimûneyê bawerîya şarî wina yê;

- Kitabê *Gorse*

Kitabê *Gorse* de hîkayeyê bi nameyê "Xal Mehmed" de wina yeno îfadekerdene:

> "Darê Şêx Mehmedî şermayayî, gilê xo acêr day, pelê xo rijnay. Dewijan xo rê vatinî ke hewt hebî şêxî na dewe de estî, nêverdanî bela bêro yew dewijî serî ser de. Eke yew çîyo xirab Boxaz ra bêro, Şêx Mehmed nêverdano bêro qayme, hetê dewe ra. Topa xo ver ey dano, ey uca de herre û wele keno." (r. 78).

Na nimûne de qala hewt şêxan yeno kerdene û yeno îfadekerdene ke nê hewt şêxî muhafizê dewe yê. Tîya de hewt qewet û pozîtîfîye temsîl keno.

- Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan*

Kitabê *Lêlê Şodirî De Yew Rayîrwan* de hîkayeyê bi nameyê "Kênaya Karwanî Xezale" de wina yeno vatene: "Kulê hewt qerqesunan beno weş labelê kulê ey weş nêbeno." (r. 37). Na nimûne de seba giranîya kulî bêro îfadekerdene vateyê "kulê hewt qerşunan" yeno bikarardene.

- Kitabê *Hêvîya Macire*

Kitabê *Hêvîya Macire* de hîkayeyê bi nameyê "Fatima û Helga" de wina yeno vatene: "Vanî, yew merdim zerrî kewto yew pişkile, eşta pistinê xo, hewt serrî xo pistini ra nêveta. A zî hewt serrî şewe û roje hesreta adirî nalaya." (r. 17). Tîya de zî seba dergîya wextî vateyê hewt serrî ameyo kerdene. Nê hîrê heme nimûneyanê verênan de ma vînenîme ke hewt kêmîye ney bolîye, dergîye û giranîye temsîl kena. Eşkeno bêro fehmkerdene ke hûmara hewtî goreyê bawerîya şarî zafîye îfade kena.

- Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî*

Kitabê *Estareyê Koyê Hesarî* de hîkayeyê bi nameyê "Estareyê Koyê Hesarî" de wina yeno îfadekerdene:

> "Embazê ma hem zaf bêters o û hem zî hewtgan o. Gilgamêşî ra hîna bêters û hewtgan o. Ti vanî birayê Rustemê Zalî yo. Cayê ke ma roje nêeftarayne ci ra ravîyeri o şewe ê cayan keno mekanê xo." (r. 49).

Na nimûne de vatox seba embazê xo vano "o hewtgan o", tîya de seba rewnêmerdişê ey no îfade ameyo weçînayene. Tîya dezî sey nimûneyanê verênan hewt kêmîye ney zafîye temsîl keno.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Nameyo Xas" de wina yeno vatene: "Mi di çik û çik nayo, reyê sawîyayî merdimî ra, raxelesîyene remena peyê hewt koyan." (r. 10). Na nimûne de seba ke dûrîya mesafeyî bi temamî bêro îşaretkerdene vateyê "peyê hewt koyan" ameyo bikarardene.

- Kitabê *Hersê Zerrî*

Kitabê *Hersê Zerrî* de hîkayeyê bi nameyê "Şûwane" de wina yeno vatene: "Hewt xeyrî ki sewlê ma lastikî bî ew damişê nê sîyan bîyên." (r. 13). Hîkayeyê bi nameyê "Dûkan" de wina yeno vatene: "Hewt xeyrdê Ellay ki nê estibî." (r. 73). Nê her di nimûneyanê nê kitabê hîkayeyî de zî sey dîyarkerdişê teşekur û sipasîye vateyê "hewt xeyrdê Ellayî, hewt xeyrî" ameyo vatene. Bi nê îfadeyan zafîya xeyranê Homayî rê referans ameyo dayene.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Khêwaniye" de wina yeno vatene:

"Ey 've vengê xuyo qolınd vatêne ke:

'Ero tora van hes! Urzon ra, to con erzon bınê lıngunê xo, ciyê howt serru to fek ra kon, haa!'" (r. 19).

Na nimûne de her çiqas vatişêko teberê erjanê etîkan de bêro bikarardene zî semedo ke tey nimûneya bawerîya şarî estbî ma îlaweyê nimûneyanê xo kerd. Tîya de seba îfadekerdişê dergîya wextî vateyê "howt serru" ameyo xebitnayene. Hîkayeyê bi nameyê "Sanıka Mı Merde" de wina yeno vatene: "Yê mınê mı, sanıka mı sanıka howt kou viye. Gırse viye, derge viye, cêr resêne hardo dewres, cor resêne asmeno khêwe." (r. 47). Na nimûne de zî sey nimûneya verêne seba îfadekerdişê dergîye vateyê "howt kou" ameyo bikarardene. Hîkayeyê bi nameyê "Goyine" de wina yeno vatene: "Rozê peyê howt dugelu de ju mordemek ve cênıka xora, dest danê ra, Haqê dina rê mınete kenê." (r. 68). Na nimûneya peyêne ya nê kitabê hîkayeyî de seba dîyarkerişê zafîya mesafeyî vateyê "peyê howt dugelu" ameyo vatene.

- Kitabê *Havalé Roza Tenge*

Kitabê *Havalé Roza Tenge* de hîkayeyê bi nameyê "Piré Ma Sırr Bi" de wina yeno îfadekerdene: "Çé Haqy zerya bela yisonya. Haqy amr do, mılaketu gılé hot kou ra wele arda mir kerda, yisu vırasto." (r. 56). Na nimûneya peyêne ya na babete de zî "gılé hot kou" ravêreno. Temamê nimûneyanê ma de hûmara hewtî bolbîyayîş yan zî dûrîbîyayîşê zafî îfade kena. Yeno bawerkerdene ke eke verê yew mîqyasî de hûmara hewtî bêro bikarardene, zafîya ê mîqyasî do temamen bêro îfadekerdene.

2.2.8.1.4. Diwês

Hûmara diwêsî seba tay milet û dînan bimbarek a. Dînê xirîstîyanîye de diwês hewarîyê Îsayî estê. Misirê Qedîmî de ameyêne bawerkerdene ke binê erdî rê tam diwês kêberî abenê. Yunanê Qedîmî de ameyêne bawerkerdene ke Koyê Olymposî ser o diwês homayî ronişte yê. Heto bîn ra hûmara diwêsî heman wext de hûmarêka matematîkî û astronomîk a. Seke yeno zanayene mîyanê serre de diwês mengî estê, yew roje bi di parçeyanê 12-saetî yena teqsîmkerdene. Nê zanayîşan rê îlaweten hûmara diwêsî sey sembolê mukemmelîyet, butunî û yewîtîye yena qebulkerdene. No semed ra beyraqa Yewîtîya Ewropa de diwês estareyî estê. Ma hîkayeyanê zazakî de tena yew ca de rastê hûmara diwêsî ameyîme ke bawerîya "Diwês/Des û Di Îmamî" de xo rê ca vînena. Na bawerîye mîyanê şîîyan û elewîyan de mewcûd a. Heto bîn ra sunîyî na bawerîye red kenê û mîyanê nê îmaman ra tena Hz. Mehdîyî qebul kenê. Nameyê nê îmaman bi awayêko kronolojîk wina yê;

1. Hezretî 'Elî
2. Hezretî Hesen
3. Hezretî Huseyn
4. 'Elî es Secad Zeyn el 'Abîdîn
5. Muhemmed el Bekir
6. Ce'fer es Sadiq
7. Mûsa el Kazim
8. 'Elî er Riza
9. Muhemmed el Teqî el Cewad

10. ‘Elî en Neqî el Hadî
11. Hesen el Eskerî
12. Hezretî Mehdî

Derheqê hûmara diwês de hîkayeyanê zazakî de ma rastê na nimûneya bawerîye ameyîme;

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê “Raywan” de derheqê rojeyê Des û Di Îmaman de wina yeno vatene: “Dewe de keye û cîrananê ci seba Xizirî û des û di îmaman roje girewtêne labelê ne destê şodirî de rawuştêne suhure ne dawul ne kî ezan bî.” (r. 42). Dewa ke hîkaye de yena qalkerdene yew dewa zazayanê elewîyan a. Yeno fehmkerdene ke nê dewijî hem seba Xizirî hem zî seba Diwês Îmaman roje tepişenê. Bi tepiştişê nê rojeyî eşkeno bêro fehmkerdene ke girîngîya bawerîya Diwês Îmaman çiqas pîl a. Sewbîna derheqê na bawerîye de zanayîşêk nîno dayene.

2.2.8.1.5. Çewres

Hûmara çewresî zafane sey wezîfeyê hûmara amadekerdiş û temamkerdişî yena qebulkerdene labelê heman wext de sey îfadeyê dîyarkerdişê bolîye zî yena bikarardene. Na hûmare mîyanê tayê rîtuel û efsûnan de zî xo rê ca vînena. Heto bîn ra semedo ke na hûmare eşkena hûmaranê 1, 2, 4, 5, 8, 10 û 20 rê tam bêro teqsîmkerdene sey hûmarêka bibereket yena qebulkerdene. Eynî wext de hûmara çewresî zehmet û zorîye zî temsîl kena. Çunke çewres rojanê tewr çetin yê zimistanî rê “çile” yeno vatene ke bi ziwanê ma muqabilê ci “çewres” o. Reyna goreyê bawerîya şarî ya zazayan de çewres rojê verên yê pitikî/e zaf girîng ê û ganî mîyanê nê rojan de bi ehemîyetêko hesaso gird bêro hereketkerdene. Bi heman şekil badê hedîseyê mergî zî çewres roj ganî şîn bêro tepiştene û hetê keyijanê merdeyî ra tayê sînorkerdişî bêrê bicaardene. Seke aseno hûmara çewresî temamê merheleyanê heyatî de eşkena xo rê ca bivîna.

Derheqê hûmara çewres de bawerîyê şarîyê ke ma hîkayeyanê zazakî de tesbît kerdî nê yê;

- Kitabê *Hewnê Newroze*

Kitabê *Hewnê Newroze* de hîkayeyê bi nameyê "Pîro Kilmek!" de wina yeno îfadekerdene:

> "Wayîrê çar kose dinya, Pîrê Ulu Dîwanî bêtera nîyanêne virenîya kesî mekero. Mordem çitur domanê çevresî kîseno, çitur adir keno mêşan ver, veşneno; eqlê mi ser nêşono? Mêşe heywanêda bimbarek a, bêxeta û bêgune ya." (r. 61).

Na nimûneya verêne ya na babete de bebekê çewresî ameyo îfadekerdene, badê dinyaameyîşî çewres rojê siftayênî seba bebek û maya ci zaf girîng o çunke her di zî goreyê bawerîya şarî verba tehlukeyanê ruhî-efsûnîyan bêmuhefeze yê.

- Kitabê *Xafilbela*

Kitabê *Xafilbela* de hîkayeyê bi nameyê "Heykel" de wina yeno vatene: "Ax lemin bîye bîye. Pitê min ê çewresî rê bîye." (r. 97). Tîya de tena qala pitê çewresî ameya kerdene û sewbîna derheqê hûmara çewresî de zanayîşêk nîno dayene.

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê "Gaxan" de wina yeno vatene:

> "Meryeme o şodir rew ra uşte ra lên na ser, awe girenaye. Meyîtê Elîf Xanime ard şut. Kefen kerd û a roje peroj ra dime berde darde we. Eke dewijî amey keyeyê Meryeme medax da. Veyva Elîf Xanime uca de mende. Çewres ra tepîya şîye bi Îzmîr." (r. 15).

Na nimûne de yeno vatene ke maye badê çewresî şina bi Îzmîr, yeno zanayene ke nê çewres rojan de vejîyayîşê teberî yê maye û bebekî qedexe yo çunke tehlukeyê nezer û milaketan esto labelê badê çewres rojan maye hem zî bebek eşkenê vejîyê teber yan zî seyahet bikerê.

- Kitabê *Zere Ra*

Kitabê *Zere Ra* de hîkayeyê bi nameyê "Torzîn" de wina yeno vatene:

"-Hewww!... Nê nî çi weyne! Na leteyê şewe de no kokimo nêweş çi besekeno şima rê qilawuzîye bikero. Ya Alî! Ya Xiziro kokim! Ya wayîrê Çewreso! Ti derse..." (r. 54).

Na nimûne de vateyê "Ya wayîrê çewreso" ravêreno. Tîya de çewreso ra qesdê vatoxî çewres merdimê bimbarekî yê heman wext de nameyê yew koyî yo zî.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê "Dêvzano Sûr" de wina yeno vatene:

"Vanê pitikê ke çewresê xo nêvet û şî rest heqîya xo, canê ey bi destê felekî nê, Heq bi xo yeno war ci ra gêno beno teslîmê Ana Fatma keno. Endî o pitik beno domanê aye. Çiçikê aye lîno û heta roja mehşerî dergûşa aye de ciwîno. La roja mehşerî pitik tern û tîtal wurzeno, o bi ê bînan yenê têrî. Na têrî amayene de Dêvzano Sûr kuno vileyê tayêne de..." (r. 65).

Tîya de mesumî û bêguneyîya pitikê çewresî ser o bawerîyêk ameya îşaretkerdene. Reyna eynî hîkaye de, seke ma verî zî vatbi, maye nêeşkena çewres roj vejîyo teber labelê nimûneyî de ameyo vatene ke maye bi rexma ke ganî nêvejîyo teber, vejîyaya Eynî hîkaye de wina zî yeno vatene: "Roja bîne zî Şara pitika ke hona çewresê xo nêveyjîyo dergûşa de verda, reyna şiye keyeye pîyê xo." (r. 70). Tîya de seke ma verî zî vatbi çewresê pitike ra qesd badê dinyaameyîşî çewres rojê verên ê. Nê rojan de pitikî muhtacê hetkarî û seveknayîşê maksîmûmî yê. Reyna goreyê bawerîya şarî mîyanê nê çewres rojan de xeylê mewcûdîyetê metafîzîkî wazenê zerar bidê bi pitikan û dixaskanan.

- Kitabê *Meberbe Bıraê Mı*

Kitabê *Meberbe Bıraê Mı* de hîkayeyê bi nameyê "Herb Qediya – Sulx Gırêdiya" de wina yeno vatene: "Şi hetê Hewuse. Eke amê diyarê Çewres Asparu destê xo kerd ra, serba der u cirani, zaf-zêçi rê tenê düay kerdi." (r. 24). Eynî hîkaye de wina yeno vatene: "Sodır hona ke kes hewun ra nêusto ra, kut be raa suke. Çıtur ke ame Kert, xo çarna Çewres Asparu tenê düay kerdi." (r. 26). Reyna eynî hîkaye de sey nimûneya peyêne na yena vatene:

"Ya Xızır, ya Diar u Jiari rama xo ma ser de kemi mekerê. Ya Çewres Asparu topa xo bıerze serê zalımu. Zê veri meke. Niade serba sıma reyna amayme welat. Se beno, ma vera dısmênu de vıleçewt cameverde, va." (r. 26-27).

Nê hîrê heme hîkayeyanê nê kitabê hîkayeyî de zî qala cayê Çewres Asparan ameya kerdene. No ca sey yew cayo bimbarek ameyo vatene û ci ra hetkarîye ameya waştene.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Lêya Muriye" de wina yena vatene:

"Cênunê dewe nakê lazêki cırakerdvi. Fata Gırse rê cıla ra (de) pake arde kerde ra. Pıncırariya juye kerde ve şirê kemeri ra, a bine ki kerde ve piaz ra, hurdêmena pıncırari sanay ve balişna diğaskane. Hên kerd ke, hata ke çewresê domonê soyi vejiya." (r. 61).

Na nimûne de hema badê dinyaardişê bebekî balişnaya dixaskane rê şîrê kemerîyo pincirarîpakerde û pîyazo pincirarîpakerde yenê şanayene. Yeno bawerkerdene ke nê objeyî heta ke çewresê dixaskane û bebekî biqedîyo do înan muhafeze bikerê.

- Kitabê *Hirê Kıtabi*

Kitabê *Hirê Kıtabi* de hîkayeyê bi nameyê "Mırçıke" de wina yeno vatene:

"Vano, çıko hêni efkarın a. Vınde, serrena şonime welat. Wad bo ke şonime serê Çewres Asparan. Şewe serê jiyare de manenime. Tı hewnan vinena, ez astaran moren. Tı qalê kalıkê mı kena, ez to rê a kılame vanune." (r. 61).

Na nimûne de reyna qala Çewres Asparan ameya kerdene û na rey ma fehm kenîme ke heman wext de nê cayê bimbarekî de yew zîyare zî esta.

- Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma*

Kitabê *Estarêyê Asmênê Ma* de hîkayeyê bi nameyê "Doxtor Hawar" de wina yeno vatene:

"Dayika Xece û herdi lacanê xo rocêy mendey bi fetilyayişê Gimgime vîyarnayêne. Şîy Zîyara Goşkar Bavayî ser, qurbanê xo serre birrna û vila kerd. Şîy çewres hêneyî (çil kanî) ser, amey cêrê hêneyê Xizirî ra kelê xo birrnay." (r. 27).

Na nimûne de qala Çewres Hênîyî ameya kerdene, no ca sey cayêko bimbarek yeno qebulkerdene. Tîya de reyna ma vînenîme ke bimbarekîya hûmara çewresî ser o bawerîyêk ameya awankerdene.

- Kitabê *Welato Şirın*

Kitabê *Welato Şirın* de hîkayeyê bi nameyê "Sebêha" de wina yeno vatene: "Serra 1925i dı Zılf kewt xewlet; çewres rozi roz dı hebê ızkıja xewlet dı mend." (r. 16). Tîya de seba xewlet de mendene Zilf çewres rojî tena maneno. No, bawerîya "ganî dixaskane û bebek çewres rojî teber nêvejîyo" ano vîrê ma. Çunke esasen her di halan de zî halê xelwet û uzletî esto.

- Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî*

Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî* de hîkayeyê bi nameyê "Kek Ehmed" de wina yeno vatene: "Wexto ke des serrîya to de pîyê to merd, qey ti doman bîy? Hema çewresê pîyê to nêvejîyaybî ti xalê xo reyde nêşî kar?" (r. 19). Na nimûne de badê mergê pîyê karakterî, karakter çewres rojî nêşino karî ser û kar nêkeno. Tîya de sey halê dixaskane û xelwetî nimûneyê xosînordarkerdiş û destpironênayîşê tayê qedexeyan yeno çimanê ma ver.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê "Dermon" de wina yeno îfadekerdene: "Fadîma ke di heşt cile de mende, cîronu gurete berde jîara Qirxleru, berde Sapaz Dede ser, wenca rind nêbîe." (r. 120). Na nimûneya peyêne yê na babete de qala "zîyara Qirxleru" ameya kerdene. Nameyê na zîyare tirkî yo bi zazakî yena manaya "Zîyara Çewresan". Tîya de reyna ma vînenîme ke bimbarekîya hûmara çewresî ser o bawerîya zîyare ameya ronayene.

2.2.8.2. Rojê Taybetî

Seba şaran zereyê serre de tayê rojî rojê taybetî yê. Nê rojî roşan û roje yê. Goreyê bawerîya şarî nê rojî rojanê bînan ra hîna bimbarek û erjîyaye yê. Însanî nê rojan de tayê rîtuelan kenê, rîayetê tay qaydeyan kenê.

2.2.8.2.1. Roje

Roje de însanî şewra ra hetanî şanî ser awe nêşimenê û werd nêwenê. Dinya ser o her çiqas rojê ci cîya-cîya bê zî zafê dînan de roje yeno girewtene. Hîkayeyanê zazakî de ma tena derheqê rojeyanê Des û Di Îmaman û Xizirî de bawerîyê şarî tesbît kerdî. Ma hîkayeyan de rastê rojeyê Remezanî nîyameyîme.

2.2.8.2.1.1. Rojeyê Des û Di Îmaman û Rojeyê Xizirî

Rojeyê Des û Di Îmaman de des û di rojî roje yeno girewtene, nê rojan ra roja verêne yê cinîyan a. Rojeyê Des û Di Îmaman sey rojeyê îmaman zî yeno zanayene. No roje seba fehmkerdişê qetlkerdişê Îmam Huseyn û yarenanê ey yeno tepiştene. Badê nê rojeyî gêrmîya îmaman yena pewtene û cem yeno girêdayene.

Rojeyê Xizirî hîrê rojî yo, her serre 13, 14 û 15ê menga Sibate de yeno tepiştene. Mîyanê nê rojeyî de kesê ezebî awe nêşimenê û şamîyê şorî wenê û xo danê ro hewnî. Nê kesê ezebî bawer kenê ke ê hewnê xo de destê kamî ra awe bişimê do bi ey/aye bizewecîyê. Badê nê rojeyî qurbanî yenê serebirnayene û cem yeno girêdayene.

Bawerîyê ke derheqê nê her di rojeyan de yê nê yê;

- Kitabê *Rêça Binbareke*

  Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Dîyayîş" de wina yeno vatene:

  "Na cezaya muebedî girewtene ra tepîya êyê ke yenê dîyarîya mi şonê, vatena înan gore, maya mi di çimê xo di hênî, şewe û şewdir berbena û nîya vajîna:

  'Ma ke pêrune pîya rojeyê Xizirî bigirewtêne, bişîne zîyare ser, boya Heqî nîyaz vila kerdêne, no nîya nêbîne..." (r. 24).

Na nimûneya verêne ya na babete de yew hedîseya xirabe (zîndankewtişê yew ciwanî) bi nêtepişîyayîşê rojeyê Xizirî ameyo girêdayene û ameyo vatene ke eke rojeyê Xizirî biamayêne tepiştene na hedîseya xirabe do nêamebîyêne qewimîyayene. Yanî goreyê bawerîya şarî tesîrê seveknayîşî yê rojeyê Xizirî esto. Hîkayeyê bi nameyê "Boya Xirqa" de wina yeno vatene: "Êy bi xo rojeyê des û di îmaman û rojeyê Xizirî ra

sewbîna roje-moje nêzanêne û nêgirewtêne.” (r. 107). Tîya de zî hem nameyê rojeyê Des û Di Îmaman hem zî rojeyê Xizirî derbaz beno labelê zanayîşêko bîn nîno dayene.

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê “Raywan” de wina yeno vatene: “Dewe de keye û cîrananê ci seba Xizirî û des û di îmaman roje girewtêne labelê ne destê şodirî de rawuştêne suhure ne dawul ne kî ezan bî.” (r. 42). Eynî hîkaye de rojeyê Xizirî rê wina referans yeno dayene: “Wextê rojeyê Xizirî bî...” (r. 44). Eynî hîkaye de wina yeno vatene: “Nacnîye ewro şewa Xizirî ya, maya mi tim na roje odayêda tale de çila tafîştêne. Mîyaz pewtêne...” (r. 46). Nê hîrê heme nimûneyanê nê kitabê hîkayeyî de zî hem qala rojeyê Des û Di Îmaman hem zî rojeyê Xizirî ameyo kerdene. Vatox îfade keno ke seba tepiştişê nê rojeyan dewe de dewijî suhur de weriştêne, dawul û ezan çin bi. Yeno zanayene ke nî çîyî tena rojeyê remezanî de estê û rojeyê Xizirî û Des û Di Îmaman de çin ê. Dima ameyo vatene ke maya vatoxî şewa Xizirî çila fîştêne ta û mîyaz pewtêne. Nê rîtuelî zî rojeyê remezanî de çin ê labelê rojeyê Xizirî de estê.

- Kitabê *Cer Hard Cor Asmen*

Kitabê *Cer Hard Cor Asmen* de hîkayeyê bi nameyê “Kam Beno Muxtar?” de wina yeno vatene:

> “Nêm serre kes kesî de qeseî nêkerd. Ne Axaî Xoce de, ne kî Şuaneî Morabaî de. Hata ke Rocê Îmamu ama. Her kes rocê xu guret, gêrma Îmamu pote, qurbonê xu kerd, çe be çe vila kerd, lew na jubîn ra u pêro pîa reîna bî haşt u delal.” (r. 129).

Na nimûne de zî derheqê rojeyê îmaman de zanayîşî ameyê dayene. Yeno bawerkerdene ke ganî badê nê rojeyî ya kes kesî rê heridan nêbo, nimûne de zî na bawerîye ser o ameyo vindertene. Keso ke şeş mengî yewî ra heridan mendo peynîya nê rojeyî de aşt beno. Reyna badê nê rojeyî qurbanî yenê serebirnayene û vilakerdene.

2.2.8.2.2. Roşanî

Hîkayeyanê zazakî de ma derheqê roşanan de rastê zaf nimûneyanê bawerîya şarî nînîme. Tena derheqê roşanê Gaxanî, Newroze û Kormişkan de çend teneyî

nimûneyî estê. Labelê yeno zanayene ke bê nê roşanan zazayî Rojanê Qurbanî û Roşanê Şukrî zî bimbarek kenê.

2.2.8.2.2.1. Roşanê Gaxandî

Gaxand goreyê herêmanê cîyayan wayîrê name û versîyonanê sey Gaxan, Gaxandê, Gaxend, Kosegelî û Kalo yo. Gaxan her serre verê serra newîye ya mîladîye yeno pîrozkerdene. Aldatmaz na babete ser o vana: "Çekuya 'Gaxand'î armenkî de kî esta. Gaxand, armenîyan de kî serê serre yo. Nê welatî de, zemanê armenî kî estbîyê ê û bi kirmancî têmîyan de ciwîyayê. Coka tayê tore û bawerîyê her di şaran sey yewbînî yê." (2014: 104). Heto bîn ra nê roşanî de yew kay zî yeno kaykerdene. Di karakterê eslî yê nê kayî estê; Kalê Gaxanî û cinîya ey Fatike (Fate). Nê her di karakterî keye bi keye gêrenê û keyijan ra werd arê danê. Badê arêdayîşî heme werdî yenê pewtene û badê pewtene yenê parekerdene û vilakerdene.

Derheqê roşanê Gaxanî de nimûneyê bawerîya şarî nê yê;

- Kitabê *Vîndîbîyaye*

  Kitabê *Vîndîbîyaye* de hîkayeyê bi nameyê "Gaxan" de wina yeno vatene:

  "Roşanê Gaxanî bî. Maya mi hîrê rojî roje girewtîbî. Ewro nîyaz pewt. Şodir ra heşar bîya heta peroj karê zereyî kerd, nîyaz pewt ke va cinîyanê dewe de şêro zîyare ser labelê seke maya mi vana 'Xizir Astorê Qirî fîno hewa, tozike vay dano.' Teber ra çimî nêginenê çiman ra. Kam ke nika teber der o Xizir bêro camêrdîye." (r. 9).

Na nimûneya verêne de yeno îfadekerdene ke verê Roşanê Gaxanî hîrê rojî roje yeno tepiştene. Badê nê rojeyî zî ganî nîyaz bêro pewtene û vilakerdene. Eynî hîkaye de yewna ca de wina yeno vatene:

"Lêlê şewe nişt dewe ser. Elektrîk hayo çend rojî yo ke çin o. Maya mi şîye lamba gazî arde fîste ta. Verê berî ra veng ame, yew dano berê ma ro. Pîrika mi uşte ra xo ser va:

-Cîgera mi so çêverî rake Kalê Gaxanî çêver der o.

Ez şîya, mi ber kerd ra, ber de Kalê Gaxanî û cinîya xo Fate bî. Kalê Gaxanî va:

'Serê serre, binê serre

Kalê Gaxanî nawo no çêver de amo zere

Xizir çimê kesî pey de meverde.'

Kalê Gaxanî ke na lawika xo vate maya mi şîye kulinde. Xeylê dem ra tepîya ame, tasê birinc kerd tûrikê Kalî...

'No adetê ma wo. Ma kî cêcîya xo de şîyêne. Gowende ontêne, lawikî vatêne û werdêne, şimitêne. Ma nika kî dem demê sima yo. De hade şêrê kincinê xo pira bicerê rew ra şêrê.'

Ma şîme zere, kincê xo girewtî pira şîme keyeyê embazanê xo. Hata nêmeyê şewe kay kerd, gowende anite û lawikî vatî. Nêmeyê şewe de gêrayîme keyeyanê xo. Ez ke ameya keye maya mi hona kulinde de gurîyayêne." (r. 10-11).

Na nimûneya derge ya peyêne ya nê kitabê hîkayeyî de bi awayêko temamî qala kayê Kalê Gaxanî ameyo kerdene. Goreyê adetî Kalê Gaxan û cinîya xo Fate keye bi keye gêrenê û înan ra seba viraştişê werdî malzeme arê danê. Dima nînan ra werd virazenê û pêro pîya wenê. Tewr peynî de zî keyf û şayîye kenê.

- Kitabê *Rêça Binbareke*

Kitabê *Rêça Binbareke* de hîkayeyê bi nameyê "Feyzê Feyza" de wina yeno vatene: "Çend aşman de sere û rî de muyade sîyaye nêmende, bî sey arêwanan. Serrê tepîya herdîşe zî verda, o bi Kalê Gaxandî ameyî têduş." (r. 111). Na nimûneya peyêne ya na babete de zî sipîbîyayîşê erdîşa camêrdêkî sey erdîşa Kalê Gaxanî ameyo teşbîhkerdene.

2.2.8.2.2.2. Roşanê Newroze

Roşanê Newroze hetê zafê miletanê arî û embiryananê înan ra 21ê Adare de yeno bimbarekkerdene. Na çekuya Newroze bi yewbîyayîşê çekuyanê "New" û "Roz" yena meydan ke bi ziwanê zazakî yeno manaya "Roja Newîye". No roşan sey destpêkê wisarî û serra newîye yeno qebulkerdene. Goreyê bawerîye kurdî bi serfermandarîya Kawayê Asinkarî de roja 20ê Adare de verba Dehhaqê Zalimî yê qiralê Asûrîyan dest bi şerî kenê û peynîya şerî de mileta kurde binê zulmê dewleta Asûrîyan ra xelisîyena û bena azade. Roja bîne yanî 21ê Adare bi şerefê nê zaferî sey roşan yeno qebulkerdiş. Heto bîn ra Newroze de kultê adirî zî bi awayêko esasî xo rê ca vîneno. Kurt babete ser o vano: "Roja Newroze meydanan de adirê newroze yeno wekerdene û însanî xo adirî ser

ra erzenê" (2017: 156). Çunke yeno bawerkerdene ke adir yew pakkero bimbarek o û bi îcrakerdişê nê rîtuelî însanî wazenê xirabî û gunayanê xo ra pak û temîz bibê.

Wextê vejîyayîşê Roşanê Newroze bi awayêko teqez nîno zanayene labelê yeno zanayene ke no roşan wextanê qedîman ra nata yeno bimbarekkerdene. Mîyanê prosesê tarîxî de zî şarî goreyê bawerîyanê xo referansê cîyayî ro Newroze bar kerdo. Oğuzbalaban derbareyê nê referansan de nê nimûneyan dana: "Hz. Adem roja Newroze ameyo dinya; Dinya na roje ameya viraştene; Keştîya Hz. Nuhî na roje de nişta ro Koyê Cûdî ser; Hz. Elî na roje de ameyo dinya; Hz. Musa na roje de bi gopala xo ya Deryayo Sûr qelişnayo û mileta xo zulmê Fîrewûnî ra xelisnaya." (2021: 94).

Bawerîyê ke derheqê roşanê Newroze de yê nê yê;

- Kitabê *Bena Hol*

Kitabê *Bena Hol* de hîkayeyê bi nameyê "Şermo Giran" de wina yeno vatene: "Kuçeyanê qeza de ciwanî bi nimitkî adir wekerdî û ameyîşê Newroze pîroz kerdî. Newroze mijdandarê wisarî bî." (r. 48). Na nimûneya verêne de tena bi mijdandarîya wisarî ya roşanê Newroze ameyo îşaret kerdene

- Kitabê *Dara Gozê*

Kitabê *Dara Gozê* de hîkayeyê bi nameyê "Bircanê Diyarbekirî Ra Mektubêke" de wina yeno vatene: "Zege şima zanê, rocê Newrozî ma kar nêkenê. Roşan o." (r. 96). Na nimûne peyêne de roşanê Newroze ser o vatox îfade keno ke nê roşanî de kar nîno kerdene û ma eşkenîme tey vejîme ke sey roşananê bînan roşanê Newroze de zî her çiqas karkerdiş bi awayêko qetî qedexe nêbo zî nîno waştene.

2.2.8.2.2.3. Roşanê Kormişkanî

Roşanê Kormişkanî, hewteya peyêne ya menga Adare de roja çarşeme dest bi bimbarekkerdişî yeno kerdene û şeş roj yan zî yew hewte dewam keno.Yeno zanayene ke Sêwregi û çorşmeyê ci seba hermuşkî vanê "kormişk" û yeno texmînkerdene ke nameyê nê roşanî nê heywanî ra yeno. Sewbîna yeno zanayene ke kormişkanî wexto

ke hewa beno germ yanî destpêkê wisarî de erdî bin ra vejîyenê. Bi xeyrê na taybetmendîya xo ya erdî bin ra vejîyayîşî kormişkanî bîyê sembolê ameyîşê mewsîmê wisarî. Heto bîn ra no roşan teqrîben verê 50 serran herêma Sêwregi, Çêrmûge û Aldûş de ameyêne bimbarekkerdene labelê ewro êdî roje bi roje yeno vîrrakerdene. Her çiqas Şaredarîya Sêwregi seba ganîkerdişê nê roşanî cehd û xebatî kena zî ewro nê xebatî sewîyeyê besî de nîyê.

Derheqê Kormişkanî de ma tena rastê yew bawerîya şarî ameyîme;

- Kitabê *Welato Şirın*

  Kitabê *Welato Şirın* de hîkayeyê bi nameyê "Nenık" de wina yeno vatene:

  "Nımazdê dıhir dıma sıfrey roneyayê, pêro piya ronıştê nanê Kormişkani werdê... Zazayan rê Kormişkan mızdiyaniya wesari ya; a roz ra tepiya gan kewno berani, heme ca beno şên, dari vılıkan akenê, germ kewno herr.
  Heta verdê çoşmedê şeşti serran dewanê Zazayan hırg serr kormişkan dı şênayi ronayê." (r. 25).

Na nimûne yeno îfadekerdene ke Kormişkan mijdanîya wisarî dano û yeno bawerkerdene ke badê nê roşanî gan keweno bi beranan.

2.2.8.3. Bawerîyê ke Derheqê Wextî de yê

No qisim de ma do derheqê wextî de nimûneyan îşaret bikerîme û înan bierjnîme. Goreyê tesbîtê ma hîkayeyanê zazakî de tena wextê şan û şewe ser o bawerîyî ameyî vînayene.

2.2.8.3.1. Wextê Şan û Şewe

Wextê şan û şewe zafane bi heman mana de yenê destgirewtene. Her di wextî zî xeyrî ney xirabîye temsîl kenê. Hem çinbîyayîşê şewqî hem zî aktîfbîyayîşê heywananê xeternakan wextê şan û şewe de bîyo sebebê tersayîşê nê wextan. Temamê şaranê dinya de nê her di wextî benê çimeyê tersî û nê wextan de karkerdiş yan zî

tebervejîyayîş sey yew fealîyeto rind nîno qebulkerdene. Heto bîn ra nê wextî de yeno bawerkerdene ke erd mor beno. Nê saetan de erdî rê citkerdiş yan zî pirodayîşê difekî sey bêoxirîye yeno zanayene. Însanî ganî seba kerdişê nê tewir aktîvîteyan wextê şewrayî bipawê û badê akewtişê Tîje dest bi nê karan bikerê.

Nimûneyê bawerîyê ke derheqê wextê şan û şewe de yê nê yê;

- Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne*

Kitabê *Pîyê Mi Kemane Cinitêne* de hîkayeyê bi nameyê "Heqî Vengê Mi Nêheşna" de wina yeno vatene: "Keşkena qet şan çin bîyêne. Çi xirabî ke estê pêro şan de benê." (r. 62). Na nimûneya verêne de nerindîya şanî rê îşaret ameyo kerdene û ameyo vatene ke çiqas çîyê xirabî estê wextê şanî de benê. Birastî zî goreyê bawerîya şarî no wext sey wextê xirabî û nerindîye yeno qebulkerdene.

- Kitabê *Dez*

Kitabê *Dez* de hîkayeyê bi nameyê "Ma û Înan" de wina yeno îfadekerdene:

"Waxtê boston u hêgau bi. Eke lêl kot, pilunê ma veng dêne'ra ma, vatêne ke:
'Endi beso caverdê; zenge' hard ro medê, xıravo, hard mor biyo!'
Na qesa; endi beso, zenge'ro hardo dewres medê, hard mor biyo, xıravo! Hard çıtur mor beno? Kam hardi mor keno? Çaê xıravo? Oxt ke ame, ma cuavê a qesa ki guret bilanunê xora.
Vanê ke; hard jê cênıke dıganiyo. Oxto ke zenge' da puro, toxum erjino zere, pê maneno. Sodır xevetino, can dano yi toxumi, ro dano ve cı. Eke bi sonde, eke bi lêl ki, hewnê xo yeno, qefeliyo xorê kuno ra. Gunê ey mehesnê pê, ey retsız mekerê. Eke bi lêl, bi pesewe, wayirê hard u asmeni yeno hardi mor keno sono. Hata ke sodır fejir est, tiji est, hard mor biyayiyo. Awo ke xo zoneno, gunê pesewe hardê dewreşi têra mekero, gunawa. Kami ke hard kerd têra, toxumo ke ey esto, yi toxumi ra qeyta xêr nêvêneno." (r. 115).

Na nimûneya peyêne ya babete de zî wextê peşewe de morbîyayîşê erdî bi awayêko zaf eşkera ameyo vatene. Senî ke nimûneyî de zî ameyo vatene yeno bawerkerdene ke bi ameyîşê wextê şewe wayîrê erd û asmênî erdî mor keno. Heta

wextê şewrayî yanî akewtişê tîje erd morbîyaye maneno badê eştena Tîje zî abîyeno. Badê şewe karkerdiş sey yew aktîvîteya xirabe ameya qebulkerdene.

2.2.9. Hekîmîya Şarî

Wexto ke îmkanê însanan yê bi doktor şîyene çinbi seba musayîşê sebeb û weşkerdişê nêweşîyan muracatê tayê kar û metodan kerdêne. Temamê nê kar û metodan rê hekîmîya şarî yena vatene.

Hekîmîya şarî de zî bawerîyê ke ocaxan/adirganan ser o yê cayêko bingeyên genê. Araz hekîmîya şarî de cayê "ocaxan" ser o vano: "Hekîmîya şarî de ocaxî wayîrê yew cayê zaf girîngî yê. Narehetîyê ke hetê kesanê nîyetxiraban ra bi ûsulanê sey efsûn, sêhr û nezer ameyê viraştene yan zî nêweşîyê ke hetê Homayî ra ameyê dayene bi destê ocaxdaranê ocaxan yenê weş û rindkerdene." (1995: 158). Bi awayêko teqez yeno bawerkerdene ke eke narehet yan zî nêweşî şirê ocaxan dê bibê rehetî. Tayê ocaxan de yewî ra vêşêr ocaxdarî zî estê. Eke kesê ke nesilê ocaxdarî ra yenê ocaxdarî ra dest yan zî îzin bigîrê ê zî eşkenê bibê ocaxdarî. Seba ocaxdaranê tesîrdaran vateyê sey "Nefesê ci zaf rind ame" yan zî "Destê ey zaf rind yeno" yenê vatene.

Derheqê hekîmîya şarî de hîkayeyanê zazakî de nê nimûneyê bawerîya şarî estê;

- Kitabê *Grev*

Kitabê *Grev* de hîkayeyê bi nameyê "Şitî Kilkorî" de nimûneyêka winayêne yena dayene:

"-Ez zî nêzana dayê, ma kilkoro teze kerd ra, ser de rakewtî.

-Biko şitî kilkorî kewto çimanî şima. Lez ma şimi keye, ez to berî xala Şemşul het, wa çimanî to derman bikero...

Xala Şemşul biney mura kuwa û kerd çimanî înan. Aye vaşî kerd mîyanî yew laçik û bi na laçika çimî înan piştî.

Şemşul va:

-Wa ê emşo wina rakewî, wa siba nêşêrî bizêkan ver." (r. 56).

Na nimûne de yew nêweşê çiman seba tedawîkerdişî benê hetê Xala Şemşul. Xala Şemşul yew ocaxdar a û seba tedawîyê çiman tayê vaşan ra îstîfade kena. Yeno bawerkerdene ke nê vaşî do nêweşîya çiman orte ra biwedarnê.

- Kitabê *Menewşî*

  Kitabê *Menewşî* de hîkayeyê bi nameyê "Eşkefte" de wina yeno vatene:

  "Babet-babet vaşî kerdî birînanê mi, destê aye yê germinî û bêçikdergî tim çareyê mi ser o bî. Çi wext çimê mi abîyêne mi huyayîşê lewanê aye dîyêne. Ez bi efsûnê destanê aye reyna amebîya dinya. Xane goşan ra kerr a la zaf biaqil û zanayox a. Destê Xane nêweşîyan û birînan weş kenê...

  Aqildara ma a bîye. Şar zewtanê aye ra zaf tersayêne. Cinîyan vatêne: 'Aye kamî rê zewtî dayê xirabîye pêşkarê wareyê ci bîya. Reyna rindîye nêameya berê ci'. Coka şar aye ra terseno." (r. 18).

Na nimûneya peyêne de zî birînê yew nêweşe hetê Xane ra reyna bi îstîfadekerdişê vaşan yenê weşkerdene. Nimûne de ameyo îfadekerdene ke destê Xana ocaxdare efsûnî yê û birînan weş kenê. Her çiqas na Xane ocaxdare bo zî şar zewtanê aye ver zî terseno, tîya ra ma fehm kenîme ke Xane hem eşkena çimeyê rindîye biba hem zî çimeyê xirabîye.

2.2.10. Bawerîyê ke Derheqê Nuşte û Nezer de yê

Nê qisimî de ma do bawerîyê ke derheqê nuşte û nezerî ser o yê, nimûneyanê înan destnîşan bikerîme û înan bierjnîme.

2.2.10.1. Nuşte

Kaxitê nuştekî yo ke yeno bawerkerdene ke ser o qisa û cumleyê efsûnîyî ameyê nuştene ra nuşte yan zî mûsqa vajîyeno. Goreyê bawerîya şarî ya zazayan ganî nuşte hetê kesanê erbaban ra bêrê nuştene. Heto bîn ra kaxitê nuşteyî yeno qatkerdene û şekilê eyo qatkerde eşkeno sey hîrêgoşe, çargoşe yan zî gilover bibo. Nuşte zafane bi milê însanan rê yan zî yaqayê doşî rê yeno pakerdene labelê nuşteyî eşkenê dergûşe

rê, milî rê, keyeyî rê û erebaye rê zî bêrê pakerdene. Yeno bawerkerdene ke nuşte însanan qewetanê xiraban ra, nêweşîyan ra û nezerî ra sitar keno. Nuşte, temamê welatê kurdan û welatanê bînan yê Rojhelatê Mîyanênî de bi awayêko vilabîyaye ca geno.

Nimûneyê nuşteyî hîkayeyanê zazakî de wina yê;

- Kitabê *Berenge*

  Kitabê *Berenge* de hîkayeyê bi nameyê "Zewajê Gêjî" de wina yeno vatene:

  "Aye zî pê nêweşîya Ehmedî zanayêne la vatîbî bîyo hol. Çewî nêzanayêne şîzofrenî çi yo. Vatêne boya hewayî kuwto pa, la ameyo xo...

  Dewe de zî adet o, sereyê kamî bidejo şîyêne hetê melayî ra; nuşte kerdêne. Belkî yew gilarza nuşteyan kerdîbî Ehmedî ra. Her cayê ey ra nuşte û qom aliqnaye bi." (r. 77).

Eynî hîkaye de wina vajîyeno: "Têlî lihêf ant rîyê Rinde ser. 'Ma kerd to kênaya mi! Heqê xo helal bike. Gêj pey nuşta û mela wa aqil nêbeno!'" (r. 80). Nê her di nimûneyanê nê kitabê hîkayeyî de ma fehm kenîme ke nêweşêka psîkolojîke esta û seba çareserkerdişê na nêweşîya psîkolîjîke melayêkî rê nuşte dîyayo nuştene. Goreyê bawerîya şarî o nuşteyo ke melayî nuşto do nêweşîye weş bikero. Mîyanê rêze de yeno fehmkerdene ke tena yew nuşte ney zaf nuşteyî ameyê nuştene û bi vêşîkerdişê nuşteyan zî ameyo waştene ke tesîrê nuşteyan bêro vêşîkerdene.

- Kitabê *Xof*

  Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê "Xof" de wina yeno vatene:

  "Verê mergî, maya mi, ez hîna zî nêzana, mi ra zî qet nêvat, êdî kotî ra ke ardîbî nuştêk (muska) eşt vileyê mi. Bi serran vileyê mi de no nuşteyo wende bî. Domanîya mi de tim vileyê mi de bî: Ez cin û perîyan ra, nezer û xirabîye ra pawitêne; maya mi winî zanitêne." (r. 89).

  Eynî hîkaye de wina yeno vatene:

  "Maya mi mi rê qisey nêverdayî, şewa peyêne beno ke zanitêne mirena, reyna no nuştê (muska) kerd zereyê kefa destê mi. Fek ra çekuyêk nêvejîye. Nuşteyo wende eşte vileyê mi û ez zelemeleyê dinya de teyna caverdaya." (r. 90).

Her di nimûneyanê nê kitabê hîkayeyî de zî yeno îşaretkerdene ke seba cin û perîyan ra, nezer û xirabîye ra pawitena yew qeçekî rê nuşte ameyo pakerdene. Tîya de nuşte sey tedbîr ameyo bikarardene.

2.2.10.2. Nezer

Mefhûma nezerî xeylê vilabîyayîye û hîra ya. Heme gandarî eşkenê bêrê ro nezerî labelê Eyuboğlu kitabê xo de wina vano: "Goreyê bawerîya şarî nê gandarî eşkenê bêrê ro nezerî; mangayê ke zaf şit danê, golikê xasekî, kavirê warîkerdişî, mîyî, gayê duzginî, astorî, gayê ke cite de biqewet ê. Qeçekê xasekî, duzginî û qewîyî zî eşkenê bêrê ro nezerî." (2014: 90). Eyuboğlu seba nezer ra xo pawitene zî wina vano: "Însanî semedo ke xo nezer ra bipawê hamayil, nuşte û maşallaho ke muraya kewîye pakerdî ya şuxulnenê." (2014: 90).

Karakaş zî nezer ser o wina vano: "Bakurê Afrîka de yeno bawer kerdene ke çimê/nezerê tay kesan eşkeno zerar biresno bi însanan. Semedo ke xo ê kesan ra bipawê, destê xo yê raştî kenê vera ê kesan û vanê "Panc engiştê mi çimê to rê..." (2020: 176). Reyna Karakaş vano: "Herêma Mêrdîn de çî-mîyê cam û porselenê sey kase, bardaxe û tebaxe bişikîyo, winî yeno şirovekerdene ke ê keyeyî ser o nezerêk estbi û bi şikîyayîşê ê çîyan nezer vejîyayo teber." (2020: 177).

Aleksîva'yo ke kitabê xo bawerîyanê şarî yê lazan ser o nuşto, wina vano: "Piroginayîşê nezerî bi werrek ewnayîşê yew însanî yeno meydan. Bitaybetî êyê ke çimê înan kewe yê, ê eke bi werrek nêewnê bîle reyna zî nezerê înan bi însananê bînan piro gineno." (2020: 163-165). Reyna Aleksîva seba puçvetişê nezerî vano: "Seba pironêginayîşê nezerî ganî 'maşallah' yan zî 'kor nezer kor bo' bêro vatene nêkela merdim nêwazo bîle beno ke nezerê ey piro bigino." (2020: 165).

Seba xo nezerî ra muhafeze kerdene Kalafat û Abdurrezzak wina vanê: "Keso/a ke ci rê nezer ameyo piroginayene, o/a derya de hendê hewt baskan dîyeno/a asnawekerdene." (2020 a: 28). Heto bîn ra cografyaya kulturî ya Anatolya de bize, "zafane estrîyê ci, sey nezerlixê bînayî yena xebitnayene." (Kalafat û Abdurrezzak, 2020 a: 91). Herêma Erdexan de seba nezer ra xo muhafeze kerdene qafê heywananê estrîyinan ra, nebatanê telîyinan ra û nezerlixan ra yeno îstîfadekerdene. Herême de bi nameyê "kosaxur" tewirêkê telîyî esto, "no telî seba nezer ra muhafezeyê keyeyî

kêberê keyeyî rê yeno daliqnayene.” (Kalafat û Abdurrezzak, 2020 b: 87). Tewr peynî Kalafat zî kitabê xo de vano: “Muraya kewîye verba nezerî baş a, şemate û veng zî seba qewirnayîşê ruhanê tarîyan û cinanê zerardaran baş ê.” (2012: 41).

Nimûneyê nezerî hîkayeyanê zazakî de wina yê;

- Kitabê *Berenge*

Kitabê *Berenge* de hîkayeyê bi nameyê “Remayîş” de wina yeno vatene: “Dayîka Sosine ber kerd a. Va ‘Ti xeyr ameya Zeyneb. Ti nezer nêbî pita mi. Ma kabe bierzê linganê to ver!’” (r. 19). Na nimûneya verêne ya na babete de nezer seba kêneke tehluke teşkîl keno û seba berterafkerdişê ey zî kabe eştene ameyo vatene yanî bi eştişê kabe yeno bawerkerdene ke tesîrê nezerî do bêro şikitene.

- Kitabê *Hîrê Nameyî*

Kitabê *Hîrê Nameyî* de hîkayeyê bi nameyê “Verê Lojine De” de wina yeno vatene: “Kila mi nêbo no Ab cayê rastê to bo! Desin de qina xo qurçî ke. Ti nezer bena, to ra teba nêmaneno.” (r. 82). Na nimûne de zî de Ab karakterêko wayîrê nezerî yo û seba berterefkerdişê nezerê ey vatoxe karakterê bînî ra vana hema qina xo qurçî bike. Tîya de ma fehm kenîme ke no kerdiş seba bêtesîrveradayîşê nezerî yeno kerdene.

- Kitabê *Xof*

Kitabê *Xof* de hîkayeyê bi nameyê “Xof” de wina yeno îfadekerdene:

“Verê mergî, maya mi, ez hîna zî nêzana, mi ra zî qet nêvat, êdî kotî ra ke ardîbî nuştêk (muska) eşt vileyê mi. Bi serran vileyê mi de no nuşteyo wende bî. Domanîya mi de tim vileyê mi de bî: Ez cin û perîyan ra, nezer û xirabîye ra pawitêne; maya mi winî zanitêne.” (r. 89).

Eynî hîkaye de yewna ca de na fine wina yeno vatene:

“Maya mi mi rê qisey nêverdayî, şewa peyêne beno ke zanitêne mirena, reyna no nuştê (muska) kerd zereyê kefa destê mi. Fek ra çekuyêk nêvejîye. Nuşteyo wende eşte vileyê mi û ez zelemeleyê dinya de teyna caverdaya.” (r. 90).

Nê her di nimûneyanê nê kitabê hîkayeyî de qala nuşteyî yeno kerdene. Goreyê bawerîya şarî nuşteyî bitaybetî milê qeçekan rê yenê pakerdene û yeno bawerkerdene ke ê nuşteyî do ê qeçekan verba nezer û xirabîyanê bînan sitar bikerê.

- Kitabê *Welato Şirın*

  Kitabê *Welato Şirın* de hîkayeyê bi nameyê "Apê Nezo" de wina yeno vatene:

  "Neyayi raya, Apê Nezo hewna henaloran bın dı bı.

  -Canız meywe isterse, bahan diyız, va Apê Nezoy; iyle uzağten bağersez gözüz değer. Ben yoğsem baxçeyê girmeyesız a!.." (r. 98).

Na nimûne de her çiqas nimûne bi ziwanê tirkî amebo vatiş zî semedo ke bawerîya şarî îhtîwa kena ma daxilê nimûneyan kerd. Nê nimûneyî de qeçekî ewnenê bi meyweyan û wayîrê daranê meyweyan zî vano dûrî ra winî meewnê bi meyweyan çimê şima gineno piro yanî nezer gineno piro. Tîya ra eşkeno bêro fehmkerdene ke wayîrê meyweyan tesîrê xirab yê nezerî ra terseno û seba defkerdişê ey qeçekan ra vano eke canê şima meywe waşt mi ra vajê, ez dana bi şima.

- Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî*

Kitabê *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî* de hîkayeyê bi nameyê "Şîyayîş" de wina yeno vatene:

"La êdî qeder bî çi bî aye zî sey maya xo hewt serrî domanêk nêardîbî. 'Çim û nefes o!' vatêne aye xo bi xo, 'Ez wina sey yew mangaya estewrine tutan ra abîya qay!' Derûdorme de çi zîyarî bîy, a û hewî pîya şîbî ser." (r. 63).

Na nimûneya peyêne yê na babete de zî qeçeknêardişê yew cinîye bi tesîrê nezer û nefesî yeno manadayene û seba şikitişê ê tesîrê xirabî cinî şina zîyaran ser. Tîya de hetkarîya zîyaran verba nezerî eşkera bena.

ENCAM

.

Bawerîyê şarî esasen ê çareserîyê hempar ê ke verba problemanê însanîyan de ameyê viraştene. Çunke şar, problemanê tebîî û heyatê aktuelî ver endîşe keno û seba berterafkerdişê nê endîşeyî ro çareserîyan gêreno. Îşte no gêrayîş çimeyo esasî yê bawerîyanê şarî yo. Heto bîn ra mewcûdîyetê bawerîyanê şarî, bi mewcûdîyetê însanî ra paralelîye mojneno. Însanî wextanê problematîkan de û halanê bêçaretîye de bawerîyanê şarî de xo rê cayêko germ û emnîyetin vînenê. Bawerîyê ke ma înan sey bawerîya şarî name kenîme û zafane zî hende ehemîyet nêdanîme bi înan, ê esasen bingeyê erjanê ma yê sey adet, tradîsyon û urfî anê meydan. Xebata ma de nê pêro pîya ameyî muşahedekerdene.

Eşkeno bêro vatene ke bingeyê gandarbîyayîşê bawerîyanê şarî esasen tesîrê rehetbîyayîş û deşarjbîyayîşo psîkolojîk o. Çunke esasê bawerîye de yew çîyî rê yan zî yew mewcûdîyetî rê emel û îtîmat kerdene esto. Şar nê tewir bawerîyan nesilê verênî ra eynen geno û estbîyayîşê înan dano dewamkerdene. Seba înan senînîye ney bîlekis rehetkerdoxîya bawerîye girîng o. Çunke cayê ke doktrînê dînîyî bi awayêko îlmî nêameyê resayene û musayene, ucayan de bawerîyê şarî seba heyatê şarî adeta bîyê sey yew sitargeh û çimeyê teselîyî. Wextanê zoran de wexto ke însanî yew halê bêçaretîye û psîkolojîya depresîf de mendêne bi hetkarîya bawerîyanê şarî xo rê teselî dîyo û sey yew tradîsyon dayo dewamkerdene. No rîwal ra pratîkê bawerîyanê şarî bîyê yew parçeyê heyatê şarî yê aktuelî. Xebata ma de ame tesbîtkerdene ke vejîyayîş û xo-îdamekerdişê bawerîyanê şarî de faktorê esasîyî, tayê îhtîyacê însanan yê madî û manewîyî bi xo yê. Rastîya ke binê nê pratîkanê bawerîyanê şarî de ya ay a ke însanî bi wasitaya yew mabênkarî wazenê arezuyê waştişê hetkarîye bi afirnayox/qewetê homayî rê bidê pêhesnayene.

Xebate de ame vînayene ke bawerîya şarî ya zazayan prosesê tarîxê xo de bi dînanê xo yê bawerkerdeyan, bi erd û îqlîmê xo yê ke tede ciwîyayê û bi kulturanê şaranê bînan ameyo şekilgirewtene. Reyna goreyê tesbîtê ma nimûneyê bawerîyanê şarî mîyanê nuştoxanê zazakînusanê elewîyan de hîna zaf û biçeşît ê. Goreyê fikrê ma

sebebê na realîte elewîtîya Dêrsim-merkezî ya, çunke mîyanê elewîtîya kirmancanê Dêrsimî de tesîrê qewetanê tebîetî û dînanê qedîman yê sey zerdeştîye zaf o labelê mîyanê kirmancanê sunîyan de na rewşe bi heman nîsbet de nîya.

Tradîsyon, bawerî û caardişê ke zafê cematan de estê nesilêk ra bi nesilê bîn neql benê û heta roja ewroyêne resenê. Nêyê ke heta roja ma resayê, înan ra êyê ke mîyanê şarî de tewr zaf yenê muşahedekerdene ê bawerî û caardişê ke derheqê dewereyanê vîyartişî û tebîetî de yê. Merheleyê girîngî yê sey dinyaameyîş, sunet, zewac û merg ke heyatê însanî ser o wayîrê tesîrêko girdî yê bi sernameyanê cîyayan bin de ameyî etudkerdene. Ma bi ê netîceyî resayîme ke mîyanê şarî de dewamê nesilî hem seba keyeyî hem zî seba cematî girîng o. Na rîwal ra qisirbîyayîşê cinî problemêka girîng a. Seba defkerdişê nê problemî muracatê tay rîtuelanê bawerîyan yeno kerdene. Heto bîn ra ame tesbît kerdene ke bawerîya şarî ya zazayan de çewres rojo verên seba bebekî zaf girîng o. Çunke na humare bawerîya şarî yê zazayan de cayêko esasî gena. Ma tesbît kerd ke goreyê bawerîye eke mîyanê nê çewres rojan de zerarêk nêreso bi bebekî êdî tehlukeyêko heyatî nîno ser. Reyna bawerîyê ke derheqê dinyaameyîşî de ameyî etudkerdene, înan mojna ke berterafkerdişê qisirîye de pratîko tewr vilabîyaye şîyayîşê zîyaran ser o yo. Şîyayîşê zîyaran de zîyare ser o qurban sere birnayene rîtuelanê vilabîyayeyan ra yo. Bawerîyê ke derheqê zewacî de yê, înan de zî ame tesbîtkerdene ke seba akerdişê qismet û miradî dare rê la yeno girêdayene û zîyare de qurban yeno serebirnayene.

Hekîmîya şarî ser o bawerîyanê şarî yê zazayan de ame tesbîtkerdene ke temamê kirarîyanê weşkerdişê nêweşîyan de verî dua û pratîkanê kesanê ocaxdaran rê yeno muracatkerdene. Reyna ame tesbîtkerdene ke goreyê bawerîya şarî ocaxdarbîyayîş nesil bi nesil dewam keno. Ma xebata xo de nimûneya ocaxdarîya bi-xo-qezençkerde tesbît nêkerde. Sewbîna ame tesbîtkerdene ke nêweşî û narehetîyanê manewî û psîkolojîkan de faktorê tersî faktoro esasî yo. Seba defkerdişê nê faktorî bawerîyanê şarî yê sey zîyare û pîran ra ameyo îstîfadekerdene.

Xebate de ma derheqê zatanê bimbarekan yê sey Xizir, Duzgin, Munzur, Ana Fatma û Kurêş de rastê nimûneyanê vêşîyan ameyîme. Ame vînayene ke bawerîya ke

nê zatan ser ameya înşakerdene zaf xorîn û tesîrdar a hetta tayê nimûneyan de nê zatan ra Xizir sewîyeyê homayan de yeno bawerkerdene.

Derheqê bawerîyanê mewcûdîyetanê metafîzîkan de ame tesbîtkerdene ke tayê kerrayî, newalî û hênîyî sey cindar yan zî binê kontrolê qewetanê xiraban yê bînan de yenê qebulkerdene. Muqabilê ney de tayê kemerî, eşkewtî, gol, çem, çimeyê awe û darî sey bimbarek yenê qebulkerdene. Goreyê bawerîya şarî keramet, qudret û bimbarekîya wayîranê metafîzîkîyanê nê cayan sîrayetê nê cayan zî bîyo. Reyna nimûneyan teberê cinan de ma rastê mewcûdîyetanê xiraban yê sey Xirtik, Mamarî, Pîreboke, Qartîpoz û Dimkundêz, Dêw, Perî, Elika Şewe û Ejderha ameyîme. Şar goreyê bawerîya xo nê mewcûdîyetan tehlukeyin vîneno.

Ame tesbîtkerdene ke derheqê tayê heywananê kovî û kedîyanê sey verg, kund, mêşe, kutik, teyr û tur, mar û heşe de bawerîyê şarî ameyê viraştene. Reyna ame tesbîtkerdene ke goreyê bawerîya şarî tayê heywanî însanan rê bêoxirîye anê. Heto bîn ra tayê heywanî zî sey muhafizê zîyaran û cayanê bimbarekan ameyê bawerkerdene.

Ma tesbît kerd ke derheqê hûmaranê hîrê, çar, hewt û çewres de kitabanê hîkayeyî yê zazakî de bawerîyê şarî estê. Nê hûmarî ge îbadetan de yenê bikarardene ge zî tena seba îfadekerdişê tay rewşanê homayîyan yenê îstîfadekerdene.

Wext û rojanê taybetîan ser o zî nimûneyî ameyî tesbîtkerdene. Goreyê tesbîtî wextê şan û şewe sey wexto xirab yeno bawerkerdene. Reyna yeno bawerkerdene ke şan û şewe binê kontrolê qewetanê xiraban de yo. Rojanê taybetîyan ra ma dî ke şar bi nameyê Xizirî û Des û Di Îmaman roje tepişeno. Prosesê nê rojeyan de xo parêz keno û rîayetê tay qaydeyan beno. Heto bîn ra ame tesbîtkerdene ke bi nameyê Roşanê Gaxanî, Roşanê Newroze û Roşanê Kormişkanî hîrê roşanî hetê şarî ra yenê bimbarekkerdene. Nê roşanan ra Roşanê Kormişkanî tena herêma dimilîyan de û Roşanê Gaxanî zî tena herêma Dêrsimî de yena bimbarekkerdene labelê Roşanê Newroze hetê heme herêman ra yeno zanayene û bimbarekkerdene.

Derheqê nuşte û nezerî de rastê nimûneyan ameyîme. Ame tesbîtkerdene ke çimê tayê însanan û şekilê ewnayîşê înan eşkenê zerar biresnê bi însanan û heywananê bînan. Ame vînayene ke zafane qeçek û kênayê xasekî û heywanê duzginî binê xetereyê nezerî de yê. Derheqê nuşteyî de zî ame ferqkerdene ke tena verba qewetanê xiraban yê sey nezer û cinan yeno bikarardene.

Ma bi na xebata xo reyde eşkenîme vajîme ke zazakî de babeta bawerîya şarî halen yew babeta dewlemend, ganî û bakîr a. Ma bawer kenîme ke bi xebatanê ameyoxan xeylê cewher û unsûrê netewî do vejîyê meydan û seba prosesê aktuelbîyayîşê zazakî de rolêko awankar kay bikerê.

ÇIMENAME

a) Kitabî

Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiye'de Doğumla İlgili İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları

Akman, İ. (2020). Romanê Pîltane: Edebîyat, Bawerî, Vateyê Se Serranî, Doru, M.N. û Gökdağ, K. (Ed). *Kavramlar ve Kuramlar -Dil Bilimleri-* tede (365-376). Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları

Aldatmaz, N. G. (2013). *Pîyê Mi Kemane Cinitêne*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Aldatmaz, N. G. (2014). *Folklorê Kirmancan Ser o*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Aleksiva, İ. Ç. (2020). *Laz Halk İnançları ve Mitolojisi*. İstanbul: Heyamola Yayınları.

Alpman, N. (2014). *Çingeneler.* İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Araz, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayıncılık.

Arslan, M. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı-Çorum Örneği.* İstanbul: Dem Yayınları.

Asmîn, Ş. (2013). *Zeman Sey Fekê Kardî Bî*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Astare, K. (1994). *Cer Hard Cor Asmen*. Stenbol: Weşanê Doz.

Ataseven, A. (2005). *Tarih Boyunca Sünnet*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ayten, A. (2021). *Psikoloji ve Din- Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayyıldız, Z. (2014). *Hersê Zerri*. Şanlıurfa: Elif Matbaası.

Bayat, F. (2007). *Mitolojiye Giriş.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Beytaş, A. (2014). *Solê Sûrî*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Bor, B. (2013). *Hêvîya Macire*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Bor, Î. (2014). *Estareyê Koyê Hesarî*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Boratav, P. N. (2003). *100 Soruda Türk Folkloru.* İstanbul: K Kitaplığı.

Bozkurt, F. (2014). *Estanekan De Cuyayîşî Ma*. İstanbul: Weşanên J&J.

Canşad, M. (2013). *Hesê Mişî*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Canşad, M. (2014). *Xafilbela*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Canşad, M. (2015). *Waştî*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Çalagan, H. (2014). *Ters*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Çelik, A. (2021). *İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları-Hicaz Bölgesi.* İstanbul: Beyan Yayınları.

Çem, M. (1996). *Alevilik, Kurmanci-Kırmancki (Zazaki) ve Dersim Üzerine Kimi Yanlış Görüşler.* İstanbul: Deng Yayınları.

Çem, M. (2019). *Hewnê Newroze*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Çîçek, A. A. (2010). *Teberik*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Çîçek, A. A. (2014). *Lêl*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Çîçek, A. A. (2020). *Xof*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Çiya, S. (2016). *Meberbe Bıraê Mı*. İstanbul: Dersim Yayınları.

Çiya, S. (2020). *Hirê Kıtabi*. İstanbul: Neşırxaneyê Vir.

Çobanoğlu, Ö. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Dalcı, O. S. (1976). *İslamda Sünnet ve Merasimler*. İstanbul: Şelale Yayınları.

Demîrel, L. (2014). *Vîndîbîyaye*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Deniz, D. (2013). Dewrêşgewr Ocak/Aşireti: Dersim'in Dewrêşlik Geleneğinde Bir Direniş Öyküsü, Gezik, E. û Özcan, M. (Amd). *Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri* tede (264-307). İstanbul: Kalan Yayınları.

Dêrsim, H. D. (2014). *Estareyê Asmên Ma*. Îstanbul: Aram Yayınevi.

Duman, M. (2021). Dua ve Arınma Ritüelleri: Kutsalla Kurulan İletişimin Kökeni ve Ritüelistik Boyutu. Ö. Güzel (Ed.). *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar* tede (283-302). Ankara: Nobel Yayın

Eroğlu, A. H. (2017). Halk İnanışlarına Giriş. D. Arık û A. H. Eroğlu (Ed.). *Halk İnanışları El Kitabı* tede (20-39). Ankara: Grafiker Yayınları

Eroğlu, A. H. (2017). Geçiş Dönemleri ile İlgili İnanışlar. D. Arık û A. H. Eroğlu (Ed.). *Halk İnanışları El Kitabı* tede (258-279). Ankara: Grafiker Yayınları

Ersoz, U. F. (2013). *Berenge*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Esen, A. (2012). *Kuçaya Hunerî*. Stembol: Weşanên Avesta.

Espar, J. Î. (2020). *Beyi Se Bena?*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Gunduz, D. (2014). *Hîkayeyê Koyê Bîngolî*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Hesqera, E. (2021). *Lîtreya Sayan Çend Lîra Ya?*. Diyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Hesqera, E. (2021). *Merhebaya Nîmeyê Şewe*. Diyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Hezanî, M. M. (2016). *Tefsîrê Roşnayî*. (Cîld 1-2) Diyarbakır: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Amedê.

Kalafat, Y. (2007 a). *Türk Dünyası Teori ve Metod.* Ankara: Lalezar Kitabevi.

Kalafat, Yaşar (2007 b). *Türk Halk İrfanında Kurt.* Ankara: Lalezar Kitabevi.

Kalafat, Y. (2009). *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2012). *Türk Halk Kültüründe Zazalar.* Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. û Abdurrezzak, A. O. (2020 a). *Mitostrateji-3- Türk Halk İnançlarında Kara İyeler (Cin-Albıs-Al Ruhu-Al Karısı).* İstanbul: Aktif Yayınları.

Kalafat, Y. û Abdurrezzak, A O. (2020 b). *Mitostrateji-4- Anadolu Türk Halk Kesimlerinden İnanç Örnekleri.* İstanbul: Aktif Yayınları.

Kalan, A. R. (2014). *Lêlê Şodirî de Yew Rayîrwan*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Karakaş, H. (2006). *Omid Esto*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Karakaş, H. (2014). *Zere Ra*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Karakaş, H. (2015). *Ez û Ti*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Karakaş, H. (2016). *Rêça Binbareke*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Karakaş, H. (2019). *Hîrê Nameyî*. Diyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Karakaş, R. (2020). *Güneydoğu Anadolu Halk İnanışları (Dicle Bölümü)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kayıklık, H. (2021). *Din Psikolojisi-Bireysel Dindarlık Üzerine*. (Çapa 8.) Adana: Karahan Kitabevi.

Koêkorta, M. (2001). *Reuka Doy*. Estemol: Vêjiyaişê Tiji.

Kurij, S. (2013). *Grev*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Kurij, S. (2022). *Dejê Nimiteyî*. İstanbul: Hivda İletişim.

Kurt, A. O. (2017). Dinlerde Kutsal Zaman. D. Arık û A. H. Eroğlu (Ed.). *Halk İnanışları El Kitabı* tede (138-164). Ankara: Grafiker Yayınları

Lezgîn, R. (2012). *Tarîyîya Adirî De*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Lezgîn, R. (2015). *Halîn*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Lezgîn, R. (2018). *Ap Hus*. Diyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Lezgîn, R. (2018). *Ez Gule Ra Hes Kena*. Diyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Lezgîn, R. (2019). *Binê Dara Valêre De*. Diyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Lezgîn, R. (2019). *Kevoke*. Diyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Mergarıji, H. (1996). *Budalaê Gırşi*. İstanbul: Pirevi Yayıncılık.

Mirza, Y. (2013). *Havalé Roza Tenge*. Estemol: Analiz Basım Yayın.

Nêşite, M. (2012). *Çakêto Sipî*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük- Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus Yayınları.

Oğuzbalaban, G. (2021). Nevruz: Baharın Gelişine Dair İnanışlar ve Ritülleri. Ö. Güzel (Ed.). *Anadolu Halk Kültüründe İnanış ve Ritüeller Teoriden Pratiğe Köken ve Yansımalar* tede (91-105). Ankara: Nobel Yayın

Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Örnek, S. V. (1977). *Türk Halk Bilimi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Pamukçu, F. (2020). *Welato Şirın*. İstanbul: Neşırxaneyê Vir.

Roşan, S. (2005). *Dara Gozê*. İstanbul: Doz Yayınları.

Sarpkaya, S. (2021). *Türklerin Şeytani Masalları-Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*. Ankara: Karakum Yayınevi.

Schimmel, A. (2000). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Şare, Y. (2017). *Dez*. Estemol: nasAjans Yayınları.

Tekîn, E. (2013). *Sewdaya Belekine*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Topaç, B. (2012). *Bero Sûr*. Dîyarbekir: Weşanxaneyê Roşna.

Topaç, B. (2020). *Menewşî*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

Turan, A. (2015). *Yezîdîler Tarihçeleri Coğrafi Dağılımları Örf ve Adetleri.* Ankara: Hitabevi Yayınları.

Uyan M., Yüksel İ. ve Avşar N. (2004). *Anadolu'nun Kilidi Afyon.* Afyon: Afyon Valiliği Yayınları.

Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yılmaz, E. (2014). *Ti Dejêko Bêwayîr Î.* İstanbul: Weşanên Tevn.

Yılmaz, E. (2018). *Bena Hol*. İstanbul: nasAjans Yayınları.

Yildiz, P. (2021). *Hîkayeyê Hewn û Hişyarî*. Îstanbul: Weşanên Avesta.

Zengelan, J. (2007). *Gorse*. Îstanbul: Weşanxaneyê Vateyî.

b) Kitabê Açarnayeyî

Bennett, A. (2018). *Kültür ve Gündelik Hayat.* (Açarnayox: N. Tokdoğan, B. Şenel ve U. Y. Kara). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Freud, S. (2021). *Totem ve Tabu*, (Açarnayox: T. Çetin). İzmir: Cem Yayınevi.

Jung, G. C. (Ed.). (2009). *İnsan ve Sembolleri,* (Açarnayox: A.N. Babaoğlu). İstanbul: Okyan Us.

Jung, G. C. (2021 a*). Psikoterapi Pratiği,* (Açarnayox: S. Türk). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Jung, G. C. (2021 b). *İnsan Ruhuna Yöneliş-Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı,* (Açarnayox: E. Büyükinal). İstanbul: Say Yayınları.

Zijderveld C. A. (1985). *Soyut Toplum*, (Açarnayox: C. Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları.

c) Meqaleyî

Kalafat, Y. (1999). "Türk dünyası Tarih Çalışmalarında Halk inançlarının Önemi", *Millî Folklor*. Cîld 6. Hûmare 44: 88-91.

Mozzani, E. (2018). "Batıl İnançlar Kitabı-Mitler, İnançlar, Efsaneler", (Açarnayox: Oğuz Adanır) *Doğu Batı Dergisi*, Ankara, 21(84): 11-22.

d) Meqaleyê Elektronîkî

Abdurrezzak, A. O. (2021). "Halk İnançlarının İşlevleri ve Düşünsel Temelleri", *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar,* 5(18): 155-168. https://doi.org/10.31455/asya.1011387 (tarîxê resayîşî: 22.03.2022)

Baltacı, A. (2019). "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2): 368-388. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/898942 (tarîxê resayîşî: 19.04.2022)

Dundes, Alan. (2003). "Halk Kimdir?", (Açarnayox: Metin Ekici). *Millî Folklor Yayınları*, Ankara: 139-153. https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=37&Sayfa=138 (tarîxê resayîşî: 12.03.2022)

Eren, M. (2013). "Halk İnancı Çalışmalarına Teorik ve Metodolojik Yaklaşımlar", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3): 21-32. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbil/issue/2834/38581 (tarîxê resayîşî: 10.03.2022)

Gökçimen, A. (2010). "Türkmen Irımları (Halk İnanışları) ve İşlevleri", *Milli Folklor Dergisi,* 87: 148-158. https://www.academia.edu/36152432/T%C3%BCrkmen_Ir%C4%B1mlar%C4%B1_Halk_%C4%B0nan%C4%B1%C5%9Flar%C4%B1_ve_%C4%B0%C5%9Flevleri (tarîxê resayîşî: 29.03.2022)

Honko, L. (2006). "Ritüellerin Oluşum Süreci", (Açarnayox: R. Ersoy). *Millî Folklor Dergisi*, 69: 129-140.

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ritueller_olusum_sureci.pdf (tarîxê resayîşî: 05.01.2022)

Irmak, Y. (2018). "Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları", *Din ve Edebiyat Araştırmaları*, 17: 191-222.
https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/461733 (tarîxê resayîşî: 13.06.2022)

Kalafat, Y. (2017). "Karir Zaza-Türk Halk İnançları", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 75: 407-426
https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1356299 (tarîxê resayîşî: 14.05.2022)

Kıral, B. (2020). "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15: 170-189
https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1156348 (tarîxê resayîşî: 08.03.2022)

Köse, A. ve Ayten, A. (2009). "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3): 45-70.
https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52344 (tarîxê resayîşî: 09.03.2022)

Mollaibrahimoğlu, Ç. (2014). "Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar: Doğum Örneği", *folklor/edebiyat*, 20(79): 9-23
https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/255515 (tarîxê resayîşî: 25.06.2022)

Mullen, P. B. (2000). "Belief and the American Folk", *The Journal of American Folklore*, Vol. 113, No. 448 (Spring): 119-143.
https://doi.org/10.2307/541285 (tarîxê resayîşî: 19.06.2022)

Özcan, H., û Peker, İ. (2015). "Munzur Baba Efsanesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(6), 54-67.
https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/579592 (tarîxê resayîşî: 11.06.2022)

Pietikainen, P. (1998). "Archetypes as Symbolic Forms", *Journal of Analytical Psychology*, 0(43): 325-343.
https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1465-5922.00032 (tarîxê resayîşî:17.04.2022)

Tanyu, H. (1979). "Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma", *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara, 23: 123-142.
https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/49722/9685.pdf?sequence=1&isAllowed=y (tarîxê resayîşî: 11.05.2022)

Torebekkyzy, L. (2021). "Türk Halk Kültüründe ve Edebiyatında Yedi Sayısı", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Bartın, 85: 82-91.
https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1607527 (tarîxê resayîşî: 22.06.2022)

e) Tezê Çapnêbîyayeyî

Dikme, N. (2018). “Pülümür ve Çevresindeki Halk İnanışları”, Tezê Lîsansê Berzî yo Çapnêbîyaye, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eşmeli, İ. (2006). “Muğla-Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, Tezê Lîsansê Berzî yo Çapnêbîyaye, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Güldemir, M. K. (2008). “Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları”, Tezê Lîsansê Berzî yo Çapnêbîyaye, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kahraman, Ö. (2010). “Elâzığ ve Çevresinde Yaşayan Zazalardaki Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, Tezê Lîsansê Berzî yo Çapnêbîyaye, Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özkan, Z. (2012). “Bafra ve Çevresindeki Halk İnançları ve Uygulamaları”, Tezê Lîsansê Berzî yo Çapnêbîyaye, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Serdaroğlu, Ö. F. (2018). “Merzifon ve Çevresindeki Halk İnanışları Üzerine BirAraştırma”, Tezê Lîsansê Berzî yo Çapnêbîyaye, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yıldız, B. (2018). “Kutsal Mekân ve Coğrafya: Nazimiye (Tunceli) Örneği”, Tezê Lîsansê Berzî yo Çapnêbîyaye, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

f) Kesê Çimeyî

Îdrîs YAZAR, 38 serre, mezunê unîversîte, Mîyaran ra yo

Alî Aydin ÇÎÇEK, 35 serre, mezunê lîse, Gimgim ra yo

T.C.
Mardin Artuklu Üniversitesi
Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ZAZACA MODERN HİKAYE KİTAPLARINDA HALK İNANIŞI

Haci İbrahim Aytekin
19711019

Danışman
Doç. Dr. İlyas AKMAN

Mardin 2022